STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10199

GEZAMLTE SHRIFTN

Abraham Reisen

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אברהם רייזען

געזאמלטע שריפטן

פארלאג „פרייהייט"

ניו יארק, 1928

Copyright, 1928
by the
FREIHEIT PUBLISHING ASS'N, Inc.
270

דריטער באַנד:

היימישע מענשען.

היימישע מענשען.

פערלאָרען דעם קול

אין קלעמענקער גרויסען בית־המדרש איז שוין געווען צו ענדע דער וואָכענדיגער דאַוונען. דער שטעדטעלשער חזן, וואָס זינגט יעדע תפלה, אפילו ביחידות, און בלייבט דעריבער שפע־טער, האָט שוין צוזאמען געלעגט דעם טלית און האָט אונטער־געברומט מיט א ניגון דעם „יום“. די עטליכע לעצטע ווערטער פון „יום“ האָט ער אויסגעלאָזט חזנ׳יש הויך:

„הוא ינהגנו על מות“...

אין דעם לעצטען וואָרט „מות“ האָט ער, ווי זיין שטיינער איז, געוואָלט מאכען א קונץ: ארויפחאַפּען זיך גאר אויף דער הויכער אָקטאַווע, נאָכדעם אראָבלאָזען זיך נידריג און טאקי באלד ווידער צוריק אין דער הויך. עס האָט זיך איהם אבער ניט איינגעגעבען: א טאָן האָט זיך פערטשעפּעט אין האלז און עס איז ארוים ניט „דאָס“.

ער האָט זיך דערשראָקען, און דערשראָקענערהייט האָט ער זיך אומגעקוקט, צי שטעהט ניט ווער נאָהענט נעבען איהם; אז ער האָט נעבען איהם דערזעהען דעם אלטען העניך איז זיין שרעק קלענער געוואָרען: ער האָט געוואוסט, אז העניך איז טויב.

געהענדיג אהיים מיט׳ן טלית און תפילין אונטער׳ן אָרעם, האָט איהם דער ניט געראָטענער „מות“ אין די אויערען גע־קלונגען און עס האָט איהם געמאכט טרויריג.

— צו אלדע שווארץ־יאהר! — האט ער געמורמעלט — דאס האט נאך ביז אהער ביי מיר קיינמאל ניט געטראפען.

ער האט זיך אבער באלד דערמאנט, אז פאר צוויי וואכען „שבת־מברכים", בעת ער האט מיט די משוררים אין בית־מדרש פאר'ן עמוד געדאווענט, האט איהם כמעט דאס אייגענע געטראפען ביי'ן „שמע ישראל" אין דער קדושה, ווען ער האט אליין זיך צעזונגען „הוא אלהינו". צום גליק האט דאס קיינער ניט בעמערקט. אלענפאלס האט מיט איהם דער „באס" דערפון ניט גערעדט.

און די עראינערונג אן פאר־צוויי־וואכענדיגען ניט געראטענעם „שמע־ישראל" און דעם היינטיגען „על מות" ביחידות, האבען זיך צוזאמענגעמישט און האבען זיך אוועקגעלעגט ווי א שווערער שטיין אויפ'ן הארץ.

איהם האט זיך געוואלט, געהענדיג, פרובען נעהמען נאך אמאל דעם טאן, נאר גראד איז די גאס פול געווען מיט מענשען, און ער האט זיך געשטארקט איינצוהאלטען זיך, ביז ער וועט אהיים קומען. ער האט אנגעהויבען מאכען, ניט נאך זיין געוואהנהייט, גיכע טריט, און עס האט אויסגעזעהן, ווי ער אנטלויפט פאר עמיצען.

אז ער איז אריין אין שטוב האט ער שטיל, אהן א גוט־מארגען, אוועקגעלעגט דעם טלית און אברוהענדיג זיך אביסעל פון ניכען גאנג, האט ער זיך גענומען צו זינגען.

הוא ינהגנו על מות!

—שוין, האסט קיין צייט ניט! דער טאג איז דיר קליין!— האט זיך די חזנ'טע צובייזערט — עס גרילצט אזוי אויך אין די אויערען.

— ווי הייסט, עס גרילצט? — האט דער חזן דערשראקען אויפגעשטעלט די אויגען — איך נעהם א טאן און דו זאגסט עס גרילצט. וואס הייסט — עס גרילצט?...

ער האט אויף איהר געקוקט מיט תחנונים, זיינע בליקען האבען שטום געזאגט : האב רחמנות ! זאג נישט אז עס גרילצט, ווארום אויב עס גרילצט, בין איך אומגליקליך, עקט זיך מיין לעבען !... נאר די חזנ'טע איז געווען צו פיעל פערטהאן און צו־טראגען ווענען אנבייסען, אז זי זאל קענען מיטפיהלען און פער־שטעהן, וואס עס טהוט זיך מיט איהר חזן, און זי האט זיך נאך מעהר צושריען :

— אודאי גרילצט ! וואס דען ? איך ווער פערטויבט: מילא, אז דו זינגסט נאך צוזאמען מיט די זינגער, מוז איך אויסשטעהן, אבער איצטער אליין... וואס ?...

דער חזן איז געווארען בלאס, ווי קרייד, ער האט קוים אויסגערעדט :

— גרונע, וואס ביזטו משוגע ? וואס רעדסטו ?

— וואס טהוט זיך היינט מיט איהם ? — איז שוין גרונע פון געדולד ארויס — געננג דיר שוין צו מאכען זיך נאריש, געה וואש זיך עסען.

עסען האט זיך דעם חזן נישט געוואלט, נאר ער האט זיך בעטראכט, אז צוליעב א רפואה מוז ער עסען; ניט עסען וועט נאך ערגער זיין, און ער האט זיך געוואשען.

די „המוציא“ האט ער געמאכט הויך און חזנ'יש אויסגע־זונגען און געקוקט אויף דאס ווייב, צי בעמערקט זי ווידער עפּעס ניט, נאר דערויף האט שוין דאס ווייב גאר ניט געזאגט, און דאס האט דעם חזן בערוהיגט.

— מיר דאכט זיך נאר, מיר דאכט זיך נאר.... האט ער זיך געטרייסט, ס'איז ווערט א שפּיי ! ניט אזוי גיך פערלירט מען דעם קול !

ער האט זיך אבער דערמאנט, אז ער איז שוין אלט פערציג יאהר און ביים חזן, מאיר ליעדער, האט עס געטראפען פונקט אין דעם זעלביגען עלטער...

דאס איז געווען געגוג, ער זאל זיך ווידער אנהויבען צו שרעקען.

ער האט אראבגעלאזען דעם קאפ און האט זיך טיעף פער־טראכט, און באלד האט ער אויפגעהויבען דעם קאפ און א שטארקען געשריי געגעבען:

— גרונע!

— שא, וואס איז? וואס שרייסטו, ווי ניט מיט דיין קול? — האט גרונע צולויפענדיג, זיך געבייזערט.

— אוי, לאז מיך לעבען! — האט זיך דער חזן געבעטען— וואס רעדסטו „ניט מיט מיין קול" — מיט וועמעס קול רייד איך דען?... הא... וואס ווילסטו פון מיר?... —

אין זיין קול האבען זיך ווי טרעהרען געהערט.

— דו ביזט היינט טאקי משוגע, טשעפעסט זיך צו... נו וואס ווילסטו? — האט גרונע זיך געבייזערט.

— קאך מיר אב א פאר שיטערע אייער, — האט דער חזן שטיל געבעטען.

— נא דיר א נייעם יום־טוב! — האט זי זיך ווידער צושריען. — אין מיטען מיטוואך — אייער! דארפסט דען שבת „דאווגען"? עס איז איצטער אזא יקרות — א פינפער איין איי.

— גרונע! — האט דער חזן געפאדערט — עס מעג זיין א רובעל איין איי, צוויי רובעל, פינף רובעל, הונדערט רובעל, הערסט! קאך מיר אב צוויי שיטערע אייער און רעד נישט!

— ביזט דאך טאקי א גרויסער פערדיענער! — האט זיך גרונע געקרימט.

— דו מיינסט שוין טאקי, אז אוים!... — האט דער חזן זיך געשטארקט — ניין, גרונע!..

ער האט איהר געוואלט זאגען, אז ער ווייס נאך ניט אויף געוויס, א גליער שלאגט נאך, עס קען זיין, אז איהם דאכט זיך נאר, עס איז אפשר נאר אן איינבילדעניש, אבער ער האט דאס

מורא געהאט צו אויסרעדען און גרונע האט ניט פערשטאנען. וואס ער שטאמעלט, זי האט געקוועטשט מיט די פלייצעס:

— מיינע שונאים!..

זי איז אוועקגעגאנגען אבקאכען אייער. דער חזן האט דער־ווייל זיך צעזונגען. ער האט זיך אויפמערקזאם צוגעהערט צו יעדער טאן, ווי ער וואלט זיך אליין עקזאמינירט; ווען ער איז ניט געווען אימשטאנד צו בעקומען די הויכע אקטאווע, האט ער זיך פערצווייפעלט צושריען:

— גרונע, דערלאנגט גיכער די אייער!...

אין די אייער האט דער חזן איצטער געזעהן זיין איינציגע רעטונג...

די חזנ׳טע האט איהם מיט א ברוגז־פנים צוגעטראגען די צוויי אייער און האט בייז ארויסגעברומט:

— נא, אייערלעך ווילט זיך איהם... מען דארט און מען קווארט...

דער חזן האט פאר איהר געוואלט אויסגיסען זיין הארץ, זאל זי ניט מיינען, אז ער מיינט טאקי די אייער, ער האט איהר געוואלט זאגען: גרונע, איך בין, דאכט זיך, פארביי!... ער האט זיך אבער געשטארקט און זיך איינגעהאלטען.

— „טאמער דאכט זיך מיר נאר", האט ער געטראכט.

און ער האט זיך אהן ווערטער גענומען טרינקען די איי־ער, ווי א רפואה.

אויסטרינקענדיג די אייער, האט ער געפרופט מאכען א פאר קונציגע חזנישע „שטייגערס". איהם האט זיך עס איינגע־געבען, און ער איז פרעהליכער געווארען.

— נישקשה, גאט לעבט! — האט ער געטראכט — ניט אזוי גיך פערליר איך מיין קול... מאלע וואס „מאיר ליעדער".

— ער איז געווען א שכור... איך טרינק נישט, אויף א ברית נאר אביסעל ווין!...

עס האט זיך איהם געוויזען אפעטיט און ער האט געשלונ־גען א ביסען נאך א ביסען. —

נאר זיין פרעהליכקייט האט לאנג נישט געדויערט, דער פריהערדיגער נישט געראטמענער „מות" האט איהם אין די אוי־ערן א קלונג געטהאן און די „מרה־שחורה" האט זיך ווידער אנ־געהויבען.

די מורא צו פערליערען דעם קול האט דעם חזן זיין גאנץ לעבען געמוטשעט. זיין איינציגע זארג, זיין איינציגער רעיון איז געווען: וואס וועט דאס זיין, ווען ער וועט ווען עס איז דעם קול פערלירען? איהם האט דאס שוין אפילו אמאל געטראפען, ער איז דאמאלס געווען אלט זיבעצעהן יאהר און האט געהאט א טענארען־שטים און האט פלוצים עס פערלארען. נאר דאמאלס האט דאס איהם גיט געארט. פערקעהרט, עס האט נאך איהם הנאה געטהאן, ער האט געוואוסט אז דאס בייט זיך זיין שטים און ער וועט אין א האלב יאהר ארום בעקומען א באר־ריטאן, אויף וואס ער האט מיט אונגעדולד געהאפט. אז ער האט בעקומען דעם באריטאן, האט ער געוואוסט, אז אויב ער וועט איהם פערלירען איז שוין פערפאלען, קיין אנדער שטים קריגט ער ניט. און ער האט דעריבער שטארק דעם קול געהיט, ווער רעדט אז ער איז געווארען א „בעל־הבית'ל" און האט אנגענומען קלעמענקער חזנות, האט ער ניט צוגעלאזט צום „האלז", אז א ווינדטעל זאל א בלאז טהאן; אין די גרעסטע היצען איז ער געגאנגען פערבונדען מיט א פאטשיילע. אייגענטליך האט ער דעם קול ניט געהיט פאר די קלעמענקער בעלי־בתים. ער איז געווען זיכער, אז ווען ער וועט אפילו אין גאנצען דעם קול פער־ליערען, וועלען איהם די קלעמענקער בעלי־בתים פון חזנות נישט אבזאגען, זיינע שכירות וועט ער אלע מאל האבען, ווייל סיי ווי סיי טראגט מען איהם די שכירות אין שטוב ניט אריין, נאר ער

מוז אַלע פרייטאג געהן פון שטוב צו שטוב אַליין מאַהנען, און קלעמענקער אידען זיינען ווייכהערציג, זיי זאָגען קיינעם נישט אָב, ווער עס שטרעקט נאָר אויס די האַנד. דעם קול האָט ער געהיט און געשראָקען זיך פאַר'ן פערלירען איהם, נאָר אויס ליעבע צום זינגען. פון די קלעמענקער בעלי־בתים האָט דער חזן שטארק געהאַלטען. אזוינע אידען זיינען אין דער גאַנצער וועלט ביטאָ, נאָר אין הלכות „נגינה" זייגען זיי גרויסע עמי־הארצים, ממש בהמות, זיי האָבען קיין שום געפיהל ניט, און ווען ער פלעגט מאכען, פאַר'ן עמוד דאַוונענדיג, קונציגע שטיי־גערס, רייסען זיך אויף דער העכסטער אקטאַווע, איז דאָס נאָר געווען פ א ר ז י ך, ער האָט אַליין דערפון גרויס הנאה געהאַט, אויך פאַר די 8 זינגער זיינע, אין וועלכע ער האָט די גאַנצע וועלט געזעהען. די זינגער זיינען איהם געווען איינגע־באַקען טיעף אין הארצען און ווען א זינגער פלעגט איהם זאָ־גען: „אי חזן! אי זינגט איהר!" פלעגט ער זיין אויף דער העכסטער מדרגה פון גליק.

די אַלע זינגער זיינען געווען אַנגעפּאַהרענע פון פערשיע־דענע שטעדט און שטעדטלעך, און זייערע אַלע שמועסען און מעשיות האָבען זיך נאָר געדרעהט און געוויקעלט אויף חזנים און נגינה. די מעשיות און לעגענדען זיינען געווען דעם חזנ'ס „זוהר". ער פלעגט זיך נאָך יעדער מעשה שטארק פערטראַכטען און פלעגט ארויסלאָזען א טיעפען זיפץ:

— א קליינינקייט נגינה! א שפּילכעלע צו זאָגען — א גע־פיהל!...

און איצטער, ווען דער חזן האָט אַנגעהויבען מורא צו האָ־בען פאַר'ן קול, האָט זיך איהם אַלץ געדאַכט, אז די זינגער זיי־נען גאָר אַנדערע — שלעכטע! זיי מוזען פון איהם, אונטער די אויגען, לאַכען.. און ער האָט זיך אַנגעהויבען היטען פאַר זיי, ניט צו נעהמען פאַר זיי א הויכען טאָן, זיי זאָלען נים דערקאַנען,— און ער האָט דערפון נאָך מעהר געליטען.

און וואָס וועלען זאָגען די אַרומיגע חזנים? דער געדאַנק האָט דעם חזן נאָך מעהר געמוטשעט. — ער האָט געוואוסט, אז ער האָט געהאַט אַ שם ביי די אַרומיגע חזנים, מען האָט פון איהם שטאַרק געהאַלטען, וועגען זיין קול האָט מען פיעל גע־רעדט. איהם פלעגט זיך מאָהלען פאַר די אויגען, ווי עס שטעהט אַ קופּקעלע חזנים און רעדען שטיל און שאָקלען טרויריג מיט די קעפּ; דאָס בעדויערן זיי איהם.

— נעביך, נעביך, איהר האָט געהערט, דער קלעמענקער חזן...

ביי דעם געדאַנק פלעגט ער זיך אינגאַנצען פערליערען.

— „און אפשר דאַכט זיך מיר נאָר!“ פלעגט ער זיך אין אַזוינע שרעקליכע מינוטען אָנהייבען טרייסטען און ער פלעגט גלייך אָנהויבען זינגען, פּרובּען זיך נעהמען די העכסטע נאָטען. ער האָט אָבער פון שרעק פערלאָרען דאָס געהער און ער האָט ניט געקענט משער זיין, צי איז ביי איהם דער קול ווי נע־העריג, צי ניט.

אין פערלויף פון צוויי וואָכען איז זיין פּנים געוואָרען בלאַס, און מאָגער, די אויגען טיעף איינגעגראָבען, און ער האָט גע־פיהלט, אז איהם געהען אויס די כחות.

— וואָס איז מיט אייך, חזן? — האָט איהם אין דער צייט אַ זינגער אַ פרעג געטהאָן.

— הא, וואָס איז מיט מיר? — האָט זיך דער חזן דער־שראָקען, מיינענדיג, אז מען איז שוין זיך דערגאַנגען — וואָס זאָגסטו איז מיט מיר? דו ווייסט דען עפּעס, הא?...

— ניין, איך וויים ניט, דעריבער פרעג איך דאָס אייך: וואָס זענט איהר אַזוי צורודערט?

— צורודערט. זאָגסטו, צורודערט, מעהר ניט ווי צורודערט, הא? מעהר ניט? !...

— דער חזן מוז „קלערען“ וועגען אַ גרויסאַרטיגען יום־נוראים׳דיגען שטיק — האָבען די זינגער זיך משער געווען.

עס איז פערגאנגנען נאך א חודש און דעם חזן האט דער שרעק אלץ ניט אבגעלאזען. עס איז איהם נמאס געווארען דאס לעבען.

וואלט ער שוין וויסען, אז ער האט געוויס דעם קול פער־לארען, וואלט ער זיך אפשר בערוהיגט. פערפאלען! א מענש קען אייביג ניט לעבען (פערלירען דעם קול און שטארבען איז ביין חזן אלץ איינס געווען), נאר די ספקות, דאסווארפען זיך צווישען יא און ניין, דאס בלאנזשען אין „עולם־התוהו“, דאס אלץ האט דעם חזן ביטער געמאכט דאס לעבען.

איינמאל, א דאנערשטאג פאר שבת מברכים האט דער חזן בעשלאסען צו דערגעהן דעם אמת—ער קען שוין מעהר ניט פער־טראגען.

עס איז געווען פאר נאכט, דאס ווייב איז אוועק אין יאטקע נאך פלייש און די משוררים זיינען זיך צוגאנגען, עס איז נאר געבליבען דער חזן מיט׳ן עלטסטען זינגער — יוסיל באס.

דער חזן האט אויף איהם געקוקט, געעפענט דאס מויל און צוריק פערמאכט, עס איז איהם געווען שווער ארויסצורעדען דאס וואס ער וויל. ענדליך האט ער ניט אויסגעהאלטען:

— יוסיל!

— וואס איז, חזן?

— זאג מיר, דו ביזט איין עהרליכער מאן?

יוסל האט אויסגעשטעלט די אויגען אויף דעם חזן און האט געפרעגט:

— וואס עפיס היינט פרעגט איהר מיך, חזן?

—ברודער, יוסיל! — האט זיך דער חזן שיער ניט פר־נאנדערגעוויינט, — ברודער, יוסיל...

ער האט מעהר א ווארט ניט געקאנט אויסרעדען.

— חזן, וואס איז מיט אייך?

— ברודער, יוסיל! זיי איין ערליכער מאן און זאג מיר דעם אמת, דעם אמת...

— איך פערשטעה ניט, וואס איז מיט אייך, חזן ?!

— זאג מיר דעם אמת, דו בעמערקסט אין מיר עפעס א פערענדערונג ?

— זעהר! — האט יוסיל געענטפערט, קוקענדיג ווי דער חזן איז בלייך און דאר — זעהר א גרויסע פערענדערונג...

— איצטער זעה איך, אז דו ביזט אן עהרליכער מאן, זאגסט דעם אמת אין די אויגען, ווייסט, ווי לאנג דאס איז שוין ?

— דאס וועט שוין זיין באלד א חודש, — האט דער זינגער געענטפערט.

— יא, ברודער, א חודש, א חודש, איך האב אבער גע־פיהלט...

דער חזן האט אבגעווישט דעם שוויים, וואס האט בע־דעקט זיין שטערען און האט ווייטער געזאגט:

— און ווי רעכענסטו, יוסיל, שוין טאקי פערלארען אויף אלע מאל ?

— וואס פערלארען ? — האט יוסיל געפרעגט, אנהויי־בענדיג צו פערשטעהן גאר עפיס אנדערש.

— נו, וואס פרעגסטו נאך ?... הא ?... וואס קען איך פער־לירען ? געלד! קיין געלד האב איך ניט — איך מיין, פער־שטעהט זיך, דעם קול.

דא האט שוין יוסיל אלץ פערשטאנען, ער איז געוועזן צו פיעל זינגער ער זאל דאס ניט פערשטעהן. מיט רחמנות'דיגע בליקען האט ער געקוקט אויפ'ן חזן, און האט געפרעגט:

— געוויס ?

— וואס, געוויס ?! — האט זיך דער חזן ערמונטערט — עס קען זיין, אז ניט געוויס ? אדרבה, אדרבה, הלואי זאל דאס טאקי זיין א טעות.

יוסיל האט געקוקט אויפ'ן חזן און ווי א דאקטאר בע־געהט זיך מיט זיינעם א חולה, איז ער זיך מיט איהם בעגאנגען:

— גענומט „דאָ“! — האָט ער געקאָמאַנדעוועט.

דער חזן האָט געהאַרכזאַם, ווי א שילער, געצויגען „דאָ“.

— ציהט, ציהט! פיער פערטעל — ציהט; — האָט יוסיל געקאָמאַנדעוועט, איינהערענדיג זיך מיט אויפמערקזאַמקייט.

דער חזן האָט געצויגען.

— איצטער, זייט מוחל, נעהמט „רע“!

דער חזן האָט געצויגען: רע־רע־רע! דער זינגער האָט זיך אָבגעשטעלט, טיעף פערטראַכט און האָט באַלד מיט א טרויריגען טאָן ארויסגעזאָגט:

— עס איז ניט „דאָס“... פערלאָרען!...

— טאַקי אויף אייביג? — האָט דער חזן אויסגעשטעלט די צוויי דערשראָקענע אויגען.

— וואָס דען, א יונגעלע זענט איהר, נאָך אַמאָל וועט איהר דען בעקומען א שטים?! אין אייערע יאָהרען איז שוין פערפאַלען!

דער חזן האָט פערבראָכען מיט די הענד, א וואָרף געטהאָן זיך צום טיש און אריינלעגענדיג דעם קאָפּ אין די הענד האָט ער זיך צעוויינט, ווי א קינד.

אויף מאָרגען האָט דאָס גאַנצע שטעדטעל שוין געוואוסט פון דעם אונגליק, אז דער חזן האָט פערלאָרען דעם קול.

— אויך א געשעפט! — האָט יעקב דער שענקער, א פיינער בעל הבית, געמאַכט עס צו קליין־געלד — וועט ער „שבת מברכים“ וועניגער האַלטען דעם עולם מיט זיין זינגעכץ — בעט ביי מיר א ביטערע ציבעלע פאַר’ן גאַנצען קול...

ווייבערשער שרעק

איינגעשלאָפן איז חייענע מיט א וואוילער אידעע: מאָר־גען וועט זי, אם ירצה השם, קאָכן אויף מיטאָג ארבעס מיט קארטאָפּעל, עס וועט זיין א „גיים", און איהר לייבע וועט הנאה האָבען.

אז אין קליין שטיבעלע האָט דער בלאַסער טאָג קוים אריינ־געקוקט, האָט זיך שוין חייענע אויפגעכאַפּט. אָבגעוואַשען נעגעל־וואסער, אָבגעזאָגט „ברכה", זיך דערמאָנט אָן דער „וואוילער אידעע", וואס עס איז איהר פאר'ן שלאָף איינגעפאלען, און האָט זיך גענומען צום ביסעל ארבעס, וואָס האָט זיך געפונען גרייט אין איהר בעל־הבתיש'קייט.

די קינדער און לייבע זיינען נאָך פעסט געשלאָפען. אין שטיבעל איז שטיל געווען. נאָר דער האָהן, וואס חייענע האָט געהאַלטען אויף יום־כפור, האָט אלע 5 מינוט פון קאַטוך אויס־געקרעהט זיין קוקעריקו און האָט געשטערט די שטילקייט.

חייענע האָט אויסגעשאָטען אויף א קליין טישטיכעל, וואָס האָט פערדעקט א האלבען טיש, די ארבעס פון פאַפּיער, האָט אָבגעשאַרט פון דעם גרויסען קופּקעלע א קליין קופּקעלע און האָט זיך גענומען איבערקלויבען. די ווערמדיגע האָט זי געוואָרפען אין א גלאָז און די ריינע אין א טעלער. יעדעס קופּקעלע האָט זי דריי מאָל איבערגעזעהן, עס זאָל חלילה קיין ווערימדיגער ארבעס נים בלייבען און זי זאָל דערמיט יענע וועלט נים פערשפּיע־

לען, ווייל א ווערימדיגער ארבעס איז צעהן מאל מעהר טרייף ווי חזיר. אזוי האט איהר די מאמע אמאל געלערנט, ווען זי איז נאך א מיידעל געווען.

אז זי האט איבערגעקליבען א העלפט פון די ארבעס, האט איהר אין די אויגען אנגעהויבען צו פינטלען. די ארבעס האט ווי א נעפעל פערדעקט און דאס קלויבען איז איהר שווער געווארען. יעדען ווערימדיגען ארבעס האט זי מעהר אנגעטאפט מיט די הענד, איידער אנגעקוקט מיט די אויגען.

— עפעס איז מיר טונקעל אין די אויגען! — האט זי זיך דערשראקען און זי איז ניט געווען זיכער מיט יעדען ארבעס, וואס זי ווארפט איהם אין טעלער אריין פאר א ריינעם.

לכתחילה האט זי בעאונרוהיגט דער געדאנק, אז זי נעהמט אזא זינד אויף זיך, ניט דערזעהענדיג קען זי חלילה אריינווארפען ווערימדיגע ארבעס אנשטאט ריינע. באלד איז אבער צו דעם שרעק נאך א גרעסערער צוגעוואקסען: זי איז ערשט אלט ביי א יאהר אכט און דרייסיג און די אויגען זיינען איהר שוין אזוי טונקעל.

זי האט זיך דערמאנט, אז די לעצטע צייט, ווען זי לייענט שבת ביי טאג דעם „טייטש חומש" און צעוויינט זיך ביי די אורמעטיגע ערטער, פערציהען זיך איהר אלע אותיות, ווי מיט א שלייער און מיט גרויס מאטערניש קומט איהר אן נאכדעם ווייטער צו לייענען.

— אויסגעוויינט די אויגען פאר דער צייט! צו אכט און דרייסיג יאהר! — האט זי געזיפצט, זיצענדיג מיט א געבויגענעם קאפ ביי דעם קופקעלע ארבעס.

און הייענע האט זיך דערמאנט, אז איהר גאנץ לעבען איז אוועק אין טרעהרען. מיידעל־ווייז האט זי געוויינט ביי יעדע פאר שיף, ביי יעדען קליידעל, וואס דער ארימער טאטע האט איהר געדארפט מאכען; כלה־ווייז האט זי געוויינט ביי יעדער עקשנות פון חתן, וואס האט אלץ געסטראשעט אבשיקען די

תנאים, אויב מען וועט איהם ניט געבען דאָס און יענעס; אונטער דער חופה שטעהענדיג האָט זי געוויינט, דערמאָנענדיג זיך מיט וועמען זי פערבינדט זיך; נאָך דער חתונה האָט זי געוויינט, ווען לייבע האָט אויף איהר דעם ערשטען ברוס געטהאָן. הײנט ווער קען צעהלען די טרעהרען ביי'ן „טראָגען", ביי'ן „האָ־בען", ביי די קינדערס קראַנקע „וויעגעליך"... ביי די יונגע קברים'לעך", וואָס זי פלעגט אלע תשעה באב בעזוכען.

— אַ היבש ביסעל טרעהרען! — מאַכט זי אַ סך הכל און זיפצט.

נאָר באלד דערמאָנט זי זיך, אז עס איז נאָך ניט גאָר. ניט ווענינ טרעהרען האָט זי ביים טייטש־חומש געלאָזען: ביי עקדת־יצחק, ביי „מכירת יוסף", ביי פּרעה'ס „גזרה" — אריינ־ווארפען די אינגלעך אין טייך, ביים חורבן בית המקדש... דער גאַנצער „טייטש חומש" איז געל...

נאָך געלער פון אלע זיינען די בלעטער פון דער פּרשה „ויצא", וואו עס דערצעהלט זיך מיט רחל און לאה'ן, ווי יעקב אבינו האָט רחל ליעבער געהאַט פאר לאה'ן, ווייל לאה האָט געהאַט שוואכע אויגען, זי האָט זיי אויסגעוויינט מיידעל־ווייז מורא האָבענדיג, אז עשו הרשע זאָל ניט זיין איהר מאַן, ווי זי האָט ברוח הקודש געזעהן.

— דאָס הארץ האָט מיר דאַמאָלס געזאָגט! — לויפט דורך אין חייענעס קאָפּ, דערמאָנענדיג זיך די טרעהרען, וואָס זי האָט אויף לאה'ס מזל פערגאָסען.

און חייענען האָט זיך איצט געדאַכט, אז לייבע וועט זי פון היינט אָן נאָך מעהר פיינד האָבען (מה־דאָך יעקב אבינו אזא צדיק!...), ער וועט נאָך מעהר ברומען און נאָך אָפטער חוזק מאַכען: „יפיפיה". און ווער ווייס: אפשר וועט ער זי נאָך אמאָל אַ רוף טהאָן „בלינדע!"

דער לעצטער געדאַנק האָט זי אַ שטאָך געטהאָן. זי האָט זיך געסטאַרעט איהם צו פערטרייבען און האָט אָנגעווענדעט

אַלע פעהיגקייטען פון די אויגען איבערצוקלויבען ריין דעם רעשט אַרבעס.

— עס איז נאָך פינסטערליך, זעה איך ניט אַזוי גוט! — האָט זי זיך געטרייסט.

זי האָט אָבער אַ קוק געטהאָן אין פענסטער און האָט דער־זעהן, אַז אויף דער גאַס איז שוין גוט ליכטיג, און די טרייסט איז איהר פערשוואונדען.

*

אין אַ שעה אַרום זיינען שוין אַלע אין שטיבעל אויפגע־שטאַנען. די עלטערע טאָכטער, יענטיל, אַ מיידעל פון אַ יאָהר זעכצעהן, האָט זיך געשווינד אָנגעטהאָן און גענומען זיך העלפען דער מאַמען, וועלכע האָט שוין אין אויווען איינגעהייצט.

— מאַמע, וואָס זאָל איך טהאָן? — האָט יענטיל גע־פרעגט.

חייענע האָט זיך אומגעקוקט אין אַלע פיער ווינקעלעך, ווי זי וואָלט אַ סוד וועלען זאָגען, און אַז זי האָט דערזעהען אויף זיכער, אַז לייבע איז שוין נישטאָ, האָט זי שטיל און שוואַך, ווי זי וואָלט ערשט פון אַ קרענק אויפגעשטאַנען, געענטפערט:

— זעה איבער, מיין גאָלד, די אַרבעס.

— דו האָסט נאָך ניט איבערגעקליבען, האַ, מאַמע?

—איך האָב אפילו יאָ איבערגעקליעבען, אָבער אַ קשיא אויף אַ מעשה — טאָמער האָב איך געלאָזען ווערימדיגע. די אויגען, מיין קינד, דינען מיר שוין נישט. מען קען זיך נאָך חלילה מיט „טרפות“ אָנעסען — אַ ווערימדיגער אַרבעס איז טריפה, ווי חזיר...

יענטיל האָט זיך געזעצט ביים טיש איבערצוזעהן נאָך אַמאָל די אַרבעס און האָט אַלע ווילע אָנגעזאָגט דער מאַמען ווי מיט אַ שמחה:

— אָט איז אַ ווערימדיגער... אָט איז נאָך איינער!... אוי,

וואָס ווערימדיגע ארבעס דו האָסט, מאמע, געלאָזען! וואָס איז דאָס עפּיס?

די פראגע האָט חייענען געשניטען ווי מיט א טעמפּען מע־סער איבער'ן הארצען און זי האָט געענטפערט ווי מיט גאַל:

— איך זעה שוין ניט!

יענטיל האָט אויסגעשטעלט דערשראָקען די אויגען און האָט ניט געוואוסט וואָס צו ענטפערן.

— דער טאַטע וועט מיך גט'ן!... — האָט זי צוגעגעבען מיט א געמאכטען שמייכעל.

— אי, רעד ניט, מאַמע! — האָט די טאָכטער זיך שמערצ־ליך פערקרימט.

— וואָס איז, נארעלע, — עס טרעפט ניט?... — האָט חייענע, אליין ניט וויסענדיג פאר וואָס, אַלץ געשראָקען איהר קינד, — דער טאַטע איז נאָך א יונגער מאן און איך בין שוין אן אַלטע יודענע — איך זעה שוין ניט...

— גוואַלד, גענוג, מאמע! — האָט זיך יענטיל צושריען ווי מיט כעס און האָט קוים זיך איינגעהאַלטען, ניט צו פונאַנ־דערוויינען זיך...

חייענעס אויגען זיינען וואָס א וואָך אַלץ טונקעלער געוואָרען, און איהר שרעק איז אַלץ גרעסער געוואָרען. עפּעס האָט זיך איהר געדאכט, אז לייבע ווערט צו איהר וואָס א טאָג קעלטער, קוקט ניט אין איהר זייט, און ווי ער עסט אָב, געהט ער אוועק אין מארק.

אויסער איהר שרעק פאר'ן מאן, האָט זי געליטען שבת אין שוהל ביים דאווענען און איבערהויפּט ביי די „תחינות". מילא די תחינה ביים „אויסנעהמען" האָט זי שוין געקענט אויסוועניג; אז עס פלעגט אָבער קומען א „שבת מברכים" און מען פלעגט דארפען לייענען די תחינה פאר ראש־חדש בענטשען, פלעגט זי מיט קנאה קוקען אויף די ווייבליך אין איהרע יאָהרען, וואָס זיצען, ווי די שררה'טעס מיט די תחינות אין די הענד און לייע־

נען ווי א וואסער און וויינען. זי פלעגט דאן די תחינה צו־טראגען, וואס נעהענטער צו די אויגען, בעמיהען זיך ניט צו וויינען (האטש, מישטיינס געזאגט, וואס פאר א טעם א תחינה האט אהן טרעהרען — אלץ איינס ווי א חתונה אהן כלי־זמר...) נאר דאס האט איהר ווייניג געהאלפען: די אותיות פלעגען זיך ווי צוזאמענגיסען און זי פלעגט קוים א ווארט דערזעהן, אויסער די גרעסערע ווערטער, וואס שטעהען פון אנהויב, ביי יעדער „רבונו של עולם“. נאר די גרעסערע ווערטער זיינען לשון־קדש, זיי זיינען טאקי מעהר הייליג, די מצוה וואס מען האט פון זיי איז נאך אפשר אויף יענער וועלט גרעסער, דאך זיינען זיי איהר עפעס פרעמד, זי פערשטעהט זיי ניט... א י ה ר ע ווער־טערליך, וואס זיינען געדרוקט מיט קליינע אותיות׳ליך ווי פער־דעליך, וועלכע רעדען צו איהר הארצען און זיינען איהר אזוי גאהענט און ליעב, — אט די אותיות׳ליך ווילען איהר מעהר ניט דיענען, ווי זיי וואלטען ברוגז אויף איהר געווארען, און ווי זי הויבט זיי אן צו „זאגען“ הויבען זיי אן צו שפרינגען און בע־האלטען זיך אונטער א שווארצען שלייער..

— מיט וואס האב איך אזוי פערזינדיגט ביי דיר, רבונו של עולם? — וויינט חיענע אין דער שטיל, זיצענדיג אין שוהל ביי דער תחינה — וואס האסטו מיר אזוי יונג גע־שטראפט, טאטע זיסער!...

און שבת ביי טאג איז איהר איינציגער פערגעניגען און טרייסט, וואס זי פלעגט געניסען פון „טייטש־חומש“, אויך אבגענומען געווארען. זי פלעגט אפילו אבזיצען ביי איהם די זעלבע צייט, וואס אלע מאל, זי האט מורא געהאט, אז לייבע זאל ניט א חשד ווארפען אויף איהרע אויגען, אויב זי וועט גאר ניט לייענען. נאר אנשטאט, וואס אלע מאל פלעגט זי לייענען און וויינען צוזאמען, פלעגט זי היינט וויינען אליין אויף איהר פריהצייטיגען וועלקען, און לייבע פלעגט ניט איינמאל ברר־מען, צובענדיג זיך פון שלאף נאך׳ן שבת׳דיגען טשאלענט:

— וואָס האָט זי זיך דאָרטען צויאַכמערט, מיין „צדקניות“ ?...

„אַלטע יודענע! פלעגט חייענע אַבקלינגען אין די אויערען און זי פלעגט שטילער ווערען...

איהר „פעהלער“ האָט זי איינמאָל אין שוהל שבת פערטרויט דער „רבי'צין“, אַ אידענע, וואָס האָט אויסגעזעהן געעלטערט פאַר דער צייט, מיט אַ געקנייטשט פּנים, מיט שוואַרצע גוטע אויגען, וועלכע האָבען פרום און טרויריג געקוקט, אונטער די שפּאַקולען, וואָס זי האָט געטראָגען ביי די תחינות, ווי זיי וואָלטען אויסגעדריקט עפּעס אַ בענגשאַפט, אַ ציהעניש צו אַנדערע וועלטען.

— וואָס טהוט מען רבי'צין? — האָט זיך חייענע געווענדעט צו איהר בשעת „קראת התורה“. — איך זעה שוין ניט ווי צו לייענען.

— איז וואָס, מיין טאָכטער, — האָט זי די רבי'צין געטרייסט — קויף אַ פּאָר שפּאַקולען ווי מיינע...

חייענע האָט אַ ציטער געטהאָן.

— עס קאָסט סך הכל אַ גילדען און עס עפענען זיך די אויגען! — האָט די רבי'צין ווייטער געזאָגט, בעמערקענדיג חייענעס פערלעגענהייט.

— איך בין, רבי'צין, ערשט אַכט און דרייסיג יאָהר אַלט!

— האָט חייענע שוואַך אַרויסגערעדט — איך שעם מיך...

— איך גלויב דיר, מיין טאָכטער, איך האָב מיך אַמאָל אויך געשעמט... נאָר וואָס זאָג איך אַמאָל? ערשט צוויי יאָהר, אַז איך טראָג זיי... אודאי שעמט מען זיך לכתחילה, וואָס זאָל מען אָבער טהאָן? — מעסט אָן אויף טשיקאַוועס מיינע שפּאַקולען, דאַכט זיך, זיי וועלען זיין גוט אויף דיר.

און די רבי'צין האָט אַראָבגענומען פון איהר שמאָלע נאָז

די שפּאקולען, און האָט מיט א ליעבליכען שמייכעל אנגעטהאָן זיי אויף חייענעס נאָז..

חייענען האָבען זיך געביטען די פארבען, דאָ איז זי רויט און דאָ בלייך געוואָרען, ווי עס טרעפט מיט א יונג־מיידעל, ווען זי מעסט אָן אַ מאַנסבילישע היטעל...

— נו, פּרוב אין זיי אביסעלע לייענען דאָ אין מיין תחינה.

די רבי'צין האָט איהר אונטערגעטראָגען די תחינה און חייענע האָט מיט אַ קלאַפּענדען הארצען אריינגעקוקט.

— נו? האָט די רבי'צין געפרעגט, ווי א דאקטאָר — זעהסט?

— שייך, איך זעה! — האָט חייענע געענטפערט פרעה־ליך. עס איז מיר ליכטיג אין די אויגען געוואָרען, פונקט ווי א חדש נאָך דער חתונה...

— „רבונו של עולם — האָט חייענע אנגעהויבען לייענען — „האָרר פון אלע וועלטען, דערפיל דאָס בעגעהר פון מיין האַרץ צו גוטען און טהו אויסציהען מיין רצון און טהו געבען מיין געבעט און דיין שכינה זאָל אויף אונז טהאָן רוהען און מאַך צייגען אויף אונז איין געמיטה פון קלוגהייט און פערשטאַנד און עס זאָל מקוים ווערען אויף אונז דער פּסוק: ונחה עליו און עס וועט אויף איהם רוהען א געמיטה פון גאָט און א גע־מיטה פון חכמה“...

— דאָ לייענסטו אלע שבת — ביזטו געניט — האָט די רבי'צין איבערגעשלאָגען, פון דאנען איז נאָך קיין ראיה ניט, אז דו זעהסט אין די שפּאקולען. נאַ לייען אָט דאָ אין דער תחינה — עס איז א שפּאָגעל נייע תחינה, דו האָסט זי נאָך קיינמאָל ניט געהאט.

די רבי'צין האָט פערריכט אויף חייענעס נאָז די שפּאקו־לען, געמאכט איהר א בעמערקונג, אז מען דאַרף זיי טראָגען העכער, חייענע האָט קרענקליך א שמייכעל געטהאָן און האָט זיך אנגעהויבען לאָזען עקזאמינירען אין דער שפּאָגעל נייער תחינה:

„רבונו של עולם, הערר פון אלע וועלטען, וואס דו ביזט דער בעשעפער פון מענשען און האסט איהם בעשאפען א גוף מיט א נשמה דער גוף איז עפר מן האדמה...“

— שטויב פון דער ערד... — האט די רבי'צין אונטערגע־חאפט, ווי א דארשטיגער חאפט די קווארט פון א צווייטענס האנד, ווען יענער האלט אין טרינקען...

„שטויב פון דער ערד — האט חייענע פארטגעזעצט, אריינגעהענדיג אלץ מעהר אין א טרויעריגען תהינה־נגון — „און די נשמה איז גענומען געווארען פון אונטער דיין הייליגען כסא הכבוד און ווען דער מענש שטארבט שיידען זיי זיך פער־נאנדער, יעדערער געהט אוועק צו זיין ארט, דעם גוף לעגט מען אין קבר...“

— וואס דען! — האט די רבי'צין איבערגעשלאגען — אודאי אין קבר! מען האלט נישט דעם זינדיגען גוף....

„דעם גוף לעגט מען אריין אין קבר און ער ווערט פער־פוילט און ער ווערט אומגעקעהרט צו דער ערד...“

— נו, גענוג! — האט די רבי'צין איבערגעשלאגען. — זעהסטו, ווי אזוי דו לייענסט אין שפאקולען!

— שייך, איך זעה, ממש ווי ניי געבוירען — האט חייענע זיך ענטציקט — ווי א חדש נאך דער חתונה.

— אט וועסטו קויפען, אם ירצה השם, נאך שבת א פאר שפאקולען, וועלען זיך עפענען דיינע אויגען.

חייענע האט זיך טרויריג פערטראכט. פיהלענדיג אויף דער נאז די שפאקולען, האט זיך איהר געדאכט, אז זי זעהט אוים אלט און מאוס... און איהר האט זיך פארגעשטעלט, ווי זי זיצט שבת ביי טאג, ביים טייטש־חומש, — די שפאקולען אויף דער נאז און לייענט. לייבע שטעהט אויף פון שלאף, געהט צו צום טיש, קרימט זיך בייז קוקענדיג אויף איהר און מורמעלט:

— אלטע באבע!

זי וועט זיך נים קענען איינהאלטען: „דיר נים געפעלען!
— וועט זי איהם ענטפערן — „קענסט מיך גט'ן, אז דו ווילסט".
— חאַטש מארגען! וועט זיך לייבע אנחאַפּען מיט שמחה.
און לייבע וועט האלטען ווארט, וועט זי שלעפען צום רב אויף מארגען און וועט איהר אין א האלבע שעה אָב'גט'ן (ווי־פיעל געדויערט עס דען?...) קיין כתובה וועט ער איהר נים געבען — ער האָט נים וואָס, וועט זי אויף מארגען נאָכ'ן גט ווע־רען אזא אונגליקליכע, ווי האַשע די „עגונה" וואס דער מאַן האָט זי אוועקגעוואָרפען, און זי געהט אום אין אלע בעל־בתי'שע הייזער און בעט מיט טרעהרען מען זאָל איהר געבען גרעט וואַ־שען, געגנז פליקען, דייזשעס קנעטען...
חייענען האָט אַנגעהויבען צו שווידערן. זי האָט אריינגע־קוקט דורך די „פענסטערליך" אין דער מאַנסבילשע שוהל. לייבע איז געשטאַנען נעבען זיין „שטאַדט", דער טלית פערוואָרפען פראנטיש איבער די אַקסלען, האָט געגלעט צופריעדען דאָס קליין־שוואַרץ בערדיל און האָט, ווי געשמייכעלט.
— נאָך גאָר א יונגער מאַן — האָט זי קוקענדיג אויף איהם געטראכט — ער וועט נאָך געהמען א מיידעל...
דער געדאַנק האָט איהר א קלאַפּ געגעבען.. זי האָט גע־שווינד, ווי עס וואָלט א דונער געטהאַן, זיך אָבגערוקט פון די „פענסטערליך".
— נאָט אייך די שפּאַקולען! — האָט זי זיך געווענדעט צו דער רבי'צין און אַראָבגעריסען געשווינד פון נאָז די שפּאַקו־לען, ווי זי וואָלט זיך געוואָלט ראַטעווען פון א גרויסער סכנה, וואָס איהר שטעהט פאַר...
— נו, וועסט אם ירצה השם, קויפען שפּאַקולען מארגען, הא? — האָט די רבי'צין בעזאָרגט געפרעגט.
— נייז, רבי'צין! עס וועט איבערגעהן... — האָט חייענע געשטאַמעלט פאַר שרעק — איך בין ערשט אלט אכט און דריי־סיג יאָהר, עס איז נאָך פריה... „מיינער" זעהט נאָך גאַנץ גוט...

איך וועל ביי א דאָקטאר א פרעג טהאָן.... מען זאָגט, עס איז פארהאן צו אויגען אזא וואסער... עס ווילט זיך, טהייערע רבי'צין, ניט ווערען יונגערהייט קיין באָבע, עס ווילט זיך ניט...

חייענע האָט זיך אָבגעהאקט, ווי זי וואָלט א גרויסע נאַרישקייט ארויסגערעדט.

די רבי'צין האָט אויף איהר אויסגעשטעלט די אויגען, גע־שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און געזיפצט:

— אוי, זינדיגע ווייבער!

אויף מבינות

די כלה האָט מען אַראָבגעבראַכט אויף די אַנדערע טעג יום־טוב. זי איז געווען אַ הויכע, אַ דאַרע, דאָס געזיכט אַ קליינס, די אויגן שוואַרצע מיט אַ פאַרלאָשענעם גלאַנץ, און עס איז אין זיי געלעגן אַ טרויעריגער ערנסט, עפּעס אַ מין יאוש.

די תנאים זיינען געווען מיט אַ חדש צוריק. דעם חתן׳ס פאָטער איז אויף די תנאים ניט געפאָהרען, ער האָט קיין צייט ניט געהאַט. און אַנשטאָט האָט די מחותנת׳טע, דעם חתן׳ס מוטער, זיך געהאַלטען, אַז זי איז מעהר מבין אויף אַ כלה ווי ער.

דער וועג איז געווען אַ שלעכטער. די גאַנצע פינף שעה, וואָס די רייזע האָט געדויערט, האָט געגאָסען אַ קאַלטער רע־גען, און אַ ווינט, אַ בייזער, אַ כעסן, האָט געריסען די טוך, אין וועלכע די כלה איז געווען איינגעוויקעלט און אַז ער האָט ניט געקאָנט גובר זיין די טוך האָט ער אַריינגעבלאָזען אונטער דער טוך, און זי איז געקומען צו פאָהרען אַ דערפרוירענע.

— לאָמיר נאָר אָנקוקען די כלה — עפּעס אַ שעהנע?

— האָט דעם חתן׳ס פאָטער ר׳ חיים, דערהערענדיג אַז די כלה איז געקומען, פרעהליך מיט אַ וויצעלע אויסגערופען.

ער האָט זיך אויסגעצויגען מיט די הענד אין די באַקעס, אויסגעשטעלט זיינע גרויסע סאַרע אויגען און האָט אָנגעהויבען קוקען מיט אַן ערענסטען שמייכעל.

— נישקשה! — האָט ער ענדליך ארויסגעזאָגט און ווײַ־טער זיך גענומען בעטראַכטען, און ענדליך צוגעגעבען:

— חשך אביסעל!

די כלה האָט זיך געסטארעט צו שמייכלען און האָט נע־ענטפערט:

— איהר וועט מיר גוט צוזעהן וועל איך זיך ביי אייך אין געסט פאָפראַווען.

— גערעכט, גערעכט! — האָט ר' חיים צופריעדען אויס־גערופען — און ער האָט שוין בעשלאָסען ביי זיך אין געדאַנק, אז זי איז ניט קיין נאַר.

באלד איז אין שטוב געוואָרען א גרעסערער געדרודער. די קינדער, וועלכע זיינען ווער אויפ'ן גאס און ווער אין א צווייטען צימער געווען, זיינען זיך צוזאמען געקומען און אָנגעהויבען אָהן שום צערעמאָניעס אריינרוקען זייערע גאַנצע פנים'ער אין דער כלה'ס פנים אריין, כדי איהר בעסער צו בעטראַכטען, און דאָס יונגסטע אינגעל בערטשיק, מיט ניט גאר קיין ריינעם נעזל, האָט זיך אַזוי נאָהנט צו איהר צוגערוקט, אז די כלה ווי העפליך זי האָט זיך ניט געוואָלט האלטען, האָט זיך דאָך אבגעקעהרט פון איהם...

באלד איז א פערסאָפּעטער פון גאס אַנגעקומען דער חתן.

ער האָט איהר גלייך געגעבען די האַנט, געפרעגט מיט האלבען מויל: וואס מאַכ.. די איבעריגע אותיות האָט ער פער־שלונגען, עס זאָל ניט זיין קענטיג, צי ער „דוטשעט" זי, צי ער „איהרצט" זי און איז זיך געלאָפען איבערטהאָן.

— די כלה מוז וועלען עסען! — האָט דעם חתן'ס מוטער, ביילע, א נארישע אידענע, וואס האָט זיך געהאלטען פאר א גרויסע חכמה, בעמערקט.

— ניין, א דאַנק! — האָט די כלה, וועלכע האָט זיך שוין צוגעזעצט, געענטפערט — איך וויל נאָך ניט עסען.

—וואו האסטו געגעסען?—האָט די מחותנת'טע געפארשט.

— ארויספאַהרענדיג פון דער היים! — האָט די כלה גע־ענטפערט און האָט אראָבגעלאָזען די אויגען אויף איהר קיי־מעלע, וואָס דער חתן האָט איהר צו די תנאים געגעבען א מתנה.

— די כלה וויל בעסער אָברוהען! — האָט ר׳ חיים הויך אויפ׳ן קול גערעדט, ווייל איהם האָט זיך גערדאכט, אז וואָס העכער ער וועט רעדען וועט ער אלץ מעהר פריינדליכער זיין.

די כלה האָט זיך געפיהלט ווי בעפרייט פון עפּעס שווע־רעס און האָט לייכט אָבגעאָטעמט. זי האָט געוואָלט א הוסט טהאָן, נאָר זי האָט זיך איינגעהאלטען.

— איך וואָלט זיך טאַקי וועלען צושפּארען א ביסעל! — האָט די כלה זיך ארויסגעהאפּט און האָט גלייך חרטה געהאט, ווייל דאָס לעצטע וואָרט האָט זי ארויסגעזאָגט מיט א הייזע־ריגליכען קול און זי האָט בעמערקט ווי די מחותנ׳ים האָבען איי־נער אויפ׳ן צווייטען א קוק געטהאָן.

דעם חתן׳ס מוטער האָט זי אריינגעפיהרט אין א זייטיגען האלב־פינסטערן צימערל, האָט איהר אנגעוויזען וואו צו לעגען זיך און איז ארויס.

די כלה האָט זיך געפיהלט ווי בעפרייט פון עפּעס און האָט לייכט אָבגעאָטעמט. זי האָט געוואָלט א הוסט טהאָן, נאָר זי האָט זיך איינגעהאלטען.

אז זי האָט אבער איינגעדרעמעלט•האָט זי זיך פערגעסען וואו זי איז און האָט זיך צוהוסט ווי אין דער היים, פריי און אונגעשטערט.

דער מחותן, ר׳ חיים, וועלכער איז געשטאַנען נעבען טהיר פון צימערל און האָט זיך איינגעהערט צו יעדען מינדס־טען שאָרך, וואָס דאָרט קומט פאָר, האָט דעם הוסט גלייך דער־הערט, האָט א וואונק געטהאָן צו דער מחותנת׳טע און האָט שטיל געזאָגט:

— ס׳איז דאכט, אז זי איז א קראנקע!...

די מחותנת׳טע, וועלכע איז געווען די גאנצע מבינ׳טע אויף דער כלה, האט ניט איינגעשטימט.

— נאך א נייעם! וואס נאך וועסטו אויסקלערען!

— זי איז א קראנקע! — האט זיך ר׳ חיים געהאלטען ביי זיינס.

— נעה, נעה, משוגענער! — האט שוין די מחותנת׳טע זיך געבייי׳ערט.

— ביזט א שארפע מבינ׳טע! — האט ר׳ חיים זיך גע־קרימט, — האסט געקליבען און טאקי פיין אויסגעקליבען.

די כלה האט זיך גענומען וועקען. די מחותנים ביי דער טהיר האבען געוואונקען עס זאל זיין שטיל. באלד האט זיך דערהערט א הוסט...

— נו? — האט דער מחותן אויסגעשטעלט די אויגען אויף דעם ווייב.

— מאלע וואס א מענש הוסט, זיך אודאי צוגעקיהלט, פאהרענדיג.

— דאס קאן אויך זיין אמאל! — האט דער מחותן איינ־געשטימט. — פונדעסטוועגען קאן מען זיך דערויף ניט פער־לאזען. מען דארף זי גוט בודק זיין. מען וועט נאך זעהן: ממה נפשך: גוט — גוט, ווען ניט, איז ניט געפידעלט.

— ששששש! — האט די מחותנת׳טע געלעגט דעם מיטעלס־טען פיננער פון האנד אויף דער נאז — רעד ניט אזוי הויך...

אין א שעה ארום איז די כלה אויפגעשטאנען. איין באק, אויף וועלכע זי איז געלעגען, איז געווען ניט נאטירליך רויט, די אנדערע באק בלאס און פערוועלקט. די מחותנים האבען געקוקט אויף איהר מיט חשד. מעהר אבער האט געקוקט די מחותנת׳טע. זי איז געווען די מבינ׳טע, זי איז פעראנטווארט־ליך! זי מוז ארומזעהן די כלה פון אלע זייטען.

אין קוקענדיג אויף איהר א היבשע ווײלע, פון וואס די כלה האט ניט געהאט וואוהין צו טהאן איהרע בליקען, האט די מחותנת'טע בעמערקט עפעס א שראם אויפ'ן שטערען.

— וואס איז דאס ביי דיר, טאכטערקע, פאר א צייכען אויפ'ן שטערען? — האט זי געפרעגט גאר אהן צערעמאָניעס.

די כלה האט זיך דערשראקען. איהרע ליפען האבען זיך געקרימט פון פיין... דער שראם איז איהר געקומען פון א פאל נאך אין דער קינדהייט. זי האט עפעס געוואלט פארצעהלען. זי ווייסט דערפון די גאנצע מעשה. די מאמע איהרע פלעגט עס פאר אלע ווייבער פארצעהלען. נאר די צונג האט איהר ניט גע־דיענט. און זי האט עפעס ניט דייטליך ארויסגעשטאמעלט:

— דאס איז גאר נישט... דאס איז גאר נישט... די מחותנים האבען זיך ווידער איבערגעקוקט, שוין אבער מיט מעהר ערנסט. דער חתן, וועלכער האט זיך שוין איבערגעטהאן און איז אומגעגאנגען הין און צוריק אין דעם נייעם אנצוג, די הענד אין די קעשענעס, האט זיך אויף אבגעשטעלט, צוגע־גאנגען נאהענט צו דער כלה, און האט טיעף ארײנגערוקט זײַ פנים מיט א מינע פון א שארפען מבין..

די אנדערע טעג יום־טוב האט מען געפיהרט די כלה אויף „כיבוד" צו קרובים. דער מיין איז אבער געוועזען הערען מבינות אויף דער כלה. די משפחה איז געוועזען א גרויסע: מען האט זי געפיהרט פריהער צום חתן'ס זיידען, ר' לייזער. דארט איז עס צוגענאנגען גרינג. ערשטענס האט דער אלטער נישט געקוקט אויף ווייבער, צווייטענס, האט ער געלאזען אין שוהל די שפּאָ־קולען און אהן שפּאקולען זעהט ער סיי ווי סיי גאר נישט. די באבע האט גראד דעם טאג געליטען אויף רעוומאטיזם און האט געקרעכצט אין בעט. שווערער איז עס צוגעגאנגען ביי די פעט־טערס און מומעס. דארט פלעגט די מחותנת'טע אברופען די ווייבער אן א זייט, אנווייזען מיט'ן פינגער אויף דער כלה און

פרעגען אזוי שטיל, אז די כלה פלעגט הערען יעדעס וואָרט:
— וואָס זאָגסטו? דער „אלטער" זאָגט, אז זי איז א קראנקע.
— הא... פלעגט א מומע אויסשטעלען די אויגען און קוקען אויף דער כלה...

דאָ פלעגט שוין די כלה ניט הערען. דער געשפרעך פלעגט שטילער ווערען. נאָר זי האָט זיך פאַרגעשטעלט אזעלכע מיי־נונגען, פון וואָס דאָס בלוט פלעגט איהר ווערען פערקיהלט.

איין עלטער־מוהמע, ביי וועלכער מען איז געווען צום לעצ־טען, א נידריגע דיקע פרוי, האָט איהר גאָר אָבגעזאָגט אינגאנ־צען דאָס לעבען.
— זי איז דאָך א מסוכנת... זי איז דאָך א געשטארבענע...
האָט זי איין א ווינקעל, אברופענדיג די מחותנת'טע — בע־שלאָסען... זי פערזוכט דאָך גאָר נישט פון טיש...
— יא, יא... האָט די מחותנת'טע געזיפצט. איך וויים גאָר ניט וואו זיינען מיינע אויגען געווען!... וועה איז מיר...

— נו, וואָס טהוט מען איצטער? האָבען די מחותנים גע־שמועסט, קומענדיג אהיים, צווישען זיך, ווען די כלה איז ארוים־געגאנגען אין א צווייטען שטיבעל.
— איך וויים? — האָט געזאָגט דער מחותן.
— איך וויים? — האָט געענטפערט די מחותנת'טע.
— נו, וואָס זאָגסטו, חתן?
— איך וויים? — האָט דער חתן געדריקט מיט די פליי־צעס. — טהוט ווי איהר פערשטעהט.
און דערהערענדיג טריט האָט ער א וואונק געטהאָן:
— שא, זי געהט!...
די כלה איז אריין אין שטוב. פערשטעהענדיג, אז מען האָט וועגען איהר גערעדט, האָט זי זיך ניט געהאט וואוהין צו טהאָן.

— נו, ווילסטו שוין אפשר עסען? — האָט די מחותנת'טע ווייטער געפרעגט.

— ניין, א דאנק...

— דו עסט אלע מאָל אזוי ווייניג? — האָט דער מחותן געפאָרשט, ווי א דאָקטאָר.

— פערקעהרט.... האָט די כלה געשטאמעלט, פערשטע־הענדיג וואוהין מען ציעלט מיט דער פראגע.

— הייסט עס, האָסט יא אפעטיט.

— ניט צו פערזינדיגען! — האָט די כלה געפרובט שמייכ־לען.

עס איז געווארען שטיל א ווייל. דער מחותן האָט אראָב־געלאָזען דעם קאָפּ אויפ'ן טיש און האָט זיך פערטראַכט. באלד אָבער האָט ער זיך ערוואַכט, ווי אין קאָפּ וואָלט איהם אריינ־געפאלען א גרויסע אידעע און האָט זיך געווענדעט צו דער כלה מיט א קוראזש:

— זאָג מיר מיין טאָכטער, דו ביזט, חלילה, ניט קיין שטי־קעל חולה?...

די כלה איז בלייך געוואָרען, זי האָט אינגאנצען א ציטער געטהאָן און האָט א ווארט ניט געקאָנט אויסרעדען...

נאָך יום־טוב איז זי אוועקגעפאָהרען א קראנקע אויף אן אמת....

דער קוש

חיה ביילה'ס „שטוב" האט געהאט א נאמען אין דער גאנצער גאס. דעם נאמען האט די שטוב פערדיענט ניט צו־ליעב איהר עשירות, ניט צוליעב איהר צדקה, נאר צוליעב די שטענדיגע קריגעריי, קולות, געשרייען און קללות, וואס האבען זיך פון דארט שטענדיג געטראגען, סיי זומער — דורך די קליינע אפענע, סיי ווינטער — דורך די צווייענדיגע פערמאכטע און גוט ארומגעקלעבטע פענסטער...

די ערשטע צייט, מיט יאהרען צוריק, ווען די דאזיגע קולות האבען זיך צוליעב דעם אונטערגעוואקסענעם „הויזגע־זינד" נאר וואס זיך אנגעהויבען צו ענטוויקלען, פלעגט ניט זעלטען ביי דער שטוב א גאנץ רעדיל זיך צונויפקלייבען. מאנ־כע פון רעדיל פלעגען לאכען, מאנכע פלעגען בעדויערן און אנדערע, רודף־שלום'ניקעס, פלעגען זיך טאקי אין שטיבעל ארייןכאפען און אנהייבען צו מוסר'ן:

— פע, חלשות, די גאס איז דאך אויף! עס איז דאך א חרפה פאר לייטען!

געוועהנליך פלעגט אזא „רודף־שלום'ניק" חאפען א פסק, ווי ער האט פערדיענט פאר זיין גרויס חכמה ארייןצומישען זיך דארט, וואו דער דלות, דחקות און פערביטערטקייט קריגען זיך. און האט שוין נאכדעם פערזאגט א צעהנטען, ניט צו מישען זיך אין פאמיליען לעביי

שפעטער אבער איז מען שוין צו דער דאָזיגער שטוב גע־וואָהנט געוואָרען, מען האָט שוין אויף דער שטוב מיט דער חאַנד אוועקגעמאכט:

— א פערשאַלטענע שטוב!

קריגען, זידלען און שעלטען, דערהויפּט שעלטען, פּלעגט זיך די מוטער מיט'ן מאַן, מיט די קליינע קינדער און דער עיקר מיט דער עלטערער טאָכטער, — דוקא מיט דער עלטערער, פון וועלכער זי האָט אזוי געגאַרט נחת צו זעהן, פיהרען זי צו דער חופּה און דערלעבען פון איהר אייניקלעך...

דאָס אבער פלעגט זי טראַכטען אין הארצען אין גוטע מי־נוטען, ווי שבת נאָך ווארעמס, ווען דער טשאָלענט איז ארויס געראָטען, און דער קוגעל איז ניט צוקראַכען געוואָרען, וואָס פלעגט אייגענטליך זעלטען טרעפען, אדער אין שוהל ביי דער „תחנה פאַר קינדער" און אין נאָך אזוינע גליקליכע רוהיגע מי־נוטען.

דאָס זיינען איבריגענס נאָר מינוטען געווען. דאָס לעבען אָבער בעשטעהט פון יאָהרען, לאַנגע וויסטע יאָהרען אין דחקות און אין נויט. און אין אזוינע יאָהרען זיינען גוטע מינוטען ביי דער מוטער פון דער שטוב זעהר ווייניג געווען, און אום אויסצוקיהלען דאָס „פערביטערטע האַרץ" איז געווען דאָס איינ־ציגע מיטעל — שילטען...

אין קללות איז חיה ביילע געווען געניט, מען קען זאָ־גען, אַז זי איז געווען א שילטערקע מיט גאָטס גנאָד. אין קללות איז זי געווען שטאַרק אָריגינעל. איהר פערביטערטע נשמה האָט פיינד געהאַט א געוועהנליכע שאַבלאָנע קללה, וואָס יעדע „יענטע" אין גאַס בענוצט זיך מיט איהר. חיה ביילע האָט גע־האָט איהר אייגענעם רעפּערטואַר קללות, קללות אין פּראָזע און אין גראַמען. די קללות אין גראַמען פלעגט זי בענוצען אין א רוהיגער צייט, אַפּט מאָל אַלס א גוט וואָרט, א פריינדליכ־קייט. א קינד פרעגט, למשל: מאַמע, וואו איז דער מעסער?

ענטפערט חיהביילע: זאָלסט ניט וואקסען גרעסער! ווען א קינד רופט אמאָל: מאמע! ענטפערט חיה ביילע צום גראם: זאָל דיר זיין א יאמע! דאָס וואס יאמע איז ניט קיין ריין אידיש וואָרט האָט איהר ניט געארט. זי האָט געשאָלטען, ווי גע־זאָגט, נאָר אום אויסצוקיהלען איהר הארץ, וועלכעס איז שטענ־דיג געווען פערביטערט, אבער ניט צוליעב דער קונסט..

א זומער פריה־מארגען.

די עלטערע טאָכטער, זעלדע, איז געשטאַנען איינגעבויגען ביי דער באנק, וואָס האָט געדיענט אנשטאָט א קיך, און האָט געוואשען דאָס געפעס פון דער נעכטיגער וועטשערע. די וועט־טשערע איז נעכטען בעשטאַנען פון קארטאפעל מיט בעבלעך, א שטארק אָנגעלעגטער מאכל ביי חיה ביילען אין שטוב, פאר וואָס די קינדער שלאָגען זיך ממש. אמת, די עלטערע קינדער זיינען שוין אויסגעשטאָטקעוועט, אויסג׳דרך־ארץ׳ט, זיי ווייסען, אז ווי פיעל מען גיט, דארף זיין גענוג, אבער די דריי קלענערע קינדער זיינען נאָך ניט גענוג ערצויגען, נאָך וועניג קלעפּ און קללות האָבען זיי בעקומען, און זיי שרייען שטענדיג: נאָך! נאָך! — און מען רייסט איינס ביים אנדערן פון די טעלער, פאר וואס חיה ביילע שילט צום גראם און אָהן גראם...

יא, די וועטשערע איז געווען א גוטע. די קארטאפעל איז ממש צוגאנגען אין מויל. פון די בעבליך רעדט מען שוין ניט. ווער ווייס דאָס ניט, אז בעבלעך איז אזא מאכל וואָס היילט ממש אין הארצען!... דערפאר אבער האָט די דאָזיגע וועט־טשערע א חסרון, וואָס דאָס געפעס נאָך איהר איז שווער צו דערוואשען. אז מען האפט זיך גלייך נאָך דער וועטשערע אויסצוּוואשען עס איז נאָך א האַלבע צרה, קען מען זיך נאָך אן עצה געבען; ווער האָט אבער צייט צו וואשען זיי ביי נאכט? גלייך נאָך וועטשערע מוז מען אויסבעטען די בעטען. צוליעב די בעטען וואלט אפילו די ארבייט ניט געדויערט. סך הכל גע־

פינען זיך אין שטיבעל צוויי בעטען. דאָס ארבייטען גערדויערט אבער טאָקי דערפאר, וואס קיין פיעל בעטען זיינען ניטאָ... און יעדע נאכט מוז מען אין דער גיך, ווי מען בויט באריקאַ־דען, להבדיל, אויסבויען צו די צוויי נאָך פיער בעטען... און די ארבייט נעהמט אוועק די צייט און דאָס געזונד און דאָס לע־בען... די ארבייט איז אפילו א פרעהליכע, בשעת זעלדע ארבייט, האלט אונטער חיה ביילע מיט קללות, מיט געשרייען, און די קלענערע קינדער, וואָס ווילען שוין שלאָפען, שווייגען אויך ניט. שטעהענדיג שוין מוכן ומזומן צום שלאָפען געהן, האלט יעדער די אלע צעהן פינגערליך אין קאָפּ, קראצען זיך מיט כונה און רייסען זיך אויפ'ן האלז. אודאי קען זיך זעלדע ביי דער ארבייט ניט לאנגווײלען, אָבער קיין צייט אויף די געפעס וואַ־שען, ווי געזאָגט, בלייבט איהר שוין ניט, און זי לעגט עס אָב אויף מארגען פריה.

און שטעהענדיג א גאנצע נאכט, ווערען די טעלער, לע־פעל און די גרויסע שיסעל פערטרינקענט. דערזעהענדיג זיי אין דער פריה, ווערט זעלדע א פערציטערטע. איהר דאכט זיך, אז זי וועט פון דער ארבייט ניט ארויס, און בייז און אויפגערעגט גיט זי א זאָג ווי פאר זיך:

— קיין אנדערע מאכלים ווי בעבליך מיט קארטאפעל קען זי גאָר ניט אויסקלערען!

עס פערשטעהט זיך, אז חיה ביילה פערשווייגט ניט אזא אויסרייד, חאָטש א שטילער, און דאן וואשט שוין זעלדע די טעלער אונטער דער מאמעס מוזיק...

און דאָס מאָל זיינען נאָך די טעלער מיט די איבערגעבליע־בענער וועטשערע מעהר ווי אלע מאָל פערטריקענט געווארען. זעלדע, וואס איז געווען צורייצט פון ניט דערשלאָפען די נאכט, פון היטץ און דושנעקייט, האָט געברומט און געשאלטען אונ־טער דער נאָז און הויך און שטארק געריבען עפּעס א טעלער, וואָס איז בעזונדער פערטריקענט געווען.

פלוצים האט זיך דערהערט א קלאפ.

— צעבראכען! ! — האט פאר שרעק אויסגעשריען די מוטער, צולויפענדיג צו זעלדען...

זעלדע איז געשטאנען מיט אראבגעלאזענע הענד און האט ניט געענטפערט.

— דיין קאפ זאל צובראכען ווערען! — האט חיה ביילה אנגעהויבען, בעטראכטענדיג שוין קלאר דאס אונגליק. ווי רייבט מען דאס אזוי א טעלער? צעריבען און צעמאלען זאלסטו ווע־רען... אוי, וועה איז מיר! די מויד וועט מיך אין גרוב אריינ־טרייבען, זאל זי בעסער אליין א מיתה משונה איינגעמען...

זעלדע האט געשוויגען.

— זי שווייגט! די צונג זאל איהר אבנעהמען, רבונו של עולם! וואס שווייגסטו, וואס? איז זי אויף איהר ארויפגעפא־לען. זאג, וואס שווייגסטו? איז זי שוין אין רציחה אריין. מיין בלוט גיעסט זיך און דו שווייגסט, הא? דו שווייגסט? איך האב געלד אויף נייע טעלער צו קויפען?! זאלסט אזוי האבען א חתן!...

— שווייג, ווארים איך צעברעך באלד אלע טעלער! —איז זעלדע אויפגערעגט געווארען פון דער לעצטער קללה... שווייג! שווייג! איז זי שוין אויפגעשפרונגען פון ארט און זיך געלא־זען, ווי א ווילדע טיגערין איבער'ן שטיבעל.

— דו ביזט נאך גערעכט? — האט חיה ביילע אויסגע־גלאצט די אויגען אויף איהר — דו ברעכסט טעלער, דו פער־גיעסט מיין בלוט ווי וואסער, און דו ביזט נאך גערעכט? נא דיר גערעכט, נא!

און חיה ביילה האט זיך אריינגעריסען מיט איהרע דארע לאנגע הענד אין זעלדעס לייב, ווי זי זאל זי וועלען דערשטי־קען. זעלדען האט פערהאפט דער אטהעם, דאס בלוט האט איהר געגעבען א זעץ אין קאפ, און ווערענדיג ווילד פאר צארען, האט זי מיט אלע כחות א שטויס געטהאן פון זיך די מאמען.

עס האט זיך דערהערט א קלאפ פון א קערפער, נאכדעם א געשריי, שפעטער א ווײילע — א שטילער קרעכץ דורך טרערן:

— זי האט מיך גע'הרג'עט... קינדערליך, זי האט מיך גע־הרג'עט... כרות יאהרען וועט זי האבען... געהט רופט דעם טא־טען... כרות...

די קליינע קינדער האבען זיך צעוויינט און האבען זיך אלע א ווארף געטהאן אויף זעלדען, ווער מיט די הענד, ווער מיט א שטעקען.

— וואס האסטו גע'הרג'עט די מאמען?... — האבען זיי געשריען... — מאמעלע שטעה אויף!...

חיהביילע איז אויפגעשטאנען און אנפאנגס שטיל גע־קרעכצט. באלד אבער איז זי געקומען צו זיך און האט גענומען פלוכען:

— כרות יאהרען דיר... כרות יאהרען. א מאמען געשלא־גען... נאך דיין לויה זאל איך געהן, רבונו של עולם, ווי דערלעב איך דאס!...

— נאך דיינער בעסער! — האט זעלדע צוריק געשאל־טען און גלייך חרטה האבענדיג אויף דער קללה, וועלכע זי האט דאס ערשטע מאל געגעבען דער מאמען, איז זי ארויסגע־לאפען אויפ'ן גאס.

א שווערער טאג איז עס געווען. די שערבליך פון דעם צע־בראכענעם טעלער זיינען געלעגען אויף דער ערד און האבען ווי עדות געזאגט אויף דעם, וואס איז פארגעקומען... די נאכט איז געקומען און פערמאטערט זיינען אלע אין דעם דאזיגען שטיבעל אויף די געלעגערס אוועקגעפאלען, און אהן וועטשערע הארט איינגעשלאפען...

זעלדע האט אבער ניט געקאנט איינשלאפען. אזוינע טעג זיינען אפילו א סך אין איהר קורצען און דאך לאנגען לעבען גע־ווען, אבער שלאגען און שילטען צוריק די מאמען האט זי נאך

קיינמאָל ניט... זי האָט ניט מורא פאַר כרות... וואָס איז כרות?
— מען שטאַרבט! נו וואָס איז? הלואי וואָלט זי שוין טאַקי געשטאָרבן. וואָס וועט זי פערלירען?... אַ קלײנער חלוק פון איהר לעבען ביז איהר טויט. דאָ ליעגט זי אויף דער ערד, און דאָרט אביסעל טיעפער. אבער דערפאַר — רוהיג... זעלדען פער־דריסט נאָר, וואָס זי האָט איהר מאַמען, איהר אייגענער מאַמען, אַזאַ צער פערשאַפט. קיינמאָל איז די מאַמע ניט געווען אזוי צעטראָגען ווי היינט. זי האָט זיך אפילו ניט געשאָלטען... אַ גאַנצען טאָג איז זי אומגעגאַנגען ווי צומישט און שטאַרק פער־טראַכט. דעם צעבראָכענעם טעלער האָט זי אפילו ניט דער־מאָנט. זעלדע האָט דערפיהלט, וואָס זי האָט היינט געטהאָן דער מאַמען, און איהר הארץ איז צוגאַנגען, ליעגענדיג אויף דער ערד.

די אָרימע מאַמע! וואָס איז זי שולדיג, אַז זי שילט און שלאָגט זיך אפילו? דאָס ביטער לעבען איז דאָך שולדיג. זי האָט דאָך אַ גאָלדען הארץ. זי גיעט דאָך אַ שכן דאָס לעצטע אוועק.

זעלדען האָט צונויפגעדריקט דאָס הארץ. זי האָט ניט גע־קענט איינליעגען.

זי שטעלט זיך אויף און געהט צו צו דער מאַמעס בעט.

חיה ביילע ליעגט מיט׳ן פנים ארויף. די דאַרע ברוסט אָפען. אויף דער מיטען ברוסט זעהען זיך צוויי בלוטיגע קראַ־צען.

זעלדע קוקט אויף די צוויי בלוטיגע פאַסען און קען זיך ניט אָברייסען פון זיי... עפּעס ציהט זי אזוי צו דער מאַמען. אוי, ווי זי האָט ליעב די מאַמען! זי האָט גאר ניט געוואוסט ביז אהער!... דאָס ערשטע מאָל זינט זי גערענקט זיך, פיהלט זי אַזאַ מאָדנעם ווארעם געפיהל... אָט וואָלט זי צוגעפאַלען צו איהר און ארומגעהמען און קושען זי, אָבער אזוי שטאַרק...

— די מאַמען קושען! — דערמאָנט זיך זעלדע — און איהר דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַ משוגענער פערלאַנג... קושען די מאַמען! זי איז שוין אַלט 25 יאָהר און האָט נאָך די מאַמען

קיינמאָל ניט געקושט. עס קומט עפּיס אויס מאָדנע: קושען די מאַמען...

די צוויי בלוטיגע רויטע פּאַסען אויף דער ברוסט ווינקען אָבער און ציהען אַזוי שטאַרק...

זעלדע קען זיך ניט אָבריייסען. עפּעס א געהיימע קראַפט בייגט זי, בייגט זי נידעריגער צום בעט. איהרע ליפּען ציטערן פון א מאָדנעם בעגעהר: זי וויל קושען די מאַמען!.. זי קען זיך ניט איינהאַלטען... עס ציהט אַזוי...

— מאַמע, מאַמע! פּליסטערט זי שטיל! אונגליקליכע מאַמע. אוי, דיין וויסט לעבען! און זי בייגט זיך צו און ריהרט אָן מיט איהרע ליפּען דער מאַמעס דאַרע ברוסט.

— אוי וועה איז מיר! — חאַפּט זיך אויף חיה ביילע — ווער איז דאָ?

זעלדע בלייבט שטעהן דערשראָקען און קען זיך פון אָרט ניט ריהרען.

— אוי, זעלדע! קרעכצט די מאַמע — דו ווילסט מיך טאַקי הרג'ענען!.. אוי וועה איז מיר, וואס איך האָב דערלעבט!

זעלדען שניידען די ווערטער, ווי מיט מעסער. זי שעמט זיך, זי קען ניט, אָבער זי וועט איהר זאָגען.. זאָל זי ניט מיינען, אַז זי האָט זי געוואָלט הרג'ענען...

— מאַמע! איך האָב דיך געקושט!

— קינדערלעך! איז שוין חיה ביילה געקומען צו זיך — די מויד איז משוגע געוואָרען! אוי זאָל זי טאַקי שוין משוגע ווערען!

דערהערענדיג די קללה איז זעלדע א בערוהיגטע אוועק צו איהר געלעגער...

דער גמילות חסד

דער גרעסטער יריד אין קלעמענקע איז אולאס. דאס שטעדטעלע ווארט אויף „אולאס" מיט א קלאפּענדיגען הארצען און מיט גרויסע האפנונגען. „אולאס", זאגען די קלעמענקער קרעמער און הענדלער „איז א גאָטס בענשונג". ווען ניט אולאס וואלט קלעמענקע שוין לאנג אוים קלעמענקע געווען. אמעריקא וואלט שוין די רעשט ביסעלע אידען פון דארט צוגענומען צו איהר".

צו אולאס דארף מען אבער האבען „געצייג". די קרעמער דארפען האבען סחורה און די סוחרים — געלד. אָהן די געצייג איז אולאס אויך בלאָטע!

און חיים דער תבואה־הענדלער געהט ארום א טויטער. צו אולאס איז געבליעבען סך־הכל נאך דריי טאג און ער האט נאך ניט א „קאפּיקע" מיט וואס דעם שפּייכלער אויפצומאכען.

און אויפ'ן מארק דרעהען זיך אום די תבואה־הענדלער מיט פּערדרעהטע דאשיקעס, מיט גראבע טיטונענע פּאפּיראָסען אין די מיילער, מיט די שטעקלעך אין די הענד און מען רעדט שטארק וועגען יריד.

— אין דריי טעג אויף דער צייט! — רופט אוים איינער.

— פששש! קריגט התפעלות א צווייטער — אין דריי טעג אויף דער צייט ועט זיך „ברעכען".

„זיך ברעכען“ הייסט אויף מארק לשון: עס וועט זיין א גרויסער עולם.

און חיים ווערט בלאס. ער וואלט בעטען א מפלה אויפ׳ן יריד, עס זאל דעם טאג רעגענען, שנייען, שטורמען, אז קיין משוגענער הונד אפילו זאל צום מארק ניט קומען, חיים ווייס אבער, אז „אולאס“ איז ניט קיין שרעקעדיג־אינגעל: „אולאס“ האט קיין מורא ניט פאר דער גרעסטער זאווארוכע — „אולאס“ בלייבט „אולאס“!

און ביי חיים׳ן שפארען ארוים די אויגען פון קאפ: א גמילות־חסד, וואו קריגט מען א גמילות־חסד? א פינף־און־צוואנציגער האטש...

ער בעט ביי אלעמען, נאר יעדער ענטפערט מיט א פרעה־ליכען געלעכטעריל:

— צי משוגע! פאר א יריד געלד?

און חיים׳ן דאכט זיך, אז ער וועט טאקי משוגע ווערען...

— וואלסט אריבערגעהן צו לייבע־בערעס, עצה׳ט איהם דאס ווייב, נעמענדיג א טיעפען אנטהייל אין זיין וועהטאג.

— איך האב דאס שוין אליין געקלערט — ענטפערט חיים פערטראכטערהייט.

— נאר וואס? — פרעגט דאס ווייב.

חיים וויל איהר ענטפערן: נאר איך קען ניט אריינגעהן, איך האב קיין מוטה ניט. פאר דעם ווייב אבער פאסט איהם ניט צו זיין אזוי אפענהערציג און ער ענטפערט:

— געהט ער צום טייוועל! ער וועט ניט לייהען.

— פּרובען זיך שאדט ניט — רעדט זי איהם איין.

און חיים בערעכענט זיך, אז ער האט טאקי קיין אנדער ברירה ניט און לייבע־בערעס איז א איד א גביר, און וואהנט מיט איהם אין איין גאס, דאס הייסט „שכנים“, און קיין געלד צום

יריד דארף לייבע־בערעס ניט — ער אליין איז גאָר אַ וואלד־סוחר.

— נעהם מיר ארוים דעם שבת'דיגען אויבער־בגד! — וועגדעט ער זיך צום ווייב מיט אַ בעשליעסענדען טאָן.

— וואָס דען? — ענטפערט איהם דאָס ווייב — די בעס־טע זאך אריינגעהן צו „איהם".

און חיים האָט זיך געשטעלט קעגען האלבצובראָכענעם קליין־שפּיגעלע, וואס איז געווען צוגעשלאָגען צום וואנד, האָט אַ גלעט געטהאָן מיטביידע הענד די באָרד, פערקאשערט די פאות, דערנאָך האָט ער אראָבגענומען דאָס היטעל פון קאָפּ און אַ פּיהר געטהאָן איבער איהם מיט דעם ארבעל.

— זעה נאָר, איך בין פון הינטען ניט אויסגעריבען אין קאלך?

— אַ קשיא! — האָט איהם דאָס ווייב געענטפערט און האָט זיך גענומען איהם קלאַפּען מיט ביידע הענד איבער'ן פלייצע.

— ביי אונז איז דאכט זיך אמאָל געווען אַ שטיקעל בערש־טיל פון „זאכען". וואו איז זי, הא?

— דיר האָט זיך אפשר גע'חלום'ט! — האָט דאָס ווייב געענטפערט, קלאַפּענדיג איהם איבער'ן פלייצע און מורמלענדיג:

— נו, זיך אויסגעריבען אביסעל!

— נו, גענוג צו קלאַפּען! — האָט חיים כמעט ווי מיט כעס ארויסגעברומט — איך וועל שוין געהן.

מיט אַ זיפץ האָט ער אָנגעטהאָן דעם שבת'דיגען אויבער־בגד, ארויסגעמורמעלט: זאל ער אזוי לעבען, ווי ער וועט ליי־הען, און איז ארויסגעגאנגען.

און געהענדיג צו לייבע־בערעס האָט חיים'ן דאָס הארץ גע־ציטערט. פאר'ן גאנצען לעבען זיינעם, זינט לייבע־בערעס וואהנט דאָ אין עק גאס, איז ער ביי איהם אין גאנצען געווען

צוויי מאָל, און ביי חיים'ן איז דער איצטיגער גאַנג געווען אַ מין עקזאַמען.. דער „אַריינגאַנג" צו איהם, די ליכטיגע צימערן, די גרויסע שפּיעגלען, די ווייכע מעבּיל, לייבּע־בּערעס אַליין מיט זיין לאַנגער ברייטער באָרד, מיט זיינע שטרענגע גביר'עשע אויגען: די גבירה, די פרעהליכע גליקליכע קינדער, אפילו די דיענסט, וועלכע איז איהם געבּליעבּען אין זכרון פון יענע צוויי מאָל, — דאָס אַלעס האָט איהם געשראָקען און ער האָט זיך אַליין געפרעגט: „וואו אַהין געהסט דו, צי משוגע, געה צוריק!" און ער פלעגט זיך מינוטען־ווייז אָבשטעלען אין מיטען וועג. נאָר דער געדאַנק, אַז באַלד איז „אולאַס" און ער האָט ניט מיט וואָס צו עפענען דעם שפּייכלער האָט איהם געטריעבּען געהן ווייטער.

— ער וועט ניט לייהען — עס איז גאָר ניטאָ וואָס צו האָפען אומזיסט!... האָט ער געהענדיג זיך מכין געווען צום קלאָפּ, נאָר ער האָט דערפיהלט, אַז ער וועט ניט קענען דאָס מויל עפענען אַרויסצורייידען זיין בקשה, אויב ער וועט אַזוי אַראָבּ פאַלען ביי זיך, און ער האָט זיך געטרייסט:

— אַז מען זאָל איהם צוטרעפען אין אַ גוטען הומאָר וועט ער לייהען. וואָס וועט ער מורא האָבען צו לייהען מיר עטליכע רובּעל איבּער'ן יריד? איך וועל איהם זאָגען, ווי נאָר איך פער־קויף די סחורה בּעקומט ער גלייך דעם גמילות־חסד. איך וועל איהם שווערען מיט ווייבּ און קינדער... ער וועט גלויבּען.. און איך וועל דאָך איהם ט אַ ק י אָבּגעבּען...

דאָס מאַכט אַבער חיים'ן אַלץ נישט שטאַרקער ביי זיך און ער זוכט איין אַנדער נחמה, איין אַנדער רפואה צו שטאַר־קען זיך:

— ער איז ניט קיין שלעכטער מענש... און אַגב קאָן ער מיר דאָך ניט פון היינט אָן. שוין אַ יאָהר צוואַנציג אַז מען וואָהנט אין א י י ן גאַס — פאַראַבּאַצקער גאַס...

און חיים דערמאַנט זיך, אַז פאַר צוויי וואָכען, ווען לייבּ־בּערעס איז געגאַנגען פאַרביי זיין שטיבּעל אין מאַרק און ער,

חיים, איז געשטאַנען גראַד אויפ'ן הויף און האָט איהם פריינדליך, ווי עס פּאַסט פאַר א גביר, גוט־מאָרגען אבגעגעבען (איך וואָלט געשוואָרען, אז איך האָב איהם די האַנד געגעבען — וויל ער זיך דערמאַנען) האָט לייבע־בערעס איהם צוריק פריינד־ליך געענטפערט, ער האָט זיך אפילו אָבגעשטעלט און געפרעגט איהם גאָר ווי א גוטער בעקאַנטער:

— וואָס מאַכסטו דו עפּיס, חיים?

און חיים שטרענגט אָן זיין בּת־זכרון און דערמאַנט זיך, אז געענטפערט האָט ער איהם אַזוי:

— א דאַנק פאַר'ן פרעגען! ניט צו פערזינדיגען... מען האַנדעלט!...

און חיים בלייבט צופריעדען מיט דעם ענטפער.

— געענטפערט האָב איך איהם גאַנץ ברייט!...

און חיים בעשליסט, אז איצט וועט ער מיט איהם אויך ריידען וואָס ברייטער, וואָס שטאָלצער, פאַלען — ניט!

חיים דערזעהט שוין פון וויטען לייבע־בערעס הויז... ער הוסט זיך אויס, גיט א גלעט די באָרד און בעטראַכט אויף זיך דעם בגד.

— נאָך גאָר א גוטער בגד, רעדט ער פאַר זיך אַרויס, ווי ער וואָלט זיך וועלען איינשמועסען, אז דער בגד איז נאָך גוט כדי ער זאָל מעהר מוטה האָבען, מעהר שטאָלץ זיין...

אז ער איז אָבער צוגעקומען צו לייבע־בערעס גרויסען הויז, אז פאַר זיינע אויגען האָבען א פינקעל געטהאָן די אַכט גרויסע פענסטער צום גאַס, דורך וועלכע עס האָט זיך דורכגעשלאָגען דאָס העלע ליכט פון אינוועניג, האָט איהם דאָס האַרץ א ציטער געטהאָן.

— אוי, רבונו־של־עולם, העלף! — האָט זיך ביי איהם ניט ווילענדיג פון האַרצען אַרויסגעריסען. ער האָט זיך אָבער באַלד פערשעמט פאַר זיך אַליין און ער האָט זיך פערחאַפּט:

— עט, נאַרישקייט!...

א ציה טהוענדיג די טהיר, האָט זיך ביי איהם די „תפלה“ נאָך שטאַרקער ארויסגעריסען:

— העלף, שטאַרקער גאָט! מיין בלוט גיעסט זיך!...

ליבע בערעס איז געזעסען ביי א גרויסען טיש, איבערגע־דעקט מיט א קלאָר טישטוך און האָט געטרונקען טהיי, שמוע־סענדיג פרעהליך מיט זיין געזינדעל.

— עפּעס א איד איז געקומען, טאַטע! — האָט הויך אויס־גערופען א אינגעלע פון א יאָהר צוועלף, דערזעהענדיג חיים׳ן שטעהן ביי דער טהיר.

—טאַקי א איד! — האָט א צווייטער אינגעלע נאָך פרעה־ליכער אויסגעשריען, אויסשטעלענדיג אויף חיים׳ן זיינע גרוי־סע שווארצע „ממזר׳שע“ אויגלעך.

דאָס געזינדעל ביים טיש האָט זיך א נעהם געטהאָן שטאַרק בעטראַכטען חיים׳ן און איהם האָט זיך געדאַכט, אז באַלד פאַלט ער אנידער. „עס ווערט זיין זעהר מיאוס, אז איך וועל פאַלען“... האָט ער זיך געשטאַרקט און האָט געמאַכט א טריט ווייטער און אָהן א גוט־אבענד צו זאָגען האָט ער ארויס־געשטאַמעלט:

— איך בין געגאַנגען פאַרביי, פערשטעהט איהר מיך, איך זעה איהר זיצט... הייסט דאָס איהר זייט אין דער היים... נו, קלער איך: — מען דאַרף אריינגעהן... שכנים...

— נו, מהיכא־תית, מהיכא־תית! — האָט ליבע־בערעס ליעבליך געשמייכעלט, — ביזט איין אַנגעלעגטער גאַסט, זעץ זיך!

חיים׳ן האָבען זיך ווי שטיינער פון הארצען אראָבגעקווי־קעלט נאָך אזא ענטפער און קוקענדיג אויף די צוויי אינגלעך, האָט ער זיך שטיל אוועקגעזעצט.

— לאה! דערלאַנג ר׳ חיים׳ן א גלאָז טהיי! — האָט דער גביר א קאָמאַנדעווע געטהאָן.

— א גאנץ גוטער מענש! — האָט חיים א טראכט געגעבען — זאָל איהם דער אויבערשטער העלפען!

ער האָט געקוקט מיט דאנקבארע בליקען אויף איהם, עס האָט זיך איהם געוואָלט פאלען דעם גביר אויפ'ן גראָבען האלז און קושען איהם.

— נו, וואָס מאכסט דו? — האָט דער גביר געפרעגט.

— גאָט צו דאנקען! מען לעבט!

די דיענסט האָט איהם דערלאנגט א גלאָז טהעע, ער האָט איהר געזאָגט: א „יישר" און האָט גלייך חרטה געהאט: א דיענסט פאסט ניט צו דאנקען. ער איז רויט געווארען און האָט געביסען די ליפען.

— טרינק מיט „ווארעניע"! — האָט לויבע־בערעס איהם פארגעלעגט.

— „א טייערער מענש, א טייערער מענש!" —איז חיים איבערראשט געווארען — „ער וועט זיכער לייהען..."

— דו האנדעלסט עפּעס? — האָט לייבע בערעס געפרעגט.

— ווי דען? — האָט חיים ברייט געענטפערט — מען האנדעלט א דאנק גאָט, ניט ערגער ווי אלע סוחרים.

— ווי האלט איצט האבער? — איז דער גביר אויסגעפאַלען צו פרעגען.

האָבער איז די לעצטע צייט געפאלען, נאָר חיים'ן האט אויסגעוויזען צו זאגען בעסער, אז האָבער איז געשטיגען.

— גאנץ הויך געהויבען! — האָט ער אויסגעלאָזען מיט א סוחרישען טאָן.

— נו, און דו האסט עפּעס אנגערייט האָבער? — האָט דער גביר ווייטער געפאָרשט.

— איך האָב גאר א פיין־פּעקעל האבער, קאָסט מיר ניט טהייער, גאנץ ביליג! — האָט חיים מיט מעהר היץ געענטפערט, פערגעסענדיג בשעת ריידען, אז ער האָט שוין פון עט־ליכע וואכען קיין קערענדיל האָבער ניט אין שפייכלער.

— און דו ביזט ביכולת צו „ספעקולירען“? — האט לויב־בערעס געפרעגט, — דארפסט גאר קיין געלד ניט?

— גאט צו דאנקען! — האט חיים שטאלץ געענטפערט — געלד האט מיר קיינמאל ניט אויסגעפעהלט.

„וואס רעד איך דאס? וועה איז מיר!“ — האט חיים זיך דערשראקען פאר זיינע אייגענע ווערטער — ווי אזוי בעט מען איצטער לייהען א גמילות־חסד? און חיים האט געוואלט צוריק א שלעפ טהאן דעם וואגען, נאר לייבע־בערעס האט איהם איבערגעשלאגען:

— הייסט עס, דו מאכסט גוטע געשעפטען, ביזט א שטיקעל נגיד....

„מיינע נגידות אויף שונאים געזאגט געווארען“ האט חיים געוואלט צוריק ציהען, א קוק טהוענדיג אבער אויפ'ן גביר'ס שיינענדיג פנים, אויפ'ן בלאהען קריגעל „ווארעניע“ האט ער שטאלץ געענטפערט:

— גאט צו דאנקען, איך האב זיך ניט אויף וואס צו בעקלאגען.

„אט איז דיר א גמילות־חסד!“ האט חיים'ן ווי עמיצער א זעץ געטהאן הינטען אין קאפ. פרא־אדם, דו שוטה!... וואס בעריהמסט דו זיך? דערצעהל איהם, אז דו דארפסט האבען צו „אולאס“ א פינף־און־צוואנציגער — זאל ער דיך ראטעווען, זאג איהם, אז דו פאלסט, אז...

נאר חיים איז וואס ווייטער אלץ מעהר אריינגעפאלען אין א צופריעדענעם גליקליכען טאן, אלץ מעהר געריהמט זיינע געשעפטען און פערבראכט מיט'ן גביר, ווי מיט גאר א גלייכען מענשען...

באלד האט ער אבער דערפיהלט, אז ער איז דא איבעריג, אז ער האט ניט אזוי געדארפט זיצען, ניט אזוי געדארפט רעדען. ער וואלט בעסער רעדען ירידעס, וועגען גמילות־חסד... איצטער איז שוין פערפאלען; „קיין געלד פעהלט מיר נישט...“

און חיים האָט מיט פערצווייפעלטע בליקען א קוק געטהאָן אויף לייבע־בערעס פרעהליכען פּנים, אויף די צוויי אינגלעך, וואס זיינען געזעסען קעגען איהם און האָבען מיט ממזר'שע לוסטיגע אויגעלעך געקוקט אויף איהם און זיך עפּעס מאָדנע געשושקעט און נאָך מאָדנער געשמייכעלט...

א קאלטער שוויים האָט איהם בעגאסען. ער האָט זיך אויפגעהויבען פון ארט.

— דו געהסט שוין אוועק? — האָט לויבע־בערעס העפליך געפרעגט.

„אָט איצט אפשר קען איך א בעט טהאָן", איז חיים'ן איינגעפאלען צו ראטעווען זיך פּאָרט — נאָר א קוק טהוענדיג אויף די צוויי אינגלעך מיט די ממזר'ישע אויגעלעך, וואס האָבען אזוי ביטרע געקוקט, האָט ער מיט גדלות געענטפערט:

— איך מוז! געשעפטען! ניטאָ קיין צייט!... און לאָזענדיג זיך צום טהיר האָט זיך חיים'ן געדאכט, אז הינטען שטעלען איהם אוים די צוויי אינגעלעך מיט די ממזר'שע אויגעלעך פייגען, ציינגען און לייבע־בערעס אליין שמייכעלט, דאכט זיך, און זאָגט זיי:

— גרעסערע, גרעסערע!...

און חיים'ן האָט זיך געדאכט, אז די פּלייצע ברענט איהם פון הינטען און ער איז געשווינד ארויסגעגאנגען...

דער אלטער משכיל

חיים גאטליב איז געבוירען אין ליטא, נאר ער וואהנט שוין א לענגערע צייט אין ווארשוי און האלט דארט א רעסטא־ראן.

ער איז א איד פון א יאהר 50, זויבער געקליידעט, מיט א רונד בערדיל, וועלכעס איז שטענדיג פערקעמט און עס דאכט זיך, אז ער שערט עס אונטער, חאטש ער האט עס קיינמאל אין זינען נישט געהאט. ער איז ניט רייך, ציהט די חיונה מיט שווערקייטען, דאך קלאגט ער זיך קיינמאל ניט — ער האט העכערע שטרעבונגען, ווי די טרוקענע פרנסה, ער האט די לשון־קודש׳דיגע ליטעראטור!...

דעם לשון הקודש איז חיים גאטליעב איבערגעגעבען מיט זיינע בעסטע טיעפסטע געפיהלען. קיין שעהנערע שפראך איז אויף דער וועלט ניטא, לשון קודש, זאגט ער, איז די נאטירליכע שפראך.

ער האט דאצו א וויסענשאפטליכען בעוויז:

אז מען זאל א קינד גלייך פון געבוירען טאג האלטען אליין אין א צימער און מען זאל מיט איהם קיין שום אנדער לשון ניט רעדען, וועט ער אנהויבען רעדען פון זיך אליין לשון קודש...

— דאס איז ריכטיג ווי גאלד!... לאזט ער אוים מיט פילאזאפי־זיכערקייט — דאס ווייסען אלע.

אין זיינע מיינונגען וועגען יונגע לייט, צו אזוי אידען, שפיעלט א גרויסע ראלע זיין שטענדיגע התפעלות:

— ער איז א שארפער בעל לשון־קודש!... ער שרייבט הפלא!...

ביי חיים'ען אין ביבליאטהעק געפינען זיך אלע אלטע אידישע קלאסיקער, ווי מרדכי אהרן גינזבורג, מאפו, סמאלענס־קין, אדם הכהן און זיין זוהן מיכה יוסף. די אלע פערגעטערט ער, רעדענדיג וועגען זיי, לייכט אין זיינע דונקעלע אויגען עפעס א מין הייליג פייערל, וואס מען קען זעהן ביי קליינשטעדטעל־דיגע חזנים, ווען זיי רעדען איבער א גערעטעטענעם „יחדשהו"... אמת פון מיכה יוסף'ן האלט ער שוין ווייניגער:

— „ער האט אויך „געקענט", שמייכעלט חיים ליעבליך. ער איז שוין אבער יונגער, — עס איז שוין ניט דאס, גיט ער צו פערשטעהן און ווייזט אויף, אז וואס דער שרייבער איז יונ־גער איז אלץ דער לשון ערגער...

צווישען זיינע שטענדיגע געסט, וואס עסען ביי איהם גע־פינען זיך אייניגע העברעאישע לעהרער, א פאר אלטע מחברים און אייניגע היינטיגע משכילים, ציוניסטען; צוליעב זיי שרייבט ער אוים דעם „המליץ" און אבאנירט היע דעם „הצפירה" און ער לעזט זיי אליין אויך, היט יעדער נומער ווי דאס אויג, און בינדט זיי אלע יאהר איין. נאר טיעף אין הארצען איז ער פון זיי ניט צופריעדען, ער בענגט נאכ'ן אמאליגען „המגיד".

— עס איז היינט גאר ניט די מליצה! קלאגט ער זיך פאר זיינע אלטע געסט.

יענע זיינען איהם מודה און שאקלען טרויריג מיט די קעפ. די יונגערע געסט אבער קוקען זיך איבער און שמייכלען אירא־ניש. איינער פון זיי, שטילמאן, א העברעאישער לעהרער איז ברילען, וועלכע ער נעהמט אלע 5 מינוט אראב און נאר אהן

א שום נוימינקייט, נאָר אויס געוואָהנהייט, ווישט ער זיי אי־בער מיט'ן ברעג טישטוך — ער שלאָגט אָב חיים'ען מיט א דייטליכען שפּאָטישען שמייכעל:

— עט, פּאַני גאַטליעב, איהר האָט א טעות! היינט שרייבט מען העברעאיש בעסער, אייראָפּעאישער. מען ענטוויי־קעלט זי, מען בלאָזט אריין אין איהר א „רוח חיים באפּה"... אמאָל האָט מען פּסוקים געשריעבען, אלטע מליצה...

חיים איז בטבע א היציגער איד — ווען אַזאַ מיי דיספּוט טרעפט זיך אין בית המדרש צי ערגיץ אנדערש וואו, וואָלט ער זיך שוין זיכער צושריען: פרעגט אייך בחרם — איהר ווייסט גאָר ניט. א. ד. ג. מיט זיינעם א גאַסט אבער איינרייסען קאָן ער ניט, לאָזען עס ווידער אזוי, דאכט זיך איהם, וועט ער אַ גרויסע זינד בעגעהן, און מיט גרוים פּארזיכטיגקייט הייבט ער אָן צו פערטיידיגען דעם אלטען לשון־קודש:

— ניין, פּאַני שטילמאַן, אמאָליגער לשון קודש איז געווען אביסעל ווייכער, בע'טעמ'טער... נעהמט, למשל, גינזבורגס א „דביר"... צוקער!

און די באקען זיינע בעדעקען זיך מיט א רויטער פארב. אזוי פערשעהמט זיך אַן אלטער מאַן, דעמאָנענדיג זיין ערשטע ליעבע...

די עלטערע געסט פּאַרטאַקעווען: א קליינינקייט אמאָליגער לשון־קודש! א ווערטעלע אויסצורעדען! די יונגע קוקען זיך איבער און שמייכלען שטיל. שטילמאַנען אבער פּערדריסט עס שטאַרק, עס ריהרט איהם פּערזענליך אָן: ער אליין איז פון „מהלך החדש", זיינס א שיר האָט זיך שוין געדרוקט אין „אשכול" און ער זוכט אלע טאָג מיט א קלאַפּענדען הארצען אין די בלעטער א מיינונג וועגען זיין כשרון"... ער רייסט אראָב נערוועז די ברילען פון נאָז, ווישט זיי מיט'ן ברעג טישטוך און רעדט פרעך אויס:

— לאזט צורוה אייערע אמאליגע! לאזען זיי זיך דארטען רוהען בשלום על משכבם..

— חע־חע־חע! יונגוואַרג! לאכט כלומרשט חיים פאר די עלטערע געסט. מען דאַרף אבער זיין א מבין, וואס ביי איהם טהוט זיך אין הארצען. ער געהט אום איבער'ן צימער, הוסט מיט כעס און צופט דאס בערדעל.

— יונגוואַרג! רעדט ער ווידער צו די עלטערע געסט — איין איינפאל צו זאגען, אז היינטיגער לשון־קודש איז בע־סער פאר אמאליגען... כ'וויים... דאכט זיך פאני שטילמאן איז א מבין אויף „לשון", נאר, פערשטעהט איהר מיך, דאס יונגע בלוט... ער דארף זוכען חסרונות אין אמאליגען לשון... מען זאל למשל, נעהמען אדם'ס „ההמלה" — דאס איז דאך, וואס אי שייך, צאצקע, קרוין!... אזא לשון, אזא מליצה... וואו זעהט מען עס היינט?...

— און זיין „דל מבין"! האפט אונטער איין עלטערער עסער — א קליינינקייט אדם'ס מליצה!

— אדם'ס מליצה! ווערט חיים בעגייסטערט — יענער האט געקענט תנ"ך אויף אויסווענינ. היינט זיין וויסען דקדוק! א שפאס! היינטיגע קענען דאך א ווארט דקדוק נישט!... נימא נאך היינט אזא אדם הכהן! —

—ער איז דאכט זיך „א ווילנער" געווען — זאגט איינער פון די עלטערע עסער, צו בעווייזען, אז ער ווייסט אויך עפּיס.

— א ווילנער, א מיחיילישאקער — עס איז אלץ איינס!— ענטפערט חיים צוקאכט — ער איז דען נאר איינער? וואו איז מאפּוס „עיט צבוע", וואו איז סמאלענסקינ'ס „התועה"!.. — דאס זיינען דאך געווען גאונים! זייער „לשון" — א שפאס זיי־ער לשון... עס איז דאך געווען פששש! עס עקט זיך די וועלט!...

זיין קורצע בילדונג, די ביסעלע ווערטער וואס ער האט וועגען ליטעראטור, זיינען ניט אימשטאנד אויסצודריקען זיינע התפעלות פון אמאליגע אויטאריטעטען זיינע, און ער גיט עס

ארוים מיט פערשיעדענע בעוועגונגען און מיט קלאנגען...

עס העלפט אָבער ניט: שטילמאַן ענטפערט מיט א דיפּלאָ־מאַטישער געלאַסענהייט:

— איהר האָט א טעות, ר׳ חיים, א גרויסען טעות — דאָס דאַכט זיך אייך. לעזט היינטיגע שרייבער די נייע. לעזט טשער־ניחאָווסקי׳ס שירים... לעזט מיין שיר אין „אשכול״, איהר האָט איהם געלעזען? פרעגט ער צום סוף ניט דרייסט.

— יאָ, ווי דען? איהר האָט דאָך מיר געוויזען...

און ר׳ חיים האַקט זיך אָב. וואָס טהוט מען דאָ? אויס ערלעקייט מוז ער דעם „משורר״ אין די אויגען זאָגען, אז דער שיר איז הפלא, נאָר ווי אזוי זאָגט מען עס? — געבען דעם שונא א שאַרפע שווערד אין האַנד און פאַלען טויט אונטער זיינע פיס... און חיים בעשליסט צו ראַנגלען זיך אליין מיט׳ן שווערד, ניט אונטערגעבען זיך. די געשטאָרבענע העברעאישע שרייבער שוועבען פאַר זיינע אויגען און בעטען דאַכט זיך: האַלט זיך שטייף, פערטיידיג אונז!

און אז שטילמאַן פרעגט מיט אונגעדולד:

— נו, וואָס זאָגט איהר אויף מיין שיר?

— עס איז א שיר!... — ענטפערט חיים קאַלט — די „חרוזים״ קלינגען טאַקי, אָבער דער „לשון״ איז געמאַטערט, האַרטליך.

— און ביי אדם הכהן איז ווייך? — פרעגט מיט גלנישע אויגען שטילמאַן.

— איהר פרעגט נאָך? איהר זענט דען קיין מבין ניט אויף גוט? — ענטפערט חיים מיט א זיעגערישען שמייכעל.

ער פיהלט, אז ער האָט דעם שונא בעזיעגט, שטילמאַן איז געבליבען אָהן ווערטער. ער האָט זיך אויפגעהויבען פון אָרט, האָט בעצאָהלט פאַר׳ן מיטאג און איז אָהן אן אדיע ארויסגעגאַנ־גען.

— ער איז ד׳אַכט זיך ברוגז געוואָרען! — זאָגט חיים מיט

א זיפץ. עס פערדריסט איהם דאָך א מיטאָג־עסער, די פּרנסה איז אזוי אויך קליין.

און דאָך פיהלט ער, אז עס וואָלט זעהר גוט ווערען ער זאָל שוין מעהר קיינמאָל ניט קומען, ער קען אויף זיין פּרצוף ניט קוקען. ער וויל ביי איהם אוועקרויבען דאָס, וואס ביי איהם איז אזוי הייליג, אזוי טהייער...

— א פּרא אָדם, א בחור! שרייט ער ענדליך אוים מיט כעס פאר די געסט, זאָל ער געהן בשם אלהי ישראל...

ביים דאוונען.

מיכל בערעס איז א רייכער בעל־הבית מיט א שעהנעם נאָמען אין זיין שטעדטעל, מיט א שעהן הויז און מיט נאָך א שעהנערען גאָרטען.

דעם גאָרטען האָט ער פערפלאנצט מיט פונפצעהן יאָהר צוריק, ווען זיינע געשעפטען זיינען גלענצענד אוועק. די ערשטע יאָהרען, אז די בוימעלעך זייען נאָך יונג געוועזען, פלעגען זיי איהם שטארק רייצען. „ארייגעלעגט א שטיק גאָלד און גאָר נישט! ווארט ביז וואנען מען וועט עפּעס פון זיי א נחת דערלעבען, קענען אן עפּעל צי א בארנע אָבריסען!" צינד אָבער, אז די בוימעלעך זיינען בוימער געוואָרען און זיינען געוועזען אָנגעזעצט מיט רויטע עפּעל, מיט פולע בארנעס, האָט מיכל שטארק נחת געקליבען פון זיין גאָרטען און איז שטאָלץ געוועזען מיט זיין אונטערנעהמונג.

— ווערמען וואָלט דאָ אין שטעדטעל איינגעפאלען צו האָבען איין אייגענעם גאָרטען — פלעגט ער מיט שטאָלץ טראכטען, — זיי ווייסען דען עפּעס?

אין איינעם א הייסען זומער־פריה־מאָרגען, איז ער אויפגעשטאנען זעקס א זייגער אין דער פריה. ער האָט אבגעגאָסען נעגעל וואסער, ארויפגעהאפּט אויף זיך דעם שלאָפראק און איז ארויס אין גאָרטען. עס איז געוועזען ענדע תמוז, די זונן האָט הערליך געפלאקערט און בעשאָטען מיט גאָלדענע שטראהלען די

צווייגען, די פייגעלעך האָבען פרעהליך און אויפגעלעבט גע־טשיריקעט, בעהאלטענדיג זיך ערגעץ צווישען די געדיכטע צווייגען, ווי זיי וואלטען מורא האָבען צו דערזעהן א מענשליכע געשטאלט... פון דער מילדער ווארעמקייט, וואס די שטראהלען האָבען געגאָסען, פון די פייערליכע פויגעל־געזאנגען און דער הויפט פון זיין אייגענם — דעם גאָרטען, איז ר׳ מיכל׳ען געוואָ־רען זעהר פרעהליך אין זיין סוחרישען הארצען, די נשמה זיינע האָט זיך עפּעס ווי א הייב געטהאָן און ער האָט אָנגעהויבען אונטערזינגען א יום נוראים׳דיגען ניגונדיל.

און אונטערזינגענדיג דאָס ניגונ׳דעל מיט א פרעהליך־גע־מיטה, איז ער פּאַוואָלי אומגעגאנגען איבער די שמאָלע וועגע־לעך פון גאָרטען און האָט בעטראכט די בוימער, וואס האָבען זיך געבויגען אונטער דער שווערער משא פון די פרוכט, וואס איז אויף זיי געהאנגען, און עס האָט זיך געדאכט, אז די בוימער בעטען זיך רחמים: נעם אראָב פון אונז די פרוכט, וואס זיינען מיר מחויב צו טראָגען זיי אויף זיך, מיר האָבען שוין קיין כח ניט!...

— א געראָטען־יאָהר! — האָט מיכל גערעדט צו זיך אליין, בעטראכטענדיג מיט מבינישע בליקען יעדעס צווייגעלע בעזונדער — עס זאָלען נאָר, רבונו של עולם, קיין ווינדען ניט זיין!

דער געדאנק וועגען ווינדען דערשרעקט איהם, ער ווערט אביסעל צורודערט. נאָר די זון, וואס ווארימט איהם וואס וויי־טער אלץ מילדער, דערלאָזט איהם ניט צו אריינלאָזען זיך אין טרויעריגע געדאנקען און זיין פרעהליכע לוינע קומט ווידער צו איהם.

ער געהט אום איבער׳ן גאָרטען און איז זיך מיישב צו דאווענען דער ווייל פון „פּאָרענט“.

ער הייבט אָן די ברכות צו זאָגען און איז מכון יעדעס וואָרט.

„אלו דברים שאין להם שיעור. הפאה והבכורים"...

דאָס דערמאָנט איהם אן ארץ ישראל. דאָרטען פלעגט מען „על פי דין" מוזען געבען די אָרימע לייט און די כהנים פאה און בכורים און מעשר... ווי אזוי איז עס צוגעגאַנגען קען ער זיך יעצט ניט דערמאָנען, ער האָט שוין לאנג קיין משניות אין האנד ניט גענומען. „א שאָד! טראכט ער, מען דארף דורכקוקען נאָך אמאָל זרעים... פון פרות דאכט זיך האָט מען גאָר נישט גע־דארפט געבען... און אפשר יאָ...

ער מעסט אָב מיט די אויגען די פרוכט פון זיין גארטען און וויל משער זיין: פיעל וואָלט אָנגעקומען די כהנים, צי די אָרימע לייט, ווען דער דין וואָלט דאָ אין חוץ לארץ אויך געהערשט.

דער רעכענונג קומט ביי איהם אויס גאָר א גרויסער, אז „מעשר" — א צעהנט־חלק — וואָלט אויסגעקומען זיכער א פוד צעהן.

— א היבש געשעפט וואָלט געווען! קלערט ער איראָניש, איהם דאכט זיך אבער, אז גאָט, דער „יודע מחשבות", וויס, וואָס ער טראכט אין הארצען, און ער קען נאָך איהם דערפאר שטראָפען מיט א שטורים־ווינד און ער מורמעלט ווי פאר גאָט ארוים:

— אז דער דין וואָלט געווען געזאָגט אויף חוץ לארץ וואָלט איך אודאי געגעבען! ווי דען?

אז ער בערוהיגט זיך אביסעל פון גאָט'ס שטראָף און בלייבט צופריעדען, וואָס מען דארף קיין מעשר ניט געבען, ווערט ער וויעדער פרעהליך און זינגענדיג דאָס פריהערדיגע נגונ'דעל, געהט ער אום איבער'ן גארטען און בעטראכט יעדער בוים בעזונדער.

צוקומענדיג צו דעם ווינקעל פארקאן, וואָס צוימט אב די בוימער פון גאס, דערשרעקט ער זיך, ער האָט גאר ביז אהער ניט בעמערקט וואָס פאר א שאָדען ער קען האָבען. עטליכע בוימער, די בעסטע בוימער, וואקסען אריבער דעם פארקאן און שטעהען

אין א גרויסער סכנה. אז מען זאָל זיך פון גאַס אוועק שטעלען אויפ׳ן שפּיץ פּארקאַן און איינבויגען די צווייגען קען מען לייכט רייסען עפּיל. ער ווערט שוין שרעקליך אויפגעבראַכט, זיין פאַנטאַזיע מאָלט איהם שוין אויס א בילד, ווי אזוי איין אבגע־ריסענער מאוסער גאַסען־יונג שטעהט אויפ׳ן שפּיץ פּארקאַן, בויגט די צווייגען צו זיך און פרעסט עפּיל...

— א רוח אין איהם! — שרייט ער אויס כמעט ווי אויפ׳ן קול, גלייך ווי ער וואָלט שוין דעם גנב געזעהען. זיין פרעהליכע לוינע פערשווינדט, ער הערט אויף צו זינגען, לאָזט דאָס דאווגען פון פאַרענט, ווי ער וואָלט א וויכטיגערע תפלה געפונען און הייבט אָן צו טראַכטען צו דעם אונגליק א מיטעל.

„מען דאַרף איבערשטעלען דעם פּארקאַן, העכער מאַכען איהם", מאַכט ער פּלענער — באַלד אָבער בלייבט ער אונצו־פריעדען דערמיט: „עס וועט קאָסטען א מטמון מיט געלד!"

און קלערענדיג און זוכענדיג א מיטעל, ווי אזוי צו פּערהי־טען די עטליכע בוימער פון גאַסען יונגען און פון גנבים, אז זיי זאָלען ניט קענען צוקומען צו זיינע עפּיל, דערמאָנט ער זיך, אז אמאָל, געהענדיג הינטער׳ן שטעדטעל צווישען די גויעשע געמ־ליך, האָט ער בעמערקט, ווי דאָס רוב זיינען דאָרט די פּארקאַ־נעס פון די גערטנער אָנגעשלאָגען מיט צוויעקעס, מיט די שפּי־צען ארויף. לכתחלה האָט ער דאמאָלט גערעכענט, אז דאָס שלאָגען אָן די גויעשע ווייבער אויף צו הענגען און צו טריקע־נען וועש. אז ער האָט אָבער געפרעגט ביי איין אלטען „בעל־הגוף", צוליעב וואָס זיינען די פּארקאַנעס אָנגעשלאָגען מיט צוועקעס, האָט איהם יענער געענטפערט:

— קאַב זלאָדעאי ניע קראַלי: גנבים זאָלען ניט גנבה״־נען...

ער דערמאָנט זיך איצט, אז דער „בעל־הגוף„ האָט איהם דערצעהלט דער צו א געשיכטע, ווי אזוי איינער האָט איין א פינסטערער נאַכט געוואָלט ארייגקריכען אין גאָרטען עפּיל צו

גנב׳נען, האָט ער אַזוי צובלוטיגט די הענד און געבליעבען הענ־גען אויף די צוועקעס, אַז ער האָט געמאַכט אַ גוואַלד, מען זאָל איהם קומען ראַטעווען. עס פערשטעהט זיך, אַז מען האָט איהם געראַטעוועט מיט קולאַקעס און אַוועק געפיהרט אין פּאָליציע.

מיכל׳ען איז דער איינפאַל דאַמאָלס שטאַרק געפעלען געוואָרען, נאָר דאַמאָלס זיינען נאָך זיינע בוימער „ערלה“ גע־ווען און ער האָט זיך מיט׳ן מיטעל ניט שטאַרק אינטערעסירט, איצט אָבער האָט דער מיטעל איהם די אויגען געעפענט.

איהם האָט זיך שוין פאַרגעשטעלט, ווי אַזוי אַ שמוציגער גנב הענגט אויף׳ן פּאַרקאַן מיט פערבלוטיגטע הענד און שרייט: „אוי, ראַטעוועט!“...

— רעכט אויף דיר, קריך ניט גנב׳ענען! — האָט מיכל גערעדט פאַר זיך, גלייך ווי דער גנב וואָלט שוין געהאַנגען אויף די צוועקעס...

און ער בעשליעסט זיך, אַז נאָכ׳ן דאַווענען קויפט ער צוועקעס און שלאָגט אָן דעם גאַנצען פּאַרקאַן מיט די שפּיצען אַרויף.

— די צוועקעס זאָלען זיין וואָס שפּיציגער!.. — מורמעלט ער מיט נקמה־געפיהל.

ער מעסט אוים מיט די אויגען די גרויס פון פּאַרקאַן און איז משער, אַז עס וועט אַוועק געהן אודאי פאַר אַ רובעל צוועק־עס...

— מילא, פערפאַלען — טראַכט ער זיך — וואָס דען? לאָזען זיי פרעסען מיינע עפּעל? אַ תכלית!

און מיכל בערוהיגט זיך און נעמט זיך ווידער דאַווענען פון פאָרענט, ער האָט פערגעסען וואו ער האַלט און הערט אָן אויף דאָס ניי, ווי ער וואָלט געטראַכט: זאָל, רבונו של עולם, בעסער מיינע איבער געהן!...

און קומענדיג צו „הפאה והבכורים“, דערמאָנט ער זיך ווי־דער אָז ארץ ישראל, אָן דער משניות און ער איז דאַכט זיך צו־

פריעדען, וואס ער וואהנט אין חוץ לארץ און איהם איז פער־שפּאַרט צו געבען „מעשר“...

ער דערשרעקט זיך ווידער פאר זיינע מחשבות און הויבט אויף די אויגען, צי קוקט אויף איהם ניט גאָט...

— ותלמוד תורה כנגד כולם! — ענדיגט ער מיט א התלהבות'דיגען ניגון.

— דער עיקר איז תורה — מאכט ער א פשרה, און איז שטארק צופריעדען, וואָס אלע מצות זיינען קעגען תורה לערנען א שפּיי.

— מען דארף איבערקוקען „זרעים“ נאָך אמאָל, בע־שליעסט ער פעסט, מען דארף זעהן, וואס טהוט זיך דאָרטען מכח מעשר און בכורים.

און ער בלייבט צופריעדען מיט זיין גוטען רצון און פער־טיעפט זיך אין פרומע געדאנקען ביז ער קומט צום געדאנק, אז נאָכ'ן דאווגען, אי"ה, דארף מען אָנשלאָגען דעם פארקאן מיט צוועקעס מיט די שפּיצען ארויף.

— א פיינע המצאה, כ'לעבען... האָט ער געשמייכעלט און ווייטער געדאווענט...

שכר למוד.

— טאטע, דער רבי האָט געבעטען געלד! —האָט שלום'קע אויסגעשאָסען, אריינקומענדיג פאר נאכט א היים פון חדר.

— ווייטער געלד! — האָט חנן זיך שמערצליך פער־קרימט — ווי לאנג האָב איך מיט דיר געשיקט דריי רובל!

— ער האָט געזאָגט, אז עס איז שוין באלד סוף הזמן און דו האָסט ערשט אָנגעגעבען זיבען רובל, נאָך אכט רובל קומט. ער דארף האָבען! — האָט שלום'קע שוין בייזליך געענדיגט, קראַ־צענדיג זיך אין קעפּיל.

— שא, נאַר בייזער זיך ניט, מיין תכשיט! — האָט חנן נערוועז געזאָגט, דערמאָנענדיג זיך, אז עס איז שוין טאקע לאנג צייט צו שיקען געלד.

ער איז אנשווייגען געוואָרען און האָט מיט יאוש געצופּט דאָס בערדיל, ווי ער וואלט פרעגען ביי איהם: „וואָס זאָגסטו, מיין בערדיל, צו אַזאַ אומגליק"...

ניט דערוואַרטענדיג פון בערדיל קיין שום עצה, האָט ער גענומען פּיהרען מיט'ן האנד איבער'ן גאנצען פּנים, און אז דאָס האָט אויך ניט געהאָלפען, האָט ער געהויבען פון קאָפּ די היטעל, ארויף און אראָפּ, דאָ אין גאנצען עס אראָפּגענומען און אין האנד צוגעהאלטען, דאָ ווידער עס אָנגעטהאָן, און איבערגע'חזר'ענ־דיג דאָס עטליכע מאָל, איז דער וואָלקען פון זיין צוקנייטשט פּנים, ווי העלער געוואָרען, אין די אויגען האָט עפּעס זיך א

פייערל בעוויזען און ער האָט שוין גוטמוטהיגער ארויסגעזאגט, נים קוקענדיג קיינעם אין די אויגען:

— מען דארף מארגען פערקויפען דעם פעקיל זוימען!...

— וועסטו מארגען געבען געלד? האָט שלום'קע געפרעגט, דערהערענדיג, אז דער טאטע וועט מארגען פערקויפען דעם פעקיל זוימען.

— איבערמאָרגען, מיין זוהן!

—איבערמארגען! איבערמארגען! — האָט זיך שלום'קע געוואָרפען, פארשטעלענדיג זיך אין זיין דמיון, ווי אזוי ער וועט מארגען דארפען אריין אין חדר און קוקען דעם רבי'ן גלייך אין פנים אריין און זאָגען איהם: „ניטאָ"...

— שטיל! — האָט חנן ווייך זיך געבייזערט — איך זאָג דיר איבערמארגען, איז איבערמארגען — געזאָגט איז געזאגט!..

— אין דער אמת'ן וואס מאכסטו אזוינע העויות! — האָט זיך שוין די מאמע אריינגעמישט — עס ברענט דאָך ניט! דער טאטע זאָגט איבערמארגען איז איבערמארגען.

שלום'קע האָט זיך מישב געווען, אז עס איז טאקע ניט קיין אומגליק, האָט זיך גלייך פערגעסען אָן דעם, און געבעטען ווע־טשערע.

— אלץ ווילסטו! — האָט די מאמע האלב ערנסט און האלב שמייכלענדיג גערעדט, — אי געלד פאר'ן רבי'ן, אי וועטשערע, ניעחאי וואלסטו פערדיענען...

—איך בין דאָך נאָך א קליינער! — האָט שלום'קע זיך פערענטפערט...

— א שעהנער קליינער — 12 יאָהר א בחור! — האָט די מוטער געזיפצט גלאט אין דער וועלט אריין.

אויף מארגען פריה נאָכ'ן דאווענען האָט חנן געעפענט דעם שפייכלער, וואס האָט זיך געפונען אויפ'ן הויף, און האָט בע־טראכט דעם פעקיל זוימען, וואס איז געלעגען רוהיג אין א ווינ־

קעל פון גרויסען זאַסיעק. די איבריגע צוויי זאַסיעקעס זיינען געווען ליידיג און האָבען מיט אומעט און מיט פאַרווירפע גע־קוקט אויף חנן'ן, וואס ער האָט אין זיי שוין אזוי לאַנג ניט אריינגעשאָטען קיין תבואה.

חנן האָט אריינגערוקט אין זאַסיעק די האנד, ארויסגענו־מען א הויפען זוימען און האָט געטראכט אויפ'ן קול:

— שעהנער זוימען — ער וועט אודאי האָבען 7 מאס!

ער האָט געפיהרט מיט איין פינגער פון דער לינקער האנד אויפ'ן ביסעל זוימען, וואָס האָט זיך געפונען אין דער רעכטער האנד — און האָט ווייטער געטראכט:

— ער קאָסט אבער שעהנע געלד! טהייערע מקחים גע־צאָהלט, פרוב אבער, וויז דאָס דעם סוחר לעווינען, וועט ער פערקרימען די נאָז און זאגען: ס'איז שוואכע סחורה, און ער וועט דיר אָבשניידען נאָז ון אויערען, א קליינינקייט — איין סוחר!... האָט ער זיך צוזיפצט.

און חנן מאכט א חשבון, אז דער פעקעל זוימען קאָסט איהם דורכשניטליך צו זיעבען גילדען א פוד; אז דער סוחר זאָל אפילו געבען צו 7 מיט צעהן, קען ער האָבען פון הונדערט פוד הונדערט צעהנערליך — פינף רובל, איז פראַ־צענט פון געלד שוין אָנגעוואקסען אודאי צוויי רובל, בלייבט איהם ריינער ריוח דריי רובל.

חנן זיפצט און טראכט עצות, ווי אזוי פערדיענט מען פון דעם פעקעל זוימען האָטש צעהן רובל.

און ער צופט דאָס בערדעל, רייבט דאָס פנים, מישט דעם זוימען און הויבט די אויגען צום בוידעם פון שפייכלער...

אויפ'ן בוידעם איז יאָ דאָ א מיטעל, ווי צו פערדיענען: דאָרטען ליגט דריי זעקלעך מיט „זעליא*) עס קאָסט סך הכל צו גילדען א פוד, דאָס זאָל מען אריינשיטען, נאָכדעם, ווי דער סוחר וועט דעם פעקיל זוימען אָנקוקען, א דריי פיער פוד, קען זיין עטליכע רובל רויח...

עס איז אבער „אבמאן", גנבה, חנן וויל זיין איין עהרלי־בער סוחר, חנן האט מורא פאר גאט און פאר זיך אליין...

פאר זיך אליין מעהר ווי פאר גאט... נאך אזא מעשה, ועט איהם גאט אפשר מוחל זיין, גאט ווייסט דאך, אז ער איז ניט שולדיג — די גויט, זי טהוט עס. אבער ער, חנן, איז א שלעכ־טער, ער וועט זיך אזעלכע מעשיות קיינמאל ניט מוחל זיין און נאכדעם עסט ער שטענדיג זיך אליין:

— וואס האסטו דאס געטהאן, חנן, הא? שעהן אזוי, גוט אזוי, עהרליך אזוי?.. בערעכען זיך, חנן?...

און חנן הערט אויף צו קוקען אויפ'ן בוידעם וואו די זעק־לעך מיט די פסלות ליעגען און בעשליסט צו האנדלען עהרליך...

— עהרליך, עהרליך, עהרליך! — שרייט ער אויס און פערשליסט דעם שפייכלער און געהט רופען דעם סוחר...

דער סוחר לעווין, א הויכער איד, מיט א רויט פנים, מיט קליינע שווארצע אויגלעך, פערקאטשעט די ארבעל און לאזט זיך אראב גרונטעווען אין ווינקעל פון זאסיעק.

— עס איז7 מאסיגער! ניטא גאר וואס צו שמועסען! — קען זיך חנן ניט איינהאלטען און לויבט זיין סחורה, נאך איי־דער דער סוחר בעטראכט עס אליין.

דעם סוחר פערדריסט, וואס חנן, אזא קליין ווערימעל, זאגט איהם פריהער, איידער ער אליין האט נאך בעטראכט, ווי־פיעל מאס דער זוימען האט, און ער זאגט ארויס קאלט:

— באלד וועלען מיר אליין זעהן וויפיעל מאס ער האט!

חנן'ן קלאפט דאס הארץ פאר שרעק, טאמער געפינט דער סוחר, אז דער זוימען איז ניט זיבען מאס, — עס איז דאך א גזלן א איד — טראכט ער, און ער פרובט זיך ווירקען אויפ'ן סוחר'ס מבינות מיט א גוט ווארט:

— אייך, פאני לעווינען, דארף מען שוין ניט זאגען, איהר ווייסט, פאני לעווין, אליין — איך וואלט עס פערמאגט יעצט

אַ צעהנטל־חלק, וואָס איהר האָט שוין איבערגעשיקט זוימען קיין קעניגסבערג...

— יאָ, ברודער, מעגסט זיך עס ווינשען! — זאָגט לעווין מיט גדלות, גרונטעוועגדיג זיך אַלץ אין די זוימען — וואָס וואָלסטו אָבער געטהאָן מיט אַזוי פיעל געלד?

— חע... חע... חע... — לאַכט ביטערליך חנן... — איך וואָלט שוין געוואוסט וואָס צו טהאָן... איך וואָלט געהאַנדעלט ווי איהר „אויף קעניגסבערג“..

— דער זוימען האָט מעהר ניט ווי פינף מיט אַ האַלבע מאָס — העכסטענס זעקס! — האָט פּלוצלונג לעווין אַרויסגע־זאָגט זיין מיינונג.

חנן'ס געמאַכטער שמייכעל, וואָס איז געלעגען די גאַנצע צייט אויף די ליפּען, איז פערשוואונדען; קוים שטעהענדיג אויף די פיס, האָט ער אַרויסגערעדט:

— וואָס רעדט איהר, פּאַני לעווין?

— אָט דאָס וואָס דו הערסט! — האָט דער סוחר קאַלט געענטפערט.

— איז וויפיעל, הייסט דאָס, גיט איהר? — האָט חנן מיט אַ געקלעמטען קול געפרעגט.

— צו 98 קאָפּיקעס — דאָס איז הויך געצאָהלט. זוימען איז יעצט געפאַלען, האָט לעווין רוהיג אַרויסגעזאָגט.

— פּאַני לעווין, איהר פערלאַנגט איך זאָל נאָך צולעגען?... האָט זיך חנן געבעטען און בשעת־מעשה האָט זיך איהם געוואָלט אויסשרייען: „אַ, דו גראָבער גזלן!“ און אַריינשטעכען איהם אַ מעסער...

— איך קען אודאי ניט צולעגען! — האָט לעווין טרוקען געענטפערט און געוואָלט אַרויסגעהן.

— זייט עפּיס מוסיף! — האָט זיך חנן געבעטען און אין זיין קול האָט זיך ווי טרעהרען געהערט.

לעווין איז צוגעגאַנגען נאָך אַמאָל צום זאַסיעק, פּערקאַ־

טשערט נאָך אמאָל די ארבעל פון זיין שווארצען ראָק, זיך גע־לאָזט גרונטעווען, און ארויסגערעדט:

— מילא, דו האָסט נאָך צוויי קאָפּיקעס, גלייך צו רובל, — דו טשעפּעסט זיך צו, ביזט ווי א פּעך...

— מעהר גיט איהר טאַקי ניט?

לעווין האָט געמאכט א מינע ווי ער איז אין כעס און האָט ניט געענטפערט. חנן האָט זיך דערשראָקען פאר דער מינע. וואס וועט ער איהם טהאָן, אז ער וועט דערפאר גאר ניט וועלען קוי־פען ביי איהם? און א קוק טהוענדיג אויפ'ן בוידעם, וואו די זעקליך פּסלות זיינען געלעגען, האָט חנן, ווי מיט א געמאכ־טען כח ארויסגעריסען פון מויל:

— מילא, פאר אייך. ווען וועט איהר עס צונעהמען?

— פיער דעם זייגער שיק איך דעם „מענשען" מיט פוה־רען.

— גוט! — האָט חנן מסכים געווען און געקוקט מיט שרעק אויפ'ן בוידעם. דער סוחר האָט שוין געוואלט אוועק־געהן און האָט געוואָרפען זיינע שווארצע אייגלעך איבער'ן שפייכלער.

— נאָר דו שיט מיר ניט אריין קיין „פּסולת", ווי איהר חברה הענדלער האָט ליעב... האָט ער געוואָרענט.

חנן איז בלייך געוואָרען און כדי דער סוחר זאָל עס ניט פערשטעהן, האָט ער גענומען זיך שווערען:

— אך, זאָל מיר גאָט אויסהיטען פון אזעלכע זאכען — וואס רעדט איהר? נאָר חנ'ן האָט זיך גערדאכט, אז דער סוחר פערשטעהט זיינע געדאנקען, און כדי דער סוחר זאָל אויף איהם קיין חשד אפילו ניט האָבען, האָט זיך ביי איהם ארויסגעריסען פון מויל:

— איהר קענט אייך נעהמען ביז פיער דעם זייגער דעם שליסעל פון שפייכלער...

— יאָ, דאָס וואלט טאָקי ניט געשאדט, — איז לעווינען

געפעלען געוואָרען דער פּלאַן — און עהרליכער מאַן ביזטו יאָ, נאָר האָנגעריגשאַפט, ווייסט דאָך..

— מיט'ן גרעסטען כבוד, מיט'ן גרעסטען כבוד ! — האָט חנן געשריגען, ווי פערצווייפעלט פאַר חרטה, וואָס ער האָט אַזאַ זאַך פאָרגעלעגט, דאָס פּנים האָט איהם געברענט, אין די שלייפען געקלאַפּט און מיט גרויס מאַטערניש איז איהם געלונגען זיך איינצוהאַלטען, ניט אויסצושרייען :

— קוילע ! קוילע ! קוילע !...

מיט ציטערענדיגע הענד האָט ער פערשלאָסען די טהיר. ארויסגענומען דעם שליסעל און מיט א שמייכעלע, וואָס האָט געקענט שטעכען אין זיעבעטען ריפּ האָט ער זיך געווענדעט צו לעווינען :

— אָט האָט איהר אייך דעם שליסעל !...

— גוט, גוט ! — האָט לעווין צופריעדען אויסגערופען. בעהאַלטענדיג דעם שליסעל טיעף אין קעשענע.

— נאָר שפּעטיגט זיך ניט, פּאַני לעווין, — האָט חנן כמעט ווי געוויינט — מען דאַרף אַמאָל עפּעס האָבען אין שפּייכלער. נאָר לעווין איז שוין ווייט געווען און חנן האָט זיך אַליין געזידעלט:

— אוי, דו תרח, תרח! וואָס האָסטו דאָ געטהאָן, דו וועסט דאָך איצטער בדלות ווערען... וואו וועסטו נעהמען שכר למוד?...

און חנן האָט פערבראָכען די הענד, די אויגען האָבען מיט פונקען געשאָסען, ער איז אַזוי געבליבען שטעהן ביים שפּייכלער און אָנגעהויבען זוכען אַן אָרט וואו אַריינצוגעהן צוריק... נאָר דער שפּייכלער איז געווען פערמאַכט פון אַלע זייטען, אויסער א קליין לאַנג־שמאָל פענסטעריל, אהן א שייבעל... חנן האָט געקוקט אויפ'ן פענסטערל, געקוקט, געפּרובט מעסטען, צי וועט ער קענען אַריינגעהן, נאָר אומזיסט, ווי ניט אויסגעדאַרט ער איז געווען, איז ער פאַרט פאַר דעם פענסטערל צו דיק געווען.

*

צוויי א זייגער איז געקומען שלומקע פון חדר.

— נו, טאטע, ווען נעבען געלד מארגען דעם רבי'ן?

חנן האט ניט געענטפערט. ער האט אויסגעשטעלט די אוי־גען און שטארק פערטראכט האט ער געקוקט אויף שלומקען.

— וואס קוקסטו אזוי אויף מיר, טאטע? — האט שלומקע געלאכט.

שלומקע האט זיך פערשעמט און האט אראבגערוקט דאס היטעלע און ניט קוקענדיג אויפ'ן טאטען האט ער ווייטער גע־פרעגט:

— זאג, ווען נעבען?

שלומקע! ווילסט זיין א חוואט? — האט חנן אנשטאט צו ענטפערן געפרעגט.

— וואס איז?

— קום אויפ'ן הויף, איך וועל דיר עפעס זאגען.

א נייגיעריגער איז שלומקע ארויסגעגאנגען נאכ'ן טאטען אויפ'ן הויף.

— וואס טאטע?

חנן האט איהם צוגעפיהרט צום שפייכלער און, אנווייזענדיג אויפ'ן פענסטעריל, וואס איז ניט הויך געווען, האט ער געפרעגט:

— דו ווען קענען דורכקריכען דורכ'ן פענסטערל?

— אויך מיר א פאראדע! — האט שלומקע גערעדט אויפ'ן יונגעלשען לשון, דערהערענדיג, אז דער טאטע אליין הייסט איהם „שטיפען" אביסעל.

— טא קריך, מיין גאלד, אריין, — האט חנן גערעדט און האט זיך געשעמט פאר זיין יונגעלע און פאר זיך אליין — און קריך נאכדעם ארויף אויפ'ן בוידעם... דארטען ליגען זעק מיט זעליא... ווייסט דאך.

— איך וויים, איך וויים... וואס מען שיט אין זוימען! איך

האָב אמאָל געזעהן! — האָט שלומקע פרעהליך פון זיין געניט־קייט אויסגעשריגען.

— שא, שריי ניט, נאריש אינגעל! — האָט זיך חנן גע־בייזערט, — קריך ארויף אויפ'ן בוידעם, בינד אָפּ א זאק און שיט אריין אין דעם זאסיעק זוימען, אבער מען דארף נאָכדעם גוט אויסמישען... ווערסט קענען?

— יאָ, יאָ! — האָט זיך שלומקע אָנגעחאַפּט, איך מיש אלע מאָל מיט'ן שופעל.

— נו, קריך! נאָר פאמעליך...

שלומקע האָט זיך אָנגעהאנגען אויפ'ן פענסטערל און גע־שווינד, ווי א קאַץ, איז ער פערשוואונדען דורכ'ן פענסטערל אין שפייכלער אריין.

חנן איז געשטאַנען מיט'ן פנים צום גאס און געהיט. דאָס הארץ האָט איהם געקלאפּט און פאר די אויגען איז איהם גע־שטאַנען לעווין מיט'ן שליסעל אין האנד...

— נו, וואס הערט זיך? — איז ער צוגעגאַנגען צום פענסטעריל אין פינף מינוט ארום.

— איך מיש! — האָט שלומקע פרעהליך אויסגעשריגען.

— צוויי זעק האָב איך אריינגעשאָטען.

חנן איז לכתחילה א פערציטערטער געוואָרען און האָט שטילערהייד אין פענסטערל אריינגעשריגען:

— גזלן! איך וועל דיך הרג'ענען! האָסט געפּאַטערט דעם זוימען.

— איך מיש אויס גוט! — האָט שלומקע געשריען. עס וועט ניט זיין קענטיג.

— נו, א אינגעלע! — האָט חנן געטראכט און א געפיהל פון וועהטאָג און פערגעניגען האָט איהם דורכגענומען — מילא צוויי זעק איז צוויי זעק! — האָט ער זיך בערוהיגט, איצטער וועט אפשר זיין עפּעס פרנסה... וואס זאָל מען טהאָן?...

— שוין, טאטע! — האט שלומקע אין 10 מינוט ארום אויסגעשריען דורכ'ן פענסטעריל.

— גוט אויסגעמישט?

— גוט!

א פערשוויצטער איז שלומקע ארויסגעקראכען, זיינע שטענדיג בלייכע דארע בעקלעך זיינען געווען רויט, די אויגעלעך האבען געגלאנצט, און אינגאנצען שיינענדיג פאר גליק, וואס דער טאטע האט איהם געטרויט אזא ארבייט, האט ער פון קעשענע ארויסגענומען א פראבקעלע זוימען און געוויזען דעם טאטען.

— גוט? — האט ער געפרעגט א צופריעדענער.

— חאפט איהם דער טייוועל — עס וועט זיין גוט... דער גזלן... ער געטרויט ניט... דעם שליסעל נעהמט ער צו, ער איז אליין א גנב...

שלומקע האט געקוקט אויפ'ן טאטען און ניט פערשטאנען, וואס ער איז אזוי צוטראגען.

— נו, מארגען וועסטו געבען געלד פאר'ן רבי'ן?... — האט ער געפרעגט.

— ווי דען מיין זוהן! — האט דער טאטע זיכער געענטפערט, 5 רובל גיב איך דיר מארגען...

און ווירקליך איז אויף מארגען שלומקע געפלויגען מיט א נייער 5 רובלדיגע אין חדר אריין. דער רבי האט איהם א קניפ געטהאן אין באק און געזאגט: א שעהנער בחור. שלומקען האט זיך פאר שמחה געוואלט דערצעהלען נעכטיגע בריה'שאפט זיינע, נאר ער האט זיך דערמאנט, אז דער טאטע האט איהם פערזאגט, אז ער זאל למען השם קיינעם, קיינעם ניט דערצעהלען.

און שלומקע האט זיך גענומען לערנען גאט'ס תורה, האלטענדיג דעם נעכטיגען סוד טיעף אין זיין קליין יונג הערצעלע, וואס דאס האט איהם שטארק געדריקט.

אנדערש אבער האט דער סוד געדריקט זיין טאטען חנ'ען...

די גרויסע סוכה.

דאָס קלענסטע שטיבעל אין גאס איז געווען ברוך'ס. דאָס דאָזיגע שטיבעלע האָט געהאט מעהר עהנליכקייט צו א האטקע אין א דאָרף איידער צו א שטעדטעלשען בנין, נאָר דער דאך מיט צופוילטע שינדלען איז געווען איין עדות, אז דאָס שטי־בעלע איז א שטעדטעל'שע און די מזוזה ביים טהיר — אז עס איז א אידישע.

דאָס שטיבעלע אינוועניג האָט קיינע צימערן ניט געהאט. די עלטערע טאָכטער האָט אפילו אמאָל געפרובט די צווייטע העלפט פון שטיבעלע, וואס איז געווען אָבגעצוימט מיט א היל־צערנעם ניט געפארבטען אלמער, א נאָמען געבען „די פינסטערע קאמער", דאָס האָט זיך איהר אבער ניט איינגעגעבען. פינס־טער איז אפילו אין דער אנדער העלפט געווען גענוג, אבער קיין איינדרוק פון א „קאמער" האָט דאָס ניט געמאכט. צוויי מאָל האָט זי עס מיט דעם דאָזיגען נאָמען אָנגערופען, אבער, אז די אלע הויזיגע האָבען איהר ניט אונטערגעהאלטען, האָט זי אליין אויך אויפגעהערט צו גלויבען אין די ריכטיגקייט פון נאָמען, און זי האָט צוגלייך מיט אלע הויזיגע אָנגערופען די צווייטע העלפט — „דער פינסטערער ווינקעל"...

עס פערשטעהט זיך, אז איין אלמער אין אזא ענגען שטי־בעל איז ניט אזא געבעטענער גאסט. הויך און שטאָלץ און

קאלטבלוטיג איז ער געשטאנען אין מיטען שטיבעלע און האט זיך ניט געלאזען א קעהר טהאן דעם לעבעדיגען מענשען... דער אלמער איז אבער געווען א ירושה פון ברוך'ס עלטערען און מען האט זיך מיט איהם געמוזט האלטען, בעטענדיג אויף איהם אלע טאג אין הארצען א מפלה...

אבער נאך מעהר אבקומעניש איז געווען דער אויווען. אט דער אכזר האט פערחאפט כמעט דריי חלקים פון שטיבעל. דער אלמער איז זיינער גאר א נאהנטער שכן געווען, נאר שטארק ליעב איינע די אנדערע האבען זיי זיך ניט געהאט: זיי האבען ביידע זיך שטענדיג בייז אנגעקוקט. סיידען ערב פסח, ווען צביה, די בעל־הבית'טע פון שטיבעלע פלעגט דעם פארענט פון אויווען אבקאלכען, דאן פלעגט ער עפעס אנהייבען אביסעל ווי פריינדליכער קוקען אויף זיין שכן...

ווי קומט אין אזא קליין שטיבעלע אזא גרויסע אויווען, וויסען אפילו ניט זיינע בעלי־בתים. דאס שטיבעלע שטעהט שוין אודאי הונדערטער יאהרען. ווער ווייס, וואס פאר א משוגעים פארצייטען זיינען געווען, וואס פאר א מיין זיי האבען דערמיט געהאט. זיי, די בעלי־בתים, האבען דאס שטיבעל ניט געקויפט. גלייך נאך ברוך'ס חתונה האט דער פאטער איהם אריינגעזעצט אהער, און אט אזוי זיצט ער שוין עטליכע צעהנד־ליג יאהר. צו דערגעהן די געשיכטע פון דעם שטיבעלע האט ער קיין צייט ניט, ער האט בילכערע זאכען: ברוך איז א איד, וואס האט א ווייב מיט א סך קינדער און מיט ווייניג פרנסה...

בכן איז איינס פון די ערשטע אונגליקען אין ברוך'ס הויז־געזינד די ענגשאפט. ברוך'ס ווייב, צביה איז אפילו א בריה א אידענע, די עלטערע טאכטער האט נאך איהר אריבערגעשטי־גען, און אט די צוויי בריות ארבייטען געגוג, כדי צו מאכען עפעס ארדנונג, גערוימקייט אין שטיבעלע. אבער וויפיעל זיי זאלען ניט ארבייטען העלפט עס ניט. אט איז נאך אנביי־סען: די מוטער און טאכטער האבען דאס געזונד אוועקגעלעגט

אויפצורוימען, מאכען א שטיקעלע דורכגאנג צום טיש. עס גע־דויערט אבער ניט קיין צעהן מינוט, עס פאלט עפּעס אראָב אויף דער ערד, עפּעס ניט פאַרזיכטיג אוועקגעשטעלט, עטוואס די באנק אַ דרעה געטהאָן, און אין שטיבעל קאן מען שוין ווידער נישט דורכגעהן, חאַטש נעהם און שפּרינג! וואָרים אויסער דעם אַלמער און אייוועז האָבען זיך נאָך, פערשטעהט זיך ממליא, געפונען אין שטיבעל צוויי בעטען, א טיש און צוויי לאנגע בענק פון וועלכע איינע, די לענגערע, האָט מיט איהרע שפּיצען גע־לעכערט די וואנד; און קלענערע כלי־בית.

— האָט אונז דיין טאַטע א ירושה געלאָזען! — פלעגט צביה ניט איינמאָל „שטעכען" איהר ברוך׳ן, ווען די ענגשאפט איז געווען ניט צו דערטראגען, למשל ביים אויסבעטען די בע־טען, ביים חלה באקען, טשאָלענט רוקען און נאָך אזוינע צייטען פון הו־הא.

ברוך פלעגט איהר קיינמאָל נישט ענטפערן, וואָרום ער אליין איז אָט מיט דער דאָזיגער ירושה אויך ניט געווען צו־פריעדען. חאַטש צייטענווייז פלעגט ער טראכטען: פון דעסט־וועגען פאַרט אן אייגענער ווינקעל...

אויסער וואס די בעלי־בתים פון שטיבעלע האָבען געליטען פון דער ענגשאפט פיזיש, האָבען זיי אויך גייסטיג געליטען און מען קאן זאגען, אז די גייסטיגע ליידען זיינען פיעל גרעסערע געווען...

אמת, ברוך איז געווען אן ארימער איד, אבער דאָך איז ער געווען א בעל־הבית, געשטאמט פון שעהנעם יחוס, איצע זלאטעס למשל איז געווען זיינער גאר א נאָהנטער קרוב, און איצע זלאטעס איז א איד אן עושר... אויסער דעם דאָזיגען קרוב האָט ער געהאט נאָך פיעל קרובים: צביה איז אויך ניט געווען חלילה קיין עלענדע, אויך ניט פון א שטיין געבוירען. פון ביידע צדדים האָבען זיך אָנגעקליבען מומעס, פעטערס, שוועסטער־קינדער, שני בשלישי א היבשע ביסעל. און אָט טאַקי צוליעב

דער דאַזיגער משפּחה האָט ברוך מיט זיין צביה מיט דער על־טערער טאָכטער, געהאַט ניט זעלטען שפּיכות דמים.

עס טרעפט זיך, און ניט זעלטען, אַז צביה ווערט געלעגען מיט אַ אינגעל. עס פערשטעהט זיך אַז עס איז אַ שמחה, זאָל זיין אפילו — דאָס דריטע אינגעל. אין שטיבעלע איז טאַקע ענג, אבער די ערשטע וואָך ליעגט דאָס ניי־געבוירען קינד נעבען דער קינפּעטאָרין און פערנעהמט ווענינ פּלאַץ, שפּעטער אַז עס דאַרף האָבען אַ וויעגעלע איז אויך ניט קיין בייז. צביה האָט אַלע קינדער אויסגעהאָדעוועט אין ענג־וויעגעליך, וואָס דאָס פּער־נעהמט נור אַ פּלאַץ אין דערלופטען, עלעהיי אַ צווייטער גאָ־רען.. אבער דעם ברית מאַכען איז ניטאָ וואו, אין ברוך׳ס שטי־בעלע קאָן זיך ניט אפילו דער נויטיגער מנין פּאַטויפּען און ווי געזאָגט, ברוך מיט צביה׳ן זיינען בעלי־משפּחה און רופען מוז מען יעדען.

און דאָ הייבען זיך אָן די שפּיכות דמים. די רייכערע מו־מעס און פעטערס, וואָס זיינען די גאַנצע „שיינדעל“, קומען ערשט נאָכ׳ן ברית און אויך ניט אַלע צוזאַמען נאָר פּארוויז, און ברוך מוז זיך פאר יעדען פערענטפערען, וואָס עס איז אַזוי ענג, און וואַרפט פערצווייפּעלטע בליקען אויף די ווענד, ווי ער וואָלט וועלען זיי בעטען: ווערט עפּעס ברייטער, גזלנים!..

אבער נאָך גרעסער זיינען די שפּיכות דמים ביי יעדען יום־טוב, ווען די קרובים ווי דער מנהג איז, לאַדען איין איינע די אַנדערע אויף „כיבוד“.

— זאָלסט זיך אָקאַרשט ניט לאָזען בעטען אויף ברכה!

— קלאַפּט איהם אין שוהל אַ יעדער קרוב אין פּלייצע נאָכ׳ן יום־טוב׳דיגען דאַווענען — למען השם מיט צביה׳ן און מיט די קינדערלעך. הערסט, ברוך?

ברוך הערט. ווי דען? ער וועט ניט געהן און אָנמאַכען אַ ברוגז?... אודאי קומט ער צו יעדערן מיט זיין גאַנצען געזינד. מען מאַכט ברכה, מען ווינשט לחיים, און נאָכ׳ן כבוד, ווען ער

דאַרף צו זיך רופען, לויט דער מנהג אין שטעדטעל, דיענט איהם ניט די צונג ארויסצורעדען זיין איינלאדונג, און ער שטאַמעלט קוים ארויס:

— איצטער וואָלט מען געדאַרפט צו מיר געהן...

— אי"ה, אז דו וועסט בויען א גרעסערע שטוב... גאָט וועט העלפען...

בעקומענדיג אזא ענטפער, וויל ער צוריק ענטפערן: וואס איז? אין א גוט לעבען איז ניט ענג.—וואס קאן זיין אין גרונד, א קליגערער ענטפער?... אבער דער ענטפער בלייבט ביי איהם ווי אין האלז, און ברוך קאן איהם בשום אופן ניט ארויסרעדען, חאַטש נעהם און שלעפּ איהם ארויס פון דאָרטען מיט די הענד...

און פערגעסענדיג צו בעדאנקען „פאר אלעם גוטען", ווי דער דרך־ארץ איז, געהט ער ארויס פון קרוב, נאָכשלעפּענדיג נאָך זיך דאָס געזינד, און איהם דאכט זיך, אז ניט פון „כיבוד" געהט ער, נאָר פון א מאַלצייט, וואס א גביר האָט געמאכט פאר אָרימע לייט.

און דאָס פּנים פלאמט איהם פאר חרפּה, און מיט'ן דאָזיגען געפיהל געהט ער אוועק צו א צווייטען קרוב, א דריטען, א פיערטען. וואָס דען? ניט געהן און אָנמאכען א ברוגז?...

אבער יעדער יום־טוב צו געהן אויף „כבוד" און צו זיך די „משפּחה" קיינמאָל ניט איינלאדען, וואלט ברוך נישט געקאָנט פּועל'ן ביי זיך פאר קיין פאל ניט. אזוי געפאלען זיין וואלט שוין אפילו ברוך, דער אָרימער אין דער משפּחה, ניט געקאָנט.

פּסח, שבועות, חנוכה אויף לאטקעס, פּורים צו דער סעודה, קאן ער טאקי צוריק צו זיך אויף כבוד ניט רופען: זיין שטיבעלע קאָן אזא גרויסען עולם ניט אויפנעהמען. דערפאר אבער איז דאָך דאָ נאָך א יום־טוב — סכות. סכות לאכט ברוך פון דער גאנצער וועלט!

ברוך'ס שטיבעלע איז טאקי די קלענסטע אין גאס, אבער

דער הויף איז דער גרעסטער. „פלאץ" איז אין שטעדטיל נישט קיין גרויסע מציאה, דער עיקר איז דאָס בויען, און ווען ברוך איז ניט ביכולת אויסצובויען א גרוים הויז אויף זיין גרויסען הויף, קאן ער אבער דערפאר אוועקשטעלען סוכות אזא סוכה, וואס זאל זיין די גרעסטע פון אלע סכות. ווען א גאנץ יאהר לעבט ברוך מיט'ן הויזגעזינד אין ענגשאפט, וויל ער כאָטש לע־בען אין רחבות זיעבען טעג אין יאָהר. א.חיי־שעה איז אויך א לעבען, בפרט זיעבען טעג, — א קליינינקייט זיעבען טעג אין גערוימקייט, היינט דאָס ניט פערשעהמט ווערען פאר דער משפחה!....

און גלייך נאָך יום־כפור נעהמט זיך ברוך בויען זיין פאַ־לאַץ — די סוכה. קודם־כל שיקט ער ארויף זיין עלטערן בחור'ל אויפ'ן בוידעם, וואו עס ליגען א פיער־פינף ברעטלעך, אויך ירושה נאָך פון זיין טאַטען. עס פערשטעהט זיך, אז די עטליכע ברעטלעך, וואלטען אפילו „אויף א צאָהן נישט גע־קלעקט" אויף א געוועהנליכער סוכה. בפרט אויף אזא גרויסע, ווי ברוך נעהמט זיך פאַר צו מאכען. מען דארף אבער ניט פער־געסען, אז ברוך איז א גרויסער „עקאָנאָם", די סוכה בויט ער ניט אין מיטען הויף, ער זאל דארפען האָבען פיער גאנצע ווענד, נאָר ער שטעלט זי צו צום וואנט פון שטיבעל. די סוכה דארף דאָך אבער זיין גרעסער פאר זיין שטיבעל, שטוקעוועט ער טאקי צו צום וואנד די עטליכע ברעטער, וועלכע גרייכען ביז דעם שכן'ס גארטען, וואס האָט צום גליק א פארקאן פון ברעטער. האָט שוין ברוך צוויי ווענד, כמעט פארטיגע, בלייבט איהם נאָך אנדערהאלבען, נעהמט ברוך אראָב די דריי ווינטער־פענס־טער פון בוידעם, די צוויי טהירלעך פון אלמער, דאָס איבריגע בארגט ער צו ביי די שכנים, וועלכע „געהען אריין אין זיין לאגע" און בארגען איהם פון דאָס לעצטע, און די סוכה האָט שוין פיערטהאלבען וואנד און א חלול אויף א טהיר. די טהיר איז שוין ניט פון ברעטער, נאָר פון קאָלדרע און דוקא פון צוויי

קאַלדרעס, ווייל א גרויסע סוכה מוז האָבען א גרויסע טהיר און איין קאַלדרע קלעקט ניט...

אז דער בנין פון דער סוכה ווערט פערטיג און קיין מאנס־בילשע ארבייט דאַרף זי שוין ניט, נעהמען זיך צו איהר ערשט די ווייבער — צביה מיט דער עלטערער טאָכטער. זיי קעהרען זי גוט אויס, שיטען אויס מיט געלען זאמד און מען טראָגט ארויס די גאנצע מעבעל פון שטיבעל, ד. ה. דעם טיש מיט צוויי בענק און די צוויי טאבורעטען אין סוכה אריין. דאָס שטיבעל בלייבט פוסט, פיהלט זיך ווי בעליידיגט, און די פיער ווענד מורמלען דאָכט זיך: גרויסע יחסנים!... אָבער ווענען פון הויזגעזינד ליעגט יעצט אין קאָפּ דאָס שטיבעל, ווען אויפ'ן הויף שטעהט אזא גרויסע סוכה! אלע לאכען איצט פון שטי־בעלע און ווילען פערגעסען, אז נאָך סוכות ועט מען צוריק צו איהר מוזען אָנקומען און זי וועט זיך גענוג דאמאָלס נוקם זיין מיט איהר ענגשאפט...

ווער געדענקט אין א גליקליכער צייט, וואס שפּעטער וועט זיין?...

יעצט אבער איז די סוכה די איינציגע דירה פון הויזגע־זינד און דאָס שטיבעל דיענט אלס א קיך...

— א קיך — זאָגט צביה איראָניש — איז א גאנץ גרוי־סע...

דאָס שטיבעלע הערט און ווערט נעבעך צופלאצט און די פיער ווענד קלערען: ווארט, ווארט, מיר ועלען זיך מיט אייך אברעכענען!...

ווער הערט זיין אָבער יעצט? די גרויסע סוכה איז דער־ווײלע די יחסנ'טע. די משפחה וועט טאקי אויף כבוד אהער קומען און ניט אין שטיבעלע.

און ווירקליך, דעם אנדער'ן טאָג יום־טוב פעררופט ברוך אויף „ברכה“ דאָס שיינדעל פון זיין משפחה.

— איהר וועט אָנקוקען א סוכה! זאָגט ער מיט א שטאָל־

צען שמייכעל: — א סוכה — א פעלד! א רחבות!...

— אהא! — ענטפערט איהם ווער פון זיין משפחה — סכות ביזמו דאך טאקע א קיסר...

און די משפחה געהט צו ברוך'ן אויף ברכה און ברוך נעהמט־אויף מיט כל הכבודים, וואס זיין צביה האָט פאר'ן לעצטען גראשען אָנגעגרייט, און ער שטעהט הינטער זיי און בעדיענט זיי מיט א שטראהלענדען פנים, און קאן זיך ניט איינהאלטען און מוז חאָטש צו איינעם פון די קרובים א זאָג טהאָן:

— מיר דאכט זיך, אז מיין סוכה איז גרעסער פון אייע־רע...

דער „מיר דאכט" איז נאָר פון עדעלקייט וועגען. ברוך איז זיכער אז זיין סכה איז די גרעסטע אין שטאָדט.

און גרוים איז זיין שמחה, ווען דער רייכסטער קרוב זיי־נער ענטפערט איהם מיט א מין געפאלענקייט:

— מיין סכה איז א ברעקעל... זיך ניטאָ וואו א קעהר צו טהאָן...

אָט דעם ענטפער געדענקט ברוך א גאנץ יאָהר און דער ענטפער גיעט איהם מוט און העזה צו געהן די איבריגע יום־טובים צו זיין משפחה אויף כבוד: נישט קשה, סכות בעצאָהלט ער זיי כפל־כפלים...

אָרימע מצה.

עלף א זייגער ביי נאכט.

ביי חיים לייבעס אין „פּאָדריאַד" וואו א גאנצען טאָג רוישט און טומעלט, איז געוואָרען שטילער. די וועלגערינגס, מיידלעך און יונגע ווייבלעך, פּיהלען זיך זעהר מיעד און האָבען קיין כוח ניט צווישען זיך צו רעדען. אפילו חיה ביילע, דאָס יונג פרעהליכע ווייבעל, וואס זינגט א גאנצען טאָג ליעדער, ניט קוקענדיג אויפ'ן שטרענגען משגיח, וועלכער ווייזט איהר אויף, אז א פרוי טאָר בפירוש ניט זינגען, — אפילו זי איז אויך שטיל, נאָר פאר זיך אונטער'ן נאָז ברומט זי דאָס ליעדעל:

„זיי־זשע געזונד, מיין געטרייע מוטער,

איך פאָהר שוין פון דיר אוועק"...

און דאָס איז נישט דערפאַר, ווייל זי איז יעצט אויפגעלעגט צו זינגען, נאָר גלאט אזוי: זינגט זי האָט דאָ אין דער פרעמדער שטאָדט התונה געהאט, געהט איהר דאָס ליעדעל קיינמאָל פון זינען נישט ארויס.

ווען ניט דאָס קלאַפּען פון די קאצעלקעס איבער די ברעטער, דאָס סקריפּען פון רעדעל איבער'ן בלעך, וואלט זיך געדאכט, אז זיי שלאָפען אלע שטעהענדיג, אזוי מיעד און אבגעמאטערט זעהען זיי אויס. עפּעטערס נאָר רייסט זיך ארויס א געשריי פון א נערוועזער מיעדער וועלגערין אויף דער קנעטע־

רין: „פערשטייפט זיך, מען קען דאָך ניט וואַלגערן!" אויף וואָס די קנעטעריִן ענטפערט אזוי ווי פון אונטער דער ערד: „געה דו צום בעקען, וועסטו וויסען ווי צו פערשטייפען זיך, אויף מיינע שונאים געזאָגט געוואָרען מיין כח"...

און עס ווערען וויעדער אַלע ענטשוויגען.

און אז די שטילקייט דויערט צו לאַנג און די מידיגקייט ווערט שווערער, הויבט אָן אין פּאָדריאַד צו רוישען:

— איך פאַל פון די פיס, אויף נאמנות, — קלאָגט זיך איין וועלגעריִן פאַר דער צווייטער.

— און איך האָב שוין קיין הענד ניט — ענטפערט איהר די צווייטע, קרעכצענדיג — אָט דאָ אין די דאָלאָנעס שטעכט מיר, ווי מיט נאָדלען, קוים וואָס איך ריהר אָן די קאַצעלקע.

אַ דריטע וועלגעריִן, מיט אַ בלאַס געזיכט, מיט גרויסע טיעפע גריבער אונטער די אויגען, קלאָגט זיך פאַר זיי ביידען, אז איהר ברעכען אַלע ביינער, זי וואָלט אוועקגעגעבען אַ האַלב לעבען מען זאָל איהר לאָזען איצטער אוועקגעהן אהיים צושפּאַרען זיך. ביי די ווערטער „צושפּאַרען זיך" בייגט זי אָן דעם קאָפּ אָן אַ זייט, ווי זי וואָלט וועלען פּרובען ווי גרוים עס איז דערפון דער תענוג.

נאָך אַ וועלגעריִן פערצעהלט הויך מיט אַ שטימע פול צאָרן, אז ביי עשקע בינוש'עס האָט מען שוין מיט אַ שעה צוריק געענדיגט. דאָס ווירקט זעהר שלעכט אויף די וועלגעריגס, און דער גאַנצער פּאָדריאַד, אויסער דער קנעטעריִן און דעם זעטצער, ביידע אין די מיטעלע יאָהרען, — צעבונטעוועט זיך מיט אַ געפּילדעריי:

— ווען וועט מען שוין געהן אהיים! אין אַלע פּאָדריאַדען האָט מען שוין לאַנג געענדיגט. נאָר אויף אונז איז עפּעס איין אויסנאָם, ערגער ווי אומעטום.

דער זעטצער, אַ הויכער דאַרער איד, מיט אַ שפּיציג בערדעל, מיט אַ פערפּלאָמט פּנים אויף וועלכען עס שטעהען גרוי-

סע טראַפּען שוויים, לויפט צו צום בלעך, קלאַפּט אָן מיט׳ן שטעקען און צובייזערט זיך:

— מצה, מצה! א לעדיגער איוועון! וואָס האָט איהר זיך צע׳דרשנ׳ט! דער טאָג איז אייך ווייניג?!

אויף זיין געשריי לויפט אריין פון א זייטיגען חדר׳ל די בעל־הבית׳טע, א נידריגע פרוי מיט א געקנייטשט פינסטערן פּנים מיט גוטע שווארצע אויגען און זי הויבט זיך אָן בעטען ביי די וועלגעריגם:

— באלד, קינדערלעך, באלד! —פארהאַן נאָך אפשר זעקס „מיירעס" אין זעקעל.

— שעהנע זעקס! — קלינגט אוים פון ערגעץ א ווינקעל א יונג־קינדיש קול׳כעל. דאָס איז דער „שיטער" אליין. ווער ווייס נאָך אזוי ווי ער, פיעל „מיירעס" עס זיינען נאָך דאָ! ער הויבט אויף מיט זיינע דארע הענדטלעך דאָס זעקעל און איז זיך משער, אז עס וועט זיין נאָך שטארקע צעהן „מייערס".

די וועלגערינס צושרייען זיך ווייטער, נאָר דער זעצער בייזערט זיך און מיט׳ן שטעקען קלאַפּט ער איבער׳ן בלעך:

— מצה, מצה! עס קיהלט דער אויבען!

— אי זאָל איהם, רבונו של עולם, קיהלען אין בויך! — שעלט א וועלגערין.

— וואָס איז ער שולדיג! — פערענטפערט איהם דאָס יונ־גע פרעהליכע ווייבעל — איהם איז נאָך אפשר שווערער ווי אונז, און קיין גרויסער גבור איז ער אויך ניט, נאָר וואס זאָל ער טהאָן? ער ווייס אז מען מוז ענדיגען. פריהער, שפּעטער, מען וועט אין מיטען ניט לאָזען און צוגעהן זיך.

עס איז ווידער שטיל געווארען, אזוי ווי אלע וואלטען געקומען צו איין איבערצייגונג, אז מיט׳ן קלאָגען זיך מאכט מען זיך נישט גרינגער. פערפאלען, ענדיגען מוז מען! שטיל נאָר פלעגט א מאָל א וועלגערין ארויסלאָזען א שווערען קרעכץ, אָנהאפּענדיג זיך דאָ פאר׳ן הארצען, דאָ פאר׳ן זייט: און וויע־

דער דאָס זעלבע קלאַפּען מיט די קאַצעלקעס איבער די ברעטער, דאָס סקריפּען מיט'ן רעדיל איבער'ן בלעך.. און די צייט ציהט זיך אזוי לאנג...

נאָר אַט קריכט ארוים די קנעטערין פון איהר „ווינקעל", מיט פערקאשערטע ארבעל און מיט גרויסע טראָפּען שוויים אויפ'ן פארמעט־פּנים. פרעהליך הויבט זי אויף אין דער הויך די „מיירע", ווי זי וואָלט ווייזען די וועלגערינס אזא מין ארטיקעל וואס זיי האָבען קיינמאָל דאָ ניט געזעהען. מיט א הייזעריג קול, דאָך נענוג הויך, רופט זי אוים:

— די לעצט מיידע!

— די לעצטע מיירע! קלינגט עס איבער'ן פּאָדריאַד. און אַלע וועלגערינס צוכאַפּען די טייגלעך פון דעם טהיילערס האנד מיט שמחה, אונטערזינגענדיג: באלד, באלד, באלד!

„באלד", „באלד" — קלינגט אב ביי יעדערער אין קאָפּ.

דער רעדלער וואס איז געשטאַנען די גאַנצע צייט ביים בלעך מרה שחורה'דיג האָט זיך אוועק געשטעלט מיט א קוראזש צו דער ארבייט, קונציג ווארפט ער איבער יעדע מצה אויף דער קאַצעלקע און ער נעהמט זיך געשווינד אבצורעדלען די פיעל אָנגעקליעבענע מצה אויפ'ן בלעך.

ער האָט מיט צוויי מינוט פריהער נישט געקאנט גובר זיין דעם „יצר הרע" זיינעם, ער האָט זיך אבגעשטעלט מאכען א פּאַפּיראָס און ער מוז דערפאר איצטער צוהאָרעווען, דער זעצער האָט איהם שוין צוויי מאָל א פּאָרע געטהאָן מיט'ן שטעקען, ער זאָל פארטיג מאכען די מצה. נאָר דערהערענדיג אז עס איז שוין די לעצטע מיירע ארט איהם גאר נישט. דאָס ווארט „באלד" קלינגט איהם אויך פרעהליך אין קאָפּ און פלינק קנאַקט דאָס רעדעל איבער'ן בלעך און איהם דאכט זיך, אז עס שרייט: גזז'באלד, גזז'באלד, גזז'באלד!...

—י—חד—ש—הו ק—דוש ברוך—הוא! — זינגט ער אונטער צום טאַקט.

און דאָס פרעהליכע וויבעל דערהערט זיין זינגען און ענטפערט איהם צוריק מיט א ליעדעלע:

יאקיל איז א יונג מיט ביינער
און דערצו א חוואט
און צו ציפּקעלע דער שענער
האָט ער חשק געהאט...

דאָס מיינט זי איהם פאַרצואווארפען זיין „ליעבע", וואס ער פיהרט דאָ נאָך איהר מיינונג, מיט ציפּקעלע די וועלגערין. נאָר ער מאכט זיך, ווי נישט הערענדיג. ציפּקעלע אבער שמייכעלט חנ'דיג צום וויבעל:

— אי, א קלאָג נאָך חיה'ביילען, ווי זי מאכט דאָס אב אביסעל!

— וואָס? אפשר א ליגען! דאגה נישט, איך האָב היינט אליין געזעהען בשעת „אָנווארפען" דעם אויווען...

נאָר דער נייער געטומעל געפעלט נישט דעם זעצער און ער גיט א קלאַפּ מיט'ן שטעקען איבער די ברעטער:

— מצה, מצה! שטעהט נישט, רעדט נישט!

נאָר איצט לאכט מען איהם שוין אוים! א פּאָר וועלגערינס האָבען שוין אָבגעשיקט די לעצטע מצות צום רעדלער, מיט עפּעס א אינגעלע, וואָס האָט זיך, גאָט ווייסט צוליעב וואָס, דאָ א גאנצען אבענד אומגעדרעהט, די איבריגע וועלגערינס ברויכען נאָר צו פערגלייכען די שפּיצען פון די מצות, וואס זיינען ביי זיי ארויסגעקומען פון גרוים איילעניש.

און אָט איז שוין געענדיגט! די קנעטעריז ווישט שוין דעם בעקען, דער רעדלער האלט שוין ביי דער לעצטער מצה, איבער וועלכער זיין האנד פליהט ווי א וויכער אונטער דאָס ווילדע געסקריפּעריי... דער זעצער ערוואַרטעט זי מיט אונגעדולד, חאפּט זי ענדליך ארויף אויפ'ן שטעקען און מארש אין אויבען, וואו עס טריקענען זיך נאָך א צוויי לעצטע מצות.

די וועלגערינס ווישען זיך דעם שווייס און קלייבען זיך שוין אוועק צו געהן.

— אי, וועל איך דאָס א פאָל טהאָן גלייך אין בעט! — זאָגט איין וועלגערין דער צווייטער:

— און „וועטשערע“? פרעגט יענע.

— ווער האָט כח צו עסען? איך וועל זיך אפילו ניט אויסטהאָן — גלייך אין בעט.

—איך ווייס ניט, צי וואלט איך געקענט פערנאַנדער וועלגערען נאָך איין טייגעל, — מישט זיך אריין א דריטע אין שמועס — אזוי מאַט בין איך!

— נו, קומט שוין. קומט שוין! — שרייט צו א פערטע. פסח אי״ה, וועלען מיר שמועסען.

—אוי, ווי דערלעבט מען שוין פסח! — האָט זיך איינע צוזיפצט.

— מען וועט, נישקשה, דערלעבען. א לעבעדיגער מענש דערלעבט אלץ! — טרייסט דאָס פרעהליכע ווייבעל!

נאָר פלוצים איז אין פאָדריאַד א טומעל געוואָרען.

די בעל־הבית׳טע איז ארויס פון דעם זייטיגען חדר׳ל און האָט ארויסגעזאגט עטליכע ווערטער מיט א געבעט, כמעט מיט טרעהרען, נאָר אין פאָדריאַד האָבען זיי יעדערען ווי א דונער געטראָפען.

— נאָך א פוד, נאָך א פוד! אי, וועה! האָט זיך געהערט קולות. וואס שטעהען מיר, קומט אוועק!

נאָר די בעל־הבית׳טע האָט זיי מיטביידע הענד פערצוימט דעם וועג און האָט ווייטער זיך געבעטען:

— איהר ווייסט, דאכט זיך, קינדערלעך, אז איך יאָג זיך ניט אזוי נאָך דער פרנסה, און אז אימיצער וואָלט מיר יעצט געגעבען פאר א פוד הונדערט רובל, וואלט איך זיך נישט גע־שטעלט באקען און מוטשעט אייך. נאָך ד ע ם פ ו ד מוז מען אפבאקען. איך וועל פאר איהם אפילו א גראשען נישט

נעהמען, דאָס איז חיענע דער אַלמנה'ס. שוין א וואָך, אז איהר זעקיל מעהל וואַלגערט זיך דאָ, און איך לעג אַלץ אב, עס איז אַלץ דאָ בילכערע, רייכערע, זאָל גאָט ניט שטראָפען פאַר די רייד... יעצט איז שוין אבער די לעצטע צוויי טעג, מעהר קען איך שוין נישט אָבלעגען, זי קען נאָך חלילה אהן מצה בלייבען. איהר קענט דאָך זי — אמאָל איז זי א פיינע בעל־הבית־טע געווען, זי פלעגט זיין ביי מיר פון די ערשטע און שטענדיג אויף דעם „ערשטען אויוון". פאַר די וועלגערינס פלעגט זי איבערלאָזען א רובעל, הייגט דעם רעדלער... דעם זעצער, דער קנעטעריו... דאָס איז געווען אביסעל א „בעל צדקה"!... איך וויים ניט פאַר וואָס האָט זי גאָט אזוי געשטראָפט... איצטער קען זי אפילו פאַר'ן באַקען נישט בעצאָהלען. זי מוז נעביך באַקען שפּעט ביי נאַכט, אז אָח און וועה ווי די מצה וועלען שוין מויגען — פלעציליך!... נאָר אבי קיין חמץ נישט! האָט רחמנות קינדערלעך, רוהט אייך אוים אביסעל און לאָמיר זיך נעהמען אָפּבאַקען איהר די מצות. גאָט וועט אייך געבען כח... נו, איז וואָס זאָגט איהר?... האָט די בעל־הבית'טע ווי פערצווייפעלט אויסגעלאָזען איהר בקשה, זעהענדיג די מיעדע און פערמאַטערטע פּנימער.

— אוי, רבונו של עולם! — האָט זיך אַרוים געריסען ביי יעדען א שווערער זיפץ, אנשטאָט אן ענטפער.

א שווערע מלחמה איז ביי זיי אין אינווענינ פאָרגעקומען. עס האָט מלחמה געהאַלטען א רוהיג בעטיל, א זיסער שלאָף מיט א שווערער קאָצעלקע מיט ברענענדיגע מאָזאָליעס. נור איין אַרימע אַלמנה מיט פערווייינטע אויגען האָט ביי זיי גיך שלום געמאַכט, און דאָס פרעהליכע ווייבעל חיה ביילע האָט די ערשטע אויסגעשריען:

— איך בלייב די ערשטע!

— איך אויך! — האָט זיך געהערט א צווייטע שטימע.

— און איך אויך! — האָט א דריטע אויסגערופען.

— נו, מען וועט שוין אלע בלייבען. — האט א פירטע גע־ענטפערט פאר אלע איבעריגע, ווי זי וואלט געוועזען זיכער, אז קיינער וועט ניט האבען די העזה זיך אבצוזאגען.

— אבער איהר וועט רעדלען! האט זיך ענדליך איין רעד־לער געפונען צו פראטעסטירען. איך האב קיין כח ניט צו שטעהן דא ביז צוויי א זייגער. איך האב שוין קיין פינגער ניט. און מיין „פאמאצניק" שלאפט שוין אין דער היים, ווי א גע־הרג'עטער.

— נו, זיי נישט קיין שייגעץ — האט זיך דער זעצער האלב ערנסט, האלב שמייכלענדיג געבייזערט — דו ווען לאזען אן אלמנה אהן מצה? שייגעץ!...

— שייגעץ... שייגעץ! — האט דער רעדלער נאכגעקרימט און האט זיך אוועקגעזעצט ביים בלעך.

די קנעטערין איז שטיל געזעסען אויפ'ן בענ־קיל, וואו דער אלמנה'ס מעהל איז שוין געשטאנען און האט דערויף, ווי פערצווייפעלט, געקוקט, זי האט ניט געוואוסט ווי צו בעגעהן זיך דא. אבזאגען זיך האט זי ניט געקענט — א קלייניגקייט אן אלמנה! עס איז א ביטע־רער רחמנות. היינט קען נאך דער אויבערשטער שטראפען... נאר בלייבען האט זי מורא געהאט נאך מעהר ווי אוועקצוגעהן. איהר האט זיך ניט געגלויבט, אז זי זאל קענען אבשטעהן ביים בעקען נאך א שעה. איהר האט זיך געדאכט, אז ביי דער ערש־טער „מיירע" וועט זי פאלען.

— איך וועל געווים אנידערפאלען. — האט זי שטיל גע־שעפטשעט.

אין קאפ איז איהר דורכגעפלויגען א מאדנער געדאנק: „אין ניסן איז גוט צו שטארבען"...

נאר דאס פרעהליכע ווייבעל האט בעמערקט דער קנע־קנעטערינס טויט־בלייכען פנים און זי האט מיט א ליעבליכע מינע אויסגערופען:

— אי, אונזער קנעטערין איז גאָר א באָבע. זי איז שוין צוגעשטאַנען! געהט אייך געזונטערהייט א היים שלאָפען. איך װעל פאר אייך קנעטען — איך בין מעהר בריה.

אלע אין פּאָדריאַד זיינען פרעהליכער געװארען און יעדע־רע פון זיי האָט דערשפּירט עפּעס נייע כחות, װי מען װאלט פלוצים זייערע צעבראכענע ביינער עלעקטריזירט.

און באלד האָט מען זיך גענומען צו דער אלמנה'ס מצה. לעבעדיג און לוסטיג איז צוגעגאנגען די ארבייט. דאָס פרעהליכע װייבעל איז געװען זעהר צופריעדען מיט איהר נייע שטעלע און האָט ביי יעדער „מיירע" שמייכלענדיג געפרעגט די װעלגערינס: „נו װאָס זאָגט איהר? אויף װאס אלע פלעגען איהר איינשטי־מיג ענטפערן: „בעסער פאר דער קנעטערין!" ביים בעקען האָט זי אין גאנצען זיך אויסגעלאכט פון משגיח. אָבגעלייקענט זיין גמרא און געקנאקט איין ליעד נאָך דעם צװייטען, איבערגע־העגדיג ענדליך צום ליעד „יאָקיל איז א יונג מיט ביינער", ביי װעלכען ציפּקעלע די װעלגעהין פלעגט רויטליך װערען און חנו'דיג ענטפערען:

— אי א קלאָג אין חיהביילה'ן.

דער רעדלער מיט א פערלאַשענעם פּאפּיראָס אין מויל האָט געיאָגט איין מצה נאָך דער צװייטער, ער האָט געװאָלט גיכער אבפערטיגען די בלעך מצה און פעררייכערען, נאָר איהם איז עס ניט געלונגען און ער האָט דערפאר אויסגעזעהען װי נערװעז.

און דער זעצער, ניט קוקענדיג, װאָס ער האָט נאָכאנאנד געהאט א פולען אויװען מיט מצה, האָט אלץ געקלאפּט מיט'ן שטעקען איבער'ן בלעך:

— מצה, מצה. א לעדיגער אויװען.

און די בעל־הבית'טע, װעלכע איז געשטאַנען ביים ברעט

און, גלייך מיט די וועלגערינס, געוועלגערט, האָט זיך אַלץ גע־בעטען:

— דינער, דינער! קינדערלעך, מאכט ניט קיין פּלעצלעך! עס איז אַ ר י ם ע מ צ ה! אַ רחמנות!...

די צוויי ברידערלעך.

יענקעלע און בערעלע — צוויי ברידערלעך, דער ערשטער פיערצעהן יאָהר אלט, דער צווייטער זעכצעהן — לערנען אין דער ישיבה, וואָס געפינט זיך אין דער גרויסער שטאָדט, פינף מייל פון זייער געבורטס־שטעדטעל דלותאָווקע".

יענקעלע איז אַ דארינקער, אַ בלייכינקער מיט צוויי שווארצע אויגעלעך, וואָס קוקען חיטרע ארויס פון אונטער די צוויי שווארצע ברעמען. בערעלע איז העכער און פולער פאר יענקעלען, אויגען האָט ער העלערע, און זיין קוק איז שטרענגער, און פערטראכטער.

די צוויי ברידערלעך האָבען געהאט סטאַנציע ביי אן אָרימער קרובה, אן אלמנה, אַ טענדלעריו, וואָס האָט זיך ביז שפעט אין דער נאכט אין שטיבעל ניט געפונען. קיין בעט האָבען די צוויי ברידערלעך ניט געהאט, דערפאר אבער האָט דער קופערט, וואָס איז נענוג ברייט געווען, געדיענט זיי פאר אַ בעט, און די צוויי ברידערלעך פלעגען ביידע געשמאק שלאָפען אויף איהם, איינדעקענדיג זיך מיט זייערע לאנגע צעריסענע בגדימלעך און פלעגען אין חלום זעהן זייער שטעדטעלע, זייער געסיל, דאָס שטיבעלע און דעם טאַטען מיט דער לאנגער באָרד, מיט די אויסגעלאָשענע אויגען, מיט'ן געבויגענעם רוקען און פלעגען זעהן די מאַמען מיט'ן לאנגען בלייכען אומעטיגען פנים, און

פלעגען הערעז, ווי די קליינע ברידערלעך און שוועסטערלעך קריגען זיך, רייסענדיג זיך פאר א שטיקעל הערינג... און נאך פלעגט זיך זיי חלום'ען חלומות פון דער היים און אין דער פריה פלעגען זיי בענגען, און עס פלעגט זיי ציהען, ציהען, און דאמאלס פלעגען זיי לויפען אויף דער דלות'אווקער אכסניא פרעגען ביי די בעלי־העגלות א גרוס, צי א בריוועלע פון דער היים...

און די דלות'אווקער בעלי־עגלות זיינען געווען גוטע אידען, האבען געהאט ווייכע הערצער און וואלטען אודאי רחמנות געהאט אויף די צוויי ארימע אינגלעך, וואס גארען אזוי עפעס הערען פון דער היים, וואס זייערע אייגעלעך ברענען און זייערע הערצעלעך קלאפען אזוי שטארק, אזוי שטארק, — זיינען אבער די בעלי־עגלות געווען שטארק פארשמייעט: קומען פלעגען זיי אהער מיט טויזענטער שליחות פון דלות'אווקער קרעמער און סוחרים, און בריעף האבען זיי געהאט מעהר פאר דער פאסט, און די ארדענונג איז ביי זיי געווען א סך ווענינער אלס אין פאסט; בריעף פלעגט ביי זיי פערלעגען ווערען, פאסילקעס פלעגט ביי זיי פארפאלען ווערען, און צעטומעלט, קראצענדיג זיך אין די פאטיליצעס פלעגען זיי יעדערען ענטפערען:

— אט באלד, באלד, באלד געפין איך... ניין... דאכט זיך פאר אייך האב איך גאר נישט...

אזוי פלעגען זיי ענטפערן גרויסע אידען, וואס פלעגען קומען צו זיי; די ברידערלעך אבער פלעגען שטעהן און שטעהן, קוקען מיט דארשטיגע אויגען און מיט צוקלעמטע הערצער אויף לייזער בעל־עגלה—א בעוואקסענער איד, אין א קורצען וואטאווען קאפטאן סיי זומער, סיי ווינטער — און פלעגען ווארטען, טאמער וועט ער זיי בעמערקען און זאגען זיי עפעס, חאטש א ווארט... נאר לייזער איז געווען פערהאוועט: דא האט ער אויפ'ן הויף דעם פערד עסען געגעבען, דא פלעגט ער אריינלויפען איגווענינ אין אכסניא, דא פלעגט ער זיך פונאנדערערדען מיט א

פּריקאַזטשיק פון א גרויסען מאגאזין, וואָס האָט איהם א „רשימה“ מיט סחורה געבראַכט, אבצופיהרען אין דלות'אוּוקע פּאַר א קרעמער. און די ברידערלעך פלעגען אלץ שטעהן... ביז ז'עם עלטערן ברידערל — בערלען — פלעגט די געדולד פּלאַצען און א פארביסענער שיער ניט פוגאַנדערווייגענדיג זיך פאר פּאַרדרוס, פלעגט ער קוים אויסרעדען:

— איהר האָט, ר' לייזער, א בריפעלע פון טאַטען ?

נאָר לייזער פלעגט אָדער פלוצלונג ניט ווערען, ענטלויפען אין גאַס אריין מיט וועמען עס איז, אָדער זיין פערטראַגען אין שמועס און בערלע פלעגט זיך קוים דערוואַרטען אויף עפּעס אַן ענטפער, וועלכען לייזער פלעגט, ניט קוקענדיג בערלען אין פּנים, קאַלט ארויסזאָגען:

— ניטאָ... ניטאָ...

— ניטאָ ! — פלעגט בערלע ארויסקרעכצען און א צע־קלעמטער, אוועקרופען יענקעלען, און פלעגען זיך לאָזען געהן אויף זייערע „טעג“, אומעטיגע, דערשלאָגענע...

— ער מוז אודאי פערליערען די בריעף ! — פלעגט יענ־קעלע נאָך דעם אין עטליכע מינוט ארום ארויסרעדען, געהענ־דיג.

— א שלעכטער איד ! — פלעגט בערלע ברומען פער־דריסליך...

נאָר איין מאָל האָט זיי לייזער דאָך א בריוועלע איבערגע־געבען, און דערצו א קליינע פּאָסילקע. אין בריוועלע איז גע־שטאַנען:

„ליעבע קינדער, זייט מענשען און ווילט לערנען. מיר שי־קען אייך דאָ א האַלבען קעז און א פיערטעל פונט צוקער און אין גלעזל א ביסעל יאַגדעס־סאָק, עסט געזונטערהייט און קריגט זיך ניט.

ממני אביכם חיים העכט“...

דאמאלס איז ביי זיי אין די אויגען לייזער בעל־עגלה גע־

ווען דער בעסטער מענש אין דער וועלט, זיי וואלטען זיך ניט געשעמט, וואלטען זיי איהם מיט זיין פערד און וואגען פאר ליעבשאפט אויסגעקושט. זיי האבען גלייך אנגעשריעבען א בריעפעל (פאפיער פלעגען זיי אויסרייסען אין ישיבה די ערש־טע בלעטער פון די גמרות און זייערע הערצלעך פלעגען געגנוג דאמאלס קלאפען) און האבען עס אויף דער נאכט ביידע אבגע־טראגען לייזער בעל־עגלה. לייזער האט עס קאלט צוגענומען, אריינגערוקט אין בוזעם און עפעס ארויסגעברומט א ווארט עהנליך צו „גוט“.

— וואס האט ער געזאגט, בערל? — האט יענקעלע מיט הארצקלאפעניש געפרעגט.

—גוט, דאכט זיך... — האט בערל מיט ספקות געענט־פערט.

— מיר האט זיך אויך געדאכט, אז ער האט געזאגט „גוט!“, האט יענקעלע זיך אליין בערוהיגט. ער האט א זיפץ גע־טהאן און צוגעגעבען מיט שרעק:

— ער קאן נאך דעם בריעף אנווערען!

— ביים בעסער אב די צונג! — איז בערעלע איז כעס גע־ווארען.

און פערקלערט וועגען גורל פון זייער בריעף א היים, הא־בען זיי זיך געלאזט געהן אויף זייערע „טעג“, וואס זיי האבען געהאט אין בעזונדערע גאסען.

אזוי זיינען די צוויי ברידערלעך דריי מאל אין וואך, ווען לייזער בעל־עגלה קומט צופאהרען אהער, אלע אין דערפריה, ניט נעגאנגען, נאר געלאפען אויף דער דלות׳אוועקער אכסניא, פרע־גען אן „ענטפער“ אויף זייער בריעפעלע, און לייזער דער בעל־עגלה איז וואס אמאל אלץ מעהר צעטראגענער, בייזער און ענטפערט זיי, אדער האלבע ווערטער, וואס די צוויי ברידערלעך בענעהמען עס ניט און וואלטען וועלען איבערפרעגען, ווען זיי

וואָלטען קיין מורא ניט געהאַט, אָדער ער ענטפערט זיי גאָר ניט און זיי גערהען אוועק מיט צעקלעמטע הערצער...

איינמאָל אַמער האָבען זיי דערהערט פון לייזער דעם בעל־עגלה גאַנצע ווערטער, וואָס זיי האָבען גוט פערשטאַנען:

— וואָס האָט איהר זיך, קונדיסים, צוגעטשעפּעט? וואָס דולט איהר מיר א קאָפּ: בריוועל, שמיוועל!... איהר צאָהלט מיר א סך?... איך בין אייערער א פּאָסטאַליאָן? וואָס? געהט אייך געזונטערהייד...

די צוויי ברידערלעך זיינען טאַקי אוועקגעגאַנגען, אבער ניט געזונטערהייד, ווי ער האָט זיי געהייסען: די הערצעלעך האָבען זיי מאָדנע געדריקט, שטאַרק וועה געטהאָן און די יונגע דינע פּיס האָבען זיך געבויגען און טראָפּענס טרעהרען האָבען זיך זיי אין די אויגען געשטעלט און אראָבגערונען אויף דער ערד און צעטרעטען געוואָרען פון מענשליכע שווערע טריט...

און מעהר זיינען זיי שוין ניט געגאַנגען צום בעל־עגלה פרעגען א בריעף.

— ליעגט ער אין דר׳ערד! — האָבען זיי געשאָלטען, חאָטש זייערע הערצלעך האָבען עס ניט געמיינט, און זיי האָט געצויגען חאָטש געהן זעהן לייזער בעל־עגלה, זיין פערד און וואָגען: זיי זיינען דאָך פּארט דלות׳אָווקער און ליעב זיינען זיי די צוויי ברידערלעך געוועזן...

איינמאָל אין א פּאָר וואָכען ארום, נאָך דעם ו׳ דער בעל־עגלה האָט זיי אזוי פּעריאַגט, זיינען די צוויי ברידערלעך געזעסען ביי דער אָרימער קרובה אין שטיבעל און האָבען גערעדט וועגען דער היים. דאָס איז געוועזן א זומערדיגער טאָג, פרייטאָג.

— וואָס קעהר איצטער צו טהאָן דער טאַטע? — האָט יענקעלע א זאָג געטהאָן, אריינקוקענדיג אין די קליינע שייבעלעך פון די קליינע פענסטערלעך.

— ער שניידט אודאי די נעגעל. — האָט בערעלע מיט אַן אומעטיגען שמייכעלע געענטפערט.

— ער מוז גאָר איצטער צעהאַקען אַ „פּיסנאָהע“... האָט יענקעלע זיך פאַרגעשטעלט אין דמיון. — און די מאַמע מוז קע־מען איצטער חייענעלען, און חייענעלע מוז אודאי וויינען...

— גענוג צו רעדען נאַרישקייט — האָט בערעל איהם אָב־געשטעלט. וואָס קען מען וויסען אונטער די אויגען, וואָס דאָר־מען טהוט זיך. אפשר איז עמיצער גאָר געשטאָרבען — האָט ער צום סוף גענומען שרעקען יענקעלען.

— געה, געה, משוגענער! — האָט יענקעלע איבערגע־שלאָגען — אַז מען שטאַרבט, זאָגט מען דאָך אָן...

— אפשר האָט מען אָנגעזאָגט און דער בעל־עגלה גיט אונז ניט איבער...

— אי, גענוג צו פּלוידערן! — האָט שוין יענקעלע זיך צעבייזערט אויפ'ן אמת...

— שאַ, נאַרעלע, איך לאָך דאָס! — האָט בערעל איהם בערוהיגט — אַלע לעבען...

יענקעלע איז פרעהליך געוואָרען און האָט פּלוצלונג אַ שפּרונג געטהאָן אין דער הויך און מיט לוסטיגע אויגעלעך אויס־געשריגען:

— בערל! פּאַלג מיר, לאָמיר שיקען גאָר אויף פּאָסט אַ בריעפעל אַהיים.

— ביזט גערעכט! — האָט בערל איינגעשטימט — איך האָב אבער קיין געלד ניט.

— איך האָב אַ פּיערערל, מיר איז געבליבען פון נעכטיגען צעהנערל. אויף מיין „דאָנערשטאָג“ גיט מען דאָך מיר, ווייסט דאָך, אַ צעהנערעל אויף וועטשערע, איז מיר אַ פּיערערל געבלי־בען.

— און איך האָב אויך אַ קאָפּיקע! — האָט בערעל געזאָגט — אַקוראַט אויף אַן אַטקריטקע.

— ווער וועט אבער שרייבען? — האָט יענקעל געפרעגט.

— איך. — האָט בערעלע געענטפערט — איך בין דאָך על־טער, איך בין דאָך א בכור...

— איך גיעב דאָך אבער א פיערער.

— א בכור איז מעהר ווערט ווי א פיערער.

— ניין! איך וועל שרייבען א האלבע און דו א האלבע, הא?

— זאָל זיין אזוי. קום קויפען א קארטעל!

און די צוויי ברידערלעך זיינען אוועקגעלאָפען קויפען א קארטעל אין פּאָסט.

— דאָ וועט זיך גאָר ניט אויסשטעלען! — איז יענקעלע ניט געווען צופריעדען בעטראַכטענדיג, צוריקגעהענדיג אהיים, דאָס קליינע קארטל.

— מיר וועלען שרייבען קליינינקע אותיות'לעך, מאַנ־טשינקע, — האָט בערעלע אן עצה געגעבען.

— וועט דער טאַטע ניט קענען איבערלייענען...

— נישקשה! ער וועט אָנטהאָן די ספּאַקולען!

— נו, קום גיכער! — האָט יענקעלע געטריבען.

— זיין הערצעל איז שוין פול געוואָרען מיט ווערטער, און ער האָט זיי געוואָלט שוין אויף דער גיך אויסגיעסען אויפ'ן שטיקעלע פּאַפּיער, פאר וועלכען ער האָט זיין גאנצען פערמעגען אוועקגעגעבען...

זיי זיינען געקומען אין שטיבעל און האָבען זיך גענומען מכין זיין צום שרייבען.

בערל האָט גענומען שרייבען דער ערשטער, יענקעלע איז געשטאַנען און געקוקט.

— הייב אָן העכער, דאָ קאָן מען דאָך שרייבען א שורה. וואו האָסטו אזוי וייט אוועקגעשטעלט דעם לאהובי! — האָט יענקעלע געשריגען.

— וואו זאָל איך איהם שטעלען? אויפ'ן הימעל — וואָס?

— האָט בערעלע גערעדט און געטריבען פון זיך יענקעלען:

— גענה אוועק! איך וועל דיר לאָזען א האלבע, טומעל מיר ניט...

— שאַ! שאַ! — איז יענקעלע אָבגעטראָטען און געקוקט פון דער ווייט מיט דאָרשטיגע אויגעלעך אויף בערעלען, ווי אַזוי יענער זיצט פּערטיעפט און שרייבט, שרייבט, קנייטשט דאָס שטערנדל און טונקט די פּען און פערטראַכט זיך און שרייבט ווייטער.

— גענוג שוין! — האָט יענקעלע אין עטליכע מינוט אַרום א געשריי געגעבען.

— עס איז נאָך ניט קיין האלבע, — האָט בערעלע שריי־בענדיג געענטפערט.

— מיר קומט דאָך מעהר ווי א האלבע! — האָט יענקעלע שוין בייז געשריגען. דער חשק צו שרייבען, אויסגיעסען דאָס הארץ פאר די היימיגע האָט איהם שוין אינגאַנצען דורכגע־נומען.

נאָר בערעלע האָט שוין ניט געהערט. ער האָט זיך צום אָנהויב אריינגעלאָזט אין מליצות, ווי „ראשית כאתי להודיעך שאני בריא וקים". פּונקט, ווי ער האָט אויסגעלערנט אין מכתב משולש. די ביסעלע אייגענע ווערטער איז נאָך איהם אין קאָפּ געבליבען: ער דאַרף נאָך פער'מסר'ן לייזער דעם בעל־עגלה, ער דאַרף נאָך שרייבען, וויפיעל בלאַט ג מ ר א ער האָט אָבגעלערנט, ער דאַרף נאָך געבען אָנצוהערעניש, אז מען זאָל זיי שיקען עפּעס א פּאָסילקעלע, ווייל עס פעהלט זיי צו מאָנטאָג און צו מיטוואָך, און דער „דיענסטאָג" איז אויך ווי נאָר נישט.

און בערעלע שרייבט און שרייבט און יענקעלע קען זיך שוין ניט איינהאלטען, ער זעהט ווי בערעלע פערנעהמט מעהר ווי א האלבע.

— גענוג! — איז ער צוגעלאָפֿן מיט אַ געשריי און אָנגע־
כאַפּט פֿאַר דאָס הענטעל פֿון פֿעדער.

— נאָך דריי ווערטער! — האָט זיך בערעלע געבעטן.

— אָבער געדענק זשע: מעהר ניט! — האָט יענקעלע
געשריגען און די אויגעלעך האָבען איהם געפֿלאַקערט...

און בערעלע האָט זיך גענומען שרייבען די דריי ווערטער,
נאָר דער געדאַנק, וועלכען ער האָט געדאַרפֿט אויסדריקען, האָט
געפֿאָדערט נאָך אַ צעהן—פֿופֿצעהן ווערטער און בערעלע, אַ
בעגייסטערטער פֿון שרייבען, האָט געפּיקט, געפּיקט אויפֿ'ן פּאַ־
פּיער און פֿאַרנומען נאָך אַ שטיק פֿון דער אַנדערער העלפֿט
פֿון קאַרטעל.

— דו הערסט אויף! — האָט יענקעלע אויסגעשריגען און
זיך היסטעריש פֿונאַנדערגעוויינט, בעטראַכטענדיג דאָס קליין
שטיקעלע, וואָס פֿאַר איהם איז געבליבען.

— שאַ, נאָך ממני בנך... — האָט זיך בערעלע געבעטן —
מעהר ניט!...

נאָר יענקעלע דערמאָנט זיך, אַז ער האָט געגעבען אַ גאַנצען
פֿיהרערל און בערל'ס וועט מען אין דערהיים לעזען אַזוי פֿיעל,
איז אַזוי צעקאָכט געוואָרען, אַז ער האָט גענומען מיט ווילדקייט
רייסען פֿון אונטער בערל'ס הענט דאָס קאַרטל.

— לאָז מיר שטעלען נאָך ממני בנך! — האָט זיך בערעלע
שטאַרקער געבעטען — מעהר ניט!...

— עס וועט זיין רעכט אָהן ממני בנך... — האָט יענקעל
געשריגען, כאָטש ער האָט ג ע פֿ י ה ל ט, אַז ממני בנך
מוז זיין. דער כעס האָט איהם אָבער גענומען קאָכען און ער
האָט גענומען שלעפּען מיט געוואַלד דאָס קאַרטעל; בערעלע
האָט פֿעסט צוגעדריקט, נאָר יענקעל האָט אַזאַ שטאַרקען שלעפּ
געטהאָן, אַז דאָס קאַרטעל האָט זיך אויף צווייען צעריסען.

— וואָס האָסטו געטהאָן, גזלן? — האָט בערל ווילד
אויסגעשטעלט זיינע אויגען אויף יענקעלען.

— איך האָב געוואָלט אזוי! — האָט יענקעל געזאָגט דורך פערשטיקטע טרערען.

— וואָס האָסטו געטהאָן? — האָט בערל ווייטער גע־פרעגט קוקענדיג מיט פערצווייפעלטע בליקען אויף די צוויי האַלבע צעריסענע שטיקער פון דעם פּאָסט־קאַרטל.

נאָר יענקעל האָט ניט געקענט ענטפערן, די טרעהרען האָ־בען איהם געוואָרגען, און ער איז א פערצווייפעלטער א פּאַל געטהאָן צום וואַנד, רייסענדיג זיינע האָר... דאָ האָט שוין בערל אויך ניט אויסגעהאַלטען און דאָס קליינע שטיבל איז פול געוואָרען מיט יאָמער....

דער אריסטאָקראט.

אהרן מיכל לעווין איז איינער פון די אנגעזעהענסטע בעלי־בתים אין זיין שטעדטעל, וואו ער לעבט שוין באלד פופציג יאָהר.

אז אהרן מיכל געהט אמאָל דורך אין גאס, צי אין מארק, גיט איהם יעדער אָב גוט מאָרגען מיט א „יראת־הרוממות“ און חאָטש אהרן מיכל ענטפערט אויף יעדערען „גוט מארגען“ זעהר שטיל, און אמאָל בלויז מיט אַ שוואכען שאָקעל מיט דעם קאָפּ, איז זיין ענטפערן דאָך זעהר אָנגעלעגט, עס איז אַ שטיקעל זכיה, וואָרום „קיין סך אזעלכע אהרן מיכל'ס זיינען אין שטעדטעל ניטאָ“, אזוי זאָגט יעדער. אהרן מיכל וויים, ווי אזוי מען שעצט איהם אין שטעדטעל, אבער ער בעציהט זיך דערצו גלייכגילטיג: פערקעהרט, אָפּטמאָל איז דאָס איהם דערוויעדער, ער וואָלט זיי מוחל געווען זייער אכטונג, נאָר זיי זאָלען איהם לאָזען צורוה.

אהרן מיכל איז א איד, וואָס ס'הייסט „פאר זיך“, ער האָט אייגענטליך מיט קיינעם ניט צו טהאָן. דאָס געשעפט פיהרט דאָס ווייב און ער זיצט אין דער היים איבער זיינע ספרים.

זיין בעציהונג צו ספרים איז אויך פון דער הויך, ווי צו די מענשען אין שטעדטעל. ער איז אייגענטליך מיט זיי אויך ניט צו נאָהענט. אז עס געהט ארויס פון דרוק א נייער ספר קויפט ער, נעמט זיך צו דער הקדמה און בעמערקענדיג נאָר די ערשטע נאַרישע פּאָר ווערטער פון מחבר, גיט ער א שמייכעל און מיט

דעם זעלביגען שמייכעל בלעטערט ער שוין דורך דעם גאנצען ספר, לעגט איהם אוועק אין דער אונטערשטער פאליצע און מור־מעלט ארוים:

— שטות׳עריי. „ספרים זיינען ווי מענשען“, טראכט ער דאמאלס, „ניטא קיין סך קלוגע“.

און אהרן מיכל נעמט זיך דאן צום אבן־עזרא.

— דאס איז געווען א חכם! טראכט ער יעדעס מאל, ענט־דעקענדיג עפעס עמקות אין אבן־עזרא. ער האט פערשטאנען!

אויסער׳ן אבן־עזרא האט ער נאך ספרים, וואס אינטערע־סירען איהם, דאס זיינען דער „כוזרי“, דער „פעדאן“ און פון די נייערע — דער „תורת אל מות“.

דאס זיינען ספרים, וואס מען דארף פערשטעהן! — טראכט ער וועגען זיי און איז צופריעדען, וואס ער איז דער איינציגער אין שטעדטעל, וואס פערשטעהט זיי. רעדען אבער וועגען די דאזיגע ספרים מיט ועמען עס איז, רעדט ער ניט. ער האט אמאל געפרובט א שמועס טהאן מיט׳ן שטעדטיל׳שען משכיל, בונים אפיקורס, האט יענער איהם עפעס א זאג געטהאן אזא נארישקייט, אז פון דאמאלס אן ווייכט אהרן מיכל פון איהם, לאזט אראב די אויגען ווען ער בעגעגענט איהם און האלט שוין ניט פון דער גאנצער השכלה.

— אין די נייע פעהלט די עמקות! — אזוי פלעגט ער טראכטען אליין. זאגען פלעגט ער קיינעם ניט — עס איז ניט כדאי! עם־הארצים זיינען זיי אלע!

אהרן מיכל איז פרום, אבער אויף זיין שטייגער. די עמי־הארצי׳שע פרומקייט ליידט ער ניט. דאווענען געהט ער אלע טאג אין שוהל, אבער ער איז דערפון ניט צופריעדען. איהם ציהט צו דאווענען „ביחידות“... און אפילו דאווענענדיג בציבור, האלט ער אויך קיינמאל ניט מיט מיט דעם בעל־תפלה... ווען דער בעל־תפלה האלט די הללויה׳ס, האלט ער ביי הודו, און געהט אזוי דאס גאנצע דאווענען מיט זיין אייגענעם וועג... עפעס איז איהם

פּריקרע נאָכצוגעהן דעם עם־הארצ'דיגען שליח־ציבור, וואס פער־שטעהט אודאי ניט דעם פּירוש המלות...

אבער אן אמת'ע אָבקומעניש איז פאר איהם די ימים נוראים, איבערהויפּט יום כפּור.

ארייגגעהענדיג אין שוהל, וואס איז שוין געפּאקט מיט אידען און וואָס זאגען מיט א פּריקרע וויינענדיגען ניגון די תפלה זכה, דערשפּירט ער עפּעס א ווידער־טעם אין זיין גאנ־צען קערפּער. ער ווייס זייערע יעצטיגע געדאנקען: אויפ'ן הי־מעל איז א יריד און זיי זיינען געקומען איינהאנדלען... די היי, מיט וואס די פּאָדלאָגע איז אויסגעבעט רעגט איהם אויף. „נאַ־רישע מנהגים“ — טראכט ער — „עבודה זרה'ניקעס!“... און מיט אזוינע געדאנקען קומט ער צו צו זיין „שטאָדט“, וועלכע איז שוין פערנומען פון א אידען מיט א געלער באָרד. דער איד מיט דער געלער באָרד, דערזעהענדיג אהרן מיכלען, שטעלט זיך גלייך אויף און געהט אוועק ווי דערשראקען אויף עטליכע טריט ווייטער. אהרן מיכל נעהמט ארויס דאָס טאשען טיכעל, גיעט א וויש דעם אָרט, וואו דער איד איז געזעסען און הייבט זיך אָן מכין צו זיין: נעמט אריבער דעם טלית איבער'ן קאָפּ און בעהאלט זיין פּנים פון דעם גאנצען עולם...

אהרן מיכל איז א איד ניט קיין גיבור, אבער כמעט א גאנץ יום־כפּור זעצט ער זיך ניט צו. ער שטעהט אויף די פיס הארט אָנגעשפּארט אן זיין שטאָדט, וואָס איז צום וואנד. ער האָט ניט ליעב אויפשטעלען זיך גלייך מיט אלעמען צו יעדער „תפילה“ און איהם איז ליעבער די גאנצע צייט צו שטעהן.

אז ער קעהרט אב אויף א ווײלע דעם קאָפּ צום עולם צו, בעמערקט ער ווי אנדערע אידען שמעקען „שלאַק־וואסער“ צו שטארקען זיך... דאָס ווירקט אויף איהם זעהר שלעכט און ער קעהרט זיך אום ווידער צו דער וואנד.

דער געלער איד, וואס האָט ניט קיין אייגענע שטאָדט און וואָס חאפּט זיך צוזעצען יעדע ווײלע אויף א פרעמדער, האָט

אויף איהם שטארק רחמנות, דערזעהענדיג ווי ער שטעהט לאנג אויף די פיס. און בשעת חזרת הש"ץ, ניעט ער איהם „איידעל" א זאג:

— איהר וואלט זיך צוגעזעצט, ר' אהרן מיכל אביסעלע— דאס איז ביי אייך דען א נדר?

— א יישר! — ענטפערט ער טרוקען און קערט זיך ניט אב.

פאר נעילה, ווען מען מאכט אין שוהל א פויזע נעמט אהרן מיכל ארויס דעם קאפ פון אונטער'ן טלית און קעהרט זיך אום מיט'ן פנים צום עולם. דער געלער איד בענוצט זיך גלייך מיט דער געלעגענהייט צו האבען די זכיה עפעס רעדען מיט אהרן מיכלען און זעצט גלייך אוים מיט א שאלה:

— איך מיין, ר' אהרן מיכל, אז אין א שעה ארום אין דער צייט ווערט מען שוין אנבייסען? ווי מיינט איהר?

אהרן מיכל'ן אבער עקעלט די גאנצע פראגע וועגען אנבייסען און קענען זיין ווילען שווייגט ער.

— איהר מיינט, אז ניט? — שטעהט צו דער געלער איד ווייעדער, ניט בעקומענדיג קיין ענטפער.

— איך מיין גאר נישט... — ענטפערט אהרן מיכל גאנץ טרוקען, לאזענדיג דעם געלען אידען אין א פערלעגענהייט, דעקט זיך ווייעדער איבער מיט'ן טלית איבער'ן קאפ און קעהרט זיך אום צום וואנד, טראכטענדיג:

— קיין אנדערע שאלות האט ער ניט ביי מיר צו פרעגען... גראבע מענשען!....

דער גבור.

חייקיל קרעמער רופט מען איהם אין גאס. אין אמת'ן אבער האט ער דעם נאמען ניט פערדיענט, ווייל אין קראם זיצט א גאנצע וואך דאס ווייב, חנה, און ער זיצט אין דער היים, אמאל אין בית מדרש און לערנט.

— זונטאג אבער, מוז ער פריהער ווי אלע טאג אבדאווענען, אבזופען דעם שיעור חוק לישראל, אין דער גיך אוועקלויפען אהיים עפּים איבערבייסען און נאכדעם אוועקגעהן אין מארק העלפען חנה'ן אין קראם.

דאס איז פאר איהם איין אבקומעניש, א נסיון, און ווען ניט דער זינדיגער גוף, וואס מוז האבען א שטיקעל ברויט און א בגד, וואלט ער, דאכט זיך, דאמאלס געבעטען זיין גוטער חנה'ן, וואס זאגט איהם קיין זאך ניט אפּ, אז זי זאל נאר זונטאג פערמאכען די קראם...

פאר זונטאג ציטערט ער ווי פאר פייער!..

דער מארק רוישט ווי א וואלד; די פויערן פון די נאהענטערע דערפער קומען זיך צונויף מיט זייערע פערד און וועגען, די האלאבליעס אין דער הויך, און פיהלען זיך אויפ'ן אידישען מארק ווי ביי זיך אין דער היים... חייקעל שטעהט ביים קראם און בעטראכט די גרויסע מחנה פויערן, הערט זיך צו צום ווילדען פערמישטען געטומעל און דאס הארץ ציטערט איהם: וואס

„זנאטשעט", רבונו של עולם, דאָס ביסעלע אידען קענען אזא עם רב ?"...

און אז די פויערן קונים בעלעגערען די קראָם, ווערט זיין שרעק נאָך גרעסער, ער קען ניט פערשטעהן ווי אזוי זיין חנה, א שוואכע אידענע, טענה'ט מיט יעדען בעזונדער, מיט קוראזש און שטאָלץ, זידעלט נאָך אב איין אנדערען, ווען ער באט א העלפט פון דעם, וואס קאָסט זיך אליין.

— גזלנ'טע, האָב רחמנות! ווילט זיך איהם אויסשרייען— דו וועסט נאָך עפּעס „אָנמאכען".

וואָס אָנמאכען, זאגט ער קיינמאָל ניט ארויס — דאָס איז זעהר א שהעקליך וואָרט... דאָס וואָרט געדענקט ער שוין זייט יאהרען... און דאָס וואָרט עגבערט איהם יעדער זונטאג א גאנ־צען טאָג, און ווען דער טומעל אויפ'ן מארק ווערט צוליעב וועלכער עס איז אורזאכע עפּעס גרעסער, דאכט זיך איהם, אז אָט־אָט שוין איז דאָס... און א בלייכער, שטעהענדיג קוים אויף די פיס, שרייט ער אוים צו חנה'ן:

— חנה! חנה! זעה, וואס איז דאָרטען?...

נאָר חנה איז פערטהאָן אין פּדיון, זי מעסט און וועגט, בייזערט זיך און שרייט, שמועסט איין און לויבט, און הערט אפילו ניט וואס איהר „למדן" רעדט. נאָר אז דער עולם פּוי־ערן ווערט זעהר גרוים ארום קראָם און זי אליין קען זיך ניט צורייסען, ווענדט זי זיך צו חייקלען, א הייזעריגע, א צוטומעל־טע, און זאָגט איהם:

— חייקעל, גיעב אכטונג!...

— און חנה'ס פערזאָג איז ביי חייקלען הייליג. ער הייבט אָן אומוואָרפען זיינע צוויי קורצזיכטיגע אויגען, קעהרט זיך אין אלע זייטען, וואו די גויים שטעהען, און ווען איינער רוקט זיך צו צו איהם נאָהענט און בעט עפּעס הויך אויפ'ן גראָבען לשון, רוקט זיך חייקעל אביסעל אָב פאַר שרעק און ענטפערט:

— זאריעס, טשועש'ל, זאריעס...

און חייקעל האָפּט, אז נאָך אזא ווייכען ענטפער ווי „טשויעש'ל", וועט דער גוי, ווי שלעכט ער זאָל ניט זיין, איהם גאר נישט טהאָן און וועט קיין פּאגראם ניט מאכען.. און חייקעל בערוהיגט זיך אויף א ווייל...

פאר נאכט ווערט חייקעל נאָך מעהר איבערגעשראָקען. די פּויערן האָבען זייערע תבואות און בכלל סחורות פערקויפט די אידען, האָבען זיך גוט אָנגעטרונקען און הויבען אָן זינגען זיי־ערע ווילדע פרעהליכע „פּיעסניעס", וואס חייקעלס אויער, וואס איז ערצויגען געוואָרען פון קינדווייז אָן אויף גמרא־ניגונים, קען זיי ניט פערטראגען, און יעדער טאָן, דאכט זיך איהם, איז א געשריי:

— שלאָגט די אידען, שלאָגט!...

און חייקעל טרייסעלט זיך פאר שרעק און רעדט שוואך ארוים מיט א תחונים־קול:

— חנה, פאָלג מיר, פערשלים שוין די קראם!...

חנה אבער הערט ניט, זי איז פערטהאָן מיט פדיון, זי לעבט מיט'ן זונטאג א גאנצע וואך, און חייקעל שטעהט און ציטערט...

נאָר אָט ווערט שוין גוט פינסטער, די פּויערן שכור'ערהייט, צופאָהרען זיך, דאָס געטימעל ווערט קלענער, קלענער, ביז ער פערשווינדט אין גאנצען, די קראָמען הויבען זיך אָן איינער נאָך דער אנדערער צו פערמאכען, דער „סאָטסקי", א הויכער גוי, מיט גרויסע וואָנצעס געהט צו צו חנה'ן, זאגט עפּעס א פּאָר ווערטער, וואס זיינען פאר חייקלען שווערער ווי תרגום, און חנה רוקט איהם עפּעס אריין אין האנד.

— דאָ ווערט שוין חייקעל שטייפער.

— דאנקען גאָט — דאנקען גאָט! — זינגט ער אונטער אין דער שטיל, גלעט דאָס בערדעל און קוקט אויפ'ן הימעל...

חנה צעהלט איבער דעם פדיון פאר'ן טאָג, רעכענט זיך אוים פאר זיך, קנייטשט דעם שטערען און הויבט אָן ענדליך

צו צוגרייטען זיך צו געהן אהיים. זי קלינגט שוין מיט די שליסלעך.

אין דער מינוט פיהלט זיך חייקעל שוין א זיכערער פון אלע זייטען און עס פערווילט זיך איהם זיין א בריה און שטעהן נאָך נעבען קראַם...

— חנה — רופט ער ענדליך מיט ווייכקייט — וואס איילסטו זיך — לאָמיר זיצען נאָך אביסעל.

— חנה איז אבער מאט, אין האלז איז איהר טרוקען, דער קאפ שווינדעלט איהר, און זי ענטפערט אָהן כח:

— צייט א היים צו געהן, קוים וואס איך שטעה אויף די פיס.

און חייקעל געהט צוזאמען מיט איהר אהיים און פיהלט זיך שטייף און זיכער ווי אן אמת'ער גבור...

אין סאד.

אברהם דער מלמד האט, נאך דעם, ווי ער האט אבגעקנעלט עטליכע יאהר און געקריגען א ברוסט־פעהלער, אנגעהויבען צו האנדלען מיט פרוכט־סעדער. **מיט זיין נייעם עסק** איז ער זעהר צופריעדען געווען. זיין גאנץ לעבען האט ער טאקע געזוכט אזא געשעפט, וואו ער זאל ניט דארפען האבען צו טהאן מיט א סך מענשען, צו וועלכע ער האט זעהר ווייניג צוטרוי געהאט און מיט וועלכע ער האט זיך שלעכט געפיהלט. מענשען האבען א מאדנע טבע — פלעגט ער טראכטען, — זיי וואלטען נאר גערעדט! אלץ וואלטען זיי אויסדערצעהלט, אלץ וואלטען זיי אויסגעפרעגט און אלץ וואלטען זיי פערענטפערט... אז ער איז נאך א ישיבה־בחור געווען, פלעגט ער שטענדיג אויסקלויבען אן ארט אין א ווינקעל ערגיץ, וואו ער זאל קיינעם און קיינער זאל איהם ניט זעהן, און אויף א שטילען ניגון פלעגט ער ברומען דעם שיעור, און זיין שטיל־לערנען פלעגט איהם דערמאהנען יענע חורבה, וואס ר׳ יוסי האט אין וועג געפונען, וואו עס האט זיך געהערט א ברומען ווי פון א טויב אויף דעם גלות. און דעמאלט פלעגט זיך איהם ווילען אוועקשוועבען אין יענער חורבה ערגיץ, אין דער מדבר, און ברומען דארטען, ווי א טויב און קיינער, קיינער זאל איהם

ניט איבערשלאָגען, אפילו דער בת־קול אויך ניט. נאָר זיין פאַנ־טאַזיע פלעגט גלייך צושלאָגען ווערען פון א הארבער קשיא, וואס א חבר, א ישיבה־בחור, פלעגט איהם קומען פרעגען, דרע־הענדיג מיט׳ן פינגער און שרייענדיג אויף א הויכען גמרא־ניגון.

אין א סאָד אבער, וואס אברהם פלעגט דאָס רוב דינגען אין עק גאס, ביי די גוים, פלעגט ער מיט קיינעם ניט דארפען אי־בעריג ריידען. קיין גרויס קאפיטאל האָט אברהם ניט געהאט און מעהר ווי פאר דרייסיג רובל פלעגט ער קיין סאָד ניט קענען דינגען. עס פערשטעהט זיך, אז אזא סאָד איז ניט גרויס גע־ווען, פלעגט נאָר פערמעגען א צוואנציג עפיל־בוימער, עטליכע בארנ־בוימער און א מאָל אויך א קארשען־בוים. בעזעצען זיך אין סאָד פלעגט אברהם גלייך נאָך שבועות, חאָטש דאמאלס איז נאָך צו פריה געווען, די פרוכט האָבען נאָך זיך אפילו ניט „פערבונדען“, פאר גנבים איז נאָך ניט געווען וואָס צו היטען; נאָר אברהם האָט שוין ניט געקענט איינזיצען אין זיין שטיבעלע, וואו דאָס ווייב שרייט, די קינדער וויינען, און עס איז א שטענדיגער יריד. וואס דארף ער עס האָבען? ער וויל בלייבען אליין מיט זיינע מחשבות, דמיונות און שטילע ניגונים, וואָס וועבען זיך שטענדיג ביי איהם אינווייניג און ווערען דאָרטען שיער ניט דערשטיקט... גלייך נאָך שבועות איז טאקע נאָך פריה צו געהן אין סאָד, נאָר אברהם׳ן געהט עס ניט אָן. עס ציהט איהם אהין צו די שטילע בוימער, וואס קענען אזוי פיעל טראכטען, אזוי פיעל הערען און אזוי פיעל סודות איינהאלטען אין זיך.

און אברהם ציהט זיך איבער אין סאָד. ער נעהמט מיט דעם טלית און תפלין, א סדור מיט תהלים און מעמדות, די גמרות ברכות און חולין, וואס ער פערמאגט אליין, עטליכע ספרים פון די לעצטע גאונים, ספורי ירושלים, נעהמט מיט זיין ווינטערדיגען וואטאָווען בגד, א קישעלע, בינדט עס איין אין א

פּעקעל, גיט אַ קוש די מזוזה, זאָגט אונטער דער נאָז אַ גוטען טאָג און געהט אוועק אין סאַד.

אז ער קומט צו צום סאַד, הויבט איהם אָן דאָס האַרץ מעכטיג צו קלאַפּען פאר פרייד, ער האָט אבער אַ שטיקעל עיכוב גלייך אריינצוגעהן. אויפ'ן הויף, וועלכען מען דאַרף דורכגעהן, ליעגט אַ הונד. שפּעטער, אז ער וועט מיט איהם בע־קענט ווערען, וועט ער איהם אפילו אין סאַד אריינגעהמען, נאָר דאָס ערשטע מאָל איז אַ שטיקעל סכנה, — מיט אַ הונד מוז מען גוט בעקאַנט זיין, ווען ניט בילט ער און פאר'ן בילען האָט אברהם ערגער מורא ווי פאר'ן בייסען: עס הילכט אין די אויערן!

און אברהם וואַרט, ביז וואַנען דער בעל־הבית פון סאַד געהט ארויס און פיהרט איהם דורך.

— שוין געקומען! — וואונדערט זיך דער בעל־הבית און לאַכט אונטער...

— וואָס דען? — גיט אברהם אַ מורמעל ווי פערשעמט, פיהלענדיג טאַקע, אז עס איז נאָך פריה.

— וואָס ווערסטו טהאָן? — פרעגט שוין ערנסטער דער בעל־הבית: עס איז נאָך קיין ביידעל ניטאָ. די פאַר אַ יאָה־ריגע איז שוין איינגעפאַלען.

— נישקשה, נישקשה! — בעט זיך אברהם — עס וועט זיין גוט.

— נו, אז דיר ווילט זיך, געה, — דריקט מיט די פּלייצעס דער גוי און לאָזט איהם אריין אין סאַד.

אברהם לעגט גלייך אוועק דאָס פּעקיל אויף דער ערד, ציהט זיך אויס אליין אויפ'ן גרינעם גראָז און מורמעלט שטיל:

— אָט דאָ איז טאַקי גוט!

און ער ווערט גלייך אנטשוויגען און הערט זיך צו צום שטילען גערויש פון די בוימער. איהם דאַכט זיך, אז די בוימער וואונדערן זיך אויך אויף זיין פריה־קומען און מיט בעטענד'ע

בליקען קוקט ער זיי אָן, ווי ער וואלט געזאָגט:

— בוימער, איהר אויך? איך האָב אנדערש ניט געקענט...
עס האָט מיך געצויגען...

און באלד דאכט זיך איהם שוין טאקע, אז די בוימער פערשטעהען שוין אלץ און זיי ברומען צו:

— גוט! ביזט אַן אנגעלעגטער גאסט!

און אברהם פיהלט זיך שוין ווי א היימישער אין סאָד. ער הויבט זיך אויף פון דער ערד, געהט צו צו יעדען בוים בע־זונדער, ווי ער וואלט זיך בעקענען וועלען, און נעהמט זיך בע־טראכטען דאָס ביידעל, וואס שטעהט אין מיטען סאָד. אביסעל איז זי טאקי איינגעפאלען, נאָר אברהם׳ן געפעלט עס נאָך בע־סער. אברהם האָט ניט איבעריגס ליעב א נייע זאך, א שטאר־קע. עפּעס איז איהם נעהענטער, אנגענעהמער, א בנין וואָס זעהט אויס ווי א חורבה. אזא הורבה אינווענינ איז פול מיט סודות, מיט טענער, מיט ניגונים. דאָרט וויינט זיך אין דער שטיל, דאָרט בענקט די נשמה, און וויל עפּעס, וואס האָט ניט קיין נאָמען, ניט קיין אָרט, ניט קיין צייט....

און אברהם קריכט ארונטער אין דער איינגעפאלענער ביי־דעל, וואו עס איז פינסטערליך און שמעקט מיט ריחות פון אַן אנדער וועלט. ער קנייטשט זיך דאָרט איין ווי א קנויל און ער בעהאלט זיך פון דער גאנצער וועלט...

פון דער וועלט אָבער זיך בעהאלטען איז אברהם׳ן ניט אזוי גרינג. די ערשטע צייט קען ער עס לייכטער. איידער די פרוב־טען ווערען צייטיג דארף ער קיינעם ניט און קיינער דארף ניט איהם. ברייננט איהם א קינד אמאָל עפּעס עסען, רעדט ער מיט איהם א פּאָר ווערטער, פרעגט וואס הערט זיך אין דער היים, וואס מאכט די מאַמע, און ער איז יוצא, בלייבט נאָך פרייטאג צו נאכטס און שבת פריה, ווען ער מוז אהיים געהן, אבער דאָס קומט זיך איהם איבער. נאָכ׳ן טשאָלענט איז ער ווידער אין סאָד, לעגט זיך אוועק אונטער א בוים און קוקט אריין אין

„ספורי ירושלים" און ווערט ביי די פאנטאסטישע געשיכטעס אנטשלאפען, און איהם חלומט זיך דער כותל מערבי, דער מו־טער רחל'ס קבר, די מערת המכפלה און נאך אזוינע הייליגע שטילע ערטער, וואס אין זייער לופט שוועבען אלטע מעשיות, וואס ווערען אזוי שעהן איבערגעגעבען אויף אזא גרינגען לשון קודש אין ספורי ירושלים...

אז די פירות ווערען אבער צייטיג און די בוימער הויבען זיך אן צו ברעכען אונטער זייער שווערער משא, מוז אברהם ניט ווילענדיג פערלאזען זיין רוהיגע וועלט און ווערען א סוחר. ווי דער ערשטער ווינד צושפיעלט זיך אין סאד און פערוואקסט די ערד פון סאד מיט עפעל און בארען, לאזט זיך אברהם זיי אויפקלויבען, צעלעגט זיי אין עטליכע קופעס, סארטירט זיי און ווארט אויף די מארק־ווייבער מיט די גרויסע „מיילער", וואס צושטערען איהם די רוהיגקייט און שטילקייט פון זיין גן־עדן.

שבת וואלט ער שוין אבגערוהט, איז אבער דער מסחר פון עפעל אין די סעדער אויך אום שבת שטארק ענטוויקעלט, אמת אויף בארג, עס איז אין שטעדטעל אזא מנהג, און אברהם קען איהם ניט אבשאפען... עס קומען צוגעהן בעל־הבתישע בחורים, בעלי־בתישע מיידלעך און אין סאד ווערט א מין חתונה: מען זינגט, מען לאכט, מען רעדט, מען פלוידערט, און אברהם מוז אלץ אויסהערען, אלץ פערטראגען און ווארטען אויף דער נאכט, ווען ער וועט קענען זיך ווידער בעהאלטען אין ביידעל און קיי־נעם ניט אנזעהן, אויסער די בוימער; קיינעם ניט הערען, אויסער דעם ווינד, אמאל דעם רעגען און דעם דונער.

* * *

נאך ערגער איז אבער אסיען־צייט, ווען אלע פירות ווערען שוין איבערצייטיגט און מעהר קען ער שוין אין סאד ניט בלייבען. מיט א קלעמענדיגען הארצען זעגענט ער זיך מיט די בוימער, מיט'ן ביידעל, וואו ער האט אזוי פיעל רוהיגע, שטילע

מינוטען געהאט, פיהרט איבער די עפּעל אויף דעם בעל־הבית'ם פוהר אין א שפּייכלעריל, וועלכען ער האלט אין דער ארענדע, זינט ער האלט סעדער, פאר צעהן גילדען א חודש, און ציהט זיך איבער צוריק אין גאס אריין.

דרויסען איז דאמאָלם בלאָטיג און רעגענדיג, שטעדטעלטי־שע אידען שלעפּען זיך אום קראנק און דערשלאָגען, הוסטען און קרעכצען, אברהם קוקט זיך אום מיט שטארע אויגען און דער־קענט ניט די וועלט.

— ניט גוט! — מורמעלט ער — מאוס! — שפּייט ער — וואו טהוט מען זיך אהין?

און אברהם דערמאָנט זיך אָן די שעהנע מעשיות פון ספּורי־ירושלים, אָן ארץ־ישראל. דאָרטען ווייס ער, איז שטענדיג זומער, שטענדיג ווארים און שעהן. און אין יעדער אָסיען הויבט עס איהם אָן צו ציהען אהין. נאָר אברהם האָט קיין מעג־ליכקייט ניט צו פאָהרען אהין. ער מוז פערקויפען די עפּעל, וואָס ער האָט פון סאָד אראָבגענומען, און מוז שפּייזען זיין ווייב און קינדער, וואס ער האָט אין חוץ־לארץ. און א גאנץ אָסיען און א שטיק אין ווינטער שלעפּט זיך אברהם אום מיט'ן קויש עפּעל אויף דער האנד און מיט א בענקשאפט אין הארץ, און ווארט אויפ'ן ליעבען זומער, ווען ער וועט קענען צוריק זיך בעהאלטען אין סאָד, פערשטעקען זיך איןביידעלע און בלייבען מיט זיך אליין, ניט אָנקוקען די שטעדטעלשע בלאָטע, די פער־חמארעטע אידען און ניט הערען דעם וואָכענדיגען טומעל.

זאָל שטעהן ווי געשטאַנען.

זעלדע גרשונ׳ס, אַ מיידעל פון אַ יאהר 19, האָט אָבגערעדט מיט די גאסיגע חבר׳טעם איהרע, אז היינטיגען שבת זאָל מען זיך אויפקלייבען טאַנצען ביי איהר, ווייל ביי גרונע ישראל׳ס, וואו מען פלעגט אלע מאָל טאַנצען, קען מען שוין יעצט ניט. זייער גרויסע שטוב האָט מען איבערגעצוימט אויף צוויי און פון איין האלבער האָט מען געמאכט אַ שניט־קראם. די איבריגע חבר׳טעם וואהנען אין קליינע הייזלעך און עס וועט ניט זיין וואו אַ קעהר צו טהאָן זיך. אמת ביי זעלדען איז אויך ניט איבעריג גערוים, נאָר זעלדע האָט צוגעזאָגט, אז זי וועט אזוי צוקלייבען, אז עס וועט זיין גענוג ארט אפילו פאר אן אכט־פּאָריגען קאַדריל.

אז זי איז געקומען אהיים, איז דער טאַטע שוין ניט געוועזן, ער איז אוועק אין מארק. אין שטוב איז נאָר געוועזן חייקע, די יונגערע שוועסטער, אַ פערצעהניעהריגע מיידעל, און די מוטער.

— מאַמע! — האָט זעלדע געמאלדען אריינגעהענדיג, — היינטיגען שבת וועט מען ביי אונז טאַנצען — דו וועסט ניט שרייען?

די מוטער, אַ אידענע פון עטליכע און פערציג יאָהר מיט גוטע פייכטע אויגען, האָט אַ שמייכעל געטהאָן:

— וואס עפּעס שרייען. דער טאַטע זאָל נאָר אין דערהיים ניט זיין, טאַנצט אייך געזונטערהייד!

—דער טאַטע וועט אוועקגעהן אין שוהל הערען דעם מגיד —

האָט זעלדע פערזיכערט, וועלען מיר דעמאָלט טאַנצען. ער זוימט זיך עטליכע שעה.

— גוט — גוט! — האָט די מוטער איינגעשטימט.

זעלדע האָט גענומען בעטראַכטען די שטוב, ווי זי וואלט דאָס ערשטע מאל אין איהר לעבען אריינגעקומען און איהר פנים האָט זיך פארקנייטשט.

— איך האָב מורא, אז עס וועט זיין ענגליך אביסעל. — האָט זי ענדליך ארויסגעזאָגט.

— איך האָב אויך מורא! — האָט די מוטער מיטגעשטימט — וואו וועט איהר זיך דאָ אויסדרעהען די „לאַנסע".

— די לאַנסע, ווי די לאַנסע — האָט זעלדע געענטפערט — „האלב וועג" וועט געווים ענג זיין.

זי האָט זיך פערטראַכט.

— וויסטו גאָר וואָס, מאמע — איז זעלדען איינגעפאַלען א אידעע און איהרע אויגען האָבען אָנגעהויבען לויכטען, ווי זי וואלט געפינען א סגולה צו א שווערען וועהטאָג — איך וועל איבערשטעלען די בעטען נעבען אויוען, דעם קאמאָד נעבען די בעטען און דעם קופערט...

— דעם קופערט צווישען די בעטען — האָט די מאמע גע־האָלפען דער טאָכטער מאכען דעם פּלאַן.

— יע... — האָט די טאָכטער זיך פערטיעפט אין איהר פּלאַן.

— וועט זיין א לעדיגע שטוב... גאַנץ גוט...

— דו וועסט מיר העלפען מאמע?

— אָח, האָטש שוין.

און די מוטער מיט דער טאָכטער מיט דער איגנערער שוועסטער, האָבען זיך גענומען צו דער ארבייט.

אין א האלבע שעה איז עס געוואָרען פערטיג.

— אוי, וואָס פאר א גוטקייט! — איז חייקע נתפעל גע־וואָרען.

— גרויסארטיג! — האט זעלדע צוגעשטימט מיט פרעה־ליכע אויגען.

— שעהנער ווי פריהער. — האט די מוטער איהר מיינונג געזאגט.

— א שטוב ווי א פעלד! — האט זעלדע ווייטער גערעדט.

— מען וועט קענען טאנצען א זעכצעהנפאריגען קאדריל, האט די איינגערע שוועסטער געפאנטיזירט.

— און אן אכט פאריגער איז דיר ווייניג?

— עס רעדט זיך אזוי! — האט חייקע זיך פערענטפערט.

און די צוויי שוועסטער מיט דער מוטער האבען אנגעקוואלען פון דעם נייס.

— אבער זעה א מאדנע זאך! — האט זעלדע אנגעהויבען פילאזאפירען, פאר וואס האבען מיר זיך ניט געחאפט שוין לאנג איבערצושטעלען, עס איז דאך ליכטיג אין די אויגען געווארען.

— עס איז אלע מאל אזוי, טאכטער — איז די מוטער אין א מוסר־השכל טאן אריינגעפאלען — צו א גוטע זאך חאפט מען זיך שפעט...

געקומען פון נאס אין שטוב אריין, האט גרשון אויסגע־שטעלט די אויגען און ניט געקענט ווייטער א טריט מאכען.

— וואס איז דאס?

— וואס „וואס איז דאס"? האט זעלדע דערשראקען גע־פרעגט.

— וואס איז דאס? — צי איך האב פערבלאנדזשעט? איז ער שוין געקומען אביסעל צו זיך און האט אנגעהויבען רעדען מיט זיין לשון „סגיא נהור".

— וואס איז דען? — האט די מוטער געפרעגט, אויך ניט אהן שרעק.

— וואו איז דער קאמאד און וואו איז דער קופערט, און וואו זיינען די בעטען? עפעס זעה איך זיי ניט? איך בין שוין אפשר בלינד געווארען.

— אַט שטעהען זיי דאָך... מיר האָבען איבערגעשטעלט — האָט זעלדע ווי פארשולדיגט געענטפערט.

— אלמאי? — האָט ער געפרעגט, כלומרשט קאלטבלו־טיג.

— עס איז שעהנער — האָט זיך די קליינע חייקע אריינ־געמישט.

— עס איז געררוימער — האָט זעלדע פעררריכט.

— זיין וועלען דאָ שבת — טאָג...

נאָר זעלדע האָט א ווינק געטהאָן צו דער מאַמען, און יענע איז אנטשוויגען געוואָרען...

— שעהנער, געררוימער... נייעסען גאָר! — האָט זיך דער פאטריארך צעהיצט, פאר מיר איז שעהן און געררוים, ווי עס איז פריהער געוועזן — נייעסען גאָר אויפטהאָן! נאָך וואס פעהלט אייך? שוין שטעלט איבער צוריק אויף די אלטע ערטער!... זאָל שטעהן, ווי עס איז געשטאַנען, איהר הערט...

— וואס ארט דיר, אז אזוי, — האָט זיך די מאַמע גע־פרובט משתדל זיין.

— רייד ניט! — האָט ער זיך צוהיצט — איך וויל נישט קיין נייעסען! זאָל שטעהן, ווי עס איז געשטאַנען...

אין קריעג.

צוויי זיהן האָט דער אַלטער זלמן פסח׳ס, און האָט פון זיי קיין נחת ניט: ווען ניט די שטיקעלע האָפענונג, וואס נאָך זיין טויט וועלען זיי נאָך איהם קדיש זאָגען, וואָלט ער שוין לאַנג פון זיי זיך מיאש געוועזען: מילא ווי זיי ווילען זיך — איך קען זיך בעגעהן אָהן זיי. שטעהט איהם אָבער דער „קדיש" ווי א ביין אין האַלז, און ער מוז ליידען פון זיי און האַלטען זיך מיט זיי.

און דאָס גאַנצע אונגליק, וואס ער האָט אביסעל געלד! ווען ניט דאָס געלד, וואָלט ער אפשר פון זיי נחת געהאַט, ווי אַלע טאַטעס פון קינדער. זיי זיינען דען שלעכטע קינדער! פערקעהרט, גאַנץ גוטע, למדנים, איידעלע, עהרליכע, האָט איהם אָבער גאָט געשטראָפט מיט אביסעל געלד און די צוויי ברידער וואָלטען זיך אַלע טאָג וועלען צוטהיילען נאָך פאר זיין לעבען מיט דער ירושה...

מילא דעם עלטערען זוהן, חיים׳ען, וואס איז שוין גאָט צו דאַנקען א טאַטע פון אכט קינדער, האַלט ער נאָך עד היום אויף זיין קעסט, און מאַכט חתונה אַמאָל זיינעם א זוהן, אַמאָל א טאָכטער און האַלט די נייע פּאָר־פּאָלקס ווידער אויף קעסט. וואָס דען? א תירוץ איז דאָס? וואָס? איז אָבער דער צווייטער זוהן, יענקעל, אַן אָרימער תבואה־סוחר, זיך מתקנא: סטייטש! וואו איז דאָס געהערט געוואָרען, אַז עלטערן זאָלען אַלץ אײן

זוהן אוועקגעבען! א קליינינקייט — אויסהאלטען אזא געזינד אויף קעסט! און אויף דעם סמך נעהמט יענקיל ביים טאטען מ ז ו מ נ י ם און דער טאטע קען זיך איהם ניט אויסצאהלען פאר די קעסט, וואס ער גיעט חיים'ען.

— וויפיעל מיינסטו איז ווערט חיים'ס קעסט? — פרעגט דער אלטער זלמן, אז יענקיל האט צו איהם טענות.

— חיים'ס קעסט? חיים'ס קעסט?... אט וועל איך דיר באלד זאגען — נעמט יענקיל די בארד אין האנד, קנייטשט דעם שטערען און מאכט אזא רעכענונג:

— דריי פוד ברויט נעהט ביי זיי אוועק א וואך...

— דריטהאלבען! — האקט איבער דער אלטער טאטע.

— דריי פוד, ווי א האר! — וויל יענקיל אפילו א פונט ניט אראבלאזען.

— איצטער לאמיר נעהמען פלייש! — העבט ווידער אן יענקיל צו רעכענען.

— פלייש עסען זיי זעלטען. — שלאגט איבער דער אלטער טאטע.

— טאטע! זיי עסען, זיי פרעסען! — שרייט שוין העכער יענקיל און רעכענט אוים: 5 פונט פלייש אין מיטען וואך — פינף גילדען, שבת קאסט צוויי רובעל, — היינט גרויפען, קארטאפעל, קליינינקייטען, „דאס און יענץ", סאיע", „טאיע", א שוך, א בגד, שבת און עליה — חיים איז דאך א יחסן — שלישי קויפט ער, אנדערש לויהנט איהם ניט. 10 רובל א וואך קאסט דיר חיים! צעהן רובל! — ענדיגט יענקיל דעם חשבון.

— נו, און וויפיעל קאסט דו מיך? — פרעגט זלמן.

— איך — א העלפט ניט! — פערזיכערט יענקיל.

— נו, מאך א חשבון! — הויבט אן דער אלטער: — צום יריד פאקראוועס האסטו גענומען א נייענקע הונדערטער?

— גענומען! — גיעט נאך יענקיל.

— אין א חודש ארום, געדענקסטו, ביזטו געקומען זונטאג

און געחאַפּט אויף אַ „ווײַלע" 25 רובל אַבצאַהלען אַ גוי פאַר אַ מציאה עפּעס — דײַנע מציאות!

— יע! — גיט נאָך יענקיל.

— צום יריד אולאַס האַסטו געגומען 50 רובל, אויף פּסח האַסטו גענומען 25 — הײַנט וואו איז — דאַ אַ צעהנרובעל־דיגע, דאַ אַ פינף־רובעלדיגע.

— אַלץ ניט קיין צעהן רובעל אַ וואָך! — טענהט יענקיל.

— דו נעהמסט דאָך אבער מיט אמאל! גזלן! ווערט שוין דער אַלטער אין כעס.

— נו, שאַ, שרײַ ניט, טאַטע! געה גיעב איהם אוועק די גאַנצע געלד דײַנע! דו האסט דאָך איהם ליעב! גיעב איהם, קאַרמע איהם, — שרײַט יענקיל.

—איך גיעב דיר מעהר פאַר איהם! — בײַזערט זיך דער אַלטער און געהט אוועק אַ דערצאָרנטער אהיים.

אויפ'ן הארצען איז איהם שווער, עס דריקט איהם ווי אַ שטיין, און טרעפּענדיג זיין „אַלטע", ווי ער רופט זי, אָדער ווי אַלע רופען זי — זלאַטע, וויל ער אויסרעדען זיך פאַר איהר. ער לאָזט אראָב דעם קאָפּ און קען ניט אָנהויבען. די אַלטע אָבער פערשטעהט, אז ער איז שוין מסתמא געוועזן בײַ יענקלען און זי הויבט אָן:

— נו, וואָס ווײַטער?

— נחת... — מורמעלט זלמן.

— וואָס? בײַ יענקלען געוועזן? — שטויסט זי זיך שוין אַליין. — וואָס וויל ער?

חיים און די הויז־געזינד, וואָס געפינען זיך אין דעם זעל־בען הויז, הערען זיך צו בײַ'ן ווענטיל פון קאמער, וואָס די אַלטע ריידען.

— ער פערגינט ניט חיים'ען! — קלאָגט ער זיך. — אַלץ, זאָגט ער, גיעב איך איהם אוועק, הייסט עס, חיים'ען.

חיים הערט אונטער און קריצט מיט די צייהן.

— און איהם גיעסטו ווייניג! — זיפצט די אלטע.
— ער טענה'ט, אז חיים קאסט מיר צעהן רובל א וואך.
— צעהן מכות איהם! קען זיך שוין חיים ניט איינהאלטען און שיסט אוים הויך.
— צעהן געשווירען איהם! — העלפט אונטער חיים'ס ווייב.

— צעהן פלאטירען איהם! — העלפען די קינדער.
—שא, וואס איז דארטען? — חאפען זיך ארוים די אלטינקע פון זייער צימעריל.

דא גיט א שפרונג חיים צום טאטען און א ווילדער פון כעס מאכט ער מיט די הענד:
— א י ה ם גיעסטו אוועק איינגאנצען! א י ה ם! ער וועט דיך צו דער טארבע ברענגען. דו וועסט זעהן, טאטע.
— ביים בעסער אב די צונג! — מישט זיך אריין די אלטע.
— מיט דער טארבע וועסטו פון דיין „יענקלען” אוועקגעהן — גערענק, טאטע! גערענק! — סטראשעט איהם חיים.
— איך האב מורא. אז פון דיר וועל איך גיכער מיט דער טארבע אוועקגעהן, — זאגט זלמן און ווייזט אן אויף דער עלטערער טאכטער, חאשען.

דא טרעפט די קויל חיים'ען אין סאמע מיט הארץ און ער געהט אוועק אין א זייט.

אין שטוב אבער רוישט נאך און קאכט, יעדער קינד שילט בעזונדער יענקלען און יעדער קללה לעגט זיך אוועק ביי די אלטע אזוי ווי א שטיין אויפ'ן הארצען.
— ניט בעשערט קיין נחת! — קלאגען זיי זיך שטיל איינער פאר'ן צווייטען.
— וואלטען מיר בעסער שטיינער געהאט, איידער געלד!

— אַח, אַח! — זיפצען זיי פאַר זיך. — צוויי שטיקלעך קינדער און קענען זיך ניט טהיילען.

אַ גאַנץ יאָהר זיינען די צוויי ברידער ברוגז. גוט ווערען זיי נאָר פּורים צו דער סעודה.

עס געשיהט אַזוי:

אַז עס קומט פאַר נאַכט און ביי חיים'ען גרייט מען צו הער סעודה, געהען אַרוים די „אַלטע" פון זייער קאַמעריל, זעצען זיך אַוועק ביי'ן טיש און טיילען אויס די קינדער פּורים-געלד. אין שטוב ווערט פרעהליך און אויפגערוימט. אַלע פּנים'ער שטראַהלען. די אייניקלעך, די יונגערע, לאָזען זיך צו דער באָבען און צום זיידען, קריכען זיי אויפ'ן שויס און זאָגען: האָלט דער באָבען, האָלט דעם זיידען... אַ גוטע באָבע, אַ גוטער זיידע!...

פון די וואַרימע קינדערשע ווערטער, פון דעם געגרייטען טיש, פון דער ליכטיגקייט, ווערען די אַלטע גערירט. עס ערוועקט זיך אין זיי ביידען אַ ליעבעס געפיהל צו די קינדער און זיי דערמאַנען זיך אַן יענקלען, וועלכער פּראַוועט נעבעך אַליין די סעודה. ווער וויים צי האָט די שנור דאָרט עפּעס געמאַכט יום-טוב'דיג.

— געדאַרפט רופען אַהער יענקלען מיט דער ווייב און קינדער, גיעט אַ זאָג די אַלטע.

— נו, נו, אדרבא, לאָז מען זיי רופען! — חאַפּט זיך אַן דער אַלטער.

— וואָס זאָגסטו, חיים? — פרעגט דער טאַטע ביי'ן זוהן.

— פון מיינעטוועגען, רוף. — זאָגט קאַלט חיים.

— מען קען רופען! — זאָגט די שנור.

— געה אַריבער, ביילינקע! — ווענדעט זיך די באָבע צו אַ צוועלף-יעהריגע מיידעלע — צום פעטער יענקלען און זאָג, אַז מען בעט זיי צו דער סעודה.

— זיי זאָלען למען השם קומען! — פערזאָגט פון זיין זייט דער זיידע.

— גוט! — לויפט ארויס פרעהליך דאָס אייניקעל. אין א פיערטעל שעה ארום קומט זי צוגעהן א פרעהליכע און מעלדעט:

— דער פעטער האָט געזאָגט, אז ער וועט באלד קומען.

און ווירקליך קומט באלד יענקיל מיט זיין ווייב און מיט צוויי עלטערע קינדער.

— גוט פורים!

— גוט פורים!

פון אָנפאַנג געהט אלעס כשורה. יענקיל מיט דער ווייב זעצען זיך ביים טיש און הייבען אָן קייען באָב, וואס איז אָנגע־שטעלט אויפ׳ן טיש אין גרויסע טעלער פון דער פולער האנד, חיים הייבט אָן מאכען א שמועס וועגען שטאָדטיגע ענינים אין וועלכע ער איז שטארק, אלס לעדיג־געהער, בקי.

— ס׳איז פארכעס! — זאָגט ער — די באָד שטעהט שוין דריי יאָהר אהן א דאך, און אין קאראָבקע ליעגט גאנצע 500 רובל און מען גיט ניט ארויס.

— טאַקי א סקאנדאל! — גיעט יענקיל נאָך, אבשיילענדיג א באָב.

די אלטע קוועלען אָז. אָט דאָס זיינען עפּעס געראָטען אויף ברידער, מען רעדט, מען פערברענגט, ווי געהעריג איז, ניטאָ קיין קנאה, קיין שנאה! פיין, ארענטליך!...

אין א ווײַלע ארום שטעלט זלמן אוועק אויפ׳ן טיש א פלאַש בראַנפּען, גיעסט אָן די קעלישאַקעס און זאָגט:

— נעהמט, קינדער. צו ביסלעך בראנפּען!

— נעהם דו פריהער, טאַטע, — זאָגט פרעהליך יענקיל.

— טאַטע נעהם דו! — לעגט פאַר פרעהליך חיים.

דער טאַטע נעהמט דעם קעלישאַק מיט א שטראַהלענדען פּנים, מיט שיינענדע אויגען, מיט טרייסלענדיגע הענד און שרייט אויס:

— לחיים קינדער!

— לחיים ולשלום! — ענטפערט יענקיל חיים'ען.

שפּעטער אַ ווײַלע דערלאַנגט מען געקאָכטע יאַגדעס מיט קיכלעך, מען צושטעלט די טעלער, מען צולעגט די לעפּעל און דער טיש בעקומט איין אויסזעהן פון אַ וואהרער שמחה.

יענקיל און חיים האָבען שוין אויסגעטרונקען צו עטליכע גלעזליך. די קעפּ טומלען זיך און דערהויפּט איז יעדערנס מויל פול מיט ווערטער, וואָס בעטען זיך אַרויס, חאָטש עס איז אַ גרויסע סכנה...

— וואָס, חיים! — קען זיך ענדליך יענקיל ניט אײַנהאַל־טען. — ביזט אַהן איין עין הרע אַ בעל־הבית...

— פערגינסט מיר אפשר ניט! — לאַכט פרעהליך חיים.

— ניין! אדרבא... איך מיין סתם אין דער וועלט אַרײַן.

די אַלטע בלײַבען טויטע. זיי ווילען פערשטיקען דעם גע־שפּרעך און ווייסען ניט, ווי אַזוי.

—ניין, יענקיל, פערגינסט מיר ניט! — שרייט אויס פּלוצלונג חיים, זעהענדיג, ווי יענקיל בעטראַכט די עטליכע זיל־בערנע לעפּיל.

—קינדערלעך, האָט רחמנות! — בעטען זיך דערשראָקענע די אַלטע—פערשטערט ניט אונזער שמחה, איין מאָל אין יאָהר.

— מיר קריגען זיך ניט! — פערזיכערט יענקיל.

— חס וחלילה! — פערזיכערט אויך חיים. — די בעסטע גוטע פריינד! נאָר גלאַט, איך שמועס אין דער וועלט אַרײַן, — יענקיל פערגינט מיר ניט. יענקיל וועט עס אַליין מודה זיין. אמת, יענקיל?

יענקיל בעטראַכט דעם רייכען טיש און שיצט אַרויס:

— אמת, ברודער!

חיים ווערט אָנגעצונדען.

— וואָס־זשע געהסטו צו מיר?

— טאַקע אַ נאַרישקייט! — מורמעלט יענקיל.

— קינדערלעך! — האָט רחמנות... — בעטען זיך די על־טערן מיט טרעהרען.

נאָר עס פערקריכט שוין צו ווייט: די פערשטיקטע שנאה, וואָס טליעט א גאנץ יאָהר ביי יעדער ברודער אין הארצען צום צווייטען, פלאקערט יעצט אויף, נאָך דעם ביסעל בראָנפען, אין א העליש פייער.

— דו טאָרסט צו מיר ניט געהן! — שרייט אוים חיים.

— שדים זאָלען צו דיר געהן — ענטפערט יענקיל נאָך העכער.

— ארוים פון מיין שטוב! — שטעלט זיך חיים אויף און מעסט זיך אויף יענקלען.

— עס איז דעם טאַטענס שטוב, ניט דיינע! — קוראזשעט זיך יענקעל און בלייבט זיצען.

די מחלוקת ווערט וואָס א מינוט גרעסער, עס מישען זיך אריין די ווייבער און די קינדער ביז יענקיל פערלאָזט די שטוב, סטראשענדיג דעם טאַטען:

— געדענק! זיי וועלען דיר צו דער טאָרבע ברענגען.

די אלטע בלייבען נאָכדעם זיצען צעמישט, ווי ארויסגעטריבענע פון גן־עדן געהען זיי אריין צו זיך אין צימערל. ביידענס פנים'ער בעקומען א מינע פון נאָך תשעה־באָב ביינאכט צו די קינות.

— וואָס רופסטו איהם, דעם גזלן? — קען זיך ענדליך דער אלטער ניט איינהאלטען.

— איך רוף איהם? דו רופסט דאָך איהם! — פערענטפערט זיך די אלטע.

אין דער אמת'ן אָבער רופען איהם זיי ביידע, האָטש זיי ווייסען פאראויס, אז עס וועט זיך אזוי ענדיגען. ווער ווייס וואָס פאר א רעכנונג זיי האָבען דערביי. אפשר ווילען זיי האָטש גע־גיסען די עטליכע מינוט נחת, וואָס זיי האָרען עהדער'ן סקאנ־דאל. ווער קען פערשטעהן עלטערנ'ס הערצער?...

פערשפעטיגט.

די ביסעלע קאָרן, וואס אנטאָש האָט אראָבגענומען פון זיין שטיקעל פעלד, וואס ער האָט פערמאָגט, האָט ער שוין לאנג צו־זאמען מיט זיין עלטערן אכצעהניעהריגען סערגייען צעדראָ־שען און עס צומאָהלען אין דער נאָהענטער וואסער־מיהל, וואס איז געגאנגען אויף צוויי רעדער, און אויף דעם בוידעם בעהאַל־טען צו ווינטער אויף ברויט. נאָר איין פוד קאָרן האָט ער אין אַ זעקעלע אריינגעשאָטען, פערבונדען עס מיט אַ שטריקעלע און אין שטעדטעל אויפ׳ן מארק אוועקגעפיהרט. אויפ׳ן מארק זיינען אידען איינער נאָך דעם אנדערען צוגעקומען אלע ווייל׳ע צום וואגען, געטאַפּט דאָס זעקעלע און געפרעגט:

— טשאָהאָ מאיעש נאַ פּראָדאַניע? — וואָס פערקויפסטו?

— אויף וואָס אנטאָש פלעגט ניט אָהן שטאָל׳ע ענטפערען:

— זשיטאָ, קאָרען...

און די אידען האָבען געדונגען און געדינגען, געוואויגען און געוואויגען מיט זייערע בעזמענס און געבאָטען פּרייזען פון 40 קאָפּ׳ ביז אַ האלבען רובל, און אנטאָש פלעגט די פּרייזען אויסהערען, קראַצען זיך אין פּאַטיליצע און בעטען פינף גילדען ביז ער פלעגט אראָבגעהן אויף פיער גילדען. ביי פיער גילדען האָט ער זיך איינגע׳עקשנ׳ט און ס׳האָט ניט געהאָלפען שוין מעהר קיין דינגען זיך.

— משעטירע זלאָטע! — האָט ער גע'טענה'ט.

פאַרנאַכט אָבער, אַז די אידישע מאַרק־סוחרים זיינען זיך צוגאַנגען און מעהר איז שוין קיינער צו איהם ניט צוגעגאַנגען, איז ער שוין מיט זיין ביסעל סחורה אַראָבגעפאַלען, און האָט שוין געזוכט אַ סוחר פאַר אַ האַלבען רובל.

דער איינציגער הענדלער, וואָס איז אויף דעם מאַרק געבליבען, חנן דער קורצער, האָט שוין דאָס ביסעל מזומן, וואָס ער האָט געהאַט צוגעגרייט צום מאַרק, אויסגעגעבען, און ער האָט דערפאַר מיט אַ האַלבען מויל געבאָטען נאָר דריי גילדען:

— טרי זלאָטיך, קאָלי חאָטשעש?

און אַנטאָש, וואָס האָט געדאַרפט דאָס געלד אויף זעהר נויטיגע זאַכען צו קויפען, אָהן וואָס ער האָט אַ היים ניט געקאָנט פאָהרען, איז מיט הארץ־וועהטאָג מרוצה געוואָרען. דערהערט, אַ ער וויל שוין אָוועקגעבען, האָט חנן אין דער רעכטער זייט הארצען דערפיהלט אַ קלאַפּ פון פרייד, וואָס איהם מאַכט זיך צו קויפען אַ „מציאה“, פון וואָס ער וועט האָבען אַ ריינעם צעהנערעל ריוח, אין דער לינקער זייט הארצען האָט איהם אָבער אַ קלאַפּ געטהאָן פאַר הארצוועהטאָג: גאָט ווייסט, צי די מציאה וועט א י ה ם אָנקומען, ווייל זיין קאַפּיטאַל האָט זיך איבער'ן מאַרקס־טאָג אינגאַנצען אויסגעלאָזט. פונדעסטוועגען האָט חנן די האָפנונג און דעם בטחון, ניט פערלוירען, און האָט געהייסען אַנטאָש'ן פיהרען די סחורה צו זיין שפּייכלערל. דאָרט, ביים שפּייכלער, האָט ער געמאַכט שותפות מיט אַ רייכערען הענדלער; יענער האָט געצאָהלט, און אַנטאָש האָט בעקומען דריי זילבערנע גילדען. ער האָט זיי בעקוקט פון אַלע זייטען, געפּרעגט עטליכע מאָל: „צי ניע פאַלשיווע?“ און אַז די צוויי שותפים האָבען איהם בערוהיגט, אַז ס'איז אמת'ע גוטע געלד, האָט ער זיי אַריינגעקרוקט טיעף אין בוזעם און זיך געלאָזען מיט'ן וועגעלע צו אַ קרעטשמע אין מאַרק. דאָרט האָט ער צוגעבונדען דעם

פערד צום סלופ פון גאניק און איז אוועק קויפען נויטיגע זאַ־
כען.

ער האָט געקויפט צוויי טעפּ זאַלץ, וואָס די אַנטאָשיכע
האָט איהם אָנגעזאָגט למע"ש צו ברענגען, דריי פּעקלעך צו
אכט גראָשען מאַחאָרקע, אַ פּאָר פונט זייף צו זעקס קאָפּיקעס, אַ
קרענצעל בייגעלעך — אַ „גאָסטינעץ" פאַר די קליינע קינדער,
און פאַר דאָס איבעריגע איז ער אין קרעטשמע אריין און גע־
מאכט אַ כוסה, מיט וועלכער ער האָט זיך גאַר דערקוויקט און
האָט פרעהליך אָנגעהויבען שמועסען מיט די איבעריגע פויערן.

— פּוד זשיטאַ פּראָדאַל! — האָט ער, כטוב לבו ביין,
איינעם פון די פויערן דערצעהלט, — אַשוקאַלי זשידי: טרי
זלאָטיך דאַלי... מאַלאָ!

דער אנדערער פויער, וועלכער איז געוועזן רייכער פאַר אַנ־
טאָש'ן, האָט אויף איהם אַ פעראַכטליכען בליק געוואָרפען און
מיט גדלות געענטפערט:

— טשטאָ, פּוד זשיטאַ! יאַ דיעסיאַט פּראָדאַל... פּאָני־
מאַיעש? דיעסאָט!

אַנטאָש האָט מיט קנאה אַ קוק געטהאָן אויפ'ן פויער, גע־
וואָלט עפּעס ענטפערען, נאָר זיין שוואַך קעפּעל איז שוין געווען
אביסעל בערוישט, האָט ער נאָר אַ קרים געטהאָן מיט די ליפּען,
ארויס פון קרעטשמע האַלב פרעהליך, האַלב אומעטיג, זיך גע־
זעצט אויף זיין קליינער דראַבינע און זיך געלאָזט פאָהרען
אהיים אין דאָרף אריין, וואָס האָט זיך געפונען פינף ווערסט פון
שטעדטעל.

* * *

עס איז פערגאַנגען אַ חודש. דער אָסיען האָט זיך אונ־
טערגערוקט, די טעג זיינען געוואָרען קלענער און די נעכט גרע־
סער און אין אַנטאָשס קליין שטיבעלע האָט מען שוין בעדאַרפט
ביינאַכט אַ לעמפּעלע ברענען. דאָס לעהמענע פּלעשעל, וואָס
אַנטאָש האָט ביי אַ טעפּער מיט דריי יאָהר צוריק געקויפט פאַר

אכט גראשען איז א טרוקענע געשטאנענע און ס'איז ניט געווען פאר וואס נאפט צו קויפען. אויסער דעם איז שוין דאס זאלץ אויך באלד אויסגעגאנגען, פון די זייף, וואס ער האט געקויפט, איז נאר א שטיקעלע געבליעבען, פון די מאכארקע איז נאר גע־בליעבען אויף א פאר טעג, און אנטאש האט זיך געקראצט אין פאטעליצע, געשפייט און אלץ געווארטשעט:

— סאלי ניעמא, מידלא ניעמא, מאחארקע ניעמא, ני־טשעהא ניעמא. קעפסקי אינטערעס.

פערדיענען האט אנטאש ניט געהאט וואו. דער איינציגער איד, וואס האט אין דארף געוואהנט איז אליין זעהר ארים געווען, און אנטאש האט געהאט נאר איין האפנונג: פאר סכות אנצוהאקען א פולען וואגען „סכך" און פיהרען עס אין שטעד־טעל אריין און פערקויפען עס פאר א פאר פערציגער. אלע יאהר טהוט ער אזוי, זייט ער האט דאס פערדעל זיינס, פאר וועלכען ער האט אבגעצאהלט אויפ'ן יריד זעקס רובל.

און גלייך נאך ראש השנה האט ער אלע טאג אנגעהויבען פרעגען דעם אידען, וואס האט געוואהנט אין דארף: ווען איז ביי אייך סכות?

— האסט נאך צייט! — פלעגט איהם דער איד ענט־פערען.

— אליע קאלי! — פלעגט אנטאש רוהען ניט לאזען.

דער איד, וועלכער איז גראד געווען צוטראגען, האט איהם איינמאל א זאג געטהאן, ניט פיעל טראכטענדיג:

— יעשטשע טידזיען! — אין א וואך ארום, הייסט עס.

אין אמת'ן אבער איז ניט מעהר געווען ווי פינף טעג צו סכות, און אנטאש האט אויסגערעכענט, אז צוויי טעג פאר „קוטשקי" איז די רעכטע צייט צו פיהרען די סכך אין שטעדטעל: דאס איז געווען אקוראט דער ערשטער טאג יום־טוב...

ער איז דעם טאג פריה אויפגעשטאנען, איבערגעביסען א שטיק גראב, שווארץ ברויט, וואס ער האט געטונקט אין אליין

צעשטויסענע זאלץ, פארטונקען מיט א קווארט קאלט וואסער, האט איינגעשפאנט דאס האלב הונגעריג, האלב פערשלאפען פערדעל, גענומען די האק און זיך געלאזען אין נאהענטען וועל־דעל.

ער האט זיך גענומען האקען די שטעכעדיגע צווייגען איינע נאך דער אנדערער. געקליבען האט ער אלץ געדיכטערע און לענגערע; בעסערע סחורה פערקויפט זיך גיכער! האט ער דערביי געטראכט. דער וואגען איז אלץ געוואקסען און גע־וואקסען, ער האט גערעכענט לכל הפחות לייזען פאר זיין סחורה א גילדען דריי, און איהם האט זיך אלץ געדאכט, אז ס'איז נאך ווייניג און ער האט אלץ געהאקט און געלעגט די צווייגען אויפ'ן וואגען.

ענדליך איז דער וואגען פול געווארען, אנטאש האט איהם בעטראכט פון אלע זייטען און איז צופריעדען געבליעבען.

— דאוואלנא בודזיע! — האט ער פאר זיך הויך ארויסגע־ברומט און גענומען דאס פערד פאר'ן צוים.

אז ער איז אבער אבגעפאהרען א פאר טריט, האט ער זיך אבגעשטעלט און ווידער א קוק געטהאן אויף דעם וואגען.

— א מאזשע מאלא בודזיע? — האט ער זיך פלוצים דער־שראקען, האט אויסגעהאקט נאך פינף צווייגען און האט זיך גע־נומען פאהרען שוין אויף זיכער.

ער איז געפאהרען לאנגזאם, טריט ביי טריט, און לאנגזאם, טריט ביי טריט זיינען אויך אזוי אין קאפ זיינע געדאנקען גע־גאנגען, ווי זיי וואלטען ניט וועלען געהן גיכער פאר דאס פער־דעל. אנטאש האט גערעכענט, וויפיעל זאלץ וועט ער קענען קוי־פען און וויפיעל זייף, וויפיעל „גאזע" און וויפיעל מאחארקע, פאר דעם געלד, וואס ער וועט אבלייזען אין שטעדטעל ביי די אידען. ענדליך האט איהם דער חשבון פערמאטערט און ער האט בעשלאסען, אז ער וועט האבען די פאר גילדען אין האנד, וועט

איהם גרינגער זיין צו בערעכענען, ווי אזוי אלץ איינצוקויפען,
און נאך דעם בעשלום איז פון איהם ווי א משא אראב.

* * *

אז ער איז מיט זיין וואגען אריינגעפאהרען אין אנהייב שטעדטעל און האט דערזעהן די סכות שוין בעדעקט מיט סכך, האט זיך איהם ווי עפעס אבגעריסען אינווענינ און איהם האט זיך געדאכט, אז די סכות און די הייזער — אלע דרעהען זיך און שפרינגען. ער האט זיך אבער געשטארקט און געטרייסט, אז אלע יאהר איז אזוי: א סך „זשידקעס" דעקען צו פריהער און א סך שפעטער. דערפאר איז שפעטער טייערער.

— דאראזשיי וואזמו! איך וועל טייערער נעהמען... — האט ער בעשלאסען, און אנגסטען האבען איהם בעשלאגען.

ער איז געפאהרען ווייטער. אויף א גאניק זיינען געשטאנען צוויי ווייבער, איינע א יונגע און איינע אן עלטערע, זיי האבען געטייט מיט די פינגער און האבען געקייכט פאר געלעכטער.

— טשאהא ווי סמעיעטעס? — האט אנטאש מיט כעס געפרעגט.

— בא טי טאק ראנא אוזש סכך וועזעש. — האבען זיי איהם לאכענדיג געענטפערט.

— יאק טא ראנא? — האט אנטאש דאס לאכען ניט פערשטאנען.

— ראנא... ראנא... — האבען די פרויען געלאכט.

— טפו! — האט אנטאש מיט צארן אויסגעשפיגען און זיך געלאזט ווייטער, טראכטענדיג:

— יאק טא... בערקע האט אליין געזאגט — „זא טידזען". איך האב דאך אזוי גוט גע'חשבונ'ט: נאך צוויי טעג.

א קאלטער שוויים האט איהם בעגאסען, דערמאהנענדיג זיך, אז ער האט פון יענער צייט אן, זייט בערקע האט איהם געזאגט, אפשר ניט גוט געצעהלט. ער האט פערשפעטיגט! געוויס, געוויס! אלע סכות זיינען שוין בעדעקט מיט סכך... ער

וועט בלייבען אהן זאלץ, אהן מאַהאַרקע, אהן זייף, אהן „גאַזע"...

טרויעריג האָט ער געפיהרט דאָס פערדעל, וועלבעס האָט קענטיג געשפּירט דאָס גרויסע אומגליק, וואָס דאַ שטעהט פאַר זיין בעל־הבית, און האָט זיך קוים געשלעפּט, אראָבגעלאָזען דעם מידען קאָפּ זיינעם.

דערווייל זיינען די בעלי־בתים שוין געגומען געהן ביסלעכווייז פון שוהל, אויסגעפּוצט יום־טוב'דיג מיט די טליתים און די מחזורים אין די הענד.

דערזעהענדיג לכתחלה דעם פויער מיט'ן וואָגען סכך, האָבען זיי ניט פערשטאַנען, וואָס דאָס איז אַזוינס, און האָבען ערשטוינט געקוקט איינער אויפ'ן אַנדערען. נאָך זייער קוקען האָט זיך געראַכט, אז זיי האָבען זיך דערשראָקען: אפשר האָבען זיי א טעות געהאַט און פריהער סכות געמאַכט?...

— טשאהאָ טי וועזעש? — האָט איהם איינער א פרעג געטהאַן.

— יאק טשאהאָ? — האָט אַנטאָש תמ'עוואַטע אויסגעשטעלט די אויגען — סכך וועדו נאַ „קוטשקי". קופּיטע, האָלובטשיקי! קופּיטע! — האָט ער זיך גענומען בעטען מיט א וויינענדיג קול.

די אידען האָבען זיך פונאַנדער געלאַכט.

— וואָס דאַרף מען איצטער סכך? דוריען, דו! עס איז דאָך שוין יום־טוב, — האָט איהם איינער געטרייסט.

נאַר אַנטאָש איז פון גרויס אומגליק ווי צוטומעלט געוואָרען און האָט געשריגען, קראַצענדיג זיך אין דער פּאַטעליצע און האַלב וויינענדיג:

— קופּיטע, קופּיטע! סאָל טרעבע, מידלאָ טרעבע, גאַזאַ טרעבע...

דער עולם אידען, וועלכער האָט אָנפאַנגס געלאַכט פון דער גאַנצער סצענע, איז ענדליך געריהרט געוואָרען. זיי האָבען בע־

טראכט דעם ארימען דארען פויערל, דערזעהען זיין פערצוויי־פעלטען פנים און א געפיהל פון מיטלייד האט זיך אין זייערע הערצער דערוועקט.

— אן ארימער גוי, א ביטערער רחמנות! — האט איינער ארויסגעזאגט, פערקרימענדיג מיט וועהטיג זיין פנים.

— ער האט געהאפט, נעבאך, מאכען גאנצע גליקען פון די סכך, מיט אמאל — נא דיר! — האט א צווייטער געזאגט.

— עס וואלט געווען א יושר אבצוקויפען ביי איהם די סכך, — האט נאך איינער פארגעלעגט, — ס'איז א חלול־השם.

— אים יום־טוב, ווי אזוי? — האט א צווייטער אבגע־שלאגען די פארלעגונג.

— עס איז אויף האלץ ווערט דאס געלד — האט איינער געשאצט, בעטראכטענדיג דעם פולען וואגען מיט דעם סכך.

— ווערט היינט, ווערט מארגען! אז ס'איז יום־טוב...

— סאל ניעמא, גאזא ניעמא.... מידלא ניעמא... — האט דער פויער געזונגען זיין ליעדעלע, ניט פערשטעהענדיג, וואס די אידען רעדען אויף זייער לשון, נאר פיהלענדיג, אז מען טראכט וועגען איהם עפעס גוטס.

— שא! ער דארף גאר קיין געלד ניט, ער דארף סחורה. סחורה אהן געלד מעג מען געבען אום יום־טוב אויך! — האט איינער געבוירען גאר א נייע אידעע.

דער עולם איז לעבעדיג געווארען. עס האט זיך געפונען צווישען רעדיל אידען א קרעמער, וואס האט געהאט דערביי א קראם.

— גיעב איהם, חיים, א פאר טעפלעך זאלץ מיט נאך דארטען, וואס ער דארף. גיעב איהם אויף א פאר גילדען. א רחמנות! מיר וועלען אלע ליידען דעם היזק...

— נו, נו, מהיכא־תיתי! — האט זיך ר' חיים אנגעחאפט — אן ארימער גוי טאקי, א רחמנות...

— אַ מצוה, אַ מצוה! ווי איך בין אַ איד! — האָט יעדע־רער פון עולם געוואַרעמט.

חיים האָט צוגערופען דעם גוי, נאָך װעלכען דאָס גאַנצע רעדיל איז נאָכגעגאַנגען, האָט געעפענט די קראָם און האָט איהם געגעבען: צוויי טעפּ זאַלץ, אַ שטיק זייף, אַ פלעשעל נאַפט און צוויי פּעקלעך מאַחאָרקע.

דער פּויער האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן פאַר שמחה, צי לאַכען, צי וויינען, ער איז נאָר אין שטאַנד געווען צו מורמ־לען:

— דזיענקויע! דזיענקויע!

— נאַ טעביע יעשטשע חלה! — האָט איהם פּלוצלינג, אַז ער האָט שוין די סחורה איינגעפּאַקט, עמיצער אונטערגעטראָ־גען אַ פּאָר „המוציאס“ — דו וועסט ברײנגען אַהיים.

— נאַ טעביע יעשטשע! — האָט איהם נאָך איינער דער־לאַנגט נאָך אַ שטיק חלה.

— נאַ יעשטשע!

— יעשטשע!

— יעשטשע!

און מען האָט גענומען טראָגען פון אַלע זייטען חלה פאַר אַנטאָשען. ער איז צוטומעלט געוואָרען און האָט קוים געקאָנט אויסרעדען: „דזינקויע“.

דער עולם איז געווען צופריעדען און יענקעל לייבעס, אַ פרעהליכער איד, וואָס האָט געמאַכט יום־טוב פון דער פולער האַנד און אָראָבגעבראַכט אַ חתן צו גאַסט, האָט איהם אַרויסגע־טראָגען אַ גלעזעל בראַנפען.

— נאַ פּיי! אי פּאַיעזשאַי ז׳באָגאָם דאָמאַי!

אַנטאָש האָט אין דער גיך אַרייגעגאָסען דאָס גלעזעל בראָנפען אין האַלז, פערביסען מיט אַ שטיקעל חלה און האָט פרעהליך אויסגעשריגען:

— ניקאָלי ניע זאַבודו!

— איהר ווייסט, ניט קיין שלעכטער ערל... — האט איי־נער פון דעם רעדיל א זאג געטהאן.

— וואס האסטו געוואלט, ער זאל דיך איצטער שלאגען?...

האט א צווייטער א שמייכעל געטהאן — — — —

דער עולם איז ביים ווארט „שלאגען“ ווי אבהענדיג גע־ווארען, און מען האט זיך גענומען ביסלעכווייז פונאנדערגעהן.

דער רב און זיינע ספרים.

אויסער די שטענדיגע שכירות, וועלכע דער קארעלציצער רב ר׳ אברהם פלעגט בעקומען — פינף רובל א וואך — און קליינע זייטיגע הכנסות, וועלכע פלעגען איהם איינטראגען נאך עפעס א וואך, האט ער געהאט נאך א בעזונדערע הכנסה — שרייבען ספרים.

אמת, ער אליין פלעגט זאגען, אז די ספרים, וואס ער שרייבט און דרוקט דערנאך, זיינען ניט צוליעב פרנסה. די תורה איז, חלילה, ניט ביי איהם א „קרדום לחפור בה"; ער מיינט נאר מרביץ תורה זיין צווישען אידען. דאך האט ער אויף זיין ערשטען ספר „באר אברהם" ארויפגעדרוקט דעם מקח „א רו"ב אויסער פארטא". און כדי דער ספר זאל מעהר פערקויפט ווערען, האט ער געזאמעלט פיעל הסכמות פון בעוואוסטע רבנים. ער האט אפילו שטארק חשק געהאט, צו בעקומען חאטש א קליין הסכמה׳לע אויך פון מינסקער „גדול", אבער דער גדול, עליו השלום, האט זיך אביסעל געקווינקעלט.

— איך גיב אמאל א הסכמה, אבער, אבער...

וואס דער „גדול" האט געמיינט מיט אט דעם „אבער", האט אונזער מחבר זעהר גוט פערשטאנען, און ער וואלט געווים שטארק אין כעס געווארען אויף איהם דערפאר, ווען ער וואלט גראד אין זעלבען ספר ניט צולאזט זיך ווענען דער עבירה פון כעס...

דעם ערשטען ספר „באר אברהם" האָט ער געשריבען נאָך מיט יאָהרען צוריק און אָבגעדרוקט טויזענד עקזעמפּלאַרען אין ראָמ'ס דרוק. קרוב פון דריי הונדערט האָט ער געשיקט צו גרויסע גבירים, מיט א גרויסען „לכבוד" אויפ'ן שער־בלעטעל. צווישען די דאָזיגע גבירים איז אויך געווען דער גביר אדיר קלונימוס זאב וויסאָצקי...

עס פערשטעהט זיך, אז ניט אלע האָבען איהם אָבגעשיקט צוריק דעם פּרייז. עס זיינען אָבער געווען אזעלכע, וואָס האָבען געשיקט דריי מאָל אזוי פיעל, און איינער פון די בראָדס־קים האָט איהם אפילו געשיקט גאַנצע זיעבען רובל, און דער מחבר, וואָס האָט אין זיין ספר פערענטפערט אזוי פיעל קשיות, האָט בשום אופן ניט געקאָנט געפינען א תירוץ אויף דער קשיא: פאַרוואָס דוקא זיעבען און ניט ניין? ניין איז דאָך מעהר אידישליך: א האלב ח"י...

אָבער נאָך מעהר האָט ער זיך געוואונדערט, וואָס ראָט־שילד, צו וועלכען ער האָט, פערשטעהט זיך ממילא, אויך גע־שיקט א ספר, האָט איהם גאַרנישט געענטפערט, גלייך ווי דער ספר איז אין וואַסער אריין! אויף אנדערע גבירים, וואָס האָבען ניט געענטפערט און ניט געשיקט קיין געלד, האָט ער זיך ניט געוואונדערט. עס זיינען דאָ גענוג גבירים חזירים... אָבער ראָט־שילד! סטייטש? דו ביזט דאָך געווים פון די גרעסטע מיוחסים, מיט אן איידעלען כאַראַקטער, און ווי מען זאָגט, האַלסטו דאָך אויך פון אידישקייט...

נישט אנדערש, סיידען דער אַפּטייקער, וועלכער האָט גע־שריבען די אדרעס, האָט זיך טועה געווען, און דאָס ווייסט דער דב, אז א טעות אין אדרעס איז גע'הרג'עט... איין סומע — דריי רובל — וועלכע איז פאַר איהם אנגעקומען, האָט מען געמוזט צוריקשיקען, ווייל אַנשטאָט זיין ריכטיגען נאָמען „אברהם האַר־חורים", איז געשטאַנען „האבחורים", א נפקא מינה נאָר אין איין „ריש", און דאָך דריי רובל פערפאַלען אויף אייביג! נעה

זיך, אז דו ווייסט אפילו נישט, ווער ס'האָט זיי געשיקט...

און נאָך אַלעמען האָט ער גוט פעררדיענט פון ספר, אפילו אַהן ראָטשילד'ן און אַהן די דריי רובל. אביסעל האָט ער אַליין פונאַנדערגעטראָגען, אויך צושיקט די בוכהענדלער אין די גרויסע שטעדט. אמת, ער האָט זיי געגעבען אַ גרויסען „ראבאט", כמעט זעכציג פראָצענט, און די „פּאַרטאַ" האָט ער אויך ניט גערעכענט, דאָך האָט ער פון „באר אברהם" געהאַט אַ שעהן ביסעל געלד, וועלכעס האָט איהם געקלעקט צו מאַכען חתונה זיין טאָכטער: גענומען אַ בחור מיט אַ „סמיכה" און איצט וואַרט ער אויף אַ שטאָדט...

כמעט אַזוי פיעל פעררדיענסט האָט איהם אויך געבראַכט זיין ספר „עדן אברהם". אויך דעם „עדן אברהם" האָט ער געשיקט צו אַלע גבירים אין רוסלאַנד, דייטשלאַנד און פראַנקרייך; און פערשטעהט זיך, אַז וויסאָצקי'ן, בראָדסקי'ן און ראָטשילד'ן האָט ער אויך ניט פערגעסען. אָבער ביים צווייטען מאָל האָט איהם שוין סיי וויסאָצקי און סיי ראָטשילד קיין געלד ניט אָבגעשיקט, און איהם האָט דאָס מאָל פעררדראָסען נאָר אויף וויסאָצקי'ן. אויף ראָטשילד'ן איז איהם שוין דאָס מאָל ניט געוועזען אַזוי קשה: ער האָט זיך דערוואוסט, אַז זיין אידישקייט איז ניט אַזוי אי־אי־אי. אָבער דו, וויסאָצקי! סטייטש?... עס האָט איהם שטאַרק געקרענקט, אָבער קיין שאָדען האָט ער ניט געהאַט; אַנשטאָט וויסאָצקי'ן איז אין קאַרעלעץ גופא אויפגעקומען עפּעס אַ איד, וועלכער האָט דעם רב פאַר'ן „עדן אברהם" מיט'ן אויפשריפט „לכבוד הגביר המפורסים" אריינגעשיקט גאַנצע צעהן קערבלעך...

און דורכ'ן „עדן אברהם" האָט דער רב חתונה געמאַכט זיין צווייטע טאָכטער, אויך גענומען אַ איידעם מיט „סמיכה" און מיט אַן אויסקוק אויף אַ רבנות.

דעם דריטען ספר האָט ער שוין געשריבען די לעצטע יאָהרען, פונקט ווען עס האָט אויסגעבראָכען דער קריעג צווישען

רוסלאנד און יאפאן. זיינע גוטע פריינד האבען איהם אפילו גע־ראטען, ער זאל ניט דרוקען דעם ספר אין אזא שווערע צייט, אבער דער רב, ביי וועלכען דער חשק צו דרוקען ספרים איז שוין געווען שטארק איינגעווארצעלט אין דער נשמה, האט ניט גע־פאלגט און גע'טענה'ט:

„נישקשה, אידען זיינען נאך א פאלק! אדרבא, נאר אין אזא צייט בעדארף מען דרוקען ספרים, כדי די תורה זאל ניט פערגעסען ווערען ביי אידען".

און ער האט געבארגט א ביסעל געלד פון ערשטען איי־דעם, אביסעל פון צווייטען איידעם, פון זייער נדן, און אבגע־דרוקט דעם דריטען ספר.

אנגערופען דעם ספר האט ער ווידער אויף זיין נא־מען: „מלחמת אברהם", א רמז אויף דער קריעגס־צייט... אויך אין דער הקדמה האט ער אין חרוזים דערמאהנט די מלחמה, און געבענשט די מדינה, וואו די אידען וואוינען אונטער די פלינלען פון בארימהערציגע מלכים — מיט גליק און הצלחה, און אויסגעלאזט מיט א שטיקעל פון „הנותן תשועה".

אויסערדעם האט ער נאך א נייעם אויפגעטהאן — גע־צאהלט „צינס" דער נייער צייט, ווי לייט זאגען — דען אנ־שטאט וואס אין זיינע צוויי ערשטע ספרים האט ער ניט גע־וואוסט און ניט געוואלט וויסען פון „זנאקעס", און דאס גע־רעכענט פאר א חלול הקודש, האט ער שוין אין דעם נייעם ספר געשטעלט קאמעס נאך יעדע צוויי ווערטער און נאך יעדע פיער ווערטער — א פונקט. אזוי איז איהם אויסגעקומען דער חשבון. אויך אויף די „זנאקעס" האט ער פיעל געהאפט: נאכ־געבען אביסעל די משכילים, אפשר וועלען זיי אויך זיין בעלנים.

אבער אי דער נאמען „מלחמת אברהם", אי די חרוזים אין דער הקדמה, אי די „זנאקעס" האבען נישט געהאלפען. פון דרוק איז ארויס דער ספר א פאר וואכען פאר דעם פאסט־שטרייק; צושיקט האט ער איהם א פאר טעג פאר'ן שטרייק,

און געה וויס, וואו די ספרים זיינען פערבלאָנזשעט געוואָרען, און וואו זיי געפינען זיך ערגעץ...

ער וואָלט געשיקט צו די גבירים אנדערע ספרים, אבער אַלע גבירים זיינען אנטלאָפען קיין אויסלאַנד; די, וואָס זיינען געבליבען, וועלען היינט געוויס ניט נעהמען קיין ספר אין האנד אריין, און וויסאָצקי איז שוין לאנג געשטאָרבען...

דאן האָט דער רב זיך אָנגעהויבען בעטען רחמים ביי א גרויסען מוכר־ספרים אין דער גובערניע, ער זאָל ביי איהם צו־נעהמען די ספרים אין קאָמיסיאָן, אפשר וועט ער זיי ווי־עס־איז „ארויסשטופען“... דער מוכר־ספרים האָט איהם געענטפערט, אז הגם די צייט איז איצט גאָר אן אנדערע, נישטאָ די אמאָלי־גע יאָהרען, פונדעסטוועגען זאָל ער איהם פרובען אריינשיקען א הונדערט שטיק און ער וועט, מיט גאָט'ס הילף, זיך סטאַרען, זיי אויסצובערענגען.

מיט גרויס שמחה און מיט נאָך א גרעסערער האָפנונג האָט דער רב איינגעפּאַקט הונדערט עקזעמפּליאַרען „מלחמת אברהם“, אבגעשיקט דורכ'ן קאָמיסיאָנער, וואָס פאָהרט יע־דע וואָך אין דער גובערניע, און ער האָט אָנגעהויבען וואַר־טען...

און אז ער איז מיעד געוואָרען וואַרטענדיג, האָט ער אָנ־געשריבען א פייערינגען בריעף: סטייטש?... דאן האָט איהם דער מוכר־ספרים'ניק געענטפערט, אז דער ספר „מלחמת אברהם“ ליעגט, ווי א שטיין, וואָס קיינער קעהרט ניט איבער, „כאבן שאין לה הופכים“... די מליצה איז אפילו געפעלען דעם רב, וועלכער איז געוועזן א שטיקעל „מליץ“, אבער דער ענין גופא איז איהם כלל ניט געפעלען געוואָרען...

— סטייטש? וואָס הייסט? — איז ער אין כעס געוואָ־רען אויף אַלע אידען — צעהן מאָל „שלעכטע צייטען“, אבער א ספר, סטייטש? ווי קויפט מען דאָס ניט קיין ספר? בפרט נאָך אזא ספר, מיט א הקדמה אין גראַמען, מיט זנאַקעס, — נאָך

יעדע צוויי ווערטער א קאַמע און נאָך יעדע פיער ווערטער א פונקט.

— עס קאָן ניט זיין! — האָט ער אויסגעשריען, אויס־צולאָזען זיין כעס. דאָס אויסגעשריי האָט איהם אביסעל גרינ־גער געמאכט, און כדי נאָכמעהר גרינגער מאכען זיך, האָט ער אויסגעגאָסען זיין גאַנץ הארץ פאר זיין ערשטען איידעם, וועל־כער האָט שטארק געהאַלטען פון זיין ספר.

— וואָס זאָגסטו, ישראל, הא? עס קען ניט זיין.

— פערשמעהט זיך, אז עס קאָן ניט זיין — האָט דער איידעם מסכים געווען, מעהר פון איידעלקייט וועגען, עהדער פו אינערליכער איבערצייגונג.

— על כן, וואָס זשע טהוט מען? — האָט דער רב אָנגע־הויבען פרעגען מיט א ניגון פון דער גמרא.

— איך רעכען, אז ס'איז כדאי זיך דורכצופאָהרען, אז מען קומט אליין, איז גאָר עפּעס אנדערש.

די עצה איז דעם רב געפעלען געוואָרען. פאר איהם אליין וועט דער מוכר־ספרים האָבען דרך־ארץ.

— שוין פיעל יאָהר האנדעל איך מיט איהם, — האָט ער געזאָגט צום איידעם מיט א טאָן פון א סוחר...

אין א פּאָר טעג ארום איז שוין דער רב געפאָהרען מיט א בעל־עגלה אין דער גובערניע אריין. אמת, אהין געהט אויך די באהן, אבער מיט א בעל־עגלה איז ביליגער און ער האָט זיך שוין גענוג מרבה הוצאה געווען...

אין אכסניא איז ער געקומען זייגער צעהן אין דער פריה. ותיקין האָט ער געדאווענט אויפ'ן וועג, דערום איז ער באלד, נישט אויסטרינקענדיג אפילו קיין גלעזעל וואַרימס, אוועקגע־גאנגען צום מוכר־ספרים'ניק, אויספרעגענדיג זיך פריהער גוט ביים בעל־עגלה, ווי אזוי מען געהט, ער זאָל חס ושלום ניט פער־

בלאַנדזען. א קליינינקייט הייַנטיגע צייַטען אין א גרויסע שטאָדט!

אָבער דער רב האָט ניט פערבלאַנדזעט: ער איז שוין דאָ געווען אייניגע מאָל, און א חוץ זיין שארפען קאָפּ האָט ער אויך געהאט א גוטען זכרון.

אריינקומענדיג אין קראָם האָט זיך דער מוכר־ספרים באַלד אויפגעשטעלט קעגען איהם, אויסגעשטרעקט די האנד און אויס־געדופען ברייטליך: שלום־עליכם, רבי, אַט דאָס הייסט א גאסט! א גאסט! זיצט! און איהם תיכּף דערלאנגט א שטוהל צום זיצען, — טאַקי דעם שטוהל, אויף וועלכער ער אליין איז פריהער געזעסען.

די אויפנאהמע האָט דעם רב צוגעגעבען קוראזש און ער האָט באַלד געפרעגט:

— וואָס הערט זיך עפּעס מכח די ספרים?

— איהר מיינט אודאי דעם „מלחמת אברהם“? ער ליעגט ווי א שטיין — האָט דער מוכר־ספרים גלייך געענטפערט.

— וואָס הייסט ווי א שטיין? — איז דער רב צומישט געווארען און ניט פערשטאַנען, אז „ווי א שטיין“ הייסט פּונקט ווי די מליצה „כאבן שאין לה הופכין“, וואס עס איז איהם אין בריעף אזוי געפעלען געווארען...

— פּשוט, „ער געהט נישט“ — האָט דער מוכר־ספרים ערקלערט און זיך עטוואס איינגעהאלטען, קנאַקענדיג מיט'ן פינגער און נאָך אמאָל געזאָגט: ער געהט נישט!.. איך האָב איהם געשטופּט, געוואָלט חלופ'ן, עס העלפט נישט!...

— טע־טע־טע! — האָט דער רב מאָדנע פערקרימט דאָס פּנים, אבער פערשטאַנען האָט ער שוין, וואָס מען מיינט, און שטאַמלענדיג געפרעגט:

— טאַקי גאָרנישט?

— לגמרי גאָרנישט! — האָט יענער געענטפערט קאַלט ווי א גזלן.

— קיין איין ספר ניט?

— אפילו ניט קיין האלבער ספר... ער פערנעהמט בלויז אן ארט.

דערהערט די לעצטע ווערטער, איז דער רב צוטומעלט געווארען. איהם האט זיך גערדאכט, אז באלד הייסט איהם דער בוכהענדלער נעהמען מיט זיך אהיים די ספרים און אזא חרפה וועט ער ניט אריבערטראגען. וואס וועלען זאגען די איידעמס? וואס וועט די רביצין זאגען?

ער האט ניט געוואוסט, וואס צו טהאן: זיצען אדער אויפשטעהן און אוועקגעהן. ביידע זאכען איז איהם שווער געווען און ער איז געזעסען, ווי אויף הייסע קויהלען.

— אט דאס „געהט“ — האט דער בוכהענדלער געזאגט, וועלענדיג אביסעל צושטרייען דעם רב'ס טרויעריגע געדאנקען, און אנגעוויזען אויף די אידישע בראשורען, וואס זיינען געלעגען אויפ'ן טיש.

דערהערט אזעלכע ווערטער איז דער רב אביסעל מונטערער געווארען. האט ער די ספרים ניט פערקויפט, אבער פיהרען צוריק וועט ער זיי ניט בעדארפען. וואס האט ער דא דערלעגט? ער איז זיך אביסעל דורכגעפאהרען, אביסעל דורכגעלופטערט — א מענש איז דאך נישט ערגער פון א ספר, ער בעדארף זיך אויך דורכלופטערן... ער האט פריינדליך א בליק געטהאן אויפ'ן טיש מיט די בראשורען און נאך מיט מעהר פריינדליכקייט געפרעגט:

— בבא־מעשות?

— דוקא ניט! — האט דער מוכר־ספרים איבערגעהאקט — איצט איז שוין אריבער די צייט פון יענע מעשיות. היינט געהען גאר אנדערע זאכען.

— וואס הייסט עס? — האט דער רב געפרעגט נעהמענדיג א ביכעל פון טיש און אנגעהויבען לייענען דעם שער:

— ארטור שניצלער, — וואס איז דאס אזוינס?

— אזוי הייסט דער פערפאסער — האָט דער בוכהענדלער געענטפערט מיט גרויסקייט פון א מומחה.

— דער פערפאסער — וואונדערט זיך דער רב — דרוקט מען איהם גאָר אויבען?

— איצט דרוקט מען דעם נאָמען גאָר אויבען — ער־קלערט דער בוכהענדלער מיט'ן זעלבען טאָן — שוין צעהן יאָהר דרוקט מען אזוי.

— דאָס הייסט מיט'ן קאָפּ אראָב — האָט דער רב גע־שמייכעלט — ווער איז דאָס דער שניצלער?

— עפּעס א דייטש, אָט איהם חאַפּט מען.

— טאַקי? — וואונדערט זיך דער רב.

— פערשטעהט איהר מיך, ער קאָן די מלאכה, קונסט... בחור... מיידעל... פּסיכאָלאָגיע... היינטיגע זאכען... — ער־קלערט איהם דער בוכהענדלער.

— מען זאָל ניט פאַלגען טאַטע־מאַמע... — וויל דער רב טרעפען.

— מען זאָל ניט פאָלגען טאַטע־מאַמע... אלע זיינען גלייך... און נאָך אזעלכע מעשות.

— און דאָס „געהט“? — פרעגט דער רב ניט זיכער.

— געהט און געהט, אין די טויזענדער. איך אליין האָב פערקויפט ביז צוויי הונדערט „שטיק“.

— איז, הייסט עס, איצט שניצלערס צייט? — האָט דער רב געשמייכעלט מיט קנאה.

— נאָר שניצלער? — האָט דער בוכהענדלער געזאָגט ווי צו רייצען זיך, — און וואו איז איבסען זייער־...? און וואו איז די אייגענע חברה, אידישע מחברים: פּרץ און די גאנצע חברה?

— עפּעס האָבען זיי אמאָל, האָב איך געהערט, א שמר'ן געהאט. וואס איז מיט זיינע מעשה־ביכלעך? — האָט דער רב

א פרעג געטהאָן צו ווייזען, אז גאָר קיין אלט־פרענקישער איד איז ער ניט...

— עט, — האָט דער בוכהענדלער א מאך געטהאָן מיט דער האנד — שמר אליין איז שוין טויט און זיינע ספרים ליעגען אויך אין דער ערד.

— וואָס־זשע בעדארף מען זאָגען: „כן יאבדו“ אָדער „ברוך דין אמת“? — האָט דער רב געמאכט ליצנות מיט א ביטערען הארצען, און א דאנק דער הלצה איז איהם געראָטען, ארויסגעהן באלד פון קראם, ניט דערמאָנענדיג מעהר זיינע ספרים...

— וואָס וואלט איך געטהאָן, ווען ער הייסט מיר נעהמען צוריק די ספרים? — האָט ער געטראכט אין שרעק, געהענדיג צוריק צו דער אכסניא, און האָט געדאנקט גאָט, וואָס ער איז ניצול געוואָרען פון אזא אומגליק; ער וואלט זיך דאך ניט געקאָנט ווייזען פאר די איידעמס און אפילו פאר דער רביצין אליין...

א פארגרעבט שטעדטעל.

וואס אזוינס האט דאס שטעדטעלע געהאט צום רב איז געווען שווער צו וויסען. גאר קיין גוט לעבען האט דער רב ניט פערבראכט צווישען זיינע בעלי־בתים. אזוי האט דער רב ר׳ אהרן אליין געזאגט. און אז דער רב אליין, וועלכער האט פון עולם הזה בכלל ניט שטארק געהאלטען, וועלכער האט דאס דאזיגע וועלטעל גאר בעטראכט פאר א פארהויז — אז ער אפילו האט שוין געקענט ניט צופרידען זיין מיט זיין לעבען, קען מען זיך שוין שטויסען, ווי ניט גוט זיין לעבען איז געווען, איהם איז אייגענטליך ניט געגאנגען אין די שכירות, וועלכע איז זעהר קליין געווען און פון וועלכע מען פלעגט פון צייט צו צייט איהם אברייסען, א דאנק פערשידענע תירוצים. ווען ניט די רביצין, וועלכע האט יא עפעס געהאלטען פון עולם־הזה און פלעגט ליעב האבען צו באקען שעהנע חלה אויף שבת, מאכען א גוטען קוגעל, וואס ניט שטענדיג האט זי דאס געקענט אויספיהרען — ווען ניט זי, וואלט איהם אליין די אכילה גאר ניט געארט. א דירה האט ער געהאט אפילו א קליינע, אן ענגע, אבער זעהר גרויס איז געווען דער אלמער מיט די ספרים. וועלכער איז געשטא־נען אין דעם חדר, וואו ער פלעגט שאלות פסק׳ענען. און וואס האט ער מעהר געדארפט? די פאר ספרים, וואס איהם פלעגט פעהלען אמאל, פלעגט ער געפינען אין בית־המדרש. א שאד

נאַר, וואס אין בית־מדרש קען מען לאנג ניט זיצען נאָכ'ן דאווע־נען, ווייל אויבען איז די תלמוד־תורה געוועזן און די תלמוד־תורה־אינגלעך פלעגען זיך מעהר געפינען אונטען ווי אויבען און פלעגען פשוט דעם בית־מדרש איבערקעהרען. נעהמען ווי־דער א ספר אהיים, האָט געהערשט אן אלטער חרם, אז מען טאָר א ספר פון בית־מדרש ניט ארויסטראָגען. בלייבען אין בית־מדרש און די קינדער ארויסטרייבען איז פאר איהם געווען אן אונמעגליכע זאך. ערשטענס האָט ער די קינדער ליעב געהאט און צווייטענס איז א סכנה אָנהויבען זיך מיט זיי. קינדער טהוען נאָך גרויסע און אויך די קינדער וואָלטען איהם אויסגע־לאכט, ווי די גרויסע, ווי די טאַטעס זייערע.

און די גרויסע זיינען געווען ניט צו פערטראָגען, די גרויסע האָט ער טאַקי ניט ליעב געהאט! אויסער וואס זיי זיינען אלע עמי־הארצים, זיינען זיי אלע געזונטע, הויך־געוואקסענע און שטארק־געבויטע. ווי אמת'ע גויים, זאָל גאָט ניט שטראפען פאר די רייד! פון די עטליכע קצבים שמועסט מען דאָך ניט, זיי זיינען אמת'ע פלשתים! א נס וואָס זיי קומען נאָך פרעגען א שאלה מאָל אויף א שטיק. הענד און פיס טרייסלען איהם טאַקי דעמאָלט. ס'איז נארישקייט — פסק'ענען וועט ער אודאי לויט'ן שולחן־ערוך. אבער ביז ער פסק'ענט אָב די שאלה, איז איהם ניט ניחא דאָס לעבען. און ניט די קצבים זיינען דען בעסער? אלע זיינען אין שטעדטעלע קצבים. דאָס שטעדטעלע האָט ארום זיך א „וועלט" מיט דערפער און יעדער שטעדטעלדיגער איד קויפט א קאלב און קוילעט... פלייש בחצי חנם. ווער ווייס, צי וואָלטען זיי אזוי שלעכט געווען, ווען ניט זייער פיעל פלייש עסען. ער אליין עסט פלייש נאָר פון שבת ביז שבת, בלויז פון מצוה וועגען. דערפאר איז ער קענטיג אזא רך־לב... האָט אפילו רחמנות אויף זיין קהילה, וואָס גאָט האָט איהרע אידען גע־שטראָפט מיט אזעלכע שטיינערנע הערצער. אפילו דער שוחט, וואָס איז שוין יאָ א שטיקעל בן־תורה, איז אויך ניט בעסער־

פון זיי, ער איז אויך קענען איהם. קענען א רב!... אפילו די ווייבער זיינען קענען איהם — קענען זיך קיינמאָל ניט צוטיילען מיט דער רביצין.

— ס'איז נארישקייט! — פלעגט ער אמאָל טראכטען. ווען די שטעדטעלשע גראבע יונגען פלעגען איהם דער'רגז'ענען — איך האָב בריעף פון די גרעסטע רבנים, כ'וואָלט אפשר געקענט קריגען אַן אנדער שטעדטעל... נאָר עס ווילט זיך ניט האָבען צו טהאָן. אלע זיינען אידען... די ערגסטע פון אידען זיינען פול מיט מצוות, ווי א מילגרוים...

און אזוי איז דער רב געבליבען זיצען אין שטעדטעל, צווישען זיינע בעלי־בתים, וואס פלעגען איהם פון יאָהר צו יאָהר אראָברייסען פון די שכירות, זאָגענדיג, אז אזא קהילה איז ניט בכח מעהר צו צאָהלען. טאָמער וויל ער ניט, זאָל ער זוכען אַנאנדער שטעדטעל...

נאָר דער רב האָט ניט געזוכט קיין אנדערע שטעדטלעך. אידען זיינען אומעדום אידען! האָט ער געטראכט און ווען די רביצין פלעגט זיך אמאָל צואווינען אויף די רשעות פון דער קהילה און אמאָל אויף דער נויט, וואס זי איז שוין צו דער עלטער ניט געוועזן אימשטאנד צו פערטראגען, האָט ער זי ווייך געטרייסט:

— נארעלע, מען טאָר ניט זינדיגען... ס'איז גוט אזוי. איך בין גאנץ צופריעדען...

אזוי האָט דער רב זיך געעלטערט אין שטעדטעל אין נויטה, אין עלענד און אומכבוד...

איינמאָל אין א וואָכיגען ווינטער־פריהמארגען האָט דער עולם אין בית־מדרש ביים דאווענען זיך ארומגעקוקט, אז דער רב איז ניטאָ.

— וואו איז דאָס אונזער רבי? — האָט יענקיל דער דאָרפיגער אין א שפּאס א פרעג געטהאָן, און ניט בעקומענדיג

קיין ענטפער, האָט ער צוגעלעגט:

— איהם איז ביי אונז אזוי גוט, אז ער וויל שוין גאָר ניט דאווענען...

— וואָס דען? — האָט אייזיק דער שמיד צוגעבאמקעט— וואָס פעהלט איהם? זיצט אין דער ווארים און שפיעלט זיך מיט דער רביצין....

— זיי לעבען ווי די טייבעלעך... — האָט גרשון דער סטאָליער געלאכט—איהר „דאָליע” געזאָגט געוואָרען אויף אַלע אונזערע טעכטער. א מאן זאל א ווייב קיינמאָל ניט א פאטש געבען!... און ניט בעקומענדיג קיין ענטפער אויסער א שמייכעל פון עטליכע דערביישטעהענדע, האָט ער צוגעלעגט:

— איך וויים ניט פארוואָס האָב איך איהם אזוי ניט ליעב, אונזער רב...

— אבי די רביצין האָט איהם ליעב! — האָט דער שמש וואָס האָט זיך געוואָלט אונטערחנפ׳ענען זיינע שפייזער, זיך געוויצעלט...

— ס׳איז פונדעסטוועגען ניט קיין גלאטע מעשה! — האָט אייזיק דער שמיד זיך געוואונדערט — און איידער ער האָט בעקומען אן ענטפער, האָט זיך דערהערט הינטער׳ן טהיר א געוויין פון אן עלטערער פרוי. באלד האָט זיך די טהיר געעפענט מיט האסט און די רביצין איז אריינגעלאָפען מיט פערבראָכענע הענד און מיט א געוויין, דורכגעשארט זיך צווישען די מאנסבילען, ארויף צום ארון־קודש און אויסגעבראכען אין א יללה:

— רבונו של עולם, הייליגע תורה, שענק נאָך יאָהרען מיין מאן...

— הייסט עס, ער איז קראנק! — האָט איינער פון די דאוונער שטיל אונטערגעברומט.

— נו, וואָס מיינט איהר, שוין צייט! — האָט אייזיק דער שמיד זיך ניט געקענט איינהאלטען פון א וויץ.

— שוין א זעכציגער! — האָט דער שמש א מורמעל גע־טהאָן.

— אידען! — האָט זיך די רביצין געווענדעט מיט א צו־בראָכען קול, אויסשפּרייטענדיג די הענד — דער רב איז זעהר קראַנק... שענקט איהם כאָטש א פּאָר קאַפּיטלעך תהלים.

— איך האָב קיין צייט נים! — האָט אייזיק דער שמיד דער ערשטער זיך ענטזאָגט.

— וואָס קען העלפען אונזער תהלים! — האָט נחמן דער קצב טרוקען געענטפערט.

— אי, אידען, אידען! פון אייך געהט אוועק דער רב פון דער וועלט! — האָט זיך די רביצין צוּיאָמערט און איז ארויס א געבויגענע פון בית־מדרש, און איהר געוויין האָט זיך נאָכדעם געהערט ווייט, ווייט פון גאַס.

— אָט איז א נייע אָנשיקעניש! — האָט אייזיק דער שמיד א מורמעל געטהאָן אויף דער רביצינ׳ס חשבון.

— נישקשה! ער וועט לעבען! — האָט נחמן דער קצב געלאַכט. ער האָט זיך אודאי איבערגעפאַסט — ער איז דאָך אזא פוכלער אין תעניתים! ער עסט מעהר תעניתים, ווי מיר פלייש... א איד זאָל זיך פערגינען אַלע מאָנטאג און דאנערש־טאג צו פאַסטען.

אייניגע פון עולם האָבען סאַרקאַסטיש געשמייכעלט און זיינען זיך ביסלעכווייז צוגאַנגען.

וואָס אמת איז אמת — א לויה האָט דער רב געהאַט א שעהנע. אפילו אייזיק דער שמיד, וואָס האָט געדאַרפט נויטיג אָנשמידען צוויי פויערשע פערד, האָט געלאָזען די אַרבייט און מיט אַן עם־האַרצישער שרעק געגאַנגען צו דער לויה. אפילו נחמן דער קצב, וואָס האָט געדאַרפט נויטיג ווי לעבען אָבשינ־דען און צורעכט מאַכען צוויי קעלבער, איז נאָכגעגאַנגען אזש צום בית־עולם, און געוואַרט, ביז וואַנען מען האָט דעם רב

בעגראַבען און פערשאַטען און א קדיש אַבגעזאַגט...

אויף די ווייבער האָבען געוויינט אויף דער רביצינ'ס בראָך און עס האָט זיך געדאַכט, אז דאָס שטעדטעלשע הארץ איז ווייך געוואָרען...

געהענדיג צוריק פון דער לויה מיט ערנסטע פּנימ'ער האָבען די שטעדטעלשע אידען, די דאָרפיגע, די קצבים, די שמי־דען מיט די סטאָליארעס זיך ביסלעכווייז צושמועסט און מען האָט דעם רב אָבגעגעבען זיינע שבחים.

— מילא געשטאָרבען — געשטאָרבען! — האָט נחמן דער קצב אָנגעהויבען צוגעהן צום עיקר: וואו וועט מען איצט נעה־מען א רב?... ווער וועט וועלען אָננעהמען ביי אונז איצט די רבנות...

— דאָס האָב איך שוין אויך געקלערט — האָט נאָך א קצב געענטפערט.

— איך וויים גאָר ניט, וואָס וועל איך היינט טהאָן מיט די צוויי קעלבער? — האָט נחמן דער קצב שטארק פערזארגט גע־רעדט ווי צו זיך אליין. — זיי האָבען, דאכט זיך „סרכא'ס".

עס איז טאקי זעהר ניט פרעהליך! — האָט זיך אריינגע־מישט נאָך איינער. צווישען אונז גערעדט האָט ביי אונז דער רב קיין האָניג ניט געלעקט... וועלכער נאר וועט איצט וועלען קומען צו אונז, זיין א רב ביי אונז...

— הערסטו, אַט דאָס האָב איך דאָך טאקי מורא — האָט נחמן דער קצב מיט שטארק ערנסטער מינע געזאָגט.

— הייסט עס, בלייבען מיר אָהן א רב... — האָט איינער ווי האלב אין שפּאס, האלב אין ערנסט א מורמעל געטהאָן.

— ס'איז טאקע א ביטערע מעשה... מיר קענען בלייבען אָהן א רב...

געהענדיג אזוי פון דער לויה שטארק פערטראכט און פער־זארגט, איז קענען זיי אָנגעפאָהרען א פוהר, אויף וועלכער עס

זיינען געזעסען צוויי אידען. דער עלטערער — א איד פון א יאהר 50, דער צווייטער א יונגער מאן פון א יאַהר 28 מיט א דאר געל פנים, אויף וועלכען עס האָבען לוסטיג געטאַנצט א פאַר לאַנגע געקרייזעלטע פאות.

— וואָס זיינען דאָס פאַר אורחים? — האָט נחמן דער קצב א פרעג געטהאָן.

— ווער קען וויסען? — האָט אייזיק דער שמיד געענט־פערט — מען דאַרף צוגעהן און א פרעג טהאָן.

באַלד אָבער איז פון וואָגען אראָבגעקראָכען דער עלטערער איד איז צוגעגאַנגען צו דעם איבערגעבליעבענעם עולם און גע־פרעגט:

— וואו קען מען ביי אייך פערפאַהרען ערגעץ אויף אַן אכסניא?

— ווער זייט איהר? — האָט נחמן דער קצב געפרעגט און בעטראַכט די צוויי פאַרשווינען פון קאָפּ ביז די פיס.

—איך אַליין בין א איד פון א גאַנץ יאָהר — האָט דער איד עניו'דיג געענטפערט, — נאָר דער יונגערמאַן איז א רב, דאָס הייסט שוין, א פאָר יאָהר, אז ער האָט סמיכה שוין, מיי־נער און איידים טאַקי...

— אידען, ס'איז שוין דאָ א רב! — האָט נחמן דער קצב פרעהליך אַנגעזאָגט. נאָר כדי ד'ער שווער זאָל זיך ניט אי־בערנעהמען צו פיעל, האָט ער קאַלט און טרוקען געענטפערט:

— איך פערשטעה ניט, וואס איז דאָ די בייזע איילעניש,

— מיר געהען דאָך ערשט פון דער לויה...

— מיין איידים וועט איהם טאַקי מספיד זיין, — האָט דער שווער האַרציג גערעדט — ער איז טאַקי צוליעב דעם גע־קומען. דערהערט, אז אייער רב האַלט ביים שטאַרבען...

— נו, נו, מיר ווייסען... — האָט נחמן דער קצב שטרענג זיך געוואונדעט. — איהר פערפאָהרט דערווייל צו יענקעל ארענ־

דאַר און איך דאַרף נאָך גענען אבשינדען א פּאָר קעלבער...
און צום שמיד האָט ער זיך געווענדעט:
— נו, זעהסטו, אבי מורא געהאט... מען קריגט די סחורה...

אין א וואָך אַרום זיינען געזעסען ביי יענקעל דעם אָרענ־דאַר פיער רבנים. די קהילה האָט זיך אבער ניט געאיילט מיט'ן אויסקלייבען. נחמן דער קצב האָט געוואָרענט, אז מען זאָל זיך ניט איילען, וואָרום מיט א רב אז מען פאַלט אריין, איז ערגער ווי מיט א ווייב...
— א רב, ברידער, — האָט ער געוואָרענט — איז ניט קיין קלייניגקייט.

דער פּוילישער גלח.

נאָך מנחה, ווען דער שבת פלעגט זיך פּאקען אין וועג אריין, און די אידען פון שטעדטעל פלעגען ארויס אויפ'ן גאַס, ווי זיי וואָלטען וועלען איהם בעגלייטען, פלעגען די גלעקער פון די צוויי קלויסטערס — פון'ם רוסישען און פון פּוילישען — אָנהויבען צו קלינגען אויף הוגא.

דאָס קלינגען פלעגט די שטעדטעלשע אידען דערמאָהנען דעם מאָרגענדיגען מארק־טאָג און אנדערע, מיט מינעס פון שטערנזעהער, פלעגען פעררייסען די אויגען צום הימעל און נביאות זאָגען, וואָס פאר א וועטער מאָרגען וועט זיין, צי עס וועט זיין א „גרויסער מארק" צי ניט.

און דעם „מארק" האָבען די שטעדטעלשע אידען גענדאַרפט האָבען נויטיג ווי דאָס לעבען. דאָס גאנצע שטעדטעל האָט גע־צויגען די חיונה פון דעם זונטאָגדיגען מארק. נישט נאָר קרע־מער און הענדלער, אפילו שניידער, שוסטער און אנדערע בעלי־מלאכות פלעגען אָהן דעם מארק ניט קענען אויסקומען. שטיינס געזאָגט, וואָס מען קען פון א אידען פערדיענען.

און די מערק זיינען טאָקי גרויסע געוועזען. אויסער אין רע־גענדיגע אָדער שנייעדיגע טעג פלעגען פון וויטע דערפער גוים ניט קומען צו פאָהרען, און די אידען פון שטעדטעל פלעגען מוזען פאר ליעב אָננעהמען א קליינעם מארק, האָפענדיג אויף דער קומענדיגער וואָך.

אמת, ביז 12 א זייגער פלעגען די קראָמען און די שענקען מוזען זיי פערמאַכט. „די „מאַליטווע“ געהט אַן אין קלויסטער“, פלעגט דער בעקאַנטער סאָטסקי ערקלערען זיינע אונטערטעניגע — „מען טאָר נישט!“... נאָר קיין גרויס בייז פלעגט ניט זיין, ווען אַ קרעמער, צי אַ שיינקער פלעגען אויך ביז צוועלף האַפען לייזען עטליכע גראָשען. דען האָטש דער סטאָסקי איז א פרומער גוי געווען, האָט ער אָבער געראויכערט א ליולקע און געטרונקען, און פלעגט צוליעב דיביידע שוואַכקייטען זינדיגען אמאָל קעגען דער אמונה און קוקען ווי דורך די פינגער אויף דעם פּדיון, וואָס עס פלעגט בשעת „מאַליטווע“ פאַרקומען.

וואָס טהוט ניט א סאָטסקי צוליעב א פּעקעל מאַכארקע און א ביסעל בראַנפען?

און די אידען פון שטעדטעל זיינען געווען צופריעדען מיט דעם סאָטסקי און מיט דעם זונטאָג און האָבען גאָט געדאַנקט, וואָס ער האָט בעשאַפען א סך פעלקער, ווי פּראַוואָסלאַווגע און קאַטאָליקען, וואָס האָבען צו בעזונדערע קלויסטער, וואוהין זיי קומען אלע זונטאָג צו פאָהרען „מאַליען“ זיך, אַנקויפען גוטיגע זאכען און טרינקען.

איינמאָל שבת נאָך מנחה ווען די שטעדטעלשע אידען זיינען געשטאַנען אין דרויסען, און אנדערע, ווי שטערענזעהער, האָבען געקוקט אויפ'ן הימעל, צי עס וועט זיין מאָרגען א שענער טאָג, און האָבען בעשלאָסען אויף יאָ, און האָבען פאַר צופריעדענהייט געריבען א האַנד אָן א האַנד, און פרום געגלאָצט די אויגען, און האַרציג אונטערגעזיפצט, — האָט זיך פּלוצלונג איין איד, חיים דער קרעמער, אַנגערופען מיט א געלעכטערל:

— דער פּוילישער קלויסטער, וואָלט איך שווערען, קלינגט היינט ניט.

— פארוואָס זאָל ער עפּעס ניט, קלינגען ? — האָט גע־פרעגט נאָך א קרעמער.

איינינע פונ'ם רעדעל אידען וואָס זיינען אויף דער גאס גע־שטאַנען, האָבען אָנגעשטרענגט דעם חוש השמיעה, און אין א ווײַלע אַרום האָט איינער בעשטעטיגט :

— יאָ, דער רוסישער קלינגט און דער פּוילישער נישט.

און ווירקליך האָט זיך געהערט א שטאַלץ קלינגען פון רו־סישען קלויסטער אליין, ווי ער וואָלט זיין צופריעדען, וואָס זיין ריין־ רוסישער „בים־באָם" צומישט זיך ניט מיט דעם פּוילישען, וועלכען ער האָט ניט בעזאָנדערס ליעב.

— דאָס איז ניט קיין גלאטע מעשה ! — האָט איינער פון דעם רעדעל, וואָס האָט אלץ געקוקט אויפ'ן הימעל און גאָר אַנגעקוואָלען פון דעם שענעם קומענדיגען טאָג, זיך אָנגערופען — איך בין א בעלן אריבערצוגעהן צום קלויסטער און געוואהר ווערען.

— וואָס דארפסטו געהן. אָט געהט אַנופרי, ער איז א קאטאָליק, וועלען מיר איהם פרעגען.

אנופרי, א הויכער קריסט, מיט גרויסע וואָנצעס איז פער־ביינעגאנגען.

—דאָברי וועטשער ! — האָט איהם איינער פון רעדעל פערהאַלטען.

— נאָר רייד ניט קיין נארישקייטען, — האָט מען דעם אידען געוואָרענט — דו ווייסט דאָך, זיי זיינען האָנאָראָוואטע, די פּוילישע...

— אויף מיר מעגסטו זיך פערלאָזען... — האָט יענער מיט גדלות געענטפערט, און האָט זיך ווידער געווענדעט צו אַנופרי'ען :

— וואוה ! געהט דער יעגאָמישטש ? אודאי אין קלויס־טער ?

אנופרי האט א זיפץ געטהאן און האט יאוש׳דיג א מאך געטהון מיט דער האנד.

דאס רעדעל האט זיך גלייך דורכגעדרונגען מיט אנופרי׳ס שטימונג און האט געווארט אויף אנ׳ערקלערונג, אונטערזיפצענדיג.

— נישטא קיין קלויסטער . . . נישטא קיין גלח . . . האט ער ווי אנ׳אבל גערעדט.

— וואס, וואס ? האבען זיך די אידען אלע אויפגעכאפט ווי פון א ביס.

— מען האט היינט ביינאכט צוגענומען דעם גלח און פער׳חתמ׳עט דעם קלויסטער, — האט אנופרי מיט אנ׳אבלדיגען קול דערצעהלט.

— סטייטש פאוואס ? האבען די אידען אין איין קול אויסגעשריגען.

— פארוואס ? דערפאר, וואס מען דריקט אונז, — האט דעיר פאליאק געענטפערט, — דער גלח האט געפיהרט די תפלה אויף אונזער לשון, האט מען איהם גע׳מסר׳ט...

— אי־אי־אי ! — האבען די אידען מיטגעפיהלט. און האבען ניט געוואוסט, ווי אזוי צו טרייסטען איהם.

אנופרי איז מיט אן אראבגעלאזטען קאפ אוועקגעגאנגען. און די אידען האבען זיך גענומען קראצען אין די פאטילניצעס שווייגענדיג א קורצע צייט.

— איהר ווייסט, אידען, אז דער גלח וועט אונז מעהר פעהלען ווי זיי . . — האט זיך איינער פלוצלונג אנגערופען :

— וואס הייסט ?

—דאס הייסט אז זונטאג וועלען זיין קליינע מערק. די קאטאליקען וועלען פאהרען ערגעץ אנדערש . . .

— דער איד איז גערעכט, ווי איך בין א איד ! — האט איינער פאטאקעוועט און געביסען די צונג.

— א מאוס׳ע מעשה ! — האט נאך איינער אונטערגע־ברומט.

— א היבשע חתונה ! — האט א דריטער געזאגט, — סמייטש, ווי אזוי איז ער אזא נאר און „זאגט" די מאליטוועס אויף א לשון, וואס איז על פי זאקאן פערבאטען ?

—איהר ווייסט ! — האט איין איד פלוצים זיך אנגערו־פען ווי מיט שמחה, — אונז איז שוין כמעט בעסער פאר זיי — מיר מעגען דאווגען, ווי מיר ווילען. מיר איז דאס טאקע א חידוש . . .

— נו, נו . . . האט א צווייטער ביין אירא ניזירט — מיר וועלען זעהן, וואס וועסטו מארגען זאגען, אז די קאטאליקען ווע־לען פאהרען צום מארק אין אנ׳אנדער שטעדטעל, און דו וועסט א גראשען ניט לייזען . . .

— יא, יא, דאס ביזטו גערעכט !

אין דערזעלבער צייט האט די דאזיגע קהלה געפיהרט א מחלוקת וועגען א מתנגדישען רב. דער קלענערער חלק מתנגדים אין שטעדטעל האט געוואלט נעהמען עקסטרא נאך א רב, א מתנגדישען, און עס האט שוין געהאלטען ביי פעטש אין בית־המדרש. אבער די פאסירונג מיט׳ן פוילישען גלח האט אזוי פער־דרעהט די קעפ ביי די שטעדטעלשע אידען, אז זיי האבען פער־געסען ווער עס איז א מתנגד.

פעראייניגט האט זיי יעצט איין ציעל : א פוילישער גלח. זיי מוזען זעהן אראבערענגען א פוילישען גלח ! ווען ניט ועט דאס שטעדטעל אונטערגעהן. וואס א זונטאג איז דער „מארק" אלץ קלענער און קלענער געווארען, אלע קאטאליקען פאהרען ער גיץ אנדערש צום מארק.

— וואס וועט זיין, אידען ! — האט איינמאל איינער פון די מתנגדים, וואס האט ניט אנדערש אמאל געוואלט נאר בע־זונדער א מתנגדישען רב, זיך אויפגעשטעלט שבת נאכ׳ן דאוו־

נען אין בית־המדרש, — עס איז דאָך ניט קיין שכל... מען מוז דאָך זעהן זיך ארומקוקען וועגען א פוילישען גלח . . . עס איז דאָך געקומען עד הנפש. מען לייזט ניט א זונטאג קיין צעהנט־חלק, וואָס מען האָט געלייזט.

— ער איז גערעכט ! — האָט נאָך איינער אונטערגעהאל־טען, — איך זאָג אייך, אז איך ווער בדלות, זינט דער פוילישער גלח איז ניטאָ. א קלייניגקייט ! אַלע קאטאָליקען פאָהרען ער־גיץ אנדערש. מען מוז דאָך זעהן עפּעס טוהן !

— א „פּראָשעניע" צום גובערנאטאָר ! — האָט איינער אויסגעשריען.

— צום „אלחירייי" ! — האָט נאָך איינער געדונערט.

— אין סענאט ! — האָט א דריטער געהילכט.

— מען דארף זיך לאָזען קאָסטען. עס איז ניט קיין תירוץ, עלעהיי א רעוויזאָר, צי א פּריסטאוו, — האָט שוין א בעל־הבית פון מזרח־וואנד בעל־הבתיש געווענדט זיך צום רב, — ווי מיינט איהר, רבי ?

—די מעשה איז אזוי . . . — האָט דער רב פרום געזיפצט.

און דאָס שטעדטעל האָט געקריגען א שגעון: א פוילישען גלח.

קומט צופאָהרען וועד אין שטעדטעל, שטעלט אָב א איד־דען, שטעקט איהם אָב שלום, און פרעגט : — וואָס מאכען עפּעס אידען ? בעקומט דער אורח גלייך אנ'ענטוועד :

— זעהר ניט גוט, — מיר האָבען קיין פוילישען גלח ניט!

—וואָס דארפט איהר דעם פוילישען גלח? פרעגט יענער פערוואונדערט און גלאָצט די אויגען.

— וואָס רעדט איהר ? וואונדערט זיך צוריק דער שטעד־טעלשער. עס איז צוליעב דעם קיין מערק ניטאָ! מען לייזט ניט!

— אהא ! — בעגרייפט גלייך דער אורח און ענטפערט :

— טאָקי ניט גוט. וואָס־זשע טהוט איהר דערצו ?

— אָט דאָס איז דאָך דאָס אומגליק, וואָס מען טהוט ניט!

אַט דאָס טענה איך דאָך, אז מען טהוט ניט, — צוקאָכט זיך דער שטעדטעלשער איד און ווערט אש להבה אויף דער גאנצער קהלה.
און די קהלה האָט געזיפצט, געקרעכצט און געבענקט נאָך א פוילישען גלח . . .
וועגען צווייטען רב האָט מען לחלוטין פערגעסען....
א פוילישער גלח איז זיי נויטיגער געווען...

דער אלטער מגיד.

מיט א פעקעל אויף די דארע פלייצעס און מיט די זעקס דרשות אין קאפּ, פלעגט ער געהן פון שטעדטעל צו שטעדטעל און בעשענקען יעדע אידישע קהלה מיט א פּאר דרשות פון די זעקס, פאר וואס דער שמש פון יעדען שטעדטעלשען בית־המדרש פלעגט ביים טיר פון בית המדרש אוועקשטעלען א קערה און יעדער צוהערער פלעגט אהין א גראשען, א קאפּיקע און א דרייערל ארייננווארפען.

אין אזא קערה פלעגט ער שטענדיג געפינען צוויי־דריי גלאטע מטבעות. זיין דאר פּנים פלעגט זיך פערקרימען, דער שטערען פלעגט זיך קנייטשען און די לאנגע באָרד פלעגט זיך וואונדערן: סטייטש! פאר תורה זאל מען מיט גלאטע מטבעות צאהלען! ער פלעגט זיי נאך מעריב דעם שמש בעווייזען, אפשר וועט יענער אויסגעפינען, אז זיי זיינען גוטע, נאר זעלטען ווען עס פלעגט זיך טרעפען אזא נס. דאס רוב זיינען די שמשים געווען גרויסע מחמירים און פלעגען קיין גלאטע מטבע ניט װעלען כשר מאכען. דעמאלט פלעגט דער מגיד א טיעפען זיפץ געבען, וואס אידען זיינען אין גלות אזוי צולאזען געווארען. פלעגט צונעהמען צוריק די מטבעות פון שמש, ארייגלעגען זיי אין א בעזאנדער בייטעלע, וואו אלע גלאטע מטבעות האבען זיך געקליבען, כדי זיי זאלען זיך ניט צומישען מיט גוטע מטבעות און ער זאל חלילה ניט נכשל ווערען אליין, געבענדיג אזא מטבע ווענען עס איז. די גוטע מטבעות פלעגט ער אין

א צווייטען בייטעלע ארײנלעגען, טיעף ביידע בייטעלעך אין בוזעם־קעשענע בעהאלטען און זיך נעהמען זים אידישליך אונטערזיפצען, ביז ער פלעגט טאקע אזוי איינשלאפען אויף דער באנק.

ווי געזאגט, האט ער געהאט אין קאפ נאר זעקס דרשות, אבער זעלטען ווען ער פלעגט די גאנצע סחורה זיינע אין איין שטעדטעל אויספאקען. דאס איז ניט, חלילה, ווייל ער איז געווען א שלעכטער סוחר און האט ניט געוואלט פאר זיין סחורה ליזען. ער וואלט אודאי אין יעדען שטעדטעל זיין גאנצע סחורה אויספערקויפט. פערקעהרט, עס וואלט פאר איהם א גרויס גליק געווען. פאר זעקס דרשות וואלט ער א רובל צוועלף געלייזט. נאך אזא פדיון וואלט ער שוין אין צווייטען שטעדטעל ניט דארפען געהן צו פוס, ער וואלט זיך געדונגען א פוהר און צוגעפאהרען מיט א ברייטקייט צום בית־המדרש פון דעם צווייטען שטעדטעל, און אפשר נאך אויף אנ׳אכסניא פערפאהרען און ווען ער וואלט זיך אזא מותרות ערלויבט, וואלט ער אין דעם צווייטען שטעדטעל פאר יעדער דרשה מייערער גענומען. עס איז פארט א נפקא־מינא פון א מגיד א פוס געהער ביז א פערד־מגיד. וואס העלפט עס אבער ? די שטעדטלאך, וואוהין ער פלעגט קומען צו פוס, זיינען אלע ארימע קהלות געווען און האבען מעהר ווי פאר איינע, העכסטענס פאר צוויי דרשות ניט געקאנט בעצאהלען, און אויפ׳ן דריטען טאג פלעגט ער נעהמען זיין פעקעל אויפ׳ן פלייצע, א טאפ געבען דעם שטערן, צי עס ליעגט דארטען אלע זעקס דרשות, צי האט ער די צוויי חלילה אין שטעדטעל ניט פערגעסען, און פלעגט זיך לאזען פאמעלעך געהן איבער פעלדער און וועלדער. זומער ביי שען וועטער טאקע ערגיץ אין פעלד אדער אין וואלד איבערנעכטיגען: ווינטער אבער — אין א אידישער קרעטשמע, וואו ער פלעגט אויסער א גוטער ישובה׳שער וועטשערע אויך א גוטע נדבה קריגען.

אין דעם צווייטען שטעדטעל פלעגט ער אנדערע צוויי דרשות אויספאקען. ערשטענס, האט ער צוליעב פערשיעדענ־ארטיגקייט אליין געוואלט איבערבייטען די דרשות און צוויי־טענס, האט ער מורא געהאט, טאמער געפינט זיך גראד אין בית־המדרש א איד פון יענעם שטעדטעל, וואו ער האט ערשט פריהער גע׳דרשנ׳ט. אין פערלויף פון פיעל יאהרען האט ער זיך אזוי איינגעוועהנט אין די זעקס דרשות, אז ער פלעגט זיי זאגען ווי אן אויטאמאט. ער פלעגט אפט אויפ׳ן בימה שטעהן און קלערען פון דער היים, פון זיין ווייב, פון דער עלטערער טאכטער, וואס עס איז שוין לאנג צייט זי חתונה צו מאכען. און די דרשות פלעגט זיך, ווי אהן זיין וויסען, גיסען, גיסען בי׳ן סוף, ביז ובא לציון גואל. אמאל פלעגט זיך נאך טרעפען, אז ער פלעגט די דרשה ענדיגען, און זייענדיג שטארק פער־טיעפט אין אייגענע מחשבות, פלעגט ער ניט וויסען, אז ער האט שוין געענדיגט, און פלעגט בלייבען שטעהן אזוי פערטראכט אויפ׳ן בימה — וואס ביים עולם איז דאס זעהר משונה׳דיג אויסגעקומען, ביז וואנען די יתומים פון בית־מדרש פלעגען איהם ניט אויפוועקען פון זיינע מחשבות מיט זייערע קליינ־געענדע קדישים. דאן פלעגט ער זיך דערשראקען א חאפ טהון, א קוש געבען דעם פרוכת פון ארון־קודש און שטיל אראבגעהן און נאך שטילער הינטערן בימה זיך אוועקזעצען.

* * *

צייטענווייז פלעגט איהם אריינפאלען א געדאנק אין קאפ, אויסצולערנען נאך א פאר דרשות. איבערהויפט האט דאס פאסירט אין די לעצטע יאהרען, ווען ער האט שוין צו עטליכע מאל יעדעם שטעדטעל בעזוכט און אלע זיינע דרשות צו צוויי־דריי מאל איבערגעזאגט. אמת, ער האט געוואוסט, אז די קליינ־שטעדטעלדיגע אידען, וואס האבען גרויס קאפ־דרעהעניש פון דאגות פרנסה, וועלען געוויס ניט געדענקען, וואס ער האט דא מיט א יאהר אדער צוויי יאהר צוריק געזאגט. אבער אויך

א נס פערלאזען זיך קען מען ניט. אויסערדעם האבען אין אנ־דערע שטעדטלעך צוויי פון זיינע דרשות שוואך געגומען גילטען. דאס זיינען געווען די דרשות וועגען פאלשע וואג און מאס, ווייל דארט האבען די אוריאדניקעס — זעהר בייזע גוים — אליין שטארק דערויף אכטונג געגעבען, האבען פיעל אקטען די ארימע קרעמער געמאכט און די וואג איז דארט געווען גע'חתמ'עט. און פאר יענע שטעדטלעך וואלט טאקע אודאי זעהר צייטיג געווען צוויי נייע דרשות, אנשטאט די צוויי דרשות וועגען פאל־שע וואג און מאס...

אבער ברענגען זיין רעיון בפועל איז איהם זעהר שווער גע־ווען. א מיעדער, א פערמאטערטער פלעגט ער ארייגפאלען אין א שטעדטעל, פלעגט קומענדיג אין בית־המדרש, וואו זיין אכסניא איז שטענדיג געווען, זיך מוזען ארומוואשען; זומער — אברייניגען דעם שטויב פון זיין לאסטענער קאפאטע, פון זיין היטעל, יארמאלקע און שטיוועל, אסיען־צייט — טרי־קענען די קליידער און ווינטער — ווארימען זיך ביים אויוועז.

נאך אזא שווערען וועג פון איין שטעדטעל אין צווייטען און נאך אזא רעפעראציע אין בית־המדרש פלעגט ער זיך מוזען אויסציהען אויפ'ן באנק און אברוהען, אמאל טאקע כאפען א דרעמעל און אנשלאפען ווערען, ביז דער שמש פלעגט איהם ניט גאר איידעל א וועק טהאן:

— ר' מגיד! איהר דארפט זיך שוין מכין זיין, — דער עולם קומט שוין באלד דאוונען און איהר שלאפט.

און אזוי האט ער זיך געמוזט מיאש זיין פון אויסלערנען נייע דרשות, טראכטענדיג: איך וועל שוין מיין וועלטעל אויספיהרען מיט די אלטע דרשות, פערפאלען!

עס איז אבער געקומען א צייט ווען דער ארימער אלטער מגיד האט זיך אויף דער עלטער געמוזט לערנען א נייע דרשה, א דרשה, וועלכע האט זיך איהם קיינמאל ניט גע'חלומ'ט, וועל־

כע איז איהם געווען שווערער ווי אַנהויבען שטודירען דאָקטאָר אין אַנ'אוניווערזיטעט.

וואָס זאָל מען אָבער טהון מיט דער הייגטיגער וועלט! אַלץ וויל זי נייעס, מאָדעס, אַפּילע אין מגידות, — אַ זינדיגע וועלט.

דערגאַנגען איז ער פון דער נייער סאָרט דרשה. קומענדיג אין אַ קליין שטעדטעל, און טרעפענדיג אויף די טירען פון בית־מדרש אַ מאָדנעם צעטעל אויפגעקלעפּט. עפּעס איז דאָס יאָ וועגען אַ מגיד און ניט וועגען אַ מגיד. הויבען הויבט זיך אָן ווי דער שטענדיגער נוסח: היום, אָבער אַנשטאָט ידרוש שטעהט יטוף, אַנשטאָט המגיד שטעהט המטיף. עפּעס טערקיש . . . „אודות ציון". וואָס הייסט עס אודות ציון? ווידער, צום סוף צעטעל, וואו עס דאַרף שטעהן: ולהשומע ינעם ותבוא עליו ברכה טוב, שטעהט נאָר אַ מגן־דוד און אַ חתימה מיט אַ פאָרנאָמען און פאַמיליע־נאָמען. עפּעס גאָרנישט אידישליך.

איהם איז בעפאַלען אַ שרעק. ער האָט דערפיהלט אַ שאַרפען קאָנקורענט; קאָנקורענטען מגידים פלעגט זיך איהם אַפּילו אָפט טרעפען. ביים טרעפען זיך מיט נאָך אַ מגיד פלעגען זיי ביידע וואַרפען גורל, ווער עס זאָל דער ערשטער „זאָגען" און דעריין איז ער געווען אַ שטיקעל בר־מזל; דער גורל פלעגט שטענדיג אויספאַלען אויף איהם. מיט דעם נייעם סאָרט מגיד, האָט ער אָבער געפיהלט, וועלען אַזוינע קונצען ניט אַנגעהן: ער וועט איהם מוזען אָבטרעטען די בימה אָהן אַ גורל.. — דאָס הארץ זאָגט איהם.

און דאָס אומגליק וואָלט ניט אַזוי גרויס געווען, ווען ער זאָל נאָר דאַסמאָל דאַרפען איהם די בימה איבערלאָזען. ווענינג שטעדטלעך איז דען דאָ אין דער גרויסער וועלט? מילא, האָט ער אַנגעלענט אימזיסט עטליכע וויאָרסט. דער אַלטער מגיד האָט אָבער דערפיהלט, אַז ער וועט דעם נייעם סאָרט מגיד, אָדער ווי ער הייסט, „מטיף" מוזען אָבטרעטען אַלע

בימות און וועט מוזען אנטהון א פשוטע טאַרבע און געהן פון שטוב צו שטוב . . . א שוידער איז איהם דורכגעגאנגען, אין קאָפּ זיינען איהם דורכגעפלויגען שטיקלאך פון זיינע זעקס דרשות און האָבען, דאכט זיך, געלאכט פון איהם, געלאכט און געשטעלט איהם צינגער און געריסען זיך פון איהם, ווי זיי וואָלטען איהם וועלען פערלאָזען אליין . . .

מנחה־צייט איז זיין שרעק גרעסער געוואָרען. אין בית־מדרש האָבען זיך גענומען קלויבען אידען איינער נאָך דעם אנדערען, אין אַ פיערטעל שעה איז אין בית־מדרש ענג געוואָרען. ער אליין האָט אזא עולם קיינמאָל ניט געהאט, און אלע זעהען אזוי ערנסט אויס. קענטיג זיי זיינען געקומען עפּעס הערען וויכטיגע זאכען.

און אָט הערט דער מגיד, ווי עס ווערט א גערויש. דאָס איז דער נייער מגיד אריינגעקומען. דער עולם מאכט איהם א וועג. דער אלטער מגיד אליין רוקט זיך אויך אָב מיט דרך־ארץ און לאָזט איהם דורכגעהן, בעגלייטענדיג איהם מיט פארשענדע בליקען, און וואָס זעהט ער ? א יונגערמאן פון א יאָהר דרייסיג מיט א שווארצען בערדעל, א ביסעל צוגעפוצט (ער וואָלט שווערען, אז געשאָרען), אין א ווייסער מאנישקע, מיט א האלב־לענגליכען ראָק... הוא האלהים ! וויל ער א געשריי טהאָן : אָט דער וועט דאָס דרש'נען ? איהם וועט מען עס אויפ'ן בימה ארויפלאָזען ? ער קען עס ניט פערשטעהען, עס קאָכט אין איהם זיין כעס. „אפיקורס !" ווילט זיך איהם אויסשרייען, נאָר ער האלט זיך איין, ער וועט הערען, וואָס וועט ער זאגען...

און אָט זעהט ער, ווי דער נייער מגיד געהט ארויף אויפ'ן בימה, בעטראכט שטאָלץ דעם עולם, און הויבט אָן צו שיטען פונקען פייער. און וואונדערליך, ער רעדט אויך פון ארץ־ישראל. שא ! — טראכט דער מגיד, עס איז דאָך נאָך אָהן סכנה. וועגען ארץ־ישראל האָט ער דאָך אויך זעהר א פיינע דרשה; ער זאָגט זי שטענדיג אין שטערטעל רעבזעוויטש,

ווייל צוויי דאָרטיגע אַלטע אידען זיינען אוועקגעפאָהרען אהין שטאַרבען איז עס דאָרטען מעניני־דיומא. ער הערט אבער ווייטער זיך צו און פיהלט, אז עס איז גאָר אַן אנדער מין דרשה.

„דער חלק ליעגט אויפ'ן האלז, און איהר וואַרט אויף משיח'ן . . ."

אי, ער איז דאָך אַן אפיקורס! וואָס שווייגט איהם דער עולם, סטייטש? ער מערקט אָבער, ווי דער עולם שטעהט צוגעשמידט צו די ערטער און הערט צו מיט התפעלות, מיט בעגייסטערונג.

„שטאַרבען פאָהרט איהר אין ארץ־ישראל — ניין, ארץ־ישראל איז פאַר אונז צום לעבען נעגעבען געוואָרען. לעבען ווילען מיר!"

און דער נייער מגיד רעדט אָהן משלים, אָהן פסוקים, אָהן בן־מלכ'ס און בת־מלכה'ס, נאָר אזוי ריכטיג, אזוי אמת, אז מען קען איהם ניט אָבלייקענען. און דער אַלטער מגיד פיהלט, ווי זיין וועלט איז אויס. ער האָט ניט די יכולת אזא דרשה קיינמאָל אויסצולערנען, און עס דריקט איהם דאָס האַרץ.

א דערשלאָגענער איז ער אויף מאָרגען פריה צו פוס אין א צווייט שטעדטעל אוועק. דאָרט האָט ער אפילו קיינעם פון די „נייע" ניט געטראָפען, און ער וואָלט אפשר יענעם נייעם מגיד אינגאַנצען פערגעסען און וואָלט ווייטער געגלויבט, אז די וועלט איז נאָך א וועלט און אידען זיינען נאָך א פאָלק, ווי גאָט האָט געבאָטען, זיינען איהם אָבער, סאַמע מנחה־צייט, ווען ער האָט זיך מכין געווען א דרשה צו זאָגען, זיינע האָפנונגען ווידער צו־שלאָגען געוואָרען. צו איהם איז צוגעגאַנגען א יונגערמאַן, גע־נעבען איהם א ברייטען שלום און געפרעגט:

— איהר זענט א ציוניסט?

— א וואָס? — האָט ער דערשראָקען אויסגעשטעלט די אויגען.

— איך מיין, צי קאָנט איהר עפּעס זאָגען וועגען ציוניזם?

— האָט דער יונגערמאַן שמייכלענדיג ווידער געפּרעגט.
— ציוניזם... — האָט ער זיך קריינקליך פערקרימט.
וואָס ? אַן אפיקורס בין איך ? איך זאָג תורה, ניט קיין אפּי־
קורסות.
ער האָט אָבער אין זיינע אייגענע ווערטער ניט געגלויבט.
ער וואָלט זעהר וועלען זאָגען עפּעס פון ציוניזם. מהיכא
תיתי, אז עס געהט אַז בעסער ווי די אַלטע דרשות, פאר וואָס
ניט ? נאָר ווי אַזוי לערנט מען זיך אויס ? יענער יונגער מגיד
האָט אַזוי שעהן גערעדט, אַזוי בעהארצט... ער וועט אַזוי רעדען
קיינמאָל ניט קענען ! קיינמאָל !
און ער האָט געמוזט זיך נעהמען ווידער צו זיינע אַלטע
דרשות, און האָט זיך געטומעלט פאר שרעק. איהם האָט זיך
אַלץ געדאכט, אַז דער יונגערמאַן, וואָס האָט איהם געפרעגט, צי
ער איז אַ ציוניסט, שטעהט איהם אנטקעגען און לאַכט פון
איהם...

וואָס ווייטער זיינען אידען אַלץ צולאָזענער געוואָרען
און האָבען אַלץ מעהר זיך אָנגעהויבען צוצוהערען צו די נייע
מגידים, צו די ציוניסטען, און איהם דעם אַלטען מגיד וויל
אפילו קיינער ניט הערען. איהם האָט זיך שוין געטראָפען צו
בלייבען אַליין אויפ'ן בימה און זאָגען נאָר פאר'ן שמש, וועל־
כער האָט געגענאיבער איהם געדרעמעלט און פאר'ן רב, וועל־
כער האַלט זיך פאר אַ למדן און האַלט בכלל ניט פון קיין דרשות
און קוקט דעמאָלט אין אַ ספר אריין. אין די קערות האָט מען וואָס
ווייטער אַלץ וועניגער מטבעות געוואָרפען, און דעם אַלטען
מגיד איז פאַרגעשטאַנען מאַכען אויף זיינע זעקס דרשות אַן
אויספערקויף און לאָזען זיך איבער דער וועלט מיט אַ טאַרבע.
נאָר ניט אַזוי גיך האָט זיך דער מגיד אונטערגענעבען.
זיין לאַנגע באָרד מיט די שוין פּיעלע ווייסע האָהר וואָס האָט
איהם צוגעגעבען דאָס אויסזעהן פון אַ תלמיד־חכם און די

שווארצע אטלעסענע, חאטש שוין צוהאקטע קאפאטע, האבען איהם דערפון אבגעהאלטען. ער האט געזוכט אנדערע מיטלען. דאס ערשטע מיטעל איז געווען אויסלערנען זיך, עס מעג די וועלט אונטערגעהן, א נייע דרשה וועגען ציון. ער האט זיך שוין עטליכע מאל געפרובט פאר זיך אין דער שטיל א פראבע מאכען און זאגען אזא דרשה. נאר ביי איהם איז עס ניט געגאנגען; עס האבען איהם, ערשטענס, די פיעל נייע ווערטער פון די נייע מגידים געפעהלט. צווייטענס, האט ער קיין געהעריגען ניגון ניט געפונען — און דער אלטער ניגון האט אהער ניט געפאסט. און דריטענס, האט ער אליין ניט געגלויבט אין דער נייער דרשה... איהם האט זיך געדאכט, אז שטעלענדיג זיך אויף דער בימה און אנהויבענדיג דרשה'נען, וועט דער עולם זיך גלייך חאפען, אז ער זאגט ליגען, אז ער אליין גלויבט ניט אין דעם, וואס ער זאגט.

און א פערצווייפלונג, געמישט מיט א ברענענדיגען כעס, האט אנגעצונדען זיין ברוסט. ווען ער וואלט אימשטאנד געווען, וואלט ער די אלע נייע מגידים, די ציוניסטען, אבגעמעקט פון דער וועלט און וואלט פון זיי קיין זכר ניט לאזען. נאר ער איז קעגען זיי אלט, שוואך, זיין געוועהר, די זעקס דרשות, זיי־נען טעמפ געווארען, און ער קען שוין מיט זיי ניט מלחמה האל־טען.

ער מוז זיך דאך אבער ראטעווען, ער מוז קריגען א נייע גע־וועהר. צום גליק איז ער דערגאנגען, אז גאט צו דאנקען ניט אלע אידען זיינען נאך פערפיהרט געווארען פון די שקצים, די ציור־ניסטען. עס זיינען נאך דא פיעל שטעדטלעך, איבערהויפט אין פוילען, וואו די אידען רופען זיי אן אפיקורסים און ווילען זיי מחרים זיין. און דער אלטער מגיד האט זיך אן די נייע קהלות אנגעחאפט, ווי איינער, וואס טרינקט זיך, פאר א שטרוי. די שאנה, דער כעס אויף די נייע מגידים, וואס ווילען איהם זיין ברויט אוועקנעהמען, האבען איהם ענדליך געהאלפען זיך אויס־

לאַרנען א זיעבעטע נייע דרשה, וועלכע ער האָט גענומען זאָגען אין פיעל שטעדטלעך, בייזערענדיג זיך אויף די נייע מגידים, אויף די אפיקורסות, וואָס זיי פערשפּרייטען צווישען אידען.

אָפטמאָל האָט איהם אפילו וועה געטהאָן דאָס הארץ, ווער ווייסט, צי פערשפּיעלט ער ניט יענע וועלט מיט אזא דרשה? סטייטש! ער רעדט קעגען ארץ־ישראל, קעגען בעזעצען אידען אין הייליגען לאנד, וואו יעדער וועט זיצען אונטער זיין פייגען־בוים און בינשטאָק און רוהיג לעבען, ניט דארפען דרעהען דעם קאָפּ, ניט דארפען זוכען קיין נייע דרשות צו פערדיענען א שטיקעל ברויט... ער האָט זיך אָבער בערוהיגט מיט דעם גע־דאנק, אז פיעל רבנים זיינען אויך אין כעס אויף די ציוניסטען: מסתמא ווייסען זיי דאָך פון דער גמרא, אז אידען דארפען נאָך זיין אין גלות, און ער האָט זיין דרשה ווידער געהאלטען. ניט לאנג אָבער איז די זיעבעטע דרשה אָנגעגאנגען, אריינפאַלענדיג עפּעס ערגעץ אין א שטעדטעל און שטעלענדיג זיך נאָך מנחה אויף דער בימה און אָנהויבענדיג די זיעבעטע דרשה זיינע, האָט ער בעמערקט, ווי דער בית־המדרש רודערט זיך. ער האָט דער־פיהלט, אז דאָ איז זיין סוף געקומען. דער עולם איז ניט צו־פריעדען פון זיין זיעבעטער דרשה. און מיט דעם לעצטען ביסעל כּוח, וואָס איהם איז נאָך געבליבען, האָט ער א געשריי גע־טהאָן מיט א ניגון, מיט וועלכען ער פלעגט אלעמאָל מסביר זיין דעם גהינום:

„די היינטיגע הולטייעס ווילען משיח'ן מיט געוואלד אראָב־ברענגען: זיי געהען אין מאָנישקעס, שערען די בערד“...

נאָר ער האָט ניט געענדיגט. דער שמש איז צו איהם צו־געגאנגען און האָט בייז ארויסגעזאָגט: רב מגיד! דער עולם פערלאנגט, אז איהר זאלט אויפהערען זאָגען.

ער איז בלייך געווארען, די צונג האָט איהם ווי אָבגענומען. ער האָט מיט א פערקלעמט הארץ זיך אומגעקעהרט צום ארון־קודש, א קוש געטהאָן דעם פּרכות און איז א דערשלאָגענער

אראָב פון בימה, פערלאָזענדיג אויף שטענדיג די זעקס אַלטע און די זיעבעטע נייע דרשה...

און מיט דער צייט איז איהם דער כעס אויך פערשוואונ־דען. ער האָט זיך מישב געווען, אז צוליעב דעם, וואָס ער דאַרף האָבען ברויט, זאָלען אידען זיצען אין גלות, איז ניט קיין יושר... אמת, ער דאַרף חתונה מאכען די יונגסטע טאָכטער, ווען זיי וואָלטען נאָך ווארטען מיט די נייע דרשות עטליכע יאָהר!... אָבער מסתמא וועט גאָט העלפען, און אידען זיינען, האָטש זיי הערען נייע דרשות, נאָך אַלץ א גאַנץ גוט פאָלק; וואו ער געהט אריין, זאָגט מען איהם ניט אָב, יעדער גיט א גראָשען, א קאָפּיקע. אדרבא, אין א פּרט איז עס נאָך בעסער! אונטער די אויגען אין קערה פלעגט מען איהם פיעל גלאטע מטבעות אריינוואַרפען, און איצט, אז ער געהט אליין איבער די הייזער, גיט ער גוט אכטונג, און זעלטען ווען מען רוקט איהם אריין א שלעכטע מטבע.

דער ברית חדשה.

אויסער דער אידישער אמונה, האָט אהרן־לייב געוואוסט, זיינען דאָ נאָך צוויי אמונות: די גוי׳אישע און די טאַטרשע. גע־וואוסט האָט ער דאָס, ווייל אין שטעדטעל האָבען געוואוינט גויים און טאַטערן. פון דער גויאישער אמונה האָט ער נאָר גע־וואוסט, אז שבת איז ביי זיי פרייטאג. ניט געהאלטען האָט אהרן־ליב פוןביידע אמונות. נאָר די טאַטערשע אמונה איז, דאכט זיך, מיט מעהר שכל... ערשטענס זיינען זיי מל זייערע קינדער, אמת צו דרייצעהן יאָהר, און צווייטענס עסען זיי ניט קיין חזיר. דאָס אליין איז שוין גענוג, אז די טאַערשע אמונה זאָל שטעהן העכער פאר דער גוי׳אישער. און אהרן־לייב האָט טאקע צו די טאַטערן געפיהלט מעהר אכטונג, ווי צו די גויים, חאָטש פרעמד זיינען ביידע פעלקער איהם געוועז.

אהרן־ליב איז געווען אַ איד א למדן. ווייבער פון גאס פלעגען אפילו קומען צו איהם פרעגען א גרינגע שאלה; ער האָט זיך געמאכט כלומרשט. אז ער האָט ניט קיין רעכט צו ענט־פערן, אבער ער פלעגט יאָ פסק׳ענען, ווייל געוואוסט האָט ער טאקע ניט ערגער פאר׳ן רב... אבער וועגען די אנדערע אמונות האָט ער גאָרנישט געוואוסט. וועגען נוצרי ווערט עפּעס יאָ דערמאָהנט אין גמרא, נאָר אזוי ווייניג, אז ער האָט ניט געהאט פון איהם מעהר השגה ווי זיין ווייב ציפּע, וואס

האָט דערצעהלט איהרע קינדער, אז דעם „יוזעל“ האָט מען פערוואָרפען מיט קעפּלעך קרויט.

אהרן־ליב האָט נאָך געוואוסט, אז גויים זיינען אידען די גרעסטע שונאים, און אידען זיינען ביי גויים אין גלות, און אז משיח וועט קומען וועלען אלע פעלקער ווערען אידען.

צווישען די גוי'אישע שכנים האָט אפילו אהרן־לייב גע־קענט איינעם אנופרי, וואָס האָט געהאט א ידיעה אין זייערע שווארצע פינטלעך. אנופרי פלעגט אמאָל וועלען פערפיהרען א שמועס מיט אהרן־ליב'ן וועגען אמונות, וועגען דער אידי־שער און זייערער, הייסט עס. אבער אהרן־לייב פלעגט זיך אין אזא שמועס ניט וועלען אריינלאָזען. ערשטענס האָט ער דעם לשון ניט געקענט און צווייטענס איז טאקי א מורא: ווי וועט ער געהן דערצעהלען מעשיות וועגען „יויזעל“! אנופרי איז אפילו א גוטער גוי, אבער א גוי בלייבט אלעמאל א גוי. אהרן־לייב וועט זיך ארויסחאפּען מיט א שלעכט וואָרט, קען דער גוי איהם נאָך מסר'ן און ער וועט נאָך, חלילה, פערפוילט ווערען אין טורמע.

האָט אהרן־לייב אזוי אָבגעלעבט ביז א יאָהר עטליכע און פערציג, ניט האָבענדיג קיין שום ידיעה וועגען דער גוי'אישער אמונה.

טשיקאווע איז ער אָבער אלעמאל געווען צו וויסען, וואָס איז דאָס אזוינס פאר אן אמונה. „מען קען דאָך ניט זאָגען, אז א וועלט מענשען איז אזוי משוגע“ — פלעגט ער אמאָל א טראכט טהאָן. און כאָטש דער געדאנק האָט געשמעקט מיט גרויס אפּיקורסות, פון וואָס אהרן־לייב איז זעהר ווייט געווען, פלעגט ער, ווי אויף צו להכעיס, זיך אריינטראכטען אין דעם דאָזיגען ענין טיעפער און טיעפער... איבערהויפּט אין זייערע אן ערב־חגא, ווען די גלעקער פון שטאָדטישען קלויסטער פלע־

גען מרה־שחורה׳דיג קלינגען און פּלעגען אויפוועקען מאָדנע פראגען ביי אהרן־לייב׳ן אין קאָפּ.

קומט איינמאָל אהרן־לייב אין בית־מדרש אינדערפריה, ווי זיין שטייגער איז, — קיין מנין איז נאָך ניט געווען — הערט ער נאָר ווי א פּאָר אידען און דער שמש אין מיטען שטעהען ביים בימה און שמועסען עפּעס. געהט ער צו און הערט זיך איין. ערשט מען רעדט וועגען א גוואלדיג נייס.

— געקומען עפּעס איינער נעכטען פארנאכט אין שטעד־טעל און האָט געבראכט א גאנצען קאסטען מיט תנכ׳ן, אין שווארצען איינבונד, און טיילט עס אומזיסט...

דערהערט תנכ׳ן אומזיסט, דערמאָהנט זיך אהרן־לייב, אז ער דארף טאַקי האָבען א תנ״ך. ער וואָלט זיין א בעלן צו נעה־מען אזאַ תנ״ך. און אהרן־לייב פרעגט נאָך:

— וואו איז דער דאָזיגער איד?...

לאכט דער שמש:

— ער איז אזאַ איד, ווי איך בין א גוי...

— וואָס דען איז ער? — פרעגט אהרן־לייב, שטארק פער׳חדושט.

— א משומד... אן אמת׳ער משומד, ימח שמו.

— צו וואָס־זשע טיילט ער די תנכ׳ן?... — פרעגט אהרן־לייב פערחדושט און האָהר און נעגעל שטעלען זיך איהם אויף...

— חי־חי־חי! — לאכט דער שמש — איהר, ר׳ אהרן־לייב, זאָלט עס ניט וויסען! דאָס זיינען מיסיאָנערישע תנכ׳ן... איהר פערשטעהט? אלץ איז דאָרטען ווי אין אמת׳ן תנ״ך, נאָר איין פסוק איז אביסעלע אנדערש און אָט אין יענעם פסוק שטעקט די גאנצע קונץ...

און דער שמש נעהמט ארויס פון אלמער אן אלטען צורי־סענעם תנ״ך, בלעטערט און בלעטערט און געפינט דעם פסוק:

— והנה חעלמה הרה... איהר זעהט, אט אין דעם פסוק מאכען זיי דעם גאנצען שווינדעל... איהר פערשטעהט. היינט געה נעהם אזעלכע תנכ'ן...

אהרן־לייב קען גיט רעכט בעגרייפען, וואס פאר א שווינ־דעל קענען זיי מאכען אין דעם פסוק, אז עס זאל שטעקען דע־רין אזא סכנה, נאר ניט וועלענדיג ארויסווייזען זיין עם־הארצות אין דעם דאזיגען ענין, שווייגט ער און ענדליך מורמעלט ער ארוים:

— אזא מעשה, אזא מעשה...

— וואס פרעגט איהר, — זאגט דער שמש צופרידען פון זיין טיעפער ידיעה אין דעם דאזיגען ענין — זיי האבען אויך קעפ... נאר אלץ להבעים...

— איז ער, הייסט עס, א משומד?... — פרעגט אהרן־לייב, און הענד און פיס ציטערן איהם פאר נייגיריגקייט...

— וואס דען איז ער? — ענטפערט דער שמש, — א איד וועט דען טיילען תנכ'ן אומזיסט?... און דוקא תנכ'ן?... ער טיילט נאך עפעס, זאגט מען, אומזיסט...

— וואס נאך? — ווערט אהרן־לייב שטארק פעראינטע־רעסירט.

— אך, זאל גאט שומר ומציל זיין! יענס ספר'ל איז סכנות... דאס איז דער ברית חדשה... אלץ וועגען „יוזעל".

— טע־טע־טע! — פערוואונדערט זיך אהרן־לייב, — זאגט זשע מיר, איך בעט אייך, טאקי אלץ אויף לשון־קודש?...

— מען זאגט, — ענטפערט דער שמש, — ווערליג דער נאמען, איז עס אויף לשון־קודש...

דער בית־מדרש ווערט דערווייל פולער מיט נייע אריינגע־קומענע דאוונער. דער שמועס ווערט ברייטער און טיעפער. איי־נער א יונגערמאן, וואס איז געוועזן אין א גרויסער שטאדט א מלמד, איז מסביר דעם ענין אינגאנצען: — דאס איז גאר א פשוטע זאך. עס איז דא אזא חברה, וואס לאזט זיך קאסטען

נאָלד אויף אויס'שמד'ן אלע אידען, אלע אידען ביז איינעם... זיי האָבען מיליאָנען מיליאסען געלד... מען זאָגט, אז די מלוכה גיט אויך דערויף געלד... נו, קודם ווילען זיי פערנארען מיט'ן תנ"ך... עס איז דאָך עפעס א אידישע זאך... אבער דער תנ"ך איז געפעלשט... איהר פערשטעהט? אין ישעיה האָבען זיי אָנגעמאכט צרות, איבערהויפט ביי דער העלמה הרה... נאָך אין תהלים אויך; זיי ווילען דאָרט אויפווייזען, אז „ער" שטאמט פון דוד המלך...

— אזש פון דוד המלך!... — פערחדושט זיך אהרן־לייב.

דערווייל קומט אָן דער רב.

דער עולם מאכט א ווארע. דער רב, א הויכער מאָגע־רער איד, אויף וועלכען די זופיצע הענגט ווי א שווארצער זאק, געהט דורך, שעפטשענדיג דעם פסוק „מה טובו" און ווענדט זיך ענדליך צום עולם.

— וואָס, אידען, מען איז געקומען אונז אבשמד'ן?... — זאָגט ער אין א געלעכטער.

— חי־חי־חי! — לאכט צוריק דער שמש, — יאָ, אָב־שמד'ן...

און דער גאנצער עולם לאכט פון רב'ס וויץ...

— זאָגט עס ניט, — ווערט דער רב ערנסט — א סכנה איז דאָס... היינטיגע צייטען, די אמונה איז שוואך... דאָס אפיקורסות איז נתרבה געוואָרען... איך רעכען אויסרופען א חרם, אז מען זאָל ניט נעהמען די תנכ'ן, וואָס ער טיילט אומ־זיסט....

— דאָס איז זעהר נויטיג, — רופט זיך אָן אהרן־לייב — א קשיא אויף א מעשה...

און נאָכ'ן דאוונען איז אויסגערופען געוואָרען א חרם...

אהרן־לייב איז געקומען אהיים אינגאנצען צודולט... דער

מיסיאָנער האָט איהם שטארק פּעראינטערעסירט. ווער ווייס וואָס ער וואָלט געקענט דערגעהן ביי איהם, ווען ניט דער חרם...

אויף מאָרגען איז ער געקומען אין בית־מדרש פריהער ווי אַלעמאָל. ער האָט געוואָלט דערגעהן וועגען דעם מיסיאָנער און איבערהויפּט וועגען דעם „ברית חדשה"... וואס קען דאָרט אזוינס שטעהן, וואָס זאָל איהם, אהרן־לייב'ן, קאַליע מאכען.

אין ווינקעל פון מזרח־זייט איז געזעסען חנן דער פּרוש, א איד אין די מיטעלע יאָהרען, מיט שטרענגע קלוגע אויגען און געקוקט שטום אין א גמרא.

אהרן־לייב איז צו איהם צוגעגאנגען.

— וואָס זאָגט איהר, ר' חנן, אויפ'ן מיסיאָנער? — האָט אהרן־לייב געפרעגט מיט א הארץ־קלאַפּונג.

— וואָס איז דאָ צו זאָגען? — האָט דער פּרוש קאַלט געענטפערט — א נאַר גיט און א קלוגער נעהמט...

— וואָס הייסט א קלוגער נעהמט? — האָט אהרן־לייב אויסגעשטעלט די אויגען.

— אָט איך האָב גענומען א תנ"ך און א „ברית חדשה".

— וואָס רעדט איהר?... — האָט אהרן־לייב זיך אָנגע־ חאפּט, — איהר?

— וואָס, איהר האָט מורא, איך וועל מיך שמד'ן... שטותים!

אהרן־לייב איז צו זיך געקומען:

— גערעכט זייט איהר... אדרבה, איך מיין טאַקי פּער־ קעהרט... ס'הייסט, מען דארף וויסען, וואָס און ווען...

ער האָט זיך אָבגעהאקט און ציטערענדיג מיט'ן גאנצען קערפּער האָט ער שטיל געבעטען:

— קענט איהר מיר ניט געבען אריינקוקען דערין, איך מיין, אין „ברית חדשה". עס איז א טשיקאווע זאַך...

— איך קען אייך געבען... איך האָב עס אינדערהיים. קומט

אריין צו מיר פארנאכט... נאר פויקט עס ניט אוים פאר קיי־נעם. דאָס זיינען דאך בהמות. זיי מיינען, אז מען לויפט זיך גלייך שמד'ן....

נאך מעריב איז אהרן־לייב געגאנגען פון חנן דעם פרוש און אין טאש האָט ער געהאט דאָס קליינע שווארצע ביכעלע...

הענד און פיס האָבען איהם געציטערט געהענדיג. קו־מענדיג אנטקעגען דעם קלויסטער, וועלכער איז געשטאַנען הויך און ריזיג און געקוקט מיט זיינע גאָלדענע צלמים אין הימעל אריין, האָט אהרן־לייב'ן דער שרעק שטארקער אַנגענומען. גע־דאכט האָט זיך איהם, אז פון די קליינע קלויסטער־פענסטער־לעך קוקען ארוים שווארצע געשטאַלטען און ווילען איהם פער־לאָקען אין דער געדיכטער פינסטערניש אריין.

ער האָט שוין געוואָלט דאָס ביכעלע ארויסווארפען פון טאַש, נאָר די הענד האָבען איהם דערצו ניט געדיענט און ער איז קוים דערגאַנגען אהיים.

אריינגעהענדיג אין שטוב, איז ער געווען בלאס ווי קרייד. דאָס ווייב, א שוואכע און א קרענקליכע, האָט איהם אַנגעקוקט פערוואונדערט:

— אהרן־לייב, וואָס איז מיט דיר?...

— גאָרנישט... איך האָב מיך דערשראָקען... א הונד...

— שמענדיג אבער דערשרעקט ער זיך פאר א הונד! — האָט זי זיך געמאכט בייזערן ווי א מאמע אויף א קינד, — וואָס טהוט דען א הונד... שוטה... א הונד בילט און הערט אויף...

„היינט געה דערצעהל איהר, אז עס איז ניט קיין הונד"...

— האָט אהרן־לייב, שוין רוהיגער ווערענדיג, געטראכט. — „וואָס וויים א אידענע פון אזוינע ענינים"...

אין א פּאָר שעה ארום, אז אלע אין שטוב זיינען שוין געשלאָפען, האָט אהרן־לייב ארויסגענומען מיט ציטערנדע הענד דאָס שווארצע ביכעלע פון טאַש, געמאכט גרעסער דאָס פייער

אין לאמפּ. אוועקגעזעצט זיך ביים טיש און זיך גענומען לייע־נען...

ער האט געלייענט וואָרט ביי וואָרט, געזוכט דאָרט עפּעס א טיעפען סוד און ניט געקענט פערשטעהן.

און מעהר פאר אלץ האָט איהם געוואונדערט:

— וויבאלד דאָס איז די גוי'אישע אמונה, הייסט צו וואָס דארף מען קלויסטערס און צו וואָס דארף מען די אלע גאריש־קייטען, און פארוואָס האבען די גוים פיינט אידען?...

ער האָט עס געוואָלט פרעגען אנופרי'ן, זיין שכן דעם גוי, אבער ער האָט מורא געהאט:

אנופרי קען איהם זיכער מסר'ן, און ער וועט נאָך פער־פוילט ווערען אין טורמע...

די ערציהונג

די סדרה איז געווען אן אומעטיגע, איבערהויפט די הפטורה. חנה האט זיך ביים טייטש־חומש גוט אויסגעוויינט. אז זי האט געענדיגט די סדרה, איז געווען דריי א זייגער. חיים איז שוין אוועק אין שוהל הערען דעם מגיד, די עלטערע קינדער אויפ'ן שפאציר, נאר די זיעבעצעהן־יעהריגע טאכטער, ביילקע איז געזעסען ביי א פענסטעריל, וואס האט ארויסגעקוקט צום הויף, און האט געלייענט א מעשה־ביכעל, פאר וועלכעס זי האט בעצאהלט פראקאט־געלד צוויי קאפיקעס. דער פינפטהאלבען־יעהריגער האצקעלע, וועלכען מען האט שוין אויף ווינטער גערעכענט אבצוגעבען אין חדר, איז געזעסען אויף דער ערד און האט זיך געשפיעלט מיט א בלוי שטיקעל פאפיר.

— ביילקע! גיב אכטונג אויף דער שטוב! איך וועל א ווײלע אריינגעהן צו דאבע־דיוועז.

און איידער ביילקע האט בעוויזען צו ענטפערן, האט זיך דער קליינער האצקעלע, ווי א שפארבעריל, א הויב געטהאן, אוועקגעשטעלט זיך אויף די צוויי דינע פיסלעך און מיט א געוויין אויסגעברומט:

— איך אויך געהן...

— נייז, דו בלייב דא! — האט חנה אנגעשריען, — ניטא וואוהין צו געהן.

חאַצקעלע אבער האָט זיך איינגעוויקעלט אין דער מאַמעס קלייד, ווי ער וואָלט זיך וועלען צוקלעפּען, און געשריען:

— איך אויך געהן...

— נעהם איהם אויך! — האָטביילקע פאַרגעשלאָגען.

— נעהם איהם אויך! — האָט חנה איבערגעקרימט — מיינע שונאים זאָלען אזוי לעבען, ווי מען קאָן מיט איהם אין א שטוב אריין! ווי נאָר מען געהט מיט איהם ערגעץ אריין, גלייך — מאַמע עסען! דאָס פּנים פּלאַמט מיר.

— ניט בעטען, מיינע נאמנות! — האָט חאַצקעלע שטאַר־קער פערזיכערט.

— געדענק זשע! — האָט חנה געסטראַשעט מיט'ן פינ־גער — טאָמער בעטסטו דאָרט עסען, וועל איך דיך דער'הרג'ע־נען...

— ניט בעטען, מיינע נאמנות! — האָט חאַצקעלע פער־זיכערט.

שבועה, האָט חנה אָבגעשניטען א קליינע „המוציא" פון דעם

שבועה, האָט חנה אָבגעשניטען א קליינע „הומציא" פון דעם איבערגעבליבענעם שטיקעל חלה פון שבת'דיגען וואַרעמס און האָט איהם דערלאַנגט:

— עס א שטיקעל חלה, ועסטו ניט זיין הונגעריג. עס אויף גיך, איך וועל וואַרטען.

א פרעהליכער פון דעם, וואָס ער געהט צו דאַבע־ריוועז, וואו עס זיינען דאָ א סך קינדערלעך, לויט ער געדענקט נאָך פון אמאָל, ווען ער איז דאָרט געווען, און טאַקע פון דער „המוציא חלה", וואָס ניט אזוי אָפט בעקומט ער עס, איז חאַצקעלע אזש אונטערגעשפּרונגען.

פאַרטיג געוואָרען מיט דער „המוציא", — האָט איהם די מאַמע אָבגעווישט די ברעקלעך פון מויל, אויסגעשנייצט דאָס נעזעל, פערזאָגט און ווידער פערזאָגט איהם, אז ער זאָל ניט

בעטען עסען און אפילו, אז מען וועט איהם דאַרטען עפּעס גע־בען, זאָל ער אויך ניט נעהמען.

— ניט נעהמען! — האָט חאצקעלע פערזיכערט.

און זיי זיינען אַרויס.

דאַבע־ריווע, א יוסטע בעל־הבית'טע, אין א געדיכטען פּארוק אויפ'ן קאָפּ, אונטער וועלכען עס האָבען ארויסגעקוקט צוויי גרויסע, שווארצע אידישע אויגען, מיט א פול פּנים, איז געזעסען אויך איבער'ן טייטש־חומש און ניט האָבענדיג קיין צוברעכען הארץ, ווי חנה, האָט זי ניט געוויינט, נאָר אויס פרומקייט געזונגען מיט א געמאכטען טרויעריגען נגון.

איבערגעריסען האָט איהר חנה'ס ברייטער גוט־שבת!

— גוט־שבת! גוט־שבת! — האָט דאַבע־ריווע זיך גלייך אויפגעהויבען פון אָרט און איז געגאנגען חנה'ן אנטקעגען — אקוראט ענדיג איך די הפטורה... נו, אביסעל א הפטורה היינט! א שטיין קאָן צוגעהן! האָט זי צוגעגעבען מיט א מינע פון א רביצין, וויסענדיג, אז חנה איז א גרויסע געלערנטע.

— היינטיגע גאנצע סדרה איז ווערט גאָלד! — האָט חנה ארויסגעזאָגט איהרע מבינות מיט אן אויטאָריטעטען־טאָן. נאָר באלד האָט זי זיך פערהאַפּט:

— דוקא היינטיגע? און פאראכטאָגיגע און פארצווייוואָ־כעדיגע?...

— אבי די מאנסבילען לאכען פון אונזער טייטש־חומש... האָט דאַבע־ריווע גוטהערציג געשמייכעלט...

— היינט לאכען שוין ברוך השם ניט נאָר די מאנסבילען, די מיידלעך לאכען שוין אויך... — האָט חנה זיך ערנסט גע־קלאָגט. מיין ביילקע זאָל געזונד זיין, וועט קיינמאָל ניט נעהמען דעם טייטש־חומש אין האנד אריין, אלץ די מעשה־ביכלעך, און די מעשה־ביכלעך!

— איך וויים טאקע ניט, וואס פאר א מין כשוף שטעקט

אין די מעשה־ביכלעך — האָט דאָבע־ריווע גערדיקט מיט די פּלייצעס — מיין גאָלדע איז אויך אזוי — אַלע פרייטאג מוז זי נעהמען א ביכעל אויף שבת און ווײנט איבער איהם פונקט ווי אויף א תחינה... „מיינער" וואָלט זי אויפגעגעסען דערפאַר. מיר אַרט דאָס שוין ניט אזוי — מילא, זאָל זי לייענען...

— יאָ — האָט חנה מודה געווען — קיין אומגליק איז דאָס ניט. היינטיגע צייטען מוז מען דאָס אויך...

נאָכדעם ווי דער פּאַדים פון דעם דאָזיגען שמועס האָט זיך צוריסען, האָט דאָבע־ריווע שבת'דיג א גענעץ געטהאָן, ווי איהר שטייגער איז געווען, און א קוק טהוענדיג אויף חאצקע־לען, האָט זי גענעצענדיג צוגעגעבען:

— דאָס איז, דאַכט זיך, דיין חאצקעלע... שוין א בחור!

חאצקעלע האָט זיך פערשעמט, האָט אַראָבגעלאָזט די אוי־גערלעך און זיך געטוליעט צו דער מאַמען...

— א צולאָזענער! — האָט חנה פער'מסר'ט...

— אַ קינד! — האָט דאָבע־ריווע פערטיידיגט...

— ווילסט אפשר, חאצקעלע, עסען? — האָט דאָבע־רי־ווע פריינדליך זיך געווענדעט צו חאצקעלען...

חאצקעלע האָט אויפגעהויבען די אויגעלעך אויף דער מאַ־מען ווי פערגעסענדיג זיין „וואָרט". די מאַמע האָט איהם בגנבה א קניפּ געטהאָן און אַנשטאָט איהם געענטפערט:

— זאָל ער אזוי זיין הונגעריג דאָס גאַנצע לעבען! — פאַר אוועקגאַנג האָט ער אבגעגעסען א שטיק חלה מיט אַן איי.

חאצקעלע האָט געוואָלט א געשריי טהאָן בייז: א ליגען: אָהן אַן איי! די מאַמע האָט איהם אָבער מיט איין האַנד אזוי שטאַרק געקניפּען, אז ער האָט פערשטאַנען, אז מען טאָר דאָס איי ניט אָבלייקענען, אז א מאַמע זאָגט, איז געזאָגט, און ער האָט נעביך געשוויגען, אין האַרצען בייז טראַכטענדיג: די מאַ־מע איז א ליגנערין...

דאָבע־ריווע האָט זיך אָבער געהאַלטען ביי איהר שיטה,

אז א קינד, אז עס גנעט זיך דורך אביסעל, וויל עס באלד עסען, און ניט ווארטענדיג אויף חנה'ס מיינונג וועגען דעם. איז זי צוגעגאנגען צום שפייז־אלמעריל.

חנה האט זיך אנגעצונדען:

— אסור זאל אייך זיין, דאבע־ריווע, אויב איהר וועט איהם עפעס געבען...

און גלייך האט זי זיך אומגעקעהרט צו האצקעלען, שי־פענדיג:

— זאלסט ניט נעהמען! איך וועל דיך ממית'ן.

האצקעלע האט געשוויגען. עס האט געהייסען, אז ער וועט זיך נאך מיישב זיין...

דערווייל האט דאבע־ריווע אנגעשמירט א שטיק חלה מיט אזא מין סאק, וואס צייט האצקעלע לעבט האט ער אזוינס ניט געזעהן... ער האט אויסגעשטעלט זיינע גרויסע אויגעלעך, בעט־טענדיג צו דער מאמען, ווי געזאגט:

— הייס נעהמען!...

נאר דאבע־ריווע האט אנשטאט איהם, זיך אליין צו חנה'ן געווענדעט און פריינדליך געזאגט:

—הייס איהם, חנה, נעהמען . . .

חנה איז געווען רויט ווי צונטער, איהרע ווינקלען ביי די ליפען האבען געציטערט:

— אויב ער וויל .. .

— ווילסט, האצקעלע ? — האט דאבע־ריווע אויסשטע־קענדיג די „המוציא", אנגעשמירט מיט דעם סאק, געפרעגט.

— וויל . . . — האט האצקעלע אויסגעשטאמעלט און גע־קוקט אויף דער מאמען, צונעהמענדיג די „המוציא" . . .

— זעהסט — האט דאבע־ריווע ווי א זיעגערין געזאגט— א קינד. אז עס נעהט זיך דורך, וויל עס באלד עסען...

זאָג האַטש א דאנק ! — האָט חנה זיך ווייטער געוואָרפען צו האצקעלען.

נאָר האצקעלעס מויל איז צו פערנומען געווען און אפילו קיין דאנק האָט ער אויך ניט געזאָגט.

און חנה איז געזעסען ביי דאָבע־ריווען, ווי א בעגראָבענע, טראכטענדיג :

— ער פערשווארצט מיר די אויגען, דער בעטלער ! . . .

די כלי־זמר

ביי חנה־דאָבען אין קליינעם שטיבעל האָט געהערשט א גע־רויש און א גערודער. עס איז געווען א פרייטאָגדיגער פריה־מאָרגען, און חנה־דאָבע, וואָס איז גראָד שפּעט אויפגעשטאַנען, איז געווען שרעקליך פערהאַוועט ביים אויווען, וואו זי האָט גע־באַקט חלה: באלד קומט שוין לייזער פון בית־המדרש און די בולקעס זיינען נאָך ניט פאַרטיג.

אין שטיבעל זיינען נאָך די בעטען ניט געווען פערבעט. די טירלעך פון אלמער, וואָס מען נעהמט אלע נאַכט אראָב צו אימפּראָוויזירען א בעט פאַר די קלענערע קינדער, זיינען נאָך צוריק ניט אויפגעהאַנגען געוואָרען, און חנה־דאָבע פלעגט זיך פאַר גרוים איילעניש אָן זיי אלע ווײלע פערטשעפּען און שיער ניט גע׳מזיק׳ט ווערען:

— א ניכפּה זאָל אייך חאפּען! — האָט זי אלע ווײלע גע־שאָלטען, מיינענדיג די צוויי קליינע קינדער, א אינגעלע און א מיידעלע פון זעקס און אכט יאָהר, וואָס האָבען זיך געדרעהט אונטער די פיס, און אלע ווײלע אריינגעקוקט אין אויווען זע־הען, צי עס איז שוין פאַרטיג די חלה, — א ניכפּה זאָל אייך חאפּען! דרעהט זיך ניט ארום, וואָרים איך וועל אייך ממית׳ן!

נאָר די קינדער, ניט האָבענדיג זיך וואוהין צו טהאָן, זיינען ארומגעשפּרונגען, און חנה־דאָבע איז געוואָרען אלע ביי־

זער, ביז זי האָט זיי אויפ'ן הויף אַרויסגעטריבען.

— געהט אין דער ערד !

נאָר אָט איז פון דאַוונען געקומען לייזער, אַ הויכער מאָגערער איד, מיט איינגעפאַלענע באַקען, מיט גרויסע פייכטע קעלבערנע אויגען און מיט אַ קליין ציגען-בערדעל. ער האָט שווער אָבגעאָטעמט פון דער גרויסער משא, וואָס ער האָט געטראָגען פון בית־המדרש ביז אהיים — דעם טלית־און־תפילין מיט'ן סדור „עץ־חיים", וואָס איז באמת געווען ניט נאָך זיינע כחות. — האָט אויסגעזוכט אַ טאַבורעטקעלע, וואָס איז געשטאַנען העט הינטערן אַלמער, זיך פּאַוואַליע אַוועקגעזעצט און, אויסהוסטענדיג זיך, האָט ער שטיל געזאָגט :

— חנה־דאָבע, שוין פאַרטיג דער אָנבייסען ? מיר ציהט אין האַרצען !

— האָסט קיין צייט ניט ? — האָט זיך חנה־דאָבע אָנגעצונדען, ווייל איהר האָט זיך געדאַכט, אַז די צוויי בולקעס, וואָס זיצען פון פאַרענט האָבען זיך אונטען צוגעברענט. זי האָט גלייך געכאַפּט די לאָפּעטע און פערצווייפעלטע זיי אַרויסגעהאַפּט קונציג שנעל. זי האָט זיי בעטראַכט מיט גרויס זאָרגפעלטיגקייט און דערזעהענדיג, אַז זיי זיינען ניט פערברענט, איז זי ווייכער געוואָרען, האָט אַ גוטמוטיגען זיפץ געטאָן און געווענדט זיך צו לייזערן.

— קענסט זיך געהן וואַשען ; צוויי בולקעס איז שוין פאַרטיג.

לייזער האָט זיך שוין אויפגעהויבען פון אָרט און איז געווען גרייט צו געהן וואַשען זיך, נאָר דאָ האָט חנה־דאָבע זיך מישב געווען, אַז זי וועט שוין וואַרטען ביז די חלות וועלען אויך פאַרטיג ווערען.

— איך וועל זיך פערדרעהען מיט דיין אָנבייסען און וועל נאָך חלילה פערזעהען די חלות, און זיי וועלען פערשרפה'ט ווערען.

און אזוי ווי לייזער איז ניט געווען קיין גרויסער זולל וסובא, האָט ער מסכים געווען צו וואַרטען.

און כדי צו פערטרייבען דעם הונגער, האָט ער געמאַכט א שמועס מיט חנה־דאָבען:

— ווּעסט האָבען מיט וואָס צו קאַנטשען דעם שבת? — האָט ער זי ווייך געפרעגט.

חנה־דאָבע האָט א זיפץ געטאָן און געענטפערט:

— וויים איך... עס איז נאָך דאָ צוויי גילדען, וועט איין גילדען אוועקגעהן פאַר די שמשים און אנדערע צדקה און א גילדען וועט זיין גענוג אויף קליינינקייט....

נאָר דאָ האָט זי זיך פערטראַכט א ווײַלע און באַלד זיך געווענדעט צו לייזערן:

— איך וויים גאר ניט, וואָס מען טהוט מיר דער היינטיגער חתונה?

— וועלכע חתונה? — האָט זיך לייזער דערשראָקען.

— האָסט שוין פערגעסען? מיר האָבען דאָך היינט א חתונה; זלמן דער גארבער מאַכט היינט חתונה די טאָכטער.

— א שיינדעל אין דער משפחה! — האָט זיך לייזער, וואָס איז געווען א יחסן, פערקרימט.

— נו, וואָס זאָל מען טהאָן? — האָט חנה־דאָבע געזיפצט — פאַרט אייגענע מענשען; זלמן דעם גארבערס באָבע מיט מיין זיידען, עליו השלום, זיינען געווען לייבליכע שוועסטער און ברידער.

—איז וואָס איז ער דיינער? — האָט לייזער פערקנייטשט דעם שטערן און זיך גענומען אויסצורעכענען מאַטעמאַטיש דעם יחוס.

און אבטומלענדיג זיך עטליכע מינוט, האָט ער אויסגערעכענט, אז די כלה, דאָס הייסט זלמנ׳ס טאָכטער, איז חנה־דאָבעס א גליעד־גליעד־שוועסטער־קינד.

— א ווייטע קרובה! — האט ער ענדליך מבטל געווען די גאנצע חתונה.

— פונדעסטוועגן דארף מען שיקען א טארט! — האט חנה־דאבע פערזארגט געענטפערט, — זיי האלטען זיך פאר נאהענטע קרובים.

— וואס קאסט א טארט? — האט לייזער, ניט זייענדיג אלס מאנסביל קיין בקי אין די זאכען, געפרעגט.

— א געפילטער טארט דארף קאסטען א גילדען.

— און ניט קיין געפילטער?

— א גריוונע!

— טו שיק טאקע ניט קיין געפילטען! — האט לייזער בעפוילען — די מחותנים וועלען אויפעסען ניט קיין געפילטען.

— עס פאסט ניט! — האט חנה־דאבע ניט געוואלט מסכים זיין.

— נו, מ׳וועט זעהן, מ׳וועט זעהן! — האט לייזער גע־ברומט בייז אויף דער איבעריגער הוצאה — גיב שוין עסען!

חנה־דאבע האט זיך אנגעהויבען מכין זיין ארויסצונעה־מען פון אויווען די חלה מיט די בולקעס.

— גאלדעלע! — האט זי געשריען דורכ׳ן פענסטער צו דעם אכט־יעהריגען מיידעלע — געה אריין צו דוואשען און נעהם אויף גיך די גרויסע לאפעטע; מיינע איז צו קורץ פאר די חלות.

גאלדעלע, וואס האט זיך געשפיעלט אויפ׳ן הויף מיט׳ן זעקס־יעהריגען ברודערל חיימ׳ל און האבען געבאקט אויף דער זון חלות פון זאמד, האט זיך א לוסטיגע גלייך אויפגעהויבען און לויפענדיג צוגערופען צום ברודערל:

— זעה, די חלות זאלען ניט פערברענט ווערען! איך געה נאך א לאפעטע.

אין א ווייל׳ע ארום איז זי א פרעהליכע אריין אין שטוב מיט א גרויסער לאפעטע און אויסגעשאסען אין איין אטעם:

— מאמע, קלעזמער געהען! זאל איך אזוי געזונד זיין! קלעזמער!...

דער קליינער חיימ'על איז אויך אריינגעלאפען און, פרעה־ליך פאטשענדיג מיט די הענטלעך, האט ער זיך צוזונגען:

— מאמע, טלעזמער! טלעזמער געהען! טלעזמער!

— וואו? וואו? — האט זיך חנה־דאבע דערשראקען און צוגעלאפען צום פענסטער.

— אוי, וועה איז מיר! — האט זי פערצווייפעלט פער־בראכען מיט די הענד, — זיי האבען דאך אונז געשיקט די כלי־זמר, א „גוט־מארגען" שפיעלען!

— וואו זיינען זיי? — האט לייזער נאך פערצווייפעלטער אויסגעשריען.

ער איז צוגעלאפען צום פענסטער און האט דערזעהן געהן די גאנצע קאפעליע שטעדטעלשע כלי־זמר מיט בעניע דעם בדחן בראש!

און איידער ער האט געהאט צייט עפעם פארצונעהמען, איז שוין דער בדחן, א לוסטיג אידעל מיט לויפענדיגע אייגע־לעך, געשטאנען ביים טיר און, ווענדענדיג זיך צו דער קאפעליע, האט ער הויך אויסגערופען:

— לכבוד דעם מחותן א פיינם גערעדט!

חנה־דאבע איז געשטאנען מיט דער לאפעטע און גע־שריען:

— לאזט מיך די חלה ארויסנעהמען!

נאר איהרע ווערטער האט פערדעקט א חוואליע מוזיק, מיט וועלכער די קאפעליע האט אנגעפילט דאס קליינע שטי־בעל.

— אוי, א וועהטאג איז מיר! — האט חנה־דאבע געברא־כען מיט די הענד, — די חלות וועלען פערברענט ווערען.

און מיט גרוים איספעט האט זי זיך גענומען ארויסנעה־

מען די חלות פון אויוועז. און ביי יעדע חלה ארויסנעהמען האט זי מיט דער לאפּעטע דערלאנגט דעם קאָנטראבאס.

— די אידענע לאזט גיט שפּיעלען! — האָט דער קאָנטראַבאסיסט, א בייז פערשלאַפען אידעל, געוואָרטשעט, רייבענדיג די סטרונעס.

געענדיגט דעם „מארש“, האָט דער בדחן נאָך לוסטיגער ווי פריהער, זיך צוזונגען:

— און איצט א פיינעם צושפּיעל לכבוד דעם מחותן ר׳ אליעזר ברבי...

לייזער האָט מיט א טרויעריגען קול, ווי צו אל מלא רחמים, אונטערגעזאָגט זיין טאטענס נאמען:

— ברבי יצחק!

און די כלי־זמר האָבען זיך ווידער גענומען צו די כלים, נאָר שוין אָהן דעם קאָנטראבאס, ווייל חנה־דאָבעס לאָפּעטע האָט איהם איינגאנצען חרוב געמאכט, און ער האָט געדארפט האָבען א גרויסען תיקון...

— לאָזען זיי שוין געהן, — האָט לייזער געוואונקען צו חנה־דאָבען...

— געה אין דר׳ערד מיט זיי אינאיינעם! — האָט חנה־דאָבע שרעקליך אויפגערעגט אבגעענטפערט און האָט זיך שיער ניט צעוויינט פאר עגמת־נפש.

די מוזיק איז אנטשוויגען געוואָרען, דער בדחן האָט ווידער זיך צוזונגען:

— מזל טוב! גאָט זאָל געבען אויף אייערע קינדערס חתונות...

און ער איז געבליבען שטעהן ווי א גענעראל, די קאפּעליע מיט די אינסטרומענטען — ווי זיינע חילות.

לייזער האָט א שושקע געטהאָן חנה־דאָבען:

— דו מוזט זיי בעצאָהלען!

חנה־דאָבע איז מיט א פערדריקט הארץ צוגעגאנגען צום קוימען, ארויסגענומען פון א פערזשאווערטער קוואַרט צוויי גילדען און האָט דערלאַנגט דעם בדחן...

דער בדחן האָט זיך ווידער צוזונגען און אין גראמען אָנגעוואונשען אלדאָס גוטס...

— מיט דעם רעכטען פוס! — האָט ער לוסטיג צו דער קאפעליע א קאָמאנדעווע געטהאָן.

די כלי־זמר זיינען לאכענדיגע ארויס. דער קאָנטראבאס האָט זיך ביים ארויסגעהן פערטשעפעט אָן דער לאָפּעטע; זי איז אומגעפאלען מיט א גערויש און טומעל...

— אָט איז דיר א חתונה! — האָט חנה־דאָבע געבראָכען מיט די הענד.

— דיינע קרובים! — האָט לייזער געברומט, — מען זאָל האָבען א העזה שיקען די כלי־זמר! וואָס גראבע יונגען קענען..

חנה־דאָבע איז געשטאַנען א פערצווייפעלטע און געבראָכען מיט די הענד.

-- צוויי בלוטיגע גילדען און די חלות זיינען פערברענט געוואָרען! — האָט זי זיך צעוויינט אויפ׳ן קול...

די צוויי קינדער, חיימ׳קע און גאָלדעלע, זיינען געשטאַנען און פערוואונדערט אָנגעקוקט די מאַמע:

— מען האָט אזוי שעהן געשפּיעלט, און די מאַמע וויינט...

און חיימ׳קע האָט זיך צוזונגען:

— שעהנע טלעזמער, שעהנע טלעזמער....

— שווייג, ממזר! — האָט לייזער זיך געוואָרפען אויפ׳ן קליינעם חיימ׳על, וועלכער איז אַזאַ נאַריש קינד און פערשטעהט ניט דאָס אומגליק. ער איז א פערצווייפעלטער ארויס אויפ׳ן הויף. דער הויף איז געווען בעלאגערט פון א מחנה קינדער און עלטערע אידען.

דעו זעהענדיג לייזער׳ן, איז חנן דער תבואה־הענדלער צו איהם ברייטליך צוגעגאנגען און געזאָגט:

— איהר זענט, הייסט עס, היינט א מחותן? מזל־טוב אייך!

און ניט בעקומענדיג קיין ענטפער פון לייזערן, איז ער ניט נתפעל געוואָרען און ווידער זיך געווענדעט צו איהם:

— וואָס איז מיט אייך זלמן דער גארבער, אפנים א נאָ־הענטער קרוב?

לייזערן איז דאָס גאַנצע בלוט אריין אין פנים, און ער האָט פאר כעס אויסגעשאָסען:

— זלמן דער גארבער איז מיינער אן עלטער־פעטער. איהר פערשטעהט — אן עלטערפעטער!

און בייז פאר שאנדע, איז ער אריין צוריק אין שטיבעל, זיך אוועקגעזעצט מיט אן אראָבגעלאָזענעם קאָפּ אין א ווינ־קעל, פונקט ווי ער וואָלט געהאַלטען ביים אויסטאָן די שיך און זעצען זיך שבעה...

אין א צווייטען ווינקעל איז געזעסען חנה־דאָבע און שטיל אָהן כחות געקרעכצט:

— נא דיר גאָר כלי־זמר, וועה איז מיר!...

טעכטער

1.

טעכטער סתם זיינען א קללה פון גאָט, בפרט אזוינע טעכ־טער, ווי לייבע דעם שניידערס.

און אין וועמען האָבען זיי זיך „איינגעגעבען", קען לייבע מיט זיין שניידערשען שכל ניט משיג זיין. ער אליין איז דאָך ניט שייך — א איד, וואָס האָט קיינמאָל א פליג אויף דער וואנד ניט פערטשעפּעט, און ווען ניט די אלטע נייה־מאשין, אויף וועלכער ער פלעגט אמאָל אבשטעפּען א נאָט, וואלט מען קיינמאָל איהם ניט געהערט.

די מאשין איז טאקע אַן אלטע שרייערין, נאָר וואס איז ער שולדיג? ער האָט זי דען אויסגעטראכט?

נאָר צוליעב דער מאשין וואָלט אין שטוב די רוה זעל־טען געשטערט געוואָרען. לייבע איז פון יענעם סאָרט שניידער, וואָס האָבען ארבייט איינמאָל אין א שמיטה, און דאָס ביסעל ארבייט, וואָס ער בעקומט, איז אויך מעהר האנד־ארבייט, ווי מאשין־ארבייט; ניט אלע לאַטעס לאָזען זיך שמועפּען, און אפילו אַז ער בעקומט א נייעם בגד ביי א רייכען בעל־הגוף, איז דאָס געוואנד אזוי דיק, אַז די מאשין וועט עס קיינמאָל ניט ביי־קומען; ער קען נאָך די נאָדעל צוברעכען, און קויפען א נייע מאשין־נאדעל איז ניט פאר לייבעס מצב

אָבער אין פערגלייך מיט דעם טומעל וואָס זיינע דריי טעכטער מאַכען אין שטוב, איז די נייה־מאַשין, ווען אפילו זי אַרבייט, ווי א פּלייט קעגען צעהן באַראַבאַנעס....

און דער טומעל הויבט זיך אָן אין דער פריה, ווי זיי הויבען זיך אויף פון די בעטען. די ערשטע הויבט זיך אויף לאה, וואָס האָט א צונאָמען „די קאַץ", דערפאַר וואס אין א שטוב־געשלעג דראַפּעט זי זיך מיט די נעגעל און לאָזט וויכטיגע סמנים אויף די צוויי שוועסטערס פּנים'ער. אז לאה, די יונגערע, הויבט זיך אויף, פערדריסט איהר, וואָס חאַשע, אָדער מיט איהר צונאָמען „דער מענה־לשון", ליעגט נאָך; געהט זי צו צו איהר און שלעפּט זי פאַר די צעפּ. חאַפּט זיך אויף יענטע, די עלטערע, מיט'ן צונאָמען „די פּערזעסענע" (חאָטש זי איז נאָך ניט אזוי אלט). אין איין העמד און מיט צופּודעלטע האָהר וואַרפט זי זיך אַרויף אויף די צוויי שוועסטער. זי וויל, הייסט עס, א שלום מאַכען. און דער שלום קומט ערשט, ווען די „קאַץ" צודראַפּעט ביידע פּנים'ער ביז בלוט און זי אליין בעקומט טרוקענע קלעפּ מיט די הענד, אָדער מיט די שטעקענס, וואָס געפינען זיך אין שטוב גראָד לרוב.

דער שלום געדויערט אבער ניט לאַנג. באלד הויבט זיך אָן א מחלוקת וועגען בולבעס שיילען. די „פּערזעסענע" הייסט, אז דער „מענה־לשון" זאָל שיילען, דער מענה־לשון" הייסט, די „קאַץ" זאָל שיילען, און די „קאַץ" זאָגט:

— זאָלט איהר אזוי ביידע דערלעבען געהן צו דער חופּה ווי איהר וועט עס דערלעבען, אז איך וועל שיילען.

ביז זיי נעהמען זיך אַלע שיילען. די פּשרה מאַכט די מאַמע; חאָטש קיין גרויסע דעה האָט זי ביי זיי ניט, נאָר זיי דערזעהען, אז באלד הייצט זיך אוים דאָס אויוועלע, און זיי וועלען בלייבען הונגעריג.

און פאַר הונגער ציטערן די דריי שוועסטער מעהר ווי פאַר דראַפּעניש, קללות און קלעפּ...

און אזוי געהט אריבער דער גאנצער טאג, און אזוי איז דער מאָרגען, דער איבערמאָרגען, דער פרייטאג, דער שבת.

און לייבע, וואס הערט אַלע טאג בין מנחה למעריב „עין יעקב“ און איז דערפאר ניט קיין עם־הארץ, זיפצט אויף לשון־קודש:

— צרת הבת! צרת הבת!...

און די מאמע, גרונע, א אידענע פון טייטש־חומש, זיפצט אויף עברי־טייטש:

— א פערשאָלטענער בויך ביי מיר געווען...

2.

אז עס איז דאָ א גן־עדן אויף יענער וועלט, גלויבט לייבע זיכער ווי גאָלד. שייך א גן־עדן! צי וועט ער ווען עס איז גרייכען אהין, וויים ער נישט. „עין יעקב“ הערט ער אפילו אַלע טאג. וועגען תהלים שמועסט מען דאָך נישט, — אַלע טאג א יום, שבת — דעם גאנצען, און ראש השנה — זעקס מאָל הין און צוריק! נאָר ווער וויים, צי דאָס אליין קלעקט! מען דאַרף האָבען נאָך מעשים טובים, — האָט ער זיי? גאָט וויים!

אבער אז עס איז דאָ א גן־עדן אויף ד ע ר וועלט, וויים לייב נאָך זיכערער: ער פיהלט איהם, ער זעהט איהם, ער האָט איהם א חודש אין יאָהר. ווי אזוי? — הערט א מעשה!

קיין „טאלענט“ האָט ער ניט געקענט אויסלערנען די טעכטער; שניידעריי איז אין שטעדטעל אין דר'ערד. אין א קראָם אבגעבען וואָלט אודאי גוט געווען, נאָר זיינע טעכטער האָבען א שם פאר צולאָזענע, ווילדע, און קיין בעל־הבתי־שער קרעמער וואָלט זיי נישט גענומען.

אבער איינס — ווערגערן האָבען זיי געקענט.

ווי לייבע איז אָרים געווען, האָט ער דאָך „אויף שבת“ ווי עס איז „געקריגען“, און אַלע דאָנערשטאג פלעגט מען ביי איהם אין שטוב ווערגערן א בלאט לאָקשען, און א דאנק אָט דעם

בלאַט לאָקשען האָט לייבע זוכה געווען צו געניסען דעם גן־עדן אויף ד ע ר וועלט.

וועלגעריגס זיינען זיינע טעכטער איינע אין א מדינה, און פאַר אַזוינע געראָטענע וועלגעריגס איז דאָס שטעדטעל צו קליין; זיי דאַרפען א כרך, וואו זייער ארבייט פערשטעהט מען און וואו זייער ארבייט ווערט גוט בעצאָהלט.

און גלייך אויף מאָרגען נאָך פורים לאָזען זיך די דריי שוועסטער אין דער נאָהענטער גרויסער שטאָדט אריין וועל־גערן מצה.

און דאָ הויבט זיך אָן פאַר לייבען דער גן־עדן...

ער בלייבט איינער אליין אין שטוב. אפילו דאָס ווייב איז אויך נישטאָ אינדערהיים; זי קנעט אין א פּאַדריאַד אין שטעד־טעל גופא.

און לייבע זיצט ביי דעם ביסעל גוי'אישע ארבייט, וואָס ער האָט אויף זייער „פסח“ בעקומען, און טראַכט: ווי גוט איז אויף דער וועלט, אז מען האָט ניט קיין ווייב און קיין דריי טעכטער.

א גן־עדן, א גן־עדן!

3.

א צוויי טאָג פאַר פסח קומען די טעכטער צוריק. הערענ־דיג זייערע שטימען נאָך אויף די וועגענס, בלייבט לייבע דער־שראָקען. אויס גן־עדן! דער גהינום איז געקומען.

ער איז זיך אבער טועה. עס לאָזען זיך אריין די דריי שוועסטער, פרעהליכע, ליעבליכע און גוטע, — טראָגענדיג יע־דע אין די הענד צו פּעקלעך.

לייבע דערקענט זיי, דאַכט זיך, ניט: זיינען דאָס זיינע טעכטער?

— נו, וואָס מאַכסטו, טאַטע, — רופט זיך אָן מיט א ליעבען שמייכעל „די קאַץ“.

די פראגע איז אזוי אזוי אונערוואַרטעט ווייך, אזוי בנעימות־דיג, אז לייבע פערשעמט זיך, און א טרעהר שטעלט זיך איהם אין אויג.

— יענטע! — רופט זיך אָן ווידער „די קאץ" — די פסח'דיגע שמאלץ האָסטו אראָבגעטראָגען?

— יאָ! — ענטפערט יענטע.

— ווער איז דאָס די יענטע? — פערקלערט זיך לייבע. א גאַנץ יאָהר הערט ער ניט דעם נאָמען.

— אהא, דערמאָנט ער זיך, דאָס איז „די פערזעסענע!"

— חאַשע, לאָמיר אויספּאַקען די טוקעווע שמאלץ! — רופט זיך אָן יענטע.

— ווער איז די חאשע? — פערקלערט זיך לייבע.

— אהא! דערמאַהנט ער זיך — דאָס איז דער „מענה לשון".

לייבע וואָלט זיך ניט געשעמט, וואלט ער גענומען אלע דריי טעכטער, צונויפדריקען זיי אין זיינע שוואכע אָרימס און קושען זיי.

אין א שעה ארום נעהמט יעדע טאָכטער ארויס איהר פערמעגען.

ביינאכט קומט אויך די מאמע פון פּאָדריאַד אָן אָבגע־רעבענטע.

מען בע'חשבונ'ט דעם אייגענעם — איבער פיערציג רובל.

— עס וועט זיין א פּסח כיד המלכות! — זאָגט די מו־טער.

די טעכטער זיצען מיט דרך־ארץ און שווייגען.

— איך האָב אויך עפּעס פערדיענט! — זאָגט לייבע ארוים מיט א שוואכען קול און קראַצט אוים פון בייטעלע צעהן גילדען.

— און א רובל קומט מיר נאָך פון סטעפּאַנען פאר דעם קאפּטאן, ס'איז גוט געלד! — גיט ער צו.

— גבירים! — לאכט לאה.
— יענטע! — רופט זיך אן חאשע — לאמיר, מיין גאלד, זיך נעהמען צו וואשען אויף פסח.
— נו־נו! — שטימט איין יענטע.
— איך וועל אייך אויף העלפען! — זאגט לאה.
און די דריי שוועסטער נעהמען זיך ראמען די שטוב און דערצעהלען מעשיות פון דער גרויסער שטאדט און קוועלען אן...
און לייבע קוקט, הערט און פערשטעהט גארנישט...

4.

פסח מאכט מען ביי לייבען פון דער פולער האנד.
די טעכטער זיינען זאט און בעקליידט, געהען זיי ארום דעם ערשטען טאג נאכ'ן גוטען מיטאג אלע דריי שפאצירען.
— ווער זיינען דאס די דריי מיידלעך? — פרעגט איינע פון א קופקעלע ווייבער, דערזעהענדיג זיי אין גאס.
— דאס זיינען דאך לייבעס „מיילער".
— וואס זאגט מען צו זיי? — וואונדערט זיך די ערשטע.
— כ'האב גאר זיי נישט דערקענט!
— זיי האבען זיך אין פאדריאד אויסגעאיידעלט! —לאכט אן אנדערע אידענע.
— זיי האבען פסח וואס צו עסען, זיינען זיי שטיל! — לאכט נאך איינע.
— און וואס מיינט איהר, — זאגט שוין ערנסט ווידער די ערשטע, — אז מען האט וואס צו עסען, קריעגט מען זיך ניט, שעלט מען זיך ניט. א גאנץ יאהר איז דארט א דלות, אז גאט זאל רחמנות האבען.
— אלץ קומט פון ארימקייט! — זיפצט נאך א אידענע.
און די שוועסטער זיינען שוין אונטער'ן שטעדטעל, זיצען

אויפ'ן גרינעם גראָז, דערמאָהנענ זיך די שעהנע, גרויסע שטאָדט און שמועסען ווי דריי טייבעלעך.

אזוי געדויערט ביז נאָך פסח.

אָבער מיט דעם ערשטען פערדאַרטען שטיקעל חמץ, וואס מען טראָגט אראָב פון בוידים צוריק, קומען די קללות און קריגע צו לייבען ווידער אין שטוב אריין.

און „די קאַץ“ און דער „מענה־לשון“ און די „פּערזעסע־נע“ קענען זיך ווידער ניט צוטיילען, און מען שעלט זיך און מען דראַפּעט זיך...

און לייבע זיפצט ווידער אויף לשון־קודש:

— אוי, צרת הבת!...

חתן־כלה בריעף

חיים איז ענדליך געווארען א חתן.

ער איז זעהר צופריעדען. — „א סוף זאגט ער, געפטר'ט אנ'עסק, עס איז מיר נמאס געווארען ארומצושלעפען זיך אנ־קוקען כלות!" צוויי יאהר איז ער זעלטען אין דער היים גע־ווען, ער איז מעהר געלעגען אין בויד ביי יענקעל בעל־עגלה, וועלכער פלעגט איהם פיהרען אין פיעל ארומיגע שטעדטלעך, וואו לייבעל דער שדכן פלעגט נאר אנשמעקען א שטיקעל כלה... איצטער וועט ער זיך ערשט אברוהען! —

דער שדוך איז איהם אפילו ניט גאר אינגאנצען געפעלען: עס איז צו וועניג געלד — דריי הונדערט רובל. אמת, די כלה איז א „מענש", וועט טויגען צו א געשעפט, און דאס איז דער עיקר...

— קיין מאוסע, דאכט זיך, איז זי ניט, — טראכט ער און ער וויל פארשטעלען איהר געשטאלט פאר זיך אליין, ווי ער וואלט זי וועלען נאך אמאל זעהען, נאר עס געהט ניט ארויס בולט; ער געדענקט עפעס ניט. וואס פאר א פנים זי האט, ער האט זי טאקע גאר וועניג אנגעקוקט. דאס ערשטע מאל ביים „קנין" איז מיט איהם מעהר געזעסען און גערעדט דער מחותן אליין. האט איהם געוואלט נעהנטער בעטראכטען און איבערהויפט אנטאפען איהם, צי איז

ער קיין עס ־ האריץ ניט. ווייל ער האָט אלץ געוואָרפען פסוקים, און נאָך יעדען פסוק פלעגט ער טיעף אין די אויגען איהם אריינקוקען, ווי ער וואָלט געפרעגט: פערשטעהסט, התן־לעב, פירוש המלות? ביי די תנאים, ווידער, איז נאָך וועניגער צייט געווען צו ריידען מיט דער כלה און אָנצוקוקען זי, ווי עס געהער צו זיין. דאָס דינגען זיך וועגען נדן, וועגען מתנות און וועגען „גארדעראָבע" האָט צוגענומען די גאנצע נאכט. עס איז איהם קוים געבליבען אייניגע מינוטען ליידיגע צייט דורכצוגעהן זיך מיט „איהר" אין גאס, וואו עס איז געווען זעהר פינסטער. דאָך, אז ער שטרענגט אָן שטארק זיין כח הדמיון, שטעלט זי זיך פאָר איהם און זי קומט ארויס „א גאנץ שעהנע". ער געדענקט נאָר ניט, וואָסערע אויגען זי האָט.

ער זידעלט זיך אליין: ווי זעה איך דאָס ניט איהרע אויגען! א קלייניגקייט אויגען!...

„דאכט זיך שווארצע" — פרובט ער צו טרעפען. ער דערמאָנט זיך אָבער, אז ביים מחותן, איהר טאַטען, זיינען גרויע (אָ, דעם מחותנ'ס אויגען האָט ער נאָך צו פיעל געזעהן!) מסתמא איז ביי איהר אויך אזעלכע. ער וואָלט שוין וועלען, עס זאָל שוין וואָס גיכער קומען די צייט, אויף וועלכע מען האָט אָבגעלעגט די חתונה.

„אָ, דאַמאָלס, טראכט ער, וועל איך זי ריכטיג אָנקוקען, איך וועל זעהען אפילו, וועלכע ברעמען זי האָט!"

און וואָס מעהר ער טראכט וועגען איהר, אלץ מעהר ווערט ער צופריעדען פון דעם שדוך.

— א גאנץ גוטער שדוך — לויבט ער פאַר זיך אליין — בעסערס וואָלט איך ניט געפונען, אז איך וואָלט זוכען נאָך דריי יאָהר...

ער הויבט אָן צו בענקען, עס פערווילט זיך איהם ריידען מיט דער כלה.

און אז עס גענומען איבער די ערשטע וואך נאך די תנאים, בעשליסט ער זיך צו שרייבען איהר א בריעף.

זיי האבען זיך טאקע פערשפראכען ביז דער חתונה זיך דורכצושרייבען, און דער רעיון וועגען בריעף בעהערשט איהם אינגאנצען. אבער עס איז פאר איהם א שווערע אויפגאבע; שריי־בען אפילו, קען ער גאר גוט, זיין „האנדשריפט" איז גאר א פיינע. זיין טאטע פלעגט זיך שטענדיג בעריהמען מיט זיין חיים'ס שרייבען: איהר זעהט א כתב! — פלעגט ער אפט אנווייזען אויפ'ן זוהנס א שטיקעל אנגעשריבענעם פאפיר, — איהר זעהט אותיות — געדרוקט! אמת, פלעגט דער טאטע אויסלאזען מיט גדלות, — ער האט מיר גענוג געקאסט: דריי „זמנים" איז ער געגאנגען צו משה טשערטאק — דער בעסטער לעהרער!...

וואס העלפט עס אבער: כתב אליין איז ווייניג, מען דארף האבען ווערטער — א „געדאנק". צו א כלה שרייבען קען מען דאך ניט שרייבען ווי צו א קרעמער א צעטעלע: „ידידי, שיקט מיר צעהן פונט קמח לבן"... מען דארף דאך וויסען, וואס צו שרייבען, דער שכן און דער טאטע האבען איהם אנגעגעבען פאר א וואויל געלערנטען: — „וואס ווייסט איהר, וואס פאר א „קענער" דאס איז! — האט דער שדכן געלויבט פאר'ן מחותן. א קלייניגקייט! — האט דער טאטע אונטערגעהאל־פען, — מיין חיים שרייבט אויסגעצייכענט, זיינע בריעף גע־הען קיין אמעריקא"... און וואס צו שרייבען ווייסט חיים ניט.

דאך פרובט ער זיך. ער זעצט זיך אוועק שפעט ביינאכט ווען אלע שלאפען שוין און הויבט אן צו שרייבען:

„צו מיין טייערסטע כלה"...

ער שטעלט זיך אב און שפייט אויס: פוי, וואס איז דאס פאר א מין שרייבען — „צו"! א מיידעל שרייבט אזוי.

„כלה" געפעלט איהם אויך ניט.

א דאנק וואס ער האט אמאל געלעזען שמר'ס ראמאנען, דערמאהנט ער זיך, אז כלה קאן מען פערבייטען אויף „ברויטע".

מיט דעם ניי־געפונענעם װאָרט איז ער העכסט צופרידען.

וואָס איז אָבער די פּעולה, אז ער ווייס ניט ווי צו טיר־טולירען.

„טייערסטע", ווייסט ער זיכער, איז ניט שעהן. נאָך א סך קלערעניש, נאָך א סך אומגעהן איבער'ן צימער, קנייטשענדיג דעם שטערן, צומאכענדיג די אויגען און ברומענדיג „ברויטע, ברויטע, ברויטע", — געלינגט איהם צו דערמאָהנען זיך א גאנצע פראזע. ער זעצט זיך בערוהיגט אוועק און שרייבט:

„אדעל געבוירענע און האָכגעשעצטע ברויטע".

ער לעזט עס דורך און עס געפעלט איהם: — אמת'ע דייטשעשע ווערטער! ער הויבט אָן ווייטער צו קלערען, נאָר קיין שום ניי וואָרט קומט איהם ניט ארויף אויפ'ן געדאנק, ווי ער וואָלט אין א פרעמדער שפּראך געדאַרפט שרייבען.

פונדעסטוועגען שרייבט ער צו נאָך א גאנצע שורה: „אין אָנפאנג קום איך אייך צו בענאכריכטען, אז איך בין פאָלקאָם געזונד, גיעבע גאָט דאָס נעמליכע פון איהנען צו בעקאָממען".

ער הויבט עס אָן איבערצולעזען. די ווערטער געפעלען איהם, כמעט אלע דייטשעשע, נאָר צו א כלה שרייבט מען ניט אזוי; אזוי שרייבען ווייבער צו מאנען, קינדער צו עלטערן, אָבער ניט חתנים צו כלות...

ער פערמעקט עס מיט צוויי גראָבע שטריכען, נעהמט א צווייטען בויגען פּאַפּיר און הויבט אָן ווייטער צו טראכטען. עס פליהען איהם דורך אין מח אלערליי ווערטער, אלערליי רעיונות, דאָך דער רעיון, וואָס זאָל האָבען שייכות צו א כלה, פעהלט איהם.

עס פּלאַצט איהם ענדליך די געדולד, ער גיט מיט כעס א וואָרף די פעדער.

— וואָס געהסטו ניט שלאָפען, חיים? — פרעגט דער טאַטע הוסטענדיג אין בעט.

— שלאָף, שלאָף, ניט דיין דאגה! — ענטפערט חיים צו־

רייצט. — ער איז אין כעס, וואָס דער טאַטע האָט איהם ניט געגעבען לערנען נאָך צו א בעסערן לעהרער.

— שלעכט! — ברומט ער מיט פערדראָס, — איך וועל קיין בריעף ניט אָנשרייבען — איך ווייס אפילו ניט ווי אזוי מען הויבט אָן.

„אפשר עמיצען בעטען? — לויפט איהם דורך אין מח.

מיט גרויס שמחה פאַלט ער ארויף אויפ'ן פּלאַן. איצט איז זיין מח איינגאַנצען פערנומען מיט דער פראַגע: וועמען בעט מען?...

— גרינפעלד! גרינפעלד! — שרייט ער כמעט אויס.

— ווי אזוי האָב איך דאָס פערגעסען אָן גרינפעלד'ן, איך וואָלט דאָך פערשפּאָרט אזוי פיעל דעם קאָפּ צו ברעכען!

גרינפעלד איז א יונגער לעהרער. א פרעהליכער יונג, שפּיעלט מיט בעלי־בתישע טעכטער אין „ליעבעס", לייענט א סך ראָמאַנען און שרייבט אמאָל אין בלאַט וועגען א „שרפה"...

אויף מאָרגען געהט חיים אוועק צו איהם.

— עס איז מאום צו דערצעהלען, — קלאָגט זיך, כלומרשט שמייכלענדיג, חיים פאַר איהם — איך דאַרף אָנשרייבען צו דער כלה א בריעף און איך האָב עפּעס ניט קיין רעכטען גע־ דאַנק.

— נישקשה! — טרייסט איהם דער לעהרער, ווי א דאָק־ טאָר זיין פּאַציענט — דאָס איז חלילה ניט קיין סכנה, דאָס טרעפט אָפט ביי חתנים. אָט האָב איך יענע וואָך אויך פאַר א חתן אָנגעשריבען א בריעף, ער געהמט דריי טויזענד רובל נדן...

— וואָס וועט איהר פאַרט שרייבען? — האָט חיים נייר גיריג געפרעגט.

— דאָס וועט איהר שוין הערען! — האָט גרינפעלד מיט גדלות געענטפערט. ער איז צוגעגאַנגען צום טיש־קעסטעל,

ארויסגענומען פּאַפּיר און אַ נייע פעדער און ער איז שוין גע־וועזן גרייט צו שרייבען.

— זאָגט מיר נאָר, ווי הייסט די כלה? — האָט ער גע־פרעגט מיט אַ טאָן פון אַ דאָקטאָר, וואָס ווענדעט זיך צום חולה, ער זאָל בעווייזען די צונג.

— רייזעלע, — האָט חיים שעמעוודיג געענטפערט.

— ראָזע! — האָט פערריכט גרינפעלד — אַך, זעהר גוט, זעהר גוט! אזא נאָמען גיט שטאָף צום שרייבען. א נאָמען אין אַ בריעף צו אַ כלה איז ניט קיין קלייניגקייט, דאָס איז דער הויפּט־העלד אין אַ ראָמאַן, איהר פערשטעהט?

חיים האָט אפילו געלעזען אַמאָל ראָמאַנען, נאָר די לעצ־טע צוויי יאָהר, זייענדיג פערדרעהט מיט שדוכים, זיינען איהם ארויס די גאַנצע ראָמאַנען פון קאָפּ. דאָך האָט ער געענט־פערט:

— איך פערשטעה.

גרינפעלד האָט אָנגעהויבען צו שרייבען און אין אַ האַלבע שעה ארום איז געווען פאַרטיג אַ לאַנגער בריעף.

גרינפעלד האָט דעם בריעף הויך געלייענט פאַר חיימען און יעדען דייטשען וואָרט האָט ער שטאַרק צוגעדריקט, ווי ער וואָלט וועלען געבען אָנצוהערעניש, אַז אַזוינע דייט־טשע ווערטער קאָסטען ניט ביליג... חיים האָט עס געפיהלט און ער האָט די גאַנצע צייט, בשעת גרינפעלד האָט דעם בריעף געלעזען, געהאַלטען די האַנד אין טאַש, וואו דאָס געלד איז גע־לעגען.

— „מאָנד“ איז, דאַכט זיך, דער הימעל אויף דייטש? — האָט חיים געפרעגט, ווען גרינפעלד האָט געענדיגט לעזען דעם בריעף.

— ניין! מאָנד איז די לבנה! — האָט גרינפעלד ער־קלערט. אין יעדען בריעף צו אַ כלה מוז זיין מאָנד.

— עס איז א דין, צי א מנהג? — האָט חיים כלומרשט געלאכט.

ער האָט איהם בעצאָהלט פאר דעם בריעף און איז גע־שווינד ארויס.

אז ער האָט דעם בריעף ביינאכט איבערגעשריבען מיט זיין אייגענער האנד, האָט ער איהם פארגעלעזען פאר דעם טאַטען און דער מאַמען. דער טאַטע האָט מיט גרויס מבינות געלויבט די דייטשע ווערטער און האָט זיך געוואונדערט, וואו האָט עס זיין חיים זיך אויסגעלערנט. די מאַמע האָט זיך גע־קרימט און געמורמעלט:

— אזא בריעף, אזא בריעף! געדאַרפט נעהמען פינף הונ־דערט רובל נדן!... נישקשה, זיי וואָלטען געגעבען די חזרים!...

אַ שטעדטעל אַהז ווייבער

(דערצעהלט פון א רייזענדען).

איך בין דאמאָלס געווען אַן אגענט פון א געוויסער פירמע — עס איז געווען א קורצע צייט נאָך מיין חתונה. מיין ווייב, וועלכע איך האָב איצט געגנוג ליעב, האָב איך דאן נאָך ליעבער געהאט און האָב געוואָלט וואָס מעהר פערדיענען. אין אויסזוכען נייע ווינקלען פאַר מיין סחורה בין איך געווען זעהר ערפינדעריש — אַן אמת׳ער קאָלומבוס! און אָט בין איך איינ־מאָל אויף אַזא אופן אריינגעפאַלען אין א פערוואָרפען קליינ־שטעדטעלע אין דער ליטא.

אָנגעקומען בין איך אהין א זייגער איינס ביינאכט. דער פוהרמאַן, א פויער, וועלכען איך האָב גענומען ביי דער באהן־סטאַציע, האָט מיך צוגעפיהרט צו עפּעס א הייזעל, וואָס לויט איהר גאַניק מיט די סלופּעס, וועלכע האָבען ארויסגעקוקט פון דער פינסטערניש, האָט געזאָלט זיין די שטעדטעלשע קרעטש־מע.

דער פויער האָט אָנגעקלאַפּט אין טיר, איינמאָל, צוויי מאָל — קיינער האָט זיך ניט אָנגערופען. א דריטען מאָל האָב איך שוין אָנגעקלאַפּט פיעל שטאַרקער. עס האָט זיך דערהערט א שאָרכען, און באַלד האָט א הייזעריגע, פערשלאָפענע מענער־שטימע געפרעגט אויף גוי׳איש:

— חטא העטא?

— עפענט! — האָב איך געענטפערט אויף אידיש.

די טיר האָט זיך באַלד אויפגעעפענט און אַ איד אין די מיטעלע יאָהרען, מיט אַ צושויבערטען קאָפּ געדיכטע האָהר, מיט אַ צופּלאָנטערטער באָרד, האָט זיך בעוויזען און ווי מיט אַ גע־וויין געפרעגט:

— וואָס דאַרפט איהר? ווער זענט איהר?

— איך וויל בלייבען אַ פּאָר טעג ביי אייך אין שטעד־טעל. קען איך ביי אייך איינשטעהן?

דער איד האָט מיך אָנגעקוקט פון קאָפּ ביז די פיס און, ניט געפינענדיג אין מיר קיין שום פּסול, האָט ער, נאָך אַלץ פערשלאָפען, געענטפערט:

— מילא, קומט אריין. מהכא תיתי...

איך בין אריין אין אַ גרויסער שטוב, וועלכע איז געווען בעלויכטען פון אַ קליין לעמפּעל, וואָס האָט מעהר געדויכערט, ווי געברענט. אויסער דעם גרויסען הילצערנעם טיש מיט צוויי הילצערנע לאַנגע בענק ארום די טונקעלע ווענד, איז געשטאַ־נען אין אַ ווינקעל אַ ווייסע הילצערנע קאַנאַפּע.

— אָט דאָ וועט איהר קענען שלאָפען, — האָט דער איד מיר געמאָלדען. — איך וועל אייך באַלד אויסבעטען.

איך האָב בעצאָהלט דעם פּוהרמאַן, וועלכער האָט מיך זעהר שטאַרק בעדאַנקט און איז אַרויס.

איך האָב בעטראַכט מיין גרויסען חדר, און עס איז מיר געפעלען געוואָרען. „געבענשט זיינען די קליינשטעדטעלדיגע! — האָב איך געטראַכט, — ס'אַרא רחבות! אַ שאָד וואָס שוין צו ווייניג מעבעל". איך האָב געבענקט נאָך אַ גרויס־שטאָדטי־שען ווייכען שטוהל.

דערווייל האָט זיך דער בעל־הבית גענומען פּאַרען אין אַ דערנעבענדיגען חדר. באַלד האָט ער זיך געוויזען מיט צוויי גרויסע קישענס, אַ ליילעך און אַ קאָלדרע.

— אַט בעט איך אייך שוין אוים, טאַקי אויפ'ן קאַנאַפּע, און אין זיין שטימע האָט עפּעס מוטערליכעס געקלונגען.

— וואָס עפּעס איהר? — האָב איך איהם פריינדליך געפרעגט, — פאַרוואָס ניט די בעל־הבית'טע?

— די בעל־הבית'טע? הם... — האָט ער איבערגעפרעגט

— וואס מאכט עס אוים. אָט בין איך די בעל־הבית'טע... אז מען דאַרף, איז דער בעל־הבית די בעל־הבית'טע... עס איז אלץ איינס...

זיין חקירה איז מיר מאָדנע געפעלען געוואָרען. א וואויל אידעל! — האָב איך געטראַכט און געוואָלט איהם עפּעס זאָגען. נאָר באַלד האָט זיך דערהערט פון א דערבייאיגען חדר א פּישטשען פון א קליין עופעלע...

דער איד האָט געלאָזען אין מיטען בעטען די קאַנאַפּע און איז מיט א ניגון פון מאַמע, וואָס פערוויגט א קינד, אוועקגע־לאָפען:

— א־א־א־א... ליו־ליו־ליו...

און באַלד האָב איך דערהערט א סקריפּען פון א וויגעלע...

אין א פּאָר מינוט ארום איז ער אריין צוריק, געמאַכט דאָס בעט און געזאָגט:

— איהר קענט געהן שלאָפען...

איך האָב דערשפּירט הונגער, און מורא האָבענדיג ניט צו קענען א הונגעריגער איינשלאָפען, האָב איך גאַנץ איידעל און ניט אָהן איגערליכען פּחד געפרעגט:

— אפשר קריעגט מען עפּעס עסען?

— עסען? — האָט ער איבערגעפרעגט, און האָט געגר־מען גלעטען די באָרד... — עסען? וואָס קען איך אייך איצט אזוי שפּעט געבען?... סיידען אן אייער־שפּייז מאַכען?...

— זאָל זיין אן אייער־שפּייז! — האָב איך מסכים געווען.

דער איד איז שנעל, ווי א בריה א בעל־הבית'טע, אוועק־

געלאָפען אין קיך אריין. איך האָב דערהערט א קלינגען פון א מעלער און א פאַן.

באלד איז ער אריין צוריק און געגרייט דעם טיש.

— איהר קענט זיך געהן וואשען, — האָט ער בתמימות געמאָלדען.

איך האָב א שמייכעל געטהאָן, און בין זיך געגאנגען וואַשען אין קיך אריין. ער איז נאָך מיר נאָכגעגאנגען און פאר איינוועגס מיטגענומען די אייער־שפּייז.

איך האָב זיך געזעצט עסען, און אזוי ווי עס האָט מיר ווירקליך גוט געשמעקט, האָב איך איהם געריהמט:

— איהר זענט ווירקליך א בריה...

— מען לערנט זיך אוים! — האָט ער ווי מיט א זיפץ געענטפערט.

„אן אלמן נעבעך!" — האָב איך איהם טיעף אין הארצען בעדויערט... „שוין לאנג?" — האָב איך איהם געוואלט פרעגען, נאָר דערמאָהנענדיג זיך אָן דעם וויינענדיגען קינד, האָב איך פערשטאנען, אז דאָס אומגליק האָט איהם ניט לאנג געטראָפען. פון קינפעט — האָב איך מיך משער געווען.

איך האָב אויך א זיפץ געטאָן און פון אנ'ארומיגען וועג גענומען ריידען:

— מילא, וואָס קען מען העלפען. עס טרעפט . . .

— יאָ, ביי אונז אין שטעדטעל איז עס ניט קיין נייעס — אלע אזוי... אָט ווי איהר זעהט א הויז — איז נישטאָ קיין בעל־הבית'טע....

„וועה איז מיר!" בין איך פערציטערט געוואָרען: „א שטעדטעל מיט אלמנ'ם! אלע ווייבער אויסגעשטאָרבען — א מגפה, הייסט עס, אויף ווייבער... דאָס איז דאָך שוין טאקי אינטערעסאנט... פארוואָס־זשע איז דאָס אין די צייטונגען ניט געשטאנען?

— ווי אזוי איז דאָס געשעהן — אזא אומגליק? האָב

איך שטיל געפרעגט און עס האט מיך געשווידערט . . .

— אנ׳אומגליק ? — האט דער איד א מאך געטאן מיט דער האנד — אז מען וויל, איז דאס גאר קיין אומגליק נים.

איך בין א פערציטערטער געבליבען. וואס הייסט ניט קיין אומגליק? — א שטעדטעל מיט ווייבער שטארבען אויס, און ביי דעם אידען איז עס גארנישט...

— פארוואס איז דאס, אז מען וויל, קיין אומגליק ניט ?

— דאס שטעדטעלע איז ארים, קיין פרנסה איז נישטא... איהר פערשטעהט, צי ניין ? — האט דער איד מיר קאלטבלוטיג מסביר געווען...

„הייסט עס, זיינען זיי פון הונגער אויסגעשטארבען“... האב איך מיר געוואלט ערקלערען דאס אומגליק. נאר באלד איז מיר קשה געווארען: וואס עפעס דוקא די ווייבער, פארוואס ניט די מאנסבילען אויך ?... איך האב גאנץ דיפלאמאטיש א פרעג געטאן :

— און פאר וואס ניט די מאנסבילען ?....

— די מאנסבילען ? האט ער געלאכט, — וואס רעדט איהר? ערשטענס ווילען ניט די מאנסבילען, עס פאסט ניט פאר אונז, און צווייטענס וויל זיי דער „מלאך־המות“ ניט נעהמען...

איך בין פאר ערשטוינען און שרעק שיער ניט אומגע־פאלען. הענד און פיס האבען מיר אנגעהויבען ציטערן : „גאט מיינער ! —האב איך געטראכט — וואו בין איך דאס אריינ־געפאלען?“

איך האב מיך אומגעקוקט — א שטוב ווי אלע שטיבער אין א קליינשטעדטעל. דער איד אליין, אבוואהל די צושויבערטע האהר פון קאפ און בארד איז א ביסעל אבשרעקענדיג, אבער די אויגען און דער גאנצער אויסדרוק פון פנים איז זעהר מילד און וייך... ניין ! דא מוז עפעס שטעקען וואס אנדערש.

— זאגט מיר. איך בעט אייך, — האב איך צוטומעלט געפרעגט, — א סך ווייבער ?...

— וואָס הייסט אַ סך ? — אַלע, אויסער צוויי אַלטע אידינעס; זיי האָבען אויך געוואָלט געהן, נאָר דער „מלאך־המות" האָט זיי ניט געוואָלט נעהמען...

עס האָט מיך אַ שוידער געטאָן און איך האָב מיט שרעק אויסגערופען :

— וועלכער מלאך־המות ?... אום גאָטעס ווילען — איהר שרעקט דאָך מיך ביז טויט איבער !

—אַך, האָט ניט קיין פּאַראיבעל, — האָט דער איד גוטמוטיג געלאַכט, — איך האָב גאָר פערגעסען, אז איהר ווייסט ניט פון קיין מעשה. דער „מלאך־המות" — דאָס הייסט ביי אונז דער פאבריקאנט פון דעם „גוט", וואָס געפינט זיך ניט ווייט... זעהר אַ שלעכטער מענש, און די ווייבער אונזערע רו־פען איהם דער „מלאך־המות"...

— הייסט עס אייערע ווייבער לעבען ? — האָב איך ווי מיט פרייד אויסגעשריען.

— וואָס הייסט ? אודאי לעבען זיי... וואָס פאר אַ קשיא, צי זיי לעבען ?... זיי ארבייטען דאָך טאקע אַ גאנצע וואָך אין פאבריק.. איהר פערשטעהט...

איך האָב פרייער אָבגעאָטעמט ; די געהיימנים האָט זיך פאר מיר אזוי איינפאַך בענטפּלעקט.

ניט ווייט פון שטעדטעל האָט זיך מיט אַ פּאָר יאָהר צוריק אַ פאבריק געעפענט. מען האָט געדארפט האָבען ביליגער ארבייטער, האָט מען דערצו גענומען ווייבער, ווייל פאר די מאנסבילען האָט עס ניט געפּאסט. ארבייטען אַלע ווייבער אין פאבריק אַ גאנצע וואָך, און די מאנסבילען פיהרען די הייזער און ניאַנטשען די קינדער...

אויף מאָרגען בין איך ארויס אין שטעדטעל. בעגעגענט האָב איך בלויז מאנסבילען. זיי זיינען געגאַנגען ווער מיט קינ־דער אויף די הענד, ווער האָט אַ מולטער געטראָגען, ווער אַ

דייזשע געקייקעלט... איך האָב מיט אייניגע גערעדט און גע־פרעגט, ווי אזוי זיי פיהלען זיך.

—גאָט צו דאנקען ! — האָט מיר א געל אידעל געענט־פערט, — מען קומט אויס. שבת מאכען איז אפילו שווער פאר אונז, אבער מען טרעפט... פרייטאָג צו ליכט־בענשען קומען זיי דאך... חי־חי־חי ! היינט וואָס מאכט עס אויס . . . מען קומט דורך....

איך האָב זיך ארומגעדרעהט אין דעם דאָזיגען קליינ־שטעדטעלע א פּאָר שעה און בין אוועקגעפאָהרען.

זאָגט אייך וואָס איהר ווילט, איך האָב ניט ליעב קיין שטעדטעל אָהן ווייבער. איך האָב שוין געזעהען א סך ארימע, טרויעריגע שטעדטלעך אין דער ליטא, נאָר אזא אומעט, ווי אין יענעם שטעדטעל האָט געהערשט, האָב איך נאָך אין ערגעץ ניט געפיהלט...

אידישע מטבעות

די גרויסע אידישע געלעהרטע און היסטאָריקער ברעכען זיך די קעפּ וועגען די אידישע מטבעות פון דער צייט, ווען דאָס אידישע פאָלק איז געווען זעלבסטשטענדיג אין זיין אייגען לאנד. ס'איז דאָ סברות און השערות, אז נאָך אין אברהם אבינו'ס צייטען האָבען שוין די „עברים" געהאט זייערע מטבעות. איך וויל אזוי וויט ניט גערן. איך בין ניט קיין היסטאָריקער און קיין ארכעאָלאָג אודאי ניט. אָבער אז די אידען האָבען געהאט אייגענע מטבעות און דוקא אין גלות, דערויף קען איך אליין עדות זאָגען. אזוינע מטבעות האָבען עקזיסטירט ביז מיט א יאָהר צוואנציג צוריק אין פיעלע אידישע שטעדטלעך און זיי זיינען „געגאנגען" ווי די מטבעות פון א רעגיערונגס־קאזנאטשיי, האָבען געהאט דיזעלבע מאכט און דעם זעלבען ווערט, אזוי אז עס פלעגען זיך געפינען אפילו אזוינע לייט, וואָס פלעגען די מטבעות נאָכמאכען, פאר וואָס די קהילה פלעגט זיי זעהר הארט בעשטראָפען.

ערפונדען די מטבעות האָט מען א דאנק די פיעלע מחנות אָרימע־לייט, וואָס פלעגען בעפאלען דאָס שטעדטעל אין א יקרות־יאָהר. ברויט איז דאמאָלס געווען א שאָד צו געבען. דאָס קלענסטע שטיקעל ברויט איז ווערט געווען א קאָפּיקע; געבען ווידער די אָרימע־לייט אָנשטאָט ברויט געלד, — איז די קלעג־

כמעט מטבע געווען א האלבער גראָשען, און אין שווערע צייטען איז דאָס פאַר די שטעטעלשע אידען א צו גרויסע מטבע געווען. אַט ביי די דאָזיגע שווערע עקאָנאָמישע אומשטענדען. ווי מען דריקט זיך היינט אויס וויסענשאַפטליך, איז ערפונדען געוואָרען די מטבע — די פרוטה.

אַ פרוטה האָט געהאט דעם ווערטה פון אן אכטעל קאָפּיקע, אַ פיערטעל גראָשען, הייסט עס. בעשטאַנען איז זי פון א קליין פיערקאַנטיג שטיקעל בלעכעל, אויף וועלכען עס איז געווען אויסגעקריצט צוויי בוכשטאַבען, א „צ“ מיט א „ל“; דאָס האָט געהייסען צדקה לעניים, צדקה פאַר די אָרימע־לייט.

די ערשטע צייט, אז די דאָזיגע מטבע איז ערפינדען געוואָרען, האָבען די אָרימע־לייט געמאַכט א ויצעקו: עס האָט זיי, הייסט עס, ניט געטויגט דער עסק; זיי האָבען דוקא געוואָלט ברויט, ווייל ברויט, ווי געזאָגט, איז דאמאָלס געווען גראָד טייער, עס זיינען געווען יקרות־יאָהרען. טייל אָרימע־לייט, עקשנים, האָבען זיך איינגעשפּארט און קיין פרוטה ניט געוואָלט געהמען, און ווען די גאנצע חאָפּטע אָרימע־לייט וואָלט געמאַכט יד־אחת, קען זיין, וואָלטען זיי אויסגעפיהרט; מען קען מיט א וועלט אָרימע־לייט ניט איינרייסען. זיינען אָבער צווישען די אָרימע־לייט געווען אויך אריסטאָקראטען, וואָס האָבען ניט ליעב געהאט צו שלעפּען די טאָרבע, — אַריסטאָקראַטען זיינען, ווי עס איז ידוע, תמיד פויל, — און אַט די דאָזיגע אריסטאָקראטען זיינען דוקא מיט די פרוטות געווען צופרידען: עס איז פּאָרט שענער — א רייכערע פרנסה, הייסט עס: אָהן א טאָרבע!...

די קאַזנאַטשייסטווע, וואו די פרוטות זיינען געמאַכט געוואָרען, האָט זיך געפונען אויפ'ן שוהל־הויף. דער קאַזנאַטשיי איז געווען זרח דער מלמד, וואָס האָט צוליעב זיין אלטקייט פערלאָרען דאָס קנעלונג, און די קהילה האָט איהם געמוזט פערזאָרגען מיט פרנסה... ביי דעם דאָזיגען אלטען מלמד איז געווען שטענדיג פול דאָס שטיבעל מיט אָרימע־לייט און בעלי־בתים:

די ערשטע פלעגן קומען אויסבייטען די פרוטות אויף מזומנים, און די צווייטע — קויפען פאר מזומנים פרוטות... דער אלטער זרח, א בייזער איד, פלעגט אפט ווען א פרוטה קאנפיסקירען:

—דער „צדיק" — פלעגט ער הייזעריג טענה'ן — איז ניט דערזעלבער „צדיק" פון זיין פורים! ער וואלט שווערען, אז דאס איז א פאלשע פרוטה... כף־הקלע וועט איהר אוועק־געהן! — פלעגט ער דראהען די ארימע־לייט.

נאר אויספיהרען פלעגט ער ניט. ער פלעגט אויך די דאזיגע כלומרשט געפעלשטע, מוזען אננעהמען, כדי ניט אריינ־רייסען צופיעל מיט די ארימע־לייט, וועלכע האבען אין יענער צייט געהאט א גרויסע מאכט און האבען געקענט איהם מאכען פאר אוים קאזנאטשיי...

אסיען־צייט, אז אין שטעדטעל פלעגט זיך „אוועקשטעלען" די גרויסע בלאטע און צום מלמד איז שווער געווען צוצוקומען, פלעגען פיעל בעל־הבתים און בעלי־הבית'טעס קויפען די פרוטות ביי די ארימע־לייט אליין: פאר א קאפיקע אכט פרוטות.

נאך שפעטער, אז די פרוטות האבען זיך שטארק פער־שפרייט און זיינען געווארען מעהר ווי דאס געלד, וואס טייל בעלי־בתים האבען פערמעגט, האט מען די פרוטות גענוצט אנ־שטאט געלד: פאר צוויי פרוטות פלעגט א בעל־הבית'טע קוי־פען א פאר ציבעלע, אביסעל זאלץ אין קרעמעל און שאר ירקות. און וואס איז געווען טאקע די נפקא מינה? — וויבאלד אז עס געהט ווי געלד ניט נאר ביי די ארימע־לייט, וואס געהען איבער די הייזער, נאר אויך ביי די קרעמער.

איבער דעם לאנגען אסיען פלעגט זיך אויף אזא אופן אנקלייבען ביי די בעלי־הבתים א סך פרוטות. און אזוי ווי די ארימע־לייט פלעגען אין א קורצע צייט ארום אבציהען אין אנ־דערע מקומות, אויסבייטענדיג די פרוטות אויף מזומנים, איז וואס ווייטער אלץ ווייניגער מזומן געלד געווארען אין שטעדטעל. און אין איין העלען פריהמארגען האבען זיך פיעל בעלי־

בתים ארומגעזעהן, אַז ביי זיי האָט זיך אָנגעזאַמעלט צו גרויסע סומען פּרוטות. עס איז שוין געווען אין אָנהויב פריהלינג, דער שניי האָט געלאָזט, און דער וועג איז געווען זעהר א שלעכטער; קיין אָרימע לייט האָבען זיך ניט געוויזען. מען איז געלאָפען צו זרח דעם קאַזנאַטשיי אויסצובייטען די פּרוטות אויף מזומנים, נאָר דאָ האָט זיך ארויסגעוויזען, אַז דער חשבון שטימט ניט: זרח דער מלמד האָט לויט'ן חשבון געקענט אויסטוישען קוים די העלפט; אין דער אנדער העלפט איז ער געבליבען הינטער־שטעליג: מעהר איז קיין געלד אין קאַזנאַטשייסטווע ניט געווען.

די בעל־הבית'טעם זיינען געשטאַנען מיט אַראָבגעלאָזטע קעפּ און ניט געוואוסט וואָס צו טאָן.

דאָ האָט זרח דער מלמד זיי געטרייסט: —

— איהר וויבעלעך, דערצעהלט קיינעם קיין מעשיות ניט: איהר קענט פאַר די פּרוטות קויפען אין אַלע קראָמען, וואָס איהר דאַרפט, און אם ירצה השם נאָך פּסח ווען דער וועג ווערען בע־סער, אָרימע־לייט וועלען זיך מיט גאָטס הילף ווייזען, וועט אַלע זיין גוט, מיט גאָטס הילף, פּרוטות זיינען גוט געלד. הלואי זאָלט איהר זיי נאָר האָבען א סך, וואָלט איהר שוין ניט געדאַרפט זאָרגען, וואו אויסצוגעבען זיי... בפרט, אַז אם ירצה השם נאָך פּסח קומען צוריק די אָרימע־לייט, מיט גאָטס הילף.

און געטרייסטע זיינען די בעל־הבית'טעם אוועק אהיים.

און די פּרוטות זיינען געגאַנגען פון האַנד צו האַנד ווי געלד. פאַר אַכט פּרוטות האָט מען געקויפט א בינטעל חריין אויף פּסח און דוקא ביי די שטעדטעלשע פויערטעם — אויך זיי האָבען די פּרוטות אָנגענומען פאַר געלד.

און וואָס איז געווען טאַקע די נפקא מינה — ווײַבאַלד אַז גענומען האָט עס יעדערער, און פון דעם, וואָס די קאָנאַמישיים־טווע איז באַנקראָט, האָבען ניט אַלע געוואוסט, און עטליכע ווייבער, וואָס האָבען יאָ געוואוסט, האָבען עס געהאַלטען בסוד.

קאַלט

די צוויי פענסטער מיט די זעקס שויבען, וואָס קוקען ארויס אין גאס, זיינען פערפרוירען, פערדעקט גראָב מיט אייז און קוקענדיג אויף די פאַנטאַסטישע קאַלטע בלומען, וואָס זיינען אויסגעמאָלט אויף די שויבען, דאַכט זיך, אַז דער פראָסט האָט דאָ זיין גאַנצען טאַלאַנט אוועקגעלעגט. — אין דעם קליינעם שטיבעלע איז קאַלט און די קעלט איז אַ דריקענדע, עס נאָגט און שרעקט דאָס האַרץ פון די, וואָס געפינען זיך אין שטיבעלע. פריידע, די ווירטהין פון שטיבעלע האָט אפילו אין דער פריה געהייצט, דער פראָסט איז אָבער צו שטאַרק, אַז פאַר די עטליכע דינע שייטלאַך האָלץ, וואָס פריידע האָט אויסגעברענט, זאָל ער זיך דערשרעקען, און אריינלעגען מעהר האָלץ האָט זי ניט געקענט — פערשווענדען די האָלץ טאָר זי ניט. איהר רעכנונג ווייס זי גאַנץ גוט: זי האָט נעכטען פריה איבערגעצעהלט, איז געווען 25 שייטלאַך (אייגענטליך איז געווען 26 נאָר 2 זיינען געווען אזוי דין, אַז פריידע האָט זיי גערעכענט פאַר איינע) האָט זי נעכטען אין דער פריה אריינגעלעגט 5 שייט, דאָס האַרץ האָט איהר אזוי וועה געטון. היינט פריה אַז דער פראָסט האָט זיך געשטאַרקט, האָט זי אריינגעלעגט 6 שייטלאַך און צוגעוואָרפען שפּעטער מיט אַ טיעפען זיפץ נאָך אַ דין שייטעל. טאַקע איינע פון די צוויי דינע, און היינט איז ערשט מיטוואָך.

דארף זי נאך דאנערשטאג פריה הייצען, פרייטאג חלה באקען און ביי טאג הייצען אויף טשאלענט....

גאט ווייס, צי עס וועט אפילו קארגענדיגערהייט קלעקען. וועגען הייצען אויף דער נאכט איז גאר ניטא וואס צו רעדען.

און חיים דער בעל־הבית פון שטיבעלע, איז א איד א „צע־בראכענער", אהן לייב און אהן לעבען. פאר א ווארעם אויוועלע וואלט ער דאס חיות אוועקגעגעבען. און צו ווארעמקייט איז ער שטארק געוואהנט. אמאל, אז ער איז נאך אינגער, געזונטער גע־ווען און מען האט נאך אזוי ניט געוואוסט פון זיין „שלים־מזל", האבען איהם קרובים „ארייגעמאכט" צו ר' בערע וואלפזאהן אין וואלד פאר א „מענשען". און דאמאלס פלעגט ער ערשט האבען ווארימקייט! די „מענשען" פלעגען דארט קיין האלץ ניט זשאלע־ווען! מען פלעגט אנ־„קאטעווען" אן אויוועו מיט האלץ, אז מען פלעגט זיך נאכ'ן הייצען צום אויוועו ניט קענען צושטעקען — דאס איז שוין געווען אבער לאנג, מיט יאהרען צוריק... אויף דער שטעלע האט מען איהם לאנג ניט געהאלטען. דער סוחר האט אלץ געווארטשעט, אז חיים איז צו עהרליך און ווארטשענ־דיג האט ער איהם ענטזאגט. חיים האט דעם סוחר מיט דער שטעלע לאנג שוין פארגעסען, ער האט שוין עטליכע שטע־לעס אנדערע געהאט און ער האט זיי אויף פערגעסען, איצטער זיצט ער גאר אהן א שטעלע און פערגעסט דאס אויף . . . דאס אויוועלע אבער דארט אין וואלד קען ער ניט פערגעסען, דעם גאנצען קאלטען ווינטער שטעהט זי איהם פאר די אויגען; א ווארעמע, א פרעהליכע שמייכעלט זי דאכט זיך...

און זיצענדיג ביים טישעל און ציטערנדיג פאר קעלט, מאלט זיך פאר זיינע אויגען יענעם אויוועלע. ער פער־טיעפט זיך אין אלטע דמיונות און מורמעלט ניט ווילענדיג ארויס:

— איצטער האבען יענע אויוועלע! א דערקוויקעניש! פריידע דערהערט דאס מורמלען. זי ווייס שוין וועלבע

אויוועלע ער מיינט. ניט איין מאָל האָט זי שוין געהערט פון איהם, ווינטער צייט זיינע התפעלות פון איהר, פריידע פער־דריסט זיין לעדיג זיצען און זי קרימט איהם איבער:

— יענע אויוועלע, יענע אויוועלע!... וואָלסט בעסער האָבען יענע שטעלע, וואָלטען מיר דאָ געהאַט א ווארעם־אויוועלע...

חיים מאכט זיך, ווי ער הערט ניט, ער גיט נאָר שטיל א זיפץ און ענטפערט ניט. ער האָט ניט וואָס צו ענטפערען. זי איז אפשר גערעכט! באלד אָבער הויבט ער זיך אויף, רייבט די פערפרוירענע הענט און רעדט ארוים פעסט מיט בטחון:

— דער פראָסט וועט לאנג ניט האלטען; ער טאָר לאנג ניט האלטען! ער וועט אין גיכען פלאצען, צום מולד מוז ער פלאצען...

— יאָ, פלאצען וועט ער! וויל פריידע ניט איינשטימען — ער קען נאָך האלטען און האלטען

אייגענטליך האָפט פריידע אויך, אז דער פראָסט וועט אין גיכען פלאצען; טאָמער אָבער, א קשיא אויף א מעשה, וועט דער אויבערשטער קיין רחמנות ניט האָבען און ער וועט נאָך יאָ האלטען, וויל זי זיך שוין צוגעוואָהנען צום טרויעריגען גע־דאנק.

אין שטיבעל ווערט ווידער שטיל, עס הערט זיך נאָר דאָס קנאקען פון פראָסט. חיים קוקט צום קאלטען אויוועו, נעבען וועלכען עס שטעהט א קליין־אינגעלע, דאָס מוזיניקעל.

— וואו ביזט דו, בערעלע? — פרעגט דער טאטע.

— איך שטעה ביים אויוועו — קלינגט אוים א הייזעריג־קינדעריש קול'כעל.

— ביים אויוועו? — פרעגט איבער חיים, ווי ער וואָלט זיך בעלעקט נו, וואָס? עפּעס א ווארעמער אויוועו?

— א י י ן שטיקעלע נאָר, אין מיטען, איז ווארעם... — אָט דאָ ביים פלייצע...

דער טאַטע הויבט זיך אויף פון טיש, שטעלט זיך אויף און קוקט דאַרשטיג אין יענער זייט וואו דער אויווען שטעהט.

— דיר איז קאַלט, טאַטע? — פרעגט דאָס קינד — גאָה וואַרעם זיך!

— ניין, — זאָגט דער טאַטע פערשעמט ווערענדיג — איך וויל נאָר זעהן, צי עס איז וואַרעם...

ער מאַכט א טריט נעהנטער, ביז ער גאָהט צו צום אויווע־לע, טאַפּט אָן דאָס שטיקעלע וואַרעמע אָרט און רעדט ארויס מיט התפעלות:

— טאַקע וואַרעם... וואָס זאָגט איהר דערצו?... אויב דו ווילסט, מיין זוהן, לאָז דער מאַמען זיך אביסעל אָנוואַרעמען.

— איך בין דיר מוחל! — ענטפערט פריידע בייז, ווי זי טהוט אלע מאָל, ווען חיים איז גוט צו איהר — איך בין דיר מוחל, איך ווער ניט דערפרוירען.

— גאָה, מאַמע, גאָה! — לעגט בערעלע פאָר דאָס אָרט.

— שטעה מיין זוהן שטעה. דיר איז נעבעך קאַלט.

חיים גאָהט אוועק אומעטיג צום טיש און לאָזט ארויס א טיעפען זיפץ צוזאַמען מיט א קאַלטער פּאַרע פון מויל...

* * *

אין א שעה ארום איז דאָס קינד שלאָפען געגאַנגען. פריי־דע איז ארויס ערגעץ צו א שכנה, וועגען א טעפּעל און חיים האָט זיך מיט אַן אימפּעט צוגעהאַפּט צום אויווען. ער האָט געטאַפּט, געטאַפּט מיט די פערפרוירענע פינגער, געזוכט דאָס שטיקעלע וואַרעמע אָרט, נאָר ער האָט איהם שוין ניט געפונען. דאָס אויווענלע איז שוין געווען אינגאַנצען קאַלט, ווי אייז..

— שוין ק א ַ ל ט!... — האָט ער פערצווייפעלט ארויסגערעדט, וואַרפענדיג א צומישטען בליק אויף די פער־פרוירענע פענסטער...

איוב

ער האָט געהייסען חיים דער מלמד און זיין „צונעמעניש“ איז געוועזען איוב.

זיין ווייב איז געוועזען א שטענדיגע קראנקע; איהר הוסט פלעגט זיך הערען, ווי אן אבקלאנג פון א לעדיגען פאס. ווען אן אומבעקאנטער, פרישער מענש זאל אמאָל שטעהן דערביי, ווען זי פערהוסט זיך, וואָלט ער זיך זיכער דערשראָקען און וואָלט געמיינט, אז אָט, אָט עקט זיך איהר שוין דאָס לעבען. אָבער חיים אליין פלעגט גאנץ רוהיג און קאלט־בלוטיג אויס־הערען איהר „הארץ־מוזיק“: ער איז שוין געוועזען געניט — זינט ער געדענקט הוסט זי אזוי און נאָכ׳ן אויסהוסטען זיך ווערט זי ווידער „געזונד“ און האָט נאָך גענוג כח צו שרייען און צו שעלטען, ווען ער ברענגט איהר קיין געלד ניט אויף דער הוצאה.

ער אליין איז אפילו אויך א „חלוש“, ווי ער דריקט זיך אליין אויס; נאָר א מאנסביל איז ניט קיין אידענע — איז דאָס ניט אזוי קענטיג, אגב האָט ער צו זיין הוסט א רפואה: די ליולקע... „די ליולקע — זאָגט ער — צעשלאָגט מיר די ליחות און איך ווער געזונד“...

א קראנקער טאטע, א קראנקע מוטער, — זיינען די קינ־דער אודאי קראנק; נאָר די הויפּט חולה איז די עלטערע טאָכ־

טער, געלע, א הויכע, א דארע, דאָס פּנים איהרס איז ווי א וואקס און די אויגען זיינען מיט א טויטען טרויער פערצויגען. אויף דער טאָכטער איז חיים אליין מודה, אז זי איז ניט „אין גאנצען“ און האָטש ער גלויבט ניט אין „חכמת הרפואה“, דאָך זיפצט ער אמאָל אונטער, קוקענדיג אויף איהר טויטען געזיכט: „געלע האָט טאקע בעדאַרפט האָבען א דאָקטאָר“!.. נאָר דאָס זאָגט ער סתם אין דער וועלט אריין, פונקט ווי ער זאָגט אמאָל, ווען עס איז ניטאָ קיין ברויט אין שטוב: איצט האָט מען געדאַרפט האָבען אין שטוב א דריירובעלדיגע...

אזעלכע „גוזמאות“ פלעגען ארויסרופען א ביטערן שמייכעל ביי די הויזיגע און דאָס ווייב, אויב זי פלעגט אין דער מינוט ניט פערהוסטען זיך, פלעגט זיך צעבייזערן:

— ער הויבט שוין אָן זיינע חכמה'לעך!... עס איז גאָר ניט אזוי פרעהליך אויפ'ן הארצען...

תלמידים האָט ער געהאט אכט — אלע אָרעמע קינדער. די רייכע עלטערן האָבען איהם זייערע קינדער ניט געוואָלט אָבגעבען, אוים מורא, זיי זאָלען זיך ניט „אָנשטעקען“, און אזוי איז חיים זיין גאנץ־לעבען אין א רייכען הויז ניט אריינגעגאַנגען און האָט שטענדיג פאר זיינע אויגען געזעהן נאָר אָרעמקייט, דחקות און קראנקהייט!...

— דאָס לעבען איז ניט ווערטה קיין ביטערע ציבעלע! פלעגט ער אָפט זאָגען פאר זיין איינציגען נאָהנטען מענשען — פאר'ן פרוש פון בית־המדרש, מיט וועלכען ער פלעגט ליעב האָבען אריינלאָזען זיך אמאָל אין א שמועס וועגען הויכע ענינים. פאר דעם זעלבען פרוש האָט ער אמאָל אויסדערצעהלט זיין גאנצען לעבען, ווי אזוי ער האָט זיך צו 12 יאָהר אוועקגעלאָזט אין ישיבות „לערנען“, ווי אזוי ער האָט זיך געוואַלגערט אין אלערליי קלייזלעך, געשלאָפען אויף הארטע בענק און געליטען הונגער, קעלט און קלעפּ, אומזיסטע ניט־פערדיענטע קלעפּ...

— עט, האָט ער אויסגעלאָזט זיין לעבענם בעשרייבונג— ס'איז דאָם גאַנצע לעבען אַ נאַרישקייט, הבל הבלים!... און צייט איך בין שוין פאַר זיך אַ בעל־הבית מיינט איהר לעב איך? פרעגט מיך ווען האָב איך פון נאָך מיין חתונה אַן אמאָל זאַט אָבגעגעסען — וועל איך ניט געדענקען... היינט מיין דירה... איהר זענט ווען ביי מיר געוועזן?...

זיין דירה איז געווען אין אַ „זעמליאַנקע"; דאָרט האָט ער זיך געזעצט און געפּרווירען צייט נאָך דער חתונה. אלע נאָך סוכות אפילו בעשליעסט ער זיך פּעסט אַרויסציהען פון דעם „קבר", אבער נאָכ'ן פּעסטען בעשלוס דערמאָהנט ער זיך אַן זיינע „מעבעל" און ער האָט זיך מורא צו ריהרען פון אָרט מיט זיי: ווען מען זאָל די צוויי בעטען, דעם טיש און דעם קאַסטען ריהרען פון אָרט וועלען זיי גלייך צעפאַלען אויף שטיקלעך. „די סברא איז מחייב, אז זיי וועלען צעפאַלען — פּלעגט ער אויסווייזען זיין ווייב — פערשטעהסטו מיך, האַלץ, אז עס נעצט זיך צוואַנציג יאָהר מוז צעפוילט ווערען.. דאָס האָט שוין אַזאַ טבע"...

זיין לעבען וואָלט קיין ביטערע ציבעלע אויך ניט ווערטה געוועזען ווען ער וואָלט ניט געהאַט קיין צוויי תענוגים, וואָס ער האָט זיי געקענט גרייכען...

דער ערשטער תענוג איז די ליולקע. אלע וואָך געהט ביי איהם אַוועק אַ פּעקעל מאַחאָרקע פאַר אכט גראַשען; דאָס איז ביי איהם אַ מין שכרות רחמנה ליצלן, און דאָס ווייב וואַרפט איהם טאַקי פאָר: דו פער'שכורסט אויף דער ליולקע דיין גאַנצע פרנסה. ער פיהלט אליין, אז די ליולקע איז ביי איהם טאַקע אַ מין כשוף: עס האָט איהם אמאָל ביי נאַכט פערפעהלט אין ליולקע אביסעל מאַחאָרקע האָט ער געמיינט, אז ער ווערט משוגע און צו אַ גוי אַ שכן איז ער אריין בעטען לייהען אביסעל מאַחאָרקע... ער זאָגט, אז דער רויך, אויסער וואָס ער צושלאָגט איהם די ליחות, צעשלאָגט איהם אויך די רעיונות... און רעיונות

האָט ער זעהר שווערע. ער קלעהרט וועגען גאָט, וועגען זיין „השגחה", „מדוע דרך רשעים צלחה" און דער גוטער מענש. דער עהרליכער מאַן ווערט אַזוי אויסגעריסען, ליידט אַזוי פיעל!... קלעהרענדיג אַזוי פאַלט ער אַמאָל אריין אין ספקות, אין מוח גיט איהם אַ קלאַפּ, ווי מיט אַ האַמער, אַ פראַזע פון אַן אפּיקורס: עס איז אַלץ על פּי דרך הטבע און עס איז שוין ניטאָ קיין קשיות... ביי דעם רעיון פערלירט ער זיך אין גאַנצען, אין קאָפּ הויבט זיך אָן מישען, אין די אויגען פינטעלט... ער מאַכט מיט די הענד, ווי ער וואָלט זיך געראַנגעלט מיט עמי־צען, טרייבט די בייזע געדאַנקען און... פערדרויכערט די ליולקע, און גלייך מיט'ן ערשטען רינגעלע רויך פון דער ליולקע פער־שווינדען די מחשבות זרות, די נשמה בערוהיגט זיך און ער פיהלט, אַז ער ווערט ווידער אַ מענש, ווי גאָט האָט געבאָטען...

דער צווייטער תענוג זיינער איז צו לערנען מיט זיינע תלמידים „איוב" און דאָס אין זיין העכסטעס, ערהאַבענסטעס פערגעניגען, זיין ליכטיגער גן־עדן אין דעם פינסטערן גהינום...

ווען אָנהויב זמן קומט צו איהם אָן אַ נייער תלמיד אין חדר אריין, פרעגט איהם חיים די ערשטע זאַך:

— וואו האַלטסטו שוין, אינגעלע, אין תנ"ך?

— ישעיהו, — ענטפערט דער נייער תלמיד.

— און ביי מיר וועסטו אָנהויבען „איוב"... פערשטעהסט, איוב... אַ פיינער תנ"ך איוב... גאָר אַ פיינער...

דאָס אינגעלע דערשרעקט זיך לכתחילה; ער האָט געהערט פון עלטערע אינגלעך, חברים, אַז דאָס שווערסטע פון תנ"ך איז איוב און חיים־„איוב" „רעדט אויס" דאַרט זעהר אַ סך. ווי אָבער עס קומט צום לערנען פערלירט זיך דעם אינגעלס שרעק; אַנשטאָט שרעק נעהמט איהם דורך אַ געפיהל פון אַ זיסען טרויער, פון רחמנות אויף איוב'ן און אויף דעם רבי'ן, וואָס ווייזט אויס, לערנענדיג, ווי איוב אליין!... דעם ערשטען קאַ־פּיטעל לערנט דורך חיים איילענדיג, אַזוי ווי אַן הקדמה, וואָס

איז עפּעס ניט אַזוי נייטהיג. איוב'ס עשירות, איוב'ס הצלחה אין די ערשטע יאָהרען ווייזען איהם אויס, ווי אַ ניט געשטויגענע, ניט געפלויגענע מעשה, ווי אַ בייקע, וואס עס קאָן גאָר קיינמאָל ניט טרעפען... ווי ער קומט אבער צום שטן, צו איוב'ס יסורים, ווי אַזוי איוב קראַצט זיך מיט אַ שאַרבען, דאַמאָלס געהט ערשט חיים אריין אין זיין אמת'ער ראָליע און אין אַ פלאַם־פייערדיגע התלהבות געהט ער אריין אין קאַפּיטעל ג':

— אחר כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו — און חיים טייטשט עס אָב מיט געפיהל: און נאָך דעם האָט איוב געעפענט זיין מויל און האָט געשאָלטען דעם טאָג פון זיין געבוירען...

און אָט אַזוי צעבייזערט ער זיך און לערנט אַ פסוק נאָך אַ פסוק. זיין טרויעריג הייזעריגער ניגון גיעסט זיך, גיעסט זיך און פילט אָן דעם ענגען חדר מיט שוידערהאַפטע קלאַנגען, מיט „קלאָג־ליעדער" אויף דעם קראַנקען אָרעמען לעבען, אויף דעם אייביגען צער און וועהטאָג... חיים'ען אַרט ניט בשעת לערנען, צי די תלמידים זאָגען־נאָך גוט, צי מיט גרייזען, — עס דאַכט זיך, אַז ער איז גאָר קיין מלמד ניט: דאָס לערנט ער גאָר איוב פאַר זיך... און ער קלאָגט און יאָמערט, בייזערט זיך און פּראָטעסטירט... ער לערנט אַ קאַפּיטעל נאָך אַ קאַפּיטעל; ער הערט אויס קאַלטבלוטיג די טרייסט־רעד פון איוב'ס גוטען פריינד אליפז התימני, וואס איז איהם געקומען דולען אַ קאָפּ מיט זיינע נאַרישע נחמות, און ענטפערט ווידער בייז, קרעכצענדיג, פּראָטעסטירענדיג....

אַזוי לערנט ער אָב עטליכע קאַפּיטלעך, ביז ער ווערט מיעד. די זיסקייט פון ניגון, דאָס טיעפע געפיהל, נעמט איהם דאָס חיות אַרויס.

ער רוהט זיך אָב, פערדרייכערט די ליולקע און פערטראַכט זיך... און אַרויסלאָזענדיג געדיכטע שטיקער רויך פון מויל געהט דורך אין זיין מוח זיין גאַנץ ביטער־פערשאָלטען־לעבען.

דאָס ווייב איז קראַנק, די קינדער קראַנק, פיער, פינף קינדער (ער געדענקט שוין אליין נים) זיינען פאַר קעלט און הונגער אויסגעגאַנגען, שוין לאַנג... ער אליין קוים וואָס ער לעבט, די ברוסט טהוט איהם אזוי וועה, די ביינער דאַרען שוין, האָבען שוין קיין זאַפט נים... א טיעפער טרויער נעהמט דורך זיין קראַנקע נשמה, שרייען ווילט זיך איהם, שרייען און שעלטען אזא לעבען...

און ער הויבט אָן אויף דאָס נייע איבער'חזר'ן פון קאַפּיטעל ג׳: אחר כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו, און נאָך דעם האָט איוב געעפענט זיין מויל און האָט געשאָלטען דעם טאָג פון זיין געבוירען!...

צוריק אויף דער שטעטל

דריי יאהר איז יענקעל ליעבערמאן געווען אין ווארשוי; אין זיין שטעדטעל האט מען איהם כמעט שוין פערגעסען. נאהנטע בעקאנטע האבען נאר געוואוסט, אז ער איז אין ווארשוי און לויט ווי מען זאגט „מאכט" ער דארטען גאנץ גוט.

אט איז ער געקומען א היים צו זיינע עלטערן, ארעמע בעלי־בתים אין א קליין שטעדטעל.

— איז וואס מאכסטו פארט? — האט איהם געפרעגט דער טאטע, אז ער האט זיך בערוהיגט אביסעל נאך זיין זוהן'ס פלוצליכען קומען.

— ניש־קשה... — האט זיך יענקיל געשטארקט מיט שטאלץ צו ענטפערן — גאנץ גוט!...

דער טאטע האט אויף איהם אויסגעשטעלט די אויגען און יענקלען האט זיך געדאכט, אז דער טאטע ווייס שוין אלץ, אז דער טאטע קלערט: אי, ביזטו א גארנישט! און יענקעל האט געפיהלט, אז אויב ער וועט ניט אנרעדען עטליכע שטארקע ליגענס, וועט ער זיין זעהר ניט קיין שעהנער גאסט, וועט דער טאטע איהם זאגען מיט א שמייכעלע פון א חכם: „וואס האב איך דיר פאר דריי יאהרען געזאגט? — פאהר ניט! סדנא דארעא חד הוא, אומעטום איז תהו ובהו, אומעטום זיינען גע־שעפטען אין דער ערד, וואס איז מיר ווארשוי, וואוהין

פליהסטו"? און איידער צו הערען די ווערטער פון טאטען איז יענקלען ליעבער דער טויט און ער הויבט אַן, נאָך דעם טאַטענס אלערליי שאלות, געמאכטערהייט זיך צו היטצען:

— עט, טאַטינקע... וואָס דערצעהלט מען דיר און ווי דערצעהלט מען דיר, עס איז דאָך וואַרשוי... פערשטעהסטו מיך, עס איז דאָך וואַרשוי... דאָרטען איז...

און יענקעל וויל פאַרשטעלען וואָס וואַרשוי איז, ווי גליקליך מען איז, אז מען פאַלט אריין אהין: בולוואַרען, טעאַטערן, גערטנער, קאנדיטאַרייען, קאַרעטען, ווי אזוי מען לעבט דאָרטען א גוטען טאַג... נאָר די נ אָ ו ו אָ ל י פּ י ע גאס מיט זיין פינסטערן צימער'ל, וואו ער האָט געוואָהנט, לויפט איהם דורך פאר זיינע אויגען און די צונג קען זיך ניט קערעווען אויסצורעדען ווייטער א וואָרט...

— נו, דערצעהל, דערצעהל! — טרייבט איהם דער טאַטע.

נאָר יענקעל שטאמעלט נאָך א פּאָר ניט דייטליכע ווערטער און ווערט ענדליך אנטשוויעגען.

די מוטער שטעהט אין א ווינקעל און בעטראַכט איהר יענקלען מיט אומעטיגע בליקען. עפּעס געפעלט איהר ניט זיין גאַנצער הילוך: דער הוט איז משונה הויך און ערטערווייז צובויגען, דער סורדוט הענגט אויף איהם ווי ניט פאר איהם גענעהט... איהר ווילט זיך זעהר פרעגען איהם, צי איז אין וואַרשוי ביליג אלטע קליידער? זי פיהלט אבער, אז דער זוהן קען זיך דערפון בעליידיגען און ניט-ווילענדיג רייסט זיך ביי איהר ארויס נאָר א בעמערקונג:

— יענקעל איז געבעך חשך, ווי די ערד!...

— א מת... — פערריכט דער טאַטע.

יענקעל ווערט פון די בעמערקונגען נאָך מעהר חשך. די אויגען ווערען איינגעגראבענער. צום אַנפאנג פערליערט ער זיך, נאָר באלד ענטפערט ער:

— דאָס איז פון דער רייזע. דריי טעג אז מען פאָהרט אין ענגשאַפט — א קליינינגקייט ווארשוי — א וועלט פאָהרט!..

— ס'טייטש, פון ווארשוי געדויערט דאָך נאָר א טאָג דאָס פאָהרען? — בעמערקט דער טאַטע פערוואונדערט.

יענקעל ווערט רויט, אין קאָפּ גיט איהם א קלאַפּ: מיאוס אריינגעפאלען! עס געלינגט איהם אבער גלייך צו פערבעסערן:

— יאָ, דאָס פאָהרען געדויערט טאָקע נאָר איין טאָג, אבער דאָס צוקלויבען זיך...

אין שטיבעל ווערט שטיל. אלע פיהלען זיך ווי פערשולדיגט, ווי זיי וואָלטען א מיאוסע זינד בעגאנגען, וואָס איינער וויים פון דעם צווייטען און מען שעמט זיך אויפצוהויבען די אויגען איינע אויף די אנדערע.

— בתי מדרשים זיינען דאָרטען פאַרהאַן עפּעס א סך?

— פרעגט פלוצים דער טאַטע, ווי ער וואָלט וועלען צעשטערען די שטילקייט, וואָס דריקט אזוי.

יענקעל ווערט פרעהליכער און שטאָלצער. דאָ וועט ער קענען רעדען דעם ריינעם אמת און איהם זאָל עס ניט שאַדען... ער גלייכט זיך אויס, מאַכט א טריט צום טאַטען נעהנטער און צעהיצט זיך:

די מעשה איז אזוי... שוהלען איז דאָרטען א סך פארהאַן... א קליינינגקייט ווארשוי! נאָר זייערע שוהלען זיינען ניט ווי ביי אונז. ביי זיי איז „שטיבלעך", חסידישע שטיבלעך; דאָרטען זיינען דורכאוים חסידים, משוגעים, ממש משוגעים! געהען אין לאנגע קאַפּאָטעס, אין שטריימלעך און אין גארטלען.

און יענקעל רעדט א סך: ער דערצעהלט, ווי אזוי מען רעדט דאָרטען און ברענגט לדוגמא א פּאָר ווערטער: „ענקער", „יאָך", „סארנע", „עטץ"; ער דערפיהלט אָבער ענדליך, אז דער טאַטע הערט גאָר ניט, אז דער טאַטע וויל נאָר וויסען דעם עיקר, צי האָט ער פערדיענט דאָרטען געלד, צי האָט ער געבראַכט

געלד און װעגען די בתי מדרשים, די חסידים און װעגען דאָר־טיגען לשון איז א שפּעטערינגע זאָרג...

נאָר רעדען װעגען זיך אליין האָט יענקעל װי מורא, און אין שטיבעל װערט װידער שטיל... אלע פּיהלען זיך ניט גוט, נאָר ערגער פאר אלעמען פּיהלט זיך די מוטער. זי װאָלט װעלען צו־געהן צו יענקלען נאָר נאָהנט, ארײנקוקען איהם טיף אין די אויגען און פרעגען: װאָס מאכסטו? דערצעהל! זי מערקט אָבער אז יענקעל בעהאלט זיך עפּעס, װײל עפּעס ניט אויסזאָ־גען; און איהר מוטערליך הארץ שרעקט זיך: פערשיעדענע מיאוסע פּרנסות אין א גרויסער שטאָדט לויפען איהר דורך אין קאָפּ; און קוקענדיג לאנג אויף יענקעל'ס משונה'דיגען הוט דאכט זיך איהר, אז ער איז געװען דאָרטען א קאטערינטשיק...

אויף מאָרגען, נאָכ'ן אָרעמען פריהשטיק, איז יענקעל ארויסגעגאנגען אין גאס, און געהענדיג האָט ער ניט געװאוסט װאָס צו טהאָן. צי זאָל ער פערשפּילען דעם פּאַלטאָ און דער ראָק זאָל זיך ניט זעהן, אָדער פערקעהרט; ער האָט ניט געקענט משער זיין, װאָס קומט אויס מעהר ניי — דער ראָק, צי דער פּאַלטאָ. ער האָט זיך פערשפּילעט און אָבגעשפּילעט, װייטער פערשפּילעט און װיעדער אָבגעשפּילעט, ביז ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, אז בײדע, סיי דער ראָק, סיי דער פּאַלטאָ זעהען אויס אלט און אָבגעטראָגען און ער זעהט אין זיי אויס װי אן אָרעמער פראנט, װאָס װערט אזוי אויסגעלאכט ביי זיי אין שטעדטעל. דעם גאנצען װעג האָט ער אויף זיך געכעס'ט דערפאר, װאָס ער איז געקומען אהיים אין אזױנע בגדים און אז דער שװארץ יאָהר האָט איהם שוין אהער געטראָגען. טאָ װאָס איז ער א:וי שװאך און קען ניט גובר זיין זיך אליין: ער װיים דאכט זיך גאנץ גוט, אז אָרעמקייט איז קיין שאנד ניט,— פערקעהרט א כבוד! אלע עהרליכע מענשען זיינען אָרעם. ער האָט זיך ניט געװאָלט פערקויפען פאר געלד, און דאך װי געפּי־

איז ער און קנייפט די באַקען מען זאָל מיינען, אַז ער האָט יאָרטען גליקליך געלעבט. וואָס טהוט ער דאָס? צוליעב וואָס?

און געהענדיג אַזוי און זידלענדיג זיך אליין, האָט ער דער־זעהן, ווי קעגען איהם געהט פעררײסען דעם קאָפּ א ל י ה ל י י ב ע ס א „בעל־הבתישער בחור" זיינער אַן אַמאָליגער חבר. יענקעל האָט איהם אַלע מאָל פיינד געהאַט פאַר זיין פוסטקייט, פאַר זיין נאַרישען פּראַנטעוועז, און דערזעהענדיג איהם איצטער אין אַ נייעם שוואַרצען הוט, אין אַ שוואַרצען פּאַלטאָ, האָט ער צו איהם נאָך מעהר פעראַכטונג געשפּירט און ער האָט איהם געוואָלט אויסווייכען, נאָר יענער האָט איהם גלייך בעמערקט, האָט איהם אָבגעשטעלט און אויסשטרעקענדיג איהם די האַנד, האָט ער פרעהליך אויסגעשריען:

— אַ סאַר אַ גאַסט! יענקעל, וואָס מאַכסטו?

נאָכהער האָט ער יענקלען בעקוקט פון קאָפּ ביז די פיס, ווי ער וואָלט איהם געוואָלט אָבשאַצען, וויפיעל ער איז ווערט. און דערזעהענדיג, אַז די בגדים זיינען אַלט און יענקעל אַליין איז חושך, האָט ער איהם טיעף אין די אויגען, ווי אַ „סלעדאָוואַ־טיעל" אריינגעקוקט און ניט ערוואַרטענדיג פון יענקלען קיין ענטפער, האָט ער מיט אַ רחמנות־פּנים אַליין געענטפערט:

—אַ פּנים ניט אַזוי גוט... האַ?...

יענקעל איז רויט געוואָרען, ער האָט זיך דאָך געשטאַרקט צו ענטפערן:

— נ נ נ... ניש־קשה... גאַנץ גוט!...

דער חבר האָט אַ קוועטש געטהאָן מיט די פּלייצעס, ווי ער וואָלט געזאָגט: עפּעס ניט קענטיג, און ער האָט ווייטער גע־פרעגט:

— זאָג מיר, גוטער ברודער, וואָס טהוסטו דאָרטען?

— „אי, זאָל ער ליעגען אין דר'ערד", האָט יענקעל אין האַרצען געשאָלטען און האָט קוים, צווישען די צייהנער, אַרויס־געזאָגט:

— אין א פאבריק פון היט.

— ווי קומסטו אהין? — האט דער חבר מיט פארשענדע בליקען געפרעגט. — יענקיל האט שוין מעהר ניט געקענט אויסהאלטען און האט צורייצט געענטפערט:

—איך קום! וואס מאכט עס אויס ווי אזוי.

דער חבר איז געבליעבען שטעהן, ניט געפינענדיג מעהר קיין ווערטער. ער האט נאר א קוק געגעבען אויף יענקעל׳ס פאלטא, נאכהער אויף זיין אייגענעם. אין מח צוגעגלייכט וועלכער איז בעסער, א שמייכעל געטהאן, און שמייכלענדיג צופריעדען, האט ער יענקל׳ען אויסגעצויגען די האנד און קאלט געזאגט:

— א גוטען! מיר וועלען זיך נאך זעהן!...

— אדיע, אדיע! — האט יענקעל הכנעהדיג זיך פערנייגט און פרייער אבגעאטהעמט...

וויפיעל בעקאנטע יענקעל האט דעם טאג ניט בעגעגענט האט ער יעדערן אויף זיין פראגע, וואס מאכסטו? געענטפערט:

— „ניש־קשה... גאנץ גוט“. און פאר יעדער׳ן א בעזונדער ליגען אויסגעקלערט.

— נו, אביסעל ליגענס פאר א טאג אנגעזאגט! — האט ער צוריקגעהענדיג געטראכט — פוי, האט ער אויסגעשפייט, דערמאהנענדיג זיך, ווי פאר איינעם האט ער זיך אזוי צעהיצט מיט זיין גליקליכקייט דארטען, אז ער האט זיך ארויסגעהאפט, אז ער איז דארט בוכהאלטער ביים גרעסטען גביר י ש ע י ה ו ק א ט ל א ו ו ע ר. צום אונגליק האט יענער געהערט פון דעם ישעיה קאטלאווער, אז ער לאזט צו זיך קיין ליטוואק אויפ׳ן שוועל ניט ארויף... „ווי מיאוס, ווי מיאוס!“

האט איהם געקלאפּט אין קאפּ — „איך קען אפילו קיין גלאטען ליגען ניט זאגען!“...

און געהענדיג האט ער זיך געפיהלט ווי שווערע שטיינער וואלטען זיין הארץ צופּרעסען. איהם האט זיך געוואלט געפינען האטש איין מענשען און דערצעהלען איהם דעם א מ ת, אז ער האט דארט קיין שטעלע גאר קיינמאל ניט געהאט, אז ער האט די גאנצע דריי יאהר זעהר שלעכט געלעבט, אז ער האט דארט געהונגערט און געפרארען, ניט געהאט צייטענווייס וואו צו נעכטיגען און פלעגט בלאנזשען דאן א גאנצע נאכט איבער די גרויסע לאנגע גאסען... אז פאר די דריי יאהר איז ער אפילו איינמאל אין טעאטער ניט געווען, אפילו אין גארטען ניט, ווען די מוזיק פלעגט שפּיעלען און מען פלעגט דארפען צאהלען פאר'ן אריינגאנג; אז דארטען זיינען פאראן א סך אזעלכע, ווי ער, און מיט זיי פלעגט ער זיך געפינען און צוזאמען ליידען, טהיילען זיך מיט'ן לעצטען ביסען... אז ער האט אזוי פיעל צרות צו דערצעהלען! ער האט זיך אזוי פיעל אנגעזעהן — נויט, הונגער, עלענד!... נאר ווי אזוי דערצעהלט מען דאס? יעדער, וואס פרעגט איהם: וואס מאכסטו, ווי לעבסטו? דאכט זיך איהם, וויל הערען נאר א גוטען ענטפער, אז ער לעבט דארטען גליקליך, ניט חלילה פאר גוטע פריינדשאפט וועגען, נאר ווייל מיט א גליקליכען מענשען איז פרעהליכער צו רעדען, ליעבער צו פערברענגען און אן אונגליקליכער מענש ארט קיינעם ניט און איז קיינעם ניט אינטערעסאנט, אפילו די אייגענע טאטע־מאמען ניט...

און קלערענדיג אזוי איז ער אין כעס געווארען: אין כעס געווארען אויף זיך, אויף די בעקאנטע און אויף די עלטערן, וואס האבען איהם געפרעגט וועגען זיין לעבען. „וואס ווילען זיי פון איהם, וואס איז זייער דאגה?... און פאר כעס האט ער זיך בעשלאסען צו דערצעהלען פון היינט אן דעם אמת.

וואס האט ער זיך וואס צו שעמען? ער וועט אלע דער־

צעהלען! ער וועט זאָגען, ווי דער טאַטע האָט איהם טאַקע אַמאָל געזאָגט: אז „סדנא דארעא חד הוא" אז אומעטום איז תהו ובהו, נויט, דלות, עלענד; אז אומעטום זיינען די שלעכטע רייך און גליקליך, און די גוטע — אָרעם און אומגליקליך....
אז ער וועט שוין צוריק ניט פאָהרען — ער וועט בלייבען דאָ און וועט שלום ווערען מיט'ן לעבען און רוהיג טראָגען דעם יאָך פון אָרעמקייט... עס וועט פון איהם א בארג אראָב!...

אז ער איז אָבער אהיים געקומען און דער טאַטע האָט איהם נאָך א לאנגען שווייגען געפרעגט: „נו, וואָס קלערסטו, יענקעל, דו בלייבסט שוין אפשר א היגער?" — האָט ער גלייך ניט געקלערטערהייט, ווי ארויסגעריסען די ווערטער פון מויל:

— ניין, איך פאָהר צוריק אויף דער שטעלע... אין ווארשוי...

און אין קאָפּ האָט איהם געקלאַפּט און דאָס הארץ האָט אין איהם געוויינט, און א קול האָט אין איהם געשריען:

— געוואלד, וואָס שעהם איך מיך? וואָס דערצעהל איך ניט דעם אמת? האָטש פאַר איין מענשען, האָטש פאַר'ן איינענעם טאַטען?...

די חברה כלי־זמר

די חברה כלי־זמר אינ'ם שטעדטעלע ביעלינאָווקע האָט געהאט זעהר ניט קיין שעהנעם „נאָמען“, און א שטעדטעלשער בעל־הבית פלעגט צו זיי נאָר אָנקומען אין אן עת צרה, ד. ה. ווען ער פלעגט חתונה מאכען א טאָכטער. איז אויך ניט צו אבי וועמען פון דער חברה, נאָר צו לייזער דעם צימבלער — שוין א מענש אין די יאָהרען מיט א ווייסליכער באָרד, וואס האָט איהם צוגעגעבען אן אויסזעהן פון א געזעצטען אידען... די איבריגע פון דער „קאָפעליע“ זיינען אלע געווען יונגע־חברה און האָבען זיך געפיהרט אזוי, אז די שטעדטעלשע בעלי־בתים האָבען מיט די שטרענגסטע אזהרות פערבאָטען זייערע קינדער צו האָבען מיט זיי חלילה א מגע ומשא. די כלי־זמר האָבען אלע געשטאַמט פון זעהר נידריגען שטאַנד. בערעל דער ערשטער פידלער, למשל, אן אויסגעוויקסטער בחור אין א שווארצען האָר־טען קראַגען, וואָס האָט שטאָלץ אונטערגעשפּארט זיין לאנגען גאָרגעל,—איז געווען יענקעל דעם טשעסלער'ס א זוהן און יענ־קעל דער טשעסלער, ווייסט א מינדסט־קינד אין שטעדטעל, בוים קייזער און שלעפּט די שווערע בריוסעם, ווי אן אמת'ער גוי... אודאי איז דאָס ניט קיין גרויסער יחוס... לוי, דער צווייטער פידלער, א הויכער און א דאַריער בחור אין א בלאָטה העמדעל, פערנאַרטעלט מיט א רויטען שנור, איז געווען חיים־לייב דעם

שניידערס א זוהן, און חיים־לייב דער שניידער, ווייסט א מינדסט קינד, אז ער נעהט קליידער אפילו פאר פראַסטע גוים און שעמט זיך ניט אראַבנעהמען א מאָס פון א שיקסע... גרונם באס איז געווען חנן דעם בעדער׳ס א זוהן און חנן דער בעדער האלט שוין 20 יאָהר די באָד און ער האָט שוין פערגעסען דעם טעם פון א שבת׳דיגער שלישי און פון א רעכטען פסוק אין אתה הראית...

אהרציק קלארענעטיסט האָט געהאט א טאַטען, וואָס איז נאָר מיאוס אויפ׳ן מויל ארויפצוברענגען — אן ערדגרעבער און א מאמען — א וועשערין, וואָס פלעגט זיך ניט שעמען שלעפען דעם גרויסען פאַק גרעט סיי זומער, סיי ווינטער צום טייך און נאָכדעם פאנאנדער טראגען עם די שעהנע בעלי הבית׳טעס, וועלכע פלעגען אליין, פערשטעהט זיך, ניט וואשען קיין גרעט.

אויסער וואס די חברה כלי־זמר האָבען געשטאַמט פון אזוינע נידריגע עלטערן, זיינען זיי אליין געווען אָהן א ברעקעל שטאט און דרך־ארץ, האָבען ניט געמאכט קיין חילוק פון עלטער ביז יונגער, פון אָרעם ביז רייך... זיי זיינען געווען גרויסע עזות־פּנים׳ער, נבול־פּה׳ניקעס, וואס אויפ׳ן לונג, דאָס אויפ׳ן צונג; דערצו פלעגען זיי אין די לעדיגע צייט, ווי ספירה, דריי וואָכען, ווען מען טאָר ניט שפּיעלען קיין חתונות, זיך ארומשלעפען מיט מיידלעך הינטער׳ן שטעדטעל... פערשטעהט זיך, די מיידלעך זיינען אויך ניט געווען בעסער פון זיי און פון קיין שעהנערען יחוס האָבען זיי אויך ניט געשטאַמט. יענקעל דעם וואוכערניקס טאָכטער, צי לייבע, פון בקור חולים, דעם נאמן׳ס טאָכטער, וועט מיט זיי אודאי ניט ארומשפּאַציערען. איבערהויפט האָט זיך די חברה כלי־זמר ארויסגעוויעזען, ווי ניט לייטיש זי איז, אויף א חתונה: זיי פלעגען שפּאָטען און חוזק מאכען פון די שעהנסטע בעלי בתים, פון בעלי־בתישע זיהן און טעכטער, און גרונם באס האָט גלאט ליעב געהאט אויף יעדער חתונה זאָגען דעם מחותן א שטאָך ווארט, וואס דאָס האָט אויף

כלי־זמר לשון געהייסען: אריינלאָזען א שפּילקע: פערשטעהט זיך, אז אזא יחוס, אזא אויפפיהרונג האָט שטארק אויפגערייצט די רוהיגע סטאַטעטשנע קליינשטעדטעלדיגע בעלי־בתים און ניט אומזיסט האָט קיינער מיט זיי ניט געוואָלט האָבען קיין מגע ומשא...

בעקאַנט און אפילו שטארק אויפגעטראָגען מיט זיי, איז געווען נאָר איינער פון שטעדטעל. דאָס איז געווען יאָסעל דער „שרייבער". מען דאַרף איהם ניט פערבייטען מיט דעם שריי־בער פון דער „דומע", וואָס איז אין שטעדטעל אויך געווען א איד, און איז געווען שטארק אָנגענומען ביי די בעלי־בתים. אָנ־גענומען אזוי, אז מען פלעגט פאר איהם אזש מורא האָבען. יאָ־סעל דער שרייבער אָבער האָט זיך נאָר בעשעפטיגט מיט לעהר־נען די שטעדטעלדיגע מיידלעך שרייבען א אידישען בריוועל, א חשבון ביז כפל און אין די הייזער וואו די ציוויליזאַציע האָט שוין אריינגעשיינט, האָט ער אויך געלערנט אן אדרעס שריי־בען.

ע ר אליין איז געווען כמעט פון איין יחוס מיט די כלי־זמר! זיין מוטער איז געווען אן אָרעמע עגונה. זיין טאַטע, א שניידער, האָט נאָך אין די ערשטע יאָהרען, ווען דער פּראָס־טער עולם האָט אָנגעהויבען פאָהרען אין אמעריקע, זיך אהין אוועקגעלאָזט. לויט ווי מען האָט דערצעהלט איז ער אין דער „דריטער אמעריקע" און האָט דאָרט א דייטשקע גענומען און פון דער ווייב און זיין קינד האָט ער ניט געוואָלט הערען.

עס פערשטעהט זיך, אז יאָסעל האָט קיין גרויסע געלדער ניט פערדיענט פון זיינע שטונדען וואָס ער האָט געגעבען. דאָס רוב האָט ער געלעהרנט די אָרעמע מיידלעך און ער האָט זיך קוים דורכגעלעבט מיט זיין אָרעמער מוטער.

ער איז געווען פון איין וואוקס מיט די כלי־זמר, א הויכער און א דאַרער, מיט א לאַנגליכע שמאָלע נאָז. זיינע שוואַר־צע אויגען זיינען איהם געווען טיעף אין שטערן אריינגעגראבען

און פון דאָרט האָבען זיי געקוקט טרויעריג, פער׳חלום׳ט און פערטראַכט, ווי ביי אן אמת׳ן פּאָעט.

און ער האָט טאַקע ליעדער געשריעבען, אָדער ווי אין שטערטעל האָט עס געהייסען: ער מאַכט ליעדער און דאָס האָט איהם ביי די בעלי־בתים אין די אויגען נאָך חוזק׳דיגער געמאַכט.

— עס איז א ווילדע בריאה! האָבען זיי וועגען איהם גע־רעדט. דערפאַר אָבער האָבען די נעהטאָרינס, שניידערינס און דיענסט־מיידלעך שטאַרק געהאַלטען פון זיינע ליעדער און פלעגען זיי ביי דער ארבייט שטענדיג זינגען, צומאַכענדיג איי־גענע טרויעריגע מעלאָדיען... שטאַרק בעוואוסט און בעריהמט איז געווען ביי זיי דאָס ליעד פון דער ליעבע, וועלכעס זיי פלעגען זינגען מיט גרויס געפיהל, דאָס ליעד האָט זיך אָנגע־הויבען אזוי...

איך וועל געהן א קוק טהאָן
וואָס מיין מיר׳על מאַכט,
אין דער לאַנגער, שוואַרצער,
ווינטער־נאַכט.

פערשפּרייטען זיינע ליעדער צווישען די מיידלעך פלעגען די „כלי־זמר“, וועלכע ער פלעגט יעדעס ליעד גלייך טראַגען און פאָרלעזען, ווערענדיג דערביי דאָ רויט דאָ בלאַס פון אויפרע־גונג, וואָס וועלען „זיי“ זאָגען דאַרויף. די כלי־זמר זיינען גע־ווען גוטע קריטיקער, פּאָעזיע האָבען זיי זעהר ליעב געהאַט, זיי זיינען געווען שטאַרק בעלעזען אין דער אידישער ליטעראַ־טור: מיכל גאָרדאָן, גאָלדפאַדען, בערענשטיין און אנדערע האָבען זיי געוואוסט אויף אויסענווענינ און די מעלאָדיען פלע־גען זיי אויסשפּיעלען אויף זייערע אינסטרומענטען. די חברה האָט שטאַרק געהאַלטען פון יאָסעל׳ס טאַלאַנט און זיי פלעגען איהם זאָגען, אז מיט דער צייט וועט פון איהם ארויסוואַקסען א גרויסער לייט.

און יאָסעלס הארץ פלעגט פאַר שמחה אָנהויבען שטאַרק

קלאפּען, זייגע באַקען פלעגען בלייך ווערען, די אויגען פייכט און מיט אַ ציטריגען קול פלעגט ער זיך ווענדען צום ערשטען פידלער:

— בערעל, שפּיעלט עפּעס!

בערעל פלעגט אַ שמייכעל טהאָן; יאָסעל'ס קוק איז אבער געווען אזוי דורכגעדרונגען מיט בקשה, אז בערעל פלעגט ערנסט ווערען, אראָבנעהמען די פידעל פון וואַנט, אנשטעלען זי און פרעגען:

— וואָס זאָל איך דיר שפּיעלען, יאָסעל? וואָס ווילסטו?

— איך וויל — פלעגט יאָסעל ענטפערן, געריהרט פון בערעל'ס גוטסקייט, איך וויל עפּעס אַן אומעטיגע זאַך, אויף דער גראָבער סטרונע. טהי־טהי... מהי... איהר ווייסט דאָך וואָס איך מיין.

— אויף דער גראָבער סטרונע?... טהי־טהי־טהי?... וואָס מיינט ער דאָס אזויאָס? — פלעגט זיך בערעל פערטראַכטען זוכענדיג דעם ניגון אויפ'ן באַלקען.

— ער מיינט דעם וואָלאָך! — פלעגט אהרציק דער קלאַרנעטיסט ערקלעהרען.

— ער איז ניט קיין נאַר, ער ווייסט וואָס גוט איז! — פלעגט דער ערשטער פידלער גוטהערציג שמייכלען.

— ער איז אַ מבין אויף מוזיקע, פלעגט אהרציק לאַכען און אַ קלאַפּ געבען יאָסלען איבער'ן פּלייצע.

און די גאַנצע חברה כלי־זמר וועלכע פלעגט זיך ביים ערשטען פידלער פערזאַמלען, אויסער דער עלטערער צימבלער, פלעגען אָנהויבען שפּיעלען, געבען קאָנצערט פאַר דעם איינ־ציגען מערערער אין שטעדטעל — פאַר יאָסעל דעם שרייבער...

יאָסעל פלעגט אַריינלאָזען די אויגען זיינע אין בערעל'ס פידעל, פון וואַנען עס האָבען זיך געגאָסען ריהרענדע ווייכע טענער, תחנונים ובקשות... ער פלעגט קוקען אין די שפּאַלטען

פון פידעל אזוי ווי ער וואלט וועלען זעהן, צי זיצט דארטען ניט עפּעס אַ מענש און וויינט אזוי זיס...

אז די חברה פלעגט אבשפּיעלען, פלעגט יאָסעל ווערען בע־גייסטערט, פלעגט אויסשטעלען ווי פערוואונדערט די אויגען, פערטראַכטען זיך און קנייטשענדיג זיין שטערן ווי ער פלעגט זיך עפּעס דערמאהנען, פלעגט ער מיט פייער אויסשיסען:

— הערט ברידער, לאכט זיך אויס פון זיי! פּאַלגט מיך, לאכט זיך אויס!...

— פון וועמען? — פרעגען די כלי־זמר.

—אַט פון אלע בעלי־בתים, אַט פון אלע יחסנים, אַט פון אלע רייכע! פון דאָס גאנצע שטעדטעל!... איך וועל ניט בייטען אייער נאָגעל אויף זיי אין גאנצען. דאָס זיינען גאר קיין מענשען ניט! גאָר קיין מענשען ניט!! — פלעגט ער שוין העכער שרייען — דאָס זיינען חיות, מיאוסע חיות!... אוי, האָב איך זיי פיינט! טפו!

די חברה כלי־זמר פלעגען נאָך אזא „דרשה“ שמייכלען צופריעדען און אהרציק קלארנעטיסט, ווערט צוקאַכט אויך גלייך מיט יאָסלען, גיט אַ קלאַפּ איבער'ן טיש און שרייט אויס:

— ווי איך בין אַ כלי־זמר — ער איז גערעכט! יאָסעל! דו ביזט איינער אין שטעדטעל... זיי זיינען אלע ווילדע פּראָים, בהמות! יאָלדעס!...

— ווער שטעהט אָן זיי? — רופען זיך אָן די איבריגע פון דער חברה...

— ניין! עס ברענט מיר ווי אַ פייער, שרייט אויס יאָ־סעל — מענשען זאָלען ניט האָבען קיין ברעקעל געפיהל אין קיין זאַך. אַ כלי־זמר זאָל ביי זיי זיין טריף! — פאר וואָס, פאר ווען?... וואס ווילען זיי פון איהך, פרעג איך, וואָס ווילען זיי? ווען ניט איהר וואָלט דאָך אין שטעדטעל אָן אומעט געווען.

— לאָמיר איהם נאָך עפּעס שפּיעלען! — פלעגט אהרציק קלארנעטיסט שמייכלען, קלאַפּענדיג יאָסלען איבער'ן פּלייצ[illegible]

ער איז ווערטה, ער פערשטעהט מוזיק.

— ווייל ער שרייבט ליעדער, פערשטעהט ער מוזיקע — ערקלעהרט ערנסט בערל פידלער. מוזיקע און פאעזיע איז אלץ איינס — דאס איז טענער און יענס אין ווערטער. דער וואס איז אבער א מבין, הערט אין פידעל אויך ווערטער. דאס פידעלע רעדט...

— אוי, אמת! — כאפט זיך יאסעל אן. — ביי אייך בעט זיך עפּעס די פידעל: האט רחמנות, וויינט זי...

די כלי־זמר לאכען און הויבע זאן שפּיעלען נאך א זאך, אן אומעטיגע, א ריהרענדע. יאסעל לאזט אראב דעם קאפ און הערט מיט גרויס געפיהל, און אז די חברה ענדיגט קאן ער זיך ווידער ניט איינהאלטען און שרייט אויס:

— פאלגט מיר, ברידער, לאכט זיך אויס פון זיי — איהר האט נשמות און זיי ניט...

און יאסעל בלייבט שוין ביי די כלי־זמר ביז שפּעט אין דער נאכט. די חברה לעגט זיך צונויף און מען שיקט נאך א ביסעל בראנפען און מען פערבייסט מיט שווארץ ברויט מיט זאלץ... נעהמענדיג אביסעל בראנפען, נאר צו די ליפּען, ווערט יאסעל מוטהיגער און דרייסטער צו טהאן דאס, וואס עס ווילט זיך איהם די גאנצע צייט, זיצענדיג ביי די כלי־זמר. ער נעהמט יעדען ארום מיט גרויס ליעבשאפט און קושט יעדען שטארק, שטארק... די חברה פיהלט איהם מיט, פערשטעהט איהם, און עס ווערט ביי זיי אן אמת'ע ברידערשאפט, אהן קנאה, אהן שנאה, אהן רכילות און לשון הרע און ווען די שטעד־טעלשע בעלי בתים וואלטען עס צוגעזעהן, וואלטען זיי זיך ווער ווייסט, אפשר פערטראכט און ארויסגערעדט:

— וואס וויל מען פון זיי טאקע האבען? גאנץ וואוילע מענשען, די חברה כלי־זמר, מיט יאסעל שרייבער!... גאנץ צוטע, גאנץ עהרליכע מענשען...

נאר די בעלי־בתים שלאפען שוין לאנג...

די געשיכטע פון א קראם

די קראם, וואס האט זיך געפונען אין דער מיט פון דעם פיערטען קליינעם צייל קראמען אין מארק, איז געווען געבויט אויף דעם זעלבען שטייגער, ווי די אלע אנדערע. דער זעלבער נאניק פון דריי שטיינער, זזויסגעלעגט ווי א סגל, א שטיקעל סגולה צו דער שטענדיגער בלאטע, וואס האט זיך ניט געוואלט פאר קיין פאל אין דער וועלט טריקענען. דיזעלבע אויסגעהאקטע לאך, וואס האט געהייסען „טהיר" און זיך פערמאכט ביי נאכט מיט גרויסע קונצען און געעפענט זיך מיט נאך גרעסערע: דיזעלבע שווארצע פאליצעס, וואס קיינער גדענקט ניט ווען און ווער האט זיי געמאכט, און אפילו דיזעלבע גרויס. און דאך האט די דאזיגע קראם געהאט א טרויעריגען אויסזעהן און האט געשראקען. אז מען פלעגט אריינקוקען אין דער דאזיגער קראם און דערזעהענדיג דעם קרעמער, צי די קרעמערין אינוועניג, פלעגט זיך דאכטען, אז ניט מיט זייער גוטען ווילען זיצען זיי דא, דאס האט עפעס א ניט־גוטער זיי פער'משפט צו זיצען א צייט פאר עפעס זעהר א הארבע עבירה...

אבנעשיידט האט זי זיך פון אלע אנדערע קראמען אויך מיט איהר נאמען. אין שטעדטעל האט אלץ און יעדערער געהאט א נאמען, קראמען אבער ניט. דער נאמען פון א קראם איז געגאנגען אויפ'ן בעל הבית פון קראם. למשל: אברהם יוסף'ס

קראַם, [illegible] קראַם, מאַטלע גיטעל'ס קראַם. די דאָ־זיגע קראַם אָבער האָט געהאַט א נאָמען — „די מזל'דיגע" האָט זי געהייסען.

דאָס איז געווען א בייסענדיגער „סגי נהור"־לשון, א אי־ראָניע, וואָס האָט א סך איהרע אלטע לעבעדיגע בעלי־בתים דערמאָהנט זעהר אומעטיגע, לאַנגע טעג און נאָך אומעטיגערע, לענגערע אָווענטען...

און די „מזל'דיגע קראַם" האָט געהאַט א סך בעלי־בתים. ווען מען וואָלט וויסען ווי אלט די קראַם איז, וואָלט מען בערך געקענט אויסרעכענען וויפיעל קעפּ זיינען אין איהר געווען, וויפיעל אויגען האָבען דורך איהר טהיר ארויסגעקוקט אויף א קונה און שיער ניט בלינד געוואָרען קוקענדיג און שיער ניט צופּלאַצט געוואָרען וואַרטענדיג. אויסרעכענען וואָלט מען עס געקענט דערפאַר, ווייל דורכשניטליך איז דאָרט קיין קרעמער ניט געזעסען מעהר ווי א האַלב יאָהר, און אויב די קראַם איז אלט געווען צוויי הונדערט יאָהר, האָבען זיך אין איהר אכט הונדערט אויגען געמוטשעט... עס איז אָבער א סברא אז די קראַם איז נאָך עלטער פאַר צוויי הונדערט יאָהר, עס דאַכט זיך, אז זי איז בעשאַפען געוואָרען משׁשת ימי בראשית, און דער גרעסטער סטאַטיסטיקער וועט ניט ביכולת זיין אויסרע־כענען וויפיעל בעלי־בתים זי האָט געהאַט.

די, וואָס מען געדענקט, איז אָבער אויך גענוג.

פון די ערשטע, וואָס מען געדענקט זיי און מען זעהט זיי נאָך אין שטעדטעל, איז — חיים דער אלטער. ער האָט זי געדונגען ביי דער אופּראַווע, צו ווען זי געהערט, פאַר 20 רובעל א יאָהר און בעטראַכטענדיג מיט שכל דעם פּלאַץ, וואָס ארום דער קראַם געפינט זיך, האָט ער בעשלאָסען, אז די קראַם דאַרף זיין גוט פאַר דזיעגאַכטס מיט מאַזש.

און א גאַנץ האַלב יאָהר איז געשטאַנען אויפ'ן צו־פוילטען פּאַל פון קראַם, ארויסגערוקט צום טהיר, אלס שילד,

א שווארצער עמער מיט דזיעגאכטס, מיט שווארצע קווארטען, האלבע קווארטען און קווארטירלעך. און א קעסטעל מיט שווארצע שטיקער מאזש, מיט א שווארצען מעסער, צו שניידען עס. חיים אליין, אויסגעשמירט אין גאנצען אין זיין סחורה מיט אן אויסזעהן פון א זומערדיגען פארנאכטיגען שא־טען, איז געשטאנען פארביי די טהיר, די הענד צוזאמענגענומען אין די ארבעל און האט געקוקט...

א וואך האט ער אזוי געקוקט, און איינמאל אין א רעגענדי־גען זונטאג איז געקומען א אבגעריסענער מוזשיק אין א פאר צוריסענע שטיוועל, האט געקויפט א קווארטירעל דזיעגאכטס פאר פיער גראשען און האט טאקע אין קראם גופא מיט זיינע אייגענע פינגער אויסגעשמירט די שטיוועל פון אויבען ביז אראב. חיים׳ן איז אביסעל פרעהליכער געווארען. די האפנונג מיט די חנ׳עוודיגע אויגלעך האט איהם א ווינק געטהאן: ניט געזארגט, חיים, וועסט לייזען געלד! און חיים, ניט קיין נארי־שער איד, דאכט זיך, פערשטעהט גוט א שטיקעל רש״י מיט תוספות, האט זיך איינגעהערט און געשמייכעלט, ווי גערעדט: איך גלויב דיר!

אין א האלב יאהר איז דער עמער מיט דזיעגאכטס געווא־רען אביסעל ווענינער. חיים האט פאר הארצוועהטאג פערגעסען פיעל קווארט ער האט פערקויפט. פון די מאזש האט געפעהלט נאר א קליין שטיקעל, דאכט זיך א האלב פונט. ער האט אויף דעם עמער דזיעגאכטס מיט דעם מאזש געמאכט אן „אויספערקויף“, גע־לאזען פאר א דריטעל פון קרן, צוגענומען די שליסלען און מיט א קללה אנטלאפען געווארען אהיים און געמאכט אויף זומער א קנעלונג...

די קראם איז געבליעבען אן אפענע. עלענדע הינד און ציגען האבען דארט געפונען א בעשיצונג פון שלעכטען וועטער. אבער ניט לאנג. די שטאדטישע בעלי־בתים האבען געוואר־

פעו אויגעו אויף דער קראַם, אויפ'ן געשעפט וואָס מען קען דאָ מאכען, און איינער, לייבע טעוויעס, אַ איד מיט אַ קאפּי־טאל פון הונדערט רובל, וואס האָט ניט געוואלט עס קיינעם פערלייהען, האָט זי געדונגען פאר אכצעהן רובל.

— איהר וועט זעהן, אידען, — האָט לייבע טעוויעס גע־זאָגט: אז איך וועל פון דער קראָם מאכען אַ „לייט", זי וועט מ י ר טראָגען צוויי־דריי רובל אַ וואָך.

— דהיינו, וואס פאר אַ מין סחורה רעכענט איהר צו האַלטען? — האָט מען ביי איהם געפרעגט.

נאָר לייבע טעוויעס האָט ניט אזוי גיך ענטדעקט דעם מין סחורה. צי דערפאר ווייל ער האָט מורא געהאט מען זאָל ביי איהם דאָס ניט אויסחאפּען, אָדער ער האָט מורא געהאט, אז מען זאָל פון איהם ניט לאכען, — דאָס האָט ער אליין ניט געוואוסט.

אין אַ וואך ארום איז דער סוד ענטפּלעקט געווארען. לייבע טעוויעס האָט געמאכט אַ קראָם פון מילכיגס, איבערהויפּט איז דאָרט געווען אַ סך „שאַטען־קעז".

ווי‏סענדיג גוט דעם אַנגאַנג פון שאַטען־קעז אין שטעדטעל, האָט לייבע טעוויעס ניט אומזיסט געהאט האָפנונגען. ביז אהער, ד. ה. ביז איהם איז אין שטעדטעל ספּעציעל אזא קראָם ניט געווען און שאַטען־קעז האָט נאָר געהאט יענע בעל־הבית'טע, וואָס האָט פערמאָגט אַ אייגענע בהמה. די אָרעמע לייט אָבער האָבען געמוזט אָנקומען צו די בעל־הבית'טעס פון די בהמות. דעריבער האָט לייבע טעוויעס גערעכענט, אז ווען ער וועט אויפקויפען ביי אלע בעל־הבית'טעס פון די בהמות די מילכיגס, און דער עיקר טאקי די שאַטען־קעז, — וועט ער לעזען פיין געלד.

און באלד האָט מען די קראָם אויסגערייניגט מיט אַ גרויסען בעראָזעווען בעזים, מיט וועלכען מען האָט אויך די ציע־געז ארויסגעטריבען, און מען האָט צוגעקליבען די קראָם ווי גע־

הערינ איז, מען האט אוועקגעשטעלט צוויי גרויסע סריג זויער־מילך, א קרינעל סמעטענע, צוויי גרויסע קעז, אנשטאט א שילד, אויף א ברעט, האלב ארויסגערוקט אין דרויסען, און א גרויסען צעבער מיט שאַטען־קעז.

נעזעסען אין קראָם זיינען די ערשטע טעגביידע: אי ליי־בע טעוויעס אי זיין ווייב שיינע. דעם ערשטען טאָג האָבען זיי געלעזט פאר א האלב פונט שאַטען־קעז — צוויי גראשען, דעם אנדערן טאָג, פאר א קווארטירל זויער מילך — א גראָ־שען, און אויפ׳ן דריטען טאג האָבען זיי ערשט פארנאכט גע־לעזט פון א תלמוד־תורה אינגעל פאר א גראָשען ווייסען קעז.

— נעהם בעסער שאַטען־קעז, — האט לייבע טעוויעס פארגעלעגט: שאַטען־קעז וועסטו האָבען מעהר, נארעלע. ביזט דאך אן ארעם אינגעל, ווייסער קעז איז פאר דיר צו טייער.

נאר דער תלמוד־תורה אינגעל איז געווען נים זעהר קיין ארעמער; זיין טאטע איז געווען א שוסטער, וואס האט פער־דיענט דריי רובל די וואך, און ער האט זיך פערגונען צו עסען ווייסען קעז.

— פע, שאַטען־קעז! — האט ער זיך געקרימט.

— נעה, שנץ! — האט לייבע טעוויעס גע׳כעס׳ט — ווי זאָגט מען עס אויף שאַטען־קעז „פע“?

נאָר דער תלמוד־תורה אינגעל איז נים נתפעל געוואָרען, וואס לייבע טעוויעס האט געביך א גאנצען צעבער מיט שאַטען־קעז, און ער האט ווידער געזאָגט:

— פע, שאַטען־קעז...

און לייבע טעוויעס האָט נאָכ׳ן אינגעלס אוועקגאנג גע־זאָגט צום ווייב:

— אין דער אמת׳ן, וואס דארף מען האלטען אזוי פיעל שאַטען־קעז?

— איך ווייס? — האט דאס ווייב געענטפערט: וואס דען וועסטו האלטען?

* * *

און אַז לייבע מעוויעס האָט אין א האַלב יאָהר אַרום אויך פערמאַכט די קראָם, אַרויסגעהענדיג מיט 40 רובעל היזק, האָט די קראָם זיך פערצווייפעלט, זי איז דאַכט זיך נידריגער, איינ־געבויגענער געוואָרען און האָט אויסגעזעהן, ווי א חורבה.

די שטעדטעלדיגע בעלי־בתים אָבער האָבען געזוכט גע־שעפט און האָבען געוואָרפען אויגען אויף דער קראָם, טראַכ־טענדיג אַלץ פון נייע מינים סחורות.

— דאָ וואָלט גוט געווען צו האַלטען מעהל, און נאָר מעהל! אַזוי האָט זיך משער געווען חייקעל דער תבואה הענד־לער, וואָס פון תבואה־האַנדעל אַליין האָט ער ניט געקענט האָ־בען חיונה און האָט געזוכט נאָך געשעפטען.

ער האָט זיך געוואָלט מכח דעם מיט וועמען עס איז אַן עצה האַלטען, נאָר ער האָט מורא געהאַט: טאָמער איז עס טאַקע גוט און מען חאַפּט זי איהם אויס!

און חייקעל האָט גערויזיקירט און האָט געדונגען די קראָם און אַריינגעשטעלט אין איהר פינף זעקלעך ווייסע מעהל, דריי — קאָרענע מעהל און א זעקעל גרויפּען. שפּעטער, האָט ער גע־רעכענט, וועט ער דאָ האַלטען באָב און אַרבעס.

נאָר צו באָב און אַרבעס האָט די קראָם ניט זוכה געווען, און חייקעל האָט מיט חרטה, וואָס ער האָט זיך ניט געהאַלטען פריהער קיין עצה מיט קיינעם, פערלאָזען די קראָם, און האָט פערקויפט די זעקלעך מעהל צו א גרעסערן מעהל־קרעמער מיט פינף רובעל היזק און האָט גענומען זוכען צום תבואה־האַנדעל אַן אַנדער געשעפט.

און די קראָם איז ווידער געבליעבען פּוסט, און ווידער ניט אויף לאַנג. זרח דער סופר האָט חתונה געמאַכט א טאָכ־טער און האָט זיך מתחייב געווען צו געבען דעם יונגען פּאָר־פאָלק א יאָהר קעסט מיט א געשעפט, און דאָס יונגע פּאָר פאָלק

האָט מען טאַקע אַריינגעזעצט אין דער קראָם. — געהאַלטען האָבען זיי דאָרטען שניט.

און אין אַ האַלב יאָהר אַרום האָט דאָס יונגע פּאָר־פאָלק אָבגעשניטען מיט די שניט און דער יונגער־מאַן האָט זיך אויס־געלערנט סופרות, שרייבען תפילין און מזוזות, און די קראָם איז ווייטער געבליעבען אַן עגונה...

און אַזוי האָט זיך עס לאַנגע, לאַנגע יאָהרען געצויגען און די קראָם האָט צוגעצויגען בעלי־בתים און אַוועקגעטריבען, צו־געצויגען און אַוועקגעטריבען, ביז מען האָט איהר אַ נאָמען גע־געבען די „מזלדיגע" קראָם, און גרונם שניידער אַ שטאָדטי־שער חכם, פלעגט קוקענדיג אויף איהר זאָגען:

— געדענקט, אידען, מיינע ווערטער: די קראָם איז טאַקע אַ מזל'דיגע, נאָר ניט פאַר אידען; אַ גוי דאַרף זיך אין איהר אַריינזעצען, נאָר אַ גוי, אַזוי זאָגט מיר עפּעס דאָס הארץ.

און ער האָט טאַקע געטראָפען. שוין עטליכע יאָהר, אַז די דאָזיגע קראָם איז העכער געוואָרען, גרעסער און ליכטיגער, אין קראָם זיצט אַ גוי מיט גרויסע בלאָנדע בייזע וואָנסען, רעדט טיעף רוסיש, און לייזט אפשר הונדערט רובל אַ טאָג. אידען גע־העז פערביי, קוקען נעביך אַריין אינוועניג און ווערען צו־פּלאַצט: „אָט איז אַ מין מזל! מיר האָבען דאָ געפינסטערט און געפינסטערט... בדלות געוואָרען"...

נאָר ווער קען זיך גלייכען צו אַ גוי'ס מזל?... בפרט אַז די קראָם איז די „מאָנאָפּאָל" און מען פערקויפט דאָרט בראָנ־פען. אַ קלייניגקייט אַ קראָם פון בראָנפען... אַ גרויסער קונץ צו לייזען געלד....

אינהאלט:

פערלאָרען דעם קול — 7
ווייבערשער שרעק — 18
אויף מבינות — 29
דער קוש — 36
דער גמילות חסד — 44
ביים דאַווענען — 59
שכר למוד — 65
די גרויסע סוכה — 75
די צוויי ברידערלעך — 93
דער אריסטאָקראַט — 103
אין סאָד — 111
זאָל שטעהן ווי געשטאַנען — 117
אין קריעג — 121
פערשפעטיגט — 129
דער רב און זיינע ספרים — 139
א פארגרעבט שטעדטעל — 149
דער פוילישער גלח — 157
דער אלטער מגיד — 164
דער ברית חדשה — 175
די ערציהונג — 183
די כלי־זמר — 189
שעכטער — 197
חתן־כלה בריעף — 204
א שטעדטעל אָהן ווייבער — 211

אידישע מטבעות — — — — — — — — — — — — 218
קאלט — — — — — — — — — — — — 223
איוב — — — — — — — — — — — — 227
צוריק אויף דער שטעל — — — — — — — — 233
די חברה כלי־זמר — — — — — — — — — 241
די געשיכטע פון א קארב — — — — — — — — 250